

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Türkiye'nin Malî Tutsaklığı

PARVUS EFENDİ

MUAMMER SENCER

MAY
YAYINLARI

TÜRKİYE'NİN MALÎ TUTSAKLIĞI

TÜRKİYE'NİN MALİ TUTSAKLIĞI / Parvus Efendi - Muammer Sencer / Kapak: M. Ali Örgen / Kapak Basımı: Tekin Ofset / Tomurcuk Matbaasında dizilip, basılmıştır.

Bilim / Belge / İnceleme

73

Büyük Dizi

5

i. Basım - Aralık 1977

MAY YAYINLARI
Babıâli Caddesi No: 19
Cağaloğlu / İSTANBUL
Telf: 27 71 61

TÜRKİYE'NİN MALÎ TUTSAKLIĞI

PARVUS EFENDİ

Muammer Sencer

MAY YAYINLARI

Parvus'un Yaşam ve Kişilik Dialogu

Eldeki dağınık bilgilerden, Parvus'un yaşamıyla, kişiliğini yaratan düşünceleri arasında bir diyalog kurmaya çalışacağım. (I). Elinizdeki betiğin, kuramsal arka planını biçimleyici bir diyalog olacak bu. Kılavuz varsayımlarından doğan yanlış saptamaları bir yana bırakılırsa, tarihin yinelenmesi açısından, yazdıkları bugün bile okunacak ve ders alınacak bir özellik taşıyan Parvus'u tanımak, Türk okuru için gerekli. Yeniden vurguluyorum: Bu gereklilik, salt tarihsel sürecin bir halkasını tamamlamak noktasından değil, aynı zamanda, bugünkü edimi (pratiği) güdülemek, yönlendirmek açısından da doğmakta.

1867 veya 69'da Rusya'da doğmuş olan Parvus, asıl adıyla Alexander İsrail Helphand, Almanya'ya gidip, orada Ekonomi ve Maliye doktorası yapmış, sürgündeki Rus Marxçılarıyla ve Alman Marxçı çevreleriyle ilişki kurmuştur (II).

Yanılmıyorsa, Parvus, sesini ilk kez, Kapital'in üçüncü cildiyle ilgili olarak, Alman Marxçıları arasında çıkan tartışmada duyurmuştur. Bilindiği gibi, Kapital'in üçüncü cildinde, değerle üretim fiyatının eşitliği, göreceli (rölatif) olarak çok ve göreceli olarak az miktardaki değişmez kapitalin, değişen kapitale oranıyla (kapitalin organik bileşimi) temsil edilen üretim fiyatı arasındaki eşitlik anlamına gelmekteydi. Yani, üretim fiyatı, kapitalin organik bileşimiyle temsil ediliyor ve bir malın değerine eşit oluyordu. Marx'ın bu düşüncesini biraz daha açarsak, diyebiliriz ki, kapitalistin kazancı, aslında, üretim fiyatına bindirilen ayırmadan (farktan) doğardı. Kapitalist toplumlarında, metanın, öz değerinden artığına (fazlasına) satılmasıyla kapital birikimine gidilirdi.

Bu düşüncelerin kolaylıkla anlaşılmasını sağlamak amacıyla birkaç simge kullanalım:

Kazançlık (P), artık değer (MW), değişen (V) ve değişmeyen (K) sermayenin toplamına oranıdır:

$$P = \frac{MW}{K+V}$$

(I) Sayın Abdullah Özkan, Parvus hakkında, yurt dışında yayınlanmış kimi betikler bulunduğunu bildirdi. Uzunca bir süre önce ısmarladığım bu betikler, Türk kambyo işlemlerindeki güçlükler nedeniyle, bu satırları yazana değin elime gelmedi. Gelseydi, kuracağımız diyalog daha sağlam olurdu.

(II) Özden Nuri Akbayır, Bir Sosyalist Tıp, Türkiye Defteri, sayı 19, s. 6.

Formülde, sağ yanın pay ve paydasını, değişen kapitalle (V) bölersek, basit matematik kurallar uyarınca, değer değişmez.

Dolayısıyla

$$\text{Kazançlılık} = \frac{MW/V}{K/V + V/V} = \frac{MW/V}{K/V + I}$$

K/V kapitalin organik bileşimi denen şeydir. Kapitalist bir sistemde, işçinin, ücret veya çalışma saatleri açısından sömürülmesiyle (günümüzde daha çok, iş saati verimini arttırarak), bu organik bileşim artar. Yukarki son eşitliğin, böylece paydası arttıkça, yine basit matematik kurallar uyarınca değeri (kazançlılık) düşer. Bu bakımdan, değişmez kapital arttıkça, kapitalizmin krize düşme olanağı yükselir.

Parvus'u yazar ve düşünür olarak ilk kez karşımıza çıkaran tartışma burada başlar. Kapitalist girişim, kazançlılığı düşürmemek ve krizden kurtulmak için artık değeri, (sömürü oranı) ayarlama yöntemleri bulabilir mi? Sorunun olumlu karşılığı, bir açıdan, kapitalistin, fiyatı kendince saptamasını da kapsar. Yani onun, üretim fiyatına (malın gerçek değeri) eklediği artıklığı (fazlalığı) da dile getirir.

Artık değer, değişmez sermayenin yüksek olduğu kesimden, bu sermayenin düşük olduğu kesime doğru bir kapital aktarımı sağlanarak ayarlanabilir pekâlâ. Yatırıma yetenekli kapital sunumunun (arzının) kesimlerarası (sektörler arası) dengesizliğinin büyük ölçüde göze car ettiği az gelişmiş ekonomilerde keskinlik kazanan bir uygulamadır bu. Değişen sermayeyi, yukarda kurduğumuz orantılarda bir an değişmez saymanın hiç bir zararı yoktur. Bu durumda, az gelişmiş bir ekonomide, belli bir kesimde kazançlılığı düşmeye başlayan sermaye, dinamik bir atılımla, değişmez sermayenin henüz cılız olduğu kesime (özellikle, kendine yan ürün sağlayan kesimdir o) sıçrar ve bu alan genişlemesiyle, kendine özgü, yüksek bir değer orantısı yaratır.

Böylece, topluma, fiyat olarak yansıyan meta değeri, üretim fiyatıyla ilişkisinden uzaklaşır. Doğan, kesimler arası birlikle, ortalama bir piyasa fiyatı ve kazançlılık sağlar. Kapital, organik bileşimini yine kendisi düzenlemiş olur (II').

(II') Ünlü Amerikan ekonomisti Samuelson bir makalesinde (Understanding the Marxian Notion of Exploitation, Journal of Economic Literature, June 1971) kazanç oranını ve fiyatı «artık değer» kavramında toplayarak, değerleri piyasa fiyatına indirgiyerek, Marxçılığı kentsoylu ekonomiyle özdeş tutmak istiyor. Ona göre, «artık değer» kavramı, Kapital'in birinci cildine geri gider, birinci cildin «değerleri»yse, mikro-ekonomik kimi ayrılıklarla dış dünyanın fiyat ve kazancına dönüşür. Samuelson için, emek-değer kuramını çürütmeye

Tekniğin gelişme çağında bir konunun daha tartışılması gerekirdi: Kapitalizm, geleneksel el emeğini, makineleştirip kendine mal ederken, değişen sermayeler arası yatay bir süreci de devindirebilir miydi? Bunu yaptığında, değişen sermaye maliyetinin daha düşük olduğu sektörlerle, daha yüksek olduğu kesim arasındaki dengeleşme nedeniyle, değişen sermayenin, değişmez kalması bir yana, maliyetinde bir azalma olabilir ve kazançlılık yine belli bir düzeyde kalabilirdi.

Değindiğimiz her iki ayrıl (şık), kazançlılığın ve kapitalist düzenin, bizzat kapitalist yönünden, kesimlerarası, değişen ve değişmez sermaye dağıtımıyla yeniden düzenlenebilmesi demektir.

Alman sosyalistlerinin, Kapital'in üçüncü cildindeki, üretim fiyatı ve değer eşitliğiyle ilgili olarak başlattıkları ve bu eşitliğin bozulduğu koşulların saptanması amacına yönelik tartışına, belki de Marx'tan ayrılmamak için, kapalı geçilmiştir. Alman sosyalizminin belli başlı tartışmacılarından Sombart, Schmidt ve Hilferding, bize aydınlık düşünceler getirmiş değildir. Bu konudaki tutumunu açıkça belirleyen tek ekonomist Parvus'tur:

Marx, meta değişiminin, onların emek değerine göre yapılmasını koşul koşmuştu (Emek değeri, az önce değindiğimiz üretim değeridir). Hiçbir yapma veya doğal tekel, bir malı, üretim değerinin altına düşürme veya üstüne çıkarma yetkisine sahip olmamalıydı. Böyle bir şey, topluma dönük değer açısından değer topluma dönük yanı dikkate

çalışmanın anlamı yoktur, ama zaman, kazancı belirleyen etmen de değildir.

İmdi, üretim ve dolaşım süreçlerinin bir doğal bütün olduğunu kabul edelim. Dolaşım sürecini bir yana bırakalım. Ne kalır geride? Soyut bir artık değer kuramı. Ancak, piyasa ilişkileri açısından, emek-değer'in somutluğunu taşıyan bir kuramdır o.

Marx'ı ilgilendiren sorun, işte burada. Emek ilişkileri, toplumda, neden değer ilişkileri biçiminde kendini göstermekte?

Fiyat konusunda da aynı şey söz konusu. Fiyatlar ve kazanç, toplumun birer gerçeği. Kapital'in üçüncü cildinde kabul edilmiş bu. Şurası da var ki, fiyatların ve kazancın gerçek varlığı, Marx'ın kapitalizmi, emek-değer açısından çözümlemesinin geçerliliğini ortadan kaldırmaz. Sunum ve istek temeline dayalı kuramlar, bir fiyatı öbürüyle açıklarlar. Ama fiyatın kendisini açıklamazlar. Marxçı modelde, rekabet fiyatları değildir aslolan. Fiyat sisteminin ortadan kalkmasıdır, fiyatların Walras veya Say'ın statik dengeleri çevresinden çıkarılıp, emek çevresinde anlaşılmasıdır.

Değerlerin fiyatlara dönüşmesini, Marxçı fiyat kuramını ve Borkiewicz, Winternitz, Meck ve Seton gibi yazarların, o kuram temelinde fiyatların oluşumuyla ilgili görüşlerini, Mehmet Selik'in doçentlik tezinden izlemek doğru olur (Marxsist Değer Teorisi. s. 125, v.ö.).

alandığında, emeğin sömürülmesiydi. Değişim değeri, emek değerinin altına düşürüldüğünde, o malı üreten, üstüne çıkarıldığında da satın alanın emeği sömürülüyordu. Çünkü, fiyat ayrımını (farkını) ödeyenler, ödeme ölçüsü birimlerini yine emekleriyle elde ediyorlardı.

Parvus'a göreyse tekel, kapitalist öncesi üretim ilişkilerinin onsu edilemez bir öz çizgisiydi (karakteristiği idi). Onun, ana yurdu Rusya'dan tanıdığı kapitalizm öncesi modeli, Marx'la Engels'in öngördüğünden ayrıydı.

Emek zamanının, toplumsal değeri saptadığı görüşünü Parvus, Sosyal Demokratların Yeni Zaman adlı yayın organında yayınladığı DÜNYA PAZARI VE TARIM KRİZİ adlı makalesinde eklediği uzun bir dipnotla ortaya koymuştur (XIV, s. 753):

«Her iki yanın da (satıcı ve alıcı M.S.), emek zamanına göre değişimden yana olduğunu düşünelim. Ana sorun, ekonomik ilişkilerin, buna elverip vermiyeceğidir. Toprak sahibine, eliyle, tarlada çalışarak, angaryaya koşulmak suretiyle hizmet eden ve emek zamanını, pazar için üretimle, kendisi için üretim işlevliği arasında bölen, ürününün bir bölümünü efendisine veren ve karşılığında, ondan birşeyler de alan, değişik ürünler üreten ve ürünlerinin bir bölümü, kendi aile bireylerince işlenen bir çiftçi, emek zamanını nasıl saptıyacaktır?» (III).

Bu sorusuyla Parvus, belki üretim biçimlerine uymuş ve o biçimler içinde ilişkisini sürdüren toplumsal sınıfların varolduğu bir sistemin değişmezliği ilkesini benimsiyerek, Marx'ın diyalektiğini görmezlikten geliyor. Marx'ın diyalektiği, değer, toplumda herşeyin sürekli bir akış içinde oluşuyla, kendi öngördüğü niteliği kazanacağını anlatmak'tır. Üretim ilişkilerinin evrimiyle, emek temeline dayalı bir toplum veya toplumlar birliğinin değişim değeri, doğallıkla emek değeridir. Başka bir deyişle Marx, olanı değil, olması gerekeni yazmıştır. Bu da, toplumsal diyalektiğin gereğidir. Ortalama piyasa fiyatının ve değer sorununun, Kipatal'in üçüncü cildi dışında bir süre çözümlenmesi, onların hep aynı biçimde çözümlenmesinin zorunlu olduğu anlamına gelmez.

Parvus'un, Alman toplumcularının tartışmasına zaman zaman katılması bununla kalmamıştır. Onu, Prusya Landtas seçimlerine, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin (SPD) katılmasıyla ilgili görüş ayrılıkları sırasında yine duymaktayız. Yeni Zaman'daki bir yazı, Bernstein'in, bu seçimlere katılmanın doğru olacağı önerisini desteklemektedir (XI, s. 173 v.ö.) (IV).

(III) Özet olarak çevrilmiştir.

(IV) Bernstein'in önerisi için bkz. Bebel—Engels Korrespondenz, Marx—Engels Nerke, 38, s. 228, 708.

OSMANLI ÜZERİNE YAZILANLARIN KURAMSAL ARKA PLANI

Almanya'daki öğrenim ve yaşantısı, Parvus'un, 1910 yılı sonlarından, 1915 başına değin, 4 yılı aşkın bir süre kaldığı Türkiye'de (V) yazdıklarında, ister istemez Almanya damgasının bulunmasına yol açmıştır. Örneğin, dikkatle bakılırsa, ekonomik yapısı irdelenen Osmanlı İmparatorluğu, 1891 Erfurt Programının kapitalizmi yorumlayışının izlerini taşır. Programda SPD (Alman Sosyal Demokrat Partisi), Marxçı determinizmle, kapitalizmin uzak, fakat görülebilir bir gelecekte çökeceğini kabul ederek, Marxçı determinizmi, Almancıl bir görüşle birleştirmiş oluyordu. Aynı teşhis, Osmanlı İmparatorluğu için de söz konusudur.

Alman devlet bürokrasisi modeline uygun bir yapısı vardı SPD'nin. Her bir devlet dairesine, bir parti kanadı ve işlevliği karşılık olma-
taydı. Sosyalist çocukları, devlet okullarına devam ediyorlar, okul sonrası işlevliklerinde, partinin düzenlediği eğitim programlarına katılıyorlardı. Hafta sonlarında ve tatillerde, işçiler parti için çalışmaktaydılar. Toplantı, gösteri ve yıllık kongrelere, işçilerin tüm olarak katılması yolunda gereken her şey yapılıyor. İşçi evlerine, Parti'nin iki başkanı Liebknecht'le, Bebel'in resimleri astırılıyordu.

Bu tür girişimler, partinin bürokratik yanını güçlendirmiş, ona bu-
yurucu, pek de demokratik olmayan bir merkezîyetçilik kazandırmıştı. kaynaklarımız, Parvus'un, işte bu tutum nedeniyle SPD'nin sol kana-
dına katıldığını ileri sürüyorlar (VI).

SPD içinde de olsa, sol kanada katılmışsa Parvus, Lenin'in Sparta-
kus kümesi için söylediklerinin hiç değilse bir bölümünü düşünmüştür. Örneğin 1905'lerdeki gibi siyasal araçlara güvenmez olmuştur, parla-
mentarizmi, gerici sendikalarla işbirliğini kınar olmuştur. Her halde SPD yöneticilerinin üstten, önder kadrosundan devinim tezine, Parvus,
alttan, kütle devrimi savıyla karşılık veriyordu (VII).

Ancak Parvus'un, önderler hakkındaki düşüncesinin, Lenin'in ele-
ştirdiği noktaya değin varmadığı, sonraları ülkemizde kaleme aldığı ve
yöneticilere, devlet adamlarına, kalkınmada pay ayıran düşünceleriyle
de kanıtlanabilir. En azından onun, Laufenberg, Wolffheim, Horner,

(V) Akbayer, agy, 6.

(VI) Parti sol kanadına katılmadan, pratik politikadan, parlamentarizmden
yarar beklemiştir o. İşçi sınıfının politik erkinin (iktidarının) yolunun, politik
mücadeleden geçtiğini kabullenmiş, ereğe varma yolunda bir dizi taktik be-
nimsemiş olabilir.

(VII) Rosa'nın yayınladığı NE YAPILMALI'nın eleştirisi, Parvus - Luxem-

Schröder, Wendel ve Erler'den ayrılarak, Parti'yi örgüt olarak aradan çıkarmak istemediği, devrimde partiye, bir noktada, yine Lenin'le birlikte, kütleye ve «işçi aristokrasisi»nden olmayan önderlere birlikte pay tanıdığı kesinlik derecesinde ileri sürülebilir. (Lenin, Left Wing Kommunism, Progress Publishers, 1968, 23 v.ö.).

Lenin'in deyimiyle, Almanya gibi «meşruluğun kök saldıgı» bir ülkede barınma ve kazanma niyetleri açık olan Parvus gibi birinin, meşrû olmıyan «çocukluklara» kapılması beklenemezdi. Bu bakımdan onun, Kızıl Bayrak sütunlarında yeni taktikler arıyan Luxemburg'la, daha Almanya'dayken olsa bile, Türkiye'ye yerleştiği sıralar, bağlarını iyice kopardığını çıkarıyoruz. Hele 1918-19'da, Rosa'yı bile geçen bir hıza sahip Alman sol radikalleriyle ilişki kurmuş olabileceğini düşünmek için bir neden yoktur (VIII).

Parvus, hiç değilse başlangıçta, Marx'ın karamsar görüşlerine karşın, denizasırlı ülkelerde yayılan ve koloniler kuran, ulaşım ve ticaret olanaklarını ve dolayısıyla ağır sanayiini hızla geliştirerek beklenmedik bir onat (refah) dönemine giren Avrupa kapitalizmiyle bile düşünceleri sarsılmayan sun'î bir Marxçı'dır. 1789 devriminden, 1848 devrimine uzanan bir dönemin, Marx yönünden tümdengelimsel yorumuna içtenlikle inanmıştır. Sendikaların büyümesi, gelişmiş iş yasaları çıkarılması, parlamenter sistemin yayılması bile, onun kapitalizminin ge-

burg düşünce birliği dönemine rastladığından, Parvus'un, o eleşiri veya çözümlmeye katıldığını söyleyebiliriz. Çözümlemede, proletarya diktatörlüğü yoktur. İşçi sınıfı önderliğinde yürütülecek bir burjuva devrimi vardır. Burjuvazinin başarısı, işçi sınıfında sınıf bilincini uyandıracak ve daha sonraki evrede burjuvaziyle doğan çelişkiler, işçi sınıfının olgunlaşmasına yol açarak, ona bitimsel (nihai) erki verecektir.

(VIII) Parvus'un hiç değilse 1914'lerde aynı kademeli devrim düşüncesine sahip olduğu, Osmanlı köylüsü üzerine yazmış olduğu yazılarla da saptanmaktadır. Köylü, ekonomik kalkınmada gizil (potansiyel) bir güçtür. Devletin yükünü olduğu gibi sırtlanmasına karşın bir devrim öncüsü değildir. Osmanlı İmparatorluğu, yabancı boyunduruğundan sıyrılıp, sanayileşme, kapitalistleşme dönemine girdiğinde yabancı boyunduruğundan sıyrılacaktır. Önemli olan, yabancı yardımına hiç bir biçimde başvurmamak değil, onu uz kuralları içinde, devlet kaynaklarının kaldıracağı ölçüde ve yeniden üretime elverişli yatırım ereğiyle almaktır. Parvus burada, sosyalizm yolunda uzun bir kapitalist duraklamayı öngörmeyi hayırlayan (reddeden) ülküdaşı Luxemburg'tan ayrılmakta ve Osmanlı İmparatorluğu hakkında, Troçki'yle bir zamanlar Rusya için düşündüklerini hemen aynıyle yinlemektedir. O düşünceler, bir kapitalistleşme döneminde toplanır. Belki de günün koşulları gereği, Parvus, Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyalizm görüşüne yer vermez.

leceği hakkındaki kötümserliğini sarsmamaktadır.

Parvus'u, sosyalist deviniye çeşitli açılardan etki yapmış biri olarak görmek doğru olur. Nitekim, devrimciler arasında çıkan düşünce ayrılıklarında, Troçki, Martov ve Axelrod'u bırakıp, Parvus'u kendine kılavuz olarak almıştır. 1903'teki bu yeğleme, 1905'te, Troçki'yle Parvus'u, menşevikliği Lenin'in tutumu yönüne çevirmesiyle sonuçlanacaktır (Wolfe, Devrim Yapan Üç Adamı 302). Troçki-Parvus işbirliği, Parvus'un, Troçki yönünden kaleme alınan bir broşüre (OCAĞIN DOKUZUNDAN ÖNCE) önsöz yazmasıyla sürecektir (22.Ocak.1905).

Kesintisiz devrim kuramı, ilk kez bu broşürde ileri sürüldüğüne göre, ondan Parvus'un de payının bulunduğu epey belkilik içindedir (ihtimal dahilindedir). (Bkz. Wolfe, agy, s. 335). Troçki'nin yaşamı boyunca sürdürdüğü ve Lenin'in 1917 eylemlerine ışık tutan kesintisiz devrim kuramı, Parvus'un temsil ettiği menşevikliğe aykırı düşmemektedir.

Parvus ve Troçki, menşeviklerden, Rus işçi sınıfına güvençleri ve burjuva devrimiyle, proleter devrimi bütünleştiren «kesintisiz devrim» açısından ayrılıyorlardı. Lenin, burjuvaziye güvenmeyen yaniyle, Parvus ve Troçki'ye katılmakla birlikte, burjuvaziyle geçici işbirliğine gitmeyi savunarak menşeviklere yaklaşıyordu. Parvus'la Troçki'nin, proleter öncülüğünde uluslararası devrimi, Lenin'den daha büyük inançla savunuklarını da sözlerimize ekleyelim.

Lenin, Troçki ve Parvus'un tersine, Rus proleteryasını nicel ve nitel olarak güçsüz bulduğundan, işçi sınıfının bağlaşıklarına (müttefiklerine) çevirmişti yüzünü. Bugün ülkemizde sık sık kullandığımız deyimle, çeşitli sınıfların katılacağı bir «halk iktidarı»nın kurulup devrimin yolunu temizlemesini istiyordu önce. Bu iktidar, proletarya ve köylünün işbirliğiyle gerçekleşecek bir tür diktatörlüktü de. Halk çoğunluğunun katılması anlamında demokratik bir diktatörlük.

Parvus'un, proleteryanın başı çekeceği «geçici devrimci yönetim» düşüncesine karşı çıkıyordu Lenin:

«Olamaz böyle... Devrimci diktatörlük, ancak halkın büyük çoğunluğuna dayanırsa ayakta durur. Proletarya azınlıktadır. Ancak, yarı proleterya ve kısmen mülk sahibi olanları yanına alırsa çoğunluk kazanabilir. Kurulacak devrimci bir yönetimde, ancak böyle bir bağlaşma devrimciliği yansıtabilir...»

Böylece, sosyalizme varma yolunda, kademeli bir programa yer veren Lenin, Rusya'nın o günkü koşullarında, sosyalist devrim için, iktidarı hemen ele geçirmenin yarı anarşik bir görüş olduğunu, gerçi işçilerin kurtuluşunun, ancak işçilerle sağlanabileceğini, ancak bunun için gerekli örgütlenme ve bilinçlenmenin gerçekleşmesine zaman ayrılması gerektiğini ileri sürerek Parvus'u açıktan açığa eleştiriyor, sosyalizme, sadece siyasal demokrasiden varılacağını özenle belirtiyordu.

Troçki'yle Parvus, Lenin'in bu görüş ve uyarılarına baş eğmedi kuş-

kusuz. Onlara göre, geçici yönetimde Parti Örgütü, sosyalist devrime geçişi sağlayacaktı. Azınlığın diktası, çoğunluğun diktasına götürebilecekti.

Lenin-Troçki-Parvus üçlüsünün 1904'lerindeki bu ayrılığı, 1917'lerde hemen hemen ortadan kalkacaktır. O tarihlerde, Troçki, geçici diktatörlük yerine, Parti Merkez Komitesinin sosyalizme hazırlayıcı fonksiyonunu, Lenin de buna karşı, sosyalist devrim için iktidarı hemen almayı kabul etmişti.

Zaten, Lenin-Troçki-Parvus ayrılığının görünüşte olduğunu ve bırakım kişisel nedenlere dayandığını anlamak güç değildir. Çünkü, demokratik devrimden, sosyalist devrime geçiş süreci, Troçki-Parvus'un «kesintisiz devrim» kuramını anımsatır. Demokratik devrim sınıfsal özü açısından, başka bir deyişle burjuva egemenliğinde olduğundan, kısa tutulacak, kısa tutulmasına çalışılacak bir geçiş dönemidir sadece. Her üçünün görüşünde de, düpedüz siyasal oluşum, maddi yaşam koşullarını belirliyordu. Bir bakıma Marx'ın tersine çevrilmesiydi bu.

1904-5 yıllarında Troçki'yle bir yazıt bağılılığı kuran ve 1917 devrimine temel biçimliyen tartışmalarda birinci derecede rol alan Parvus, düşünce arkadaşı ve büyük bir belkilikle (ihtimalle) öğrencisi Troçki, zaman zaman fena halde kapıştığı Lenin'le, (IX) dünyaya yepyeni siyasal ve ekonomik bir güç getiren devrim devinisine girdiği zaman, Rusya'dan uzaktadır. İsveç'ten Almanya'ya, demir-çelik ürünleri ve kömür satmaktadır. Bir yandan silah sanayiini beslerken bir yandan büyük servet yapan Parvus, hazırlanmasına büyük ölçüde katıldığı Rus devriminin pratiğinden o derece uzak kalmıştır (X).

Acaba, bu sadece kazanç tutkusuyla bir uzak kalış mıydı?.. Yoksa onun, Alman savaş sanayiinin beslenmesinden siyasal bir ereği var mıydı? Soruların yanıtlarıyla ilgili ip uçlarını, Türkiye'de yazılan ve yayınlanan iki küçük risalede buluyoruz az çok (XI).

(IX) Bertram Wolfe'un kaynak göstermeksizin, Lenin'in, Plekhanov ve Rosa Luxemburg denli Parvus'e de saygı gösterdiğini yazıyorsa da, bu saygı uzun sürmemiş olmalıdır. Çünkü, 1919'da yazılan TOPLUMSAL DEVRİM VE ULUSLARIN KENDİ YAZITINI KENDİLERİNİN BELİRLEMESİ'nde Parvus, ulusların kendi yazıtlarını belirlemesini hayırlayan (reddeden) bir oportünist olarak görülmektedir. (Lenin, Ausgewählte Werke, Verlag Progress, 1969, s. 178).

(X) Bu tutumuyla, SPD'nin 1915'te savaş kredisine oy kullanmayışını, Prens Max kabinesine, iki sosyal demokrat üyenin girişini onaylamış olabilir. Herhalde, savaş kredisine oy kullanmamanın, savaşa karşı olma anlamına gelmediğini, sadece hükümetin onaylanmaması demek olduğunu, Reichstag'ın, nasılsa bu krediyi kabulleneceğini, Prens Max kabinesi bakanlarının da kendi tecimsel (ticarî) ilişkilerine yarar sağlayacağını biliyordu.

(XI) Bkz. Elinizdeki betik, EK III.

EMPERYALİZMİN OSMANLI VERSİYONU

Parvus'un vermiş olduğu sağlam bilgi, 20. yüzyıl başındaki emperyalizm kuramlarına ışık tutacak bir nitelik taşıyor. Osmanlı toprakları üzerindeki emperyalist uygulama, ortodoks kuramların dışında görüşlere yol açmakta. Öncelikle dendikte, borç verme emperyalizmiyle kolonyalist emperyalizmi ayırt etmek, Osmanlı mali tarihinden sağladığımız ip uçları karşısında gerekli. Lenin'in, dış yatırım oranlarına bakarak yaptığı saptama eksik. 20. yüzyıl başında, Fransız borç verme emperyalizmi (XII) Osmanlı imparatorluğunda gerçeği ağır basmış. Ancak bu, Fransız emperyalizminin borç verme emperyalizminden ibaret olduğunu kanıtlamaz doğallıkla. Emperyalizmin, borç verme emperyalizmi diye ayrı bir türe ayrılmasını da sağlamaz. Nitekim, Lenin'in verdiği sayılar da, kanunuzu doğrular nitelikte. Örneğin, 1902 yılında, İngiltere'nin yurt dışı yatırımları 62 milyar frankken, Fransa'nunkiler 27-37 milyon frankı geçmiyor (Lenin, Imperialismus, 230).

Türkiye'ye egemen olan Fransız ve Alman emperyalizminin, bir finans emperyalizmi olarak giriş yaptığı ve kendi sanayii için gerekli hammaddeyi alma ereği taşıdığı kesin. Bu gerçek, yukarda belirlediğimiz gibi sadece Fransız emperyalizmini «tefecî emperyalizm» diye genellemeye yeterli değil. Her emperyalizm, emperyalizme özgü tüm özellikleri kapsar desek daha doğru. Bu ekonomik ilişki türünün çeşitli özelliklerini, her uygulayıcı devlet yönünde kapsamlaştırabiliyoruz. Emperyalizmin Türkiye versiyonu da aynı doğrultudadır.

Alman emperyalizminin adamı Paul Rohrmach, «Hat-tı Saltanat» diye Türkçeye çevrilen (yıl 1915) betiğinde, emperyalizmin finans yatırım olanağıyla birlikte, ucuz hammadde deposu olarak kullanılabileceği topraklar aradığını açık açık yazıyor. Örneğin, Konya, Mezopotamya ve Adana ovaları büyük kanallarla, Alman sanayii için sulanacak, güneydoğu Anadolu'da el sanatları geliştirilerek, ucuz el emeğinden yarar sağlanacak, demiryolları çevresindeki orman ve madenlerin işletme ayrıcalığı alınacak, büyük tarım şirketleri kurulacak, belirli bölgelere Alman kolonileri yerleştirilecektir. (Hat-tı Saltanat, 58, 88).

Alman Politikası, Alman ekonomisinin buyruğundadır bu iş için. Wilhelm'in Türkiye yolculuğu, emperyalist amaçlıdır. Mabeyn Başkatibi Tahsin Paşa'nın anılarında, Wilhelm'in, Bağdat Hattı ayrıcalığını koparınca nasıl sevindiği yazılıdır (s. 53). Türkiye'nin Almanya için nasıl yağ-

(XII) Endüstri kapıtaline dönüşebilen kapitale finans kapital diyor Lenin. Bizim kullandığımız «finans emperyalizmi» deyiminin, zorunlu olarak böyle bir koşulu yok. (Bkz. Der Imperialismus, Verlag Progress, Cilt Sayısı Yok. Ausgewählte Werke, s. 216 v.ö.)

lı bir lokma olduğunu, Osmanlı Genel Kurmay Başkanı Bronzart Paşa'nın ağzından bizzat İnönü işitir (Anılar, 233).

Kuşkusuz olan, Alman dünya politikasının, Alman emperyalizmi ko-şutunda (paralelinde) ilerlediğidir. Wilhelm, bir Romalının «civis Romanus sum» demesi gibi, herkese «Alman yurttaşayım» dedirtmek isterken, Almanya'nın dünyayı sömüreceğini ilan ediyordu (XIII)

Ayrıntılarına giremediğimiz bütün bu siyasal davranışlar, ekonomik tasarılar, kuramsal planda ne anlatıyor? Emperyalizmin, tek bir nedenle, tek yönden giriş yapmadığını.

19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başı, İspanya'dan Ortadoğu'ya, Rusya'dan Arjantin'e değin, gelişmemiş çeşitli ülkelerin, teknolojik devrimini tamamlamış ülkelere borç için avuç açtığı bir dönemdir. İstenen borçları vermek, karşılığında, endüstri için sipariş almak, kapitalizmin vazgeçemeyeceği bir şey. Emperyalizm böyle doğmuş zaten. Bir yandan da kendini, geri kalmış ulusların koşullarına ayarlamış. Örneğin, 1888'de, Haydarpaşa-İzmit demiryolu ayrıcalığı alınana değin, Almanya'da, bir demiryolu yapım şirketi yoktur. Böyle bir şirket, ancak, bu hattın ayrıcalığı alındıktan sonra kurulmuştur. (Şirketin adı: Soci     du chemin de fer d'Anatolie.)

Bu olgular, Lenin, Luxemburg ve Kautsky'nin emperyalizm kuramlarının, ayrı ayrı geçersiz olmadıklarını, ancak yeteneksiz kaldıklarını belirlemektedir. Kısaca dendikte, emperyalizm ne salt meta ihracı, ne tam olarak, bir çöküş döneminin, bu çöküşü geciktirecek çözgesi (çaresi), ne de sadece siyasal bir katma çabasıdır (aneksasyon). O geri ulusların gereksinmelerini, öncelikle, bir borsa sömürüsünün çıkış noktası yapan tefeci ve teknolojik bir çağın ürünüdür. Teknolojik gelişim nedeniyle, hammadde gereksinimi her geçen gün artan endüstriye aracılık etmiştir tefeci sermaye. Aynı zamanda, geri uluslara vurduğu mal   boyundurukla sanayiine ortam hazırlamıştır ve onunla işbirliğine girmiştir.

Yine Parvus aracılığıyla sağladığımız Osmanlı verileri, Lenin'in, Avrupa bankaları hakkındaki değ  lendirmesine katılmamıza olanak vermemektedir. Onun, sanayi yatırımlarına d  n  k sermaye birikimi sağ lıyan kurumlar olarak g  rd  ğ  bankalar. Osmanlı imparatorluğ unda, sadece tefecilik yapmıştır. Devlet, Kautsky'nin anladığı anlamda, tam olarak bir

(XIII) Osmanlı İmparatorluğ unda g    l   bir bağ laşık da bulmuştu Almanya, Prusya disipliniyle koşullanmış Enver Paşa. Paşa'nın, kişisel belgeleri ve mektupları arasında yaptığımız kısa bir araştırma, bu koşullanmanın belgelerini ortaya d  km  ş bulunuyor. Enver'e sunulan tasarılar, T  rkiye'nin madenlerini ve b  y  k tarımsal işletmelerini 99 yıl Alman ayrıcalığ ına veren şirket stat  lerini kapsıyor. (T  rk Tarih Kurumu, Enver Paşa Belgeliğ i, I/192, V/176, VI/57). T  rkiye'nin o sıralar, ekmeklik buğ dayını, hayvanını doyuracak arpasını bile dışardan alması, Almanları bu   nerilerin kabul edileceğ i umuduna g  t  rm  şt  r.

Avrupa ülkesine katılmamakla birlikte, Avrupa yönünden stratejik orunu (mekii) nedeniyle bölüşülemediği için, sürekli bir etkinlik çatışması alanı olmuş ve siyasal kimliğini yitirmiştir. Başka türlü dendiğinde, devlet bölüşülemediği için, biçimsel olarak bir yönetim özerkliğine sahip olmuş, toprakları üzerinde biçimsel olarak bayrağını dalgalandırabilmiştir (XIV).

Bu bakımdan, siyasal katma'yı (aneksasyon) emperyalizmin doğuş nedeni saymıyarak Kautsky'yi eleştirmekte haklıdır Lenin. Yani, siyasal katma, emperyalizminin varlık koşulu değildir. Ancak, emperyalizmi, siyasal özerklik türüne göre ayırma bağlamak da saptıracıdır. Emperyalizm, kendine özgü koşullarıyla birlikte vardır veya yoktur. Resmî bir devniye biçimsel bir el koymaya gerek kalmadan bütün kaynakları ipotek edilen Osmanlı imparatorluğu, Lenin'in öngördüğü gibi yarı-koloni değildir. Emperyalizmin ekonomik değerlendirilmesi açısından tam bir kolonidir. Lenin, emperyalizmi, ayrı ayrı siyasal ve ekonomik içeriğe göre sınıflandırarak, onun gerçek içeriğini -Kautsky'yi eleştirme- pahasına gözlerden uzaklaştırmıştır.

Bir de şu nokta önemli: Emperyalizm, tekelci kapital ve üretim artışıyla de doğrudan doğruya bağlantılı değil. Bu konuda, ayrıntılı istatistik bilgiler verme olanağımız yok. Sonuçta, vereceğimiz sayısal değerler yalın kalacak. Ama yine de kabaca bir kanı sağlayacak:

Amerikan endüstri girişimlerinin 1900 yılındaki sermaye toplamı 9 835 086 909 dolar, tröstlere, bunun ancak 3 093 095 868 doları düşüyor (XV). İngiltere'deyse, 1887'den, 1900'e değin, tröstlere yatırılan toplam kapital 91 976 000 sterlin (XVI). Halbuki, Lenin'in de belirttiği gibi, yurt dışındaki İngiliz sermayesi, çoğunluğu banka sermayesi olarak sadece 1902 yılında 62 milyardır (XVII).

1895'te, endüstri, ticaret ve ulaşım alanında girişimci Alman sayısı, 892 115, iş yeri sayısı 1 989 572, buralarda çalışan memur ve işçi sayısı 1 318 983 ve 457 748 kişi, henüz evlerde, parça başı iş yapmakta (XVIII).

(XIV) Cevdet Paşa'nın Tezahir'inden, Mahmut Şevket Paşa'nın ve ABD'nin Türkiye Büyükelçisi H. Morgenthau'nun anılarından, devleti nasıl yabancı büyükelçilerin yönettiğini okumalı.

(XV) Twelfth Census of the United States, 1900.

(XVI) Report of the Industrial Commission of U.S., XVIII, Industrial Combinations in Europe, s. 14.

(XVII) Imperialismus, yukarda anılan baskı, s. 230. Lenin bu sayının sterlin mi frank mı olduğunu bildirmiyor. Eğer o frank'a, 1 altın sterlin 25 frank olduğundan 25'e bölünmeli.

(XVIII) Gew. u. Hand. d.D.R., 1895.

Fransa'da küçük sanayi kollarında çalışanların sayısı, 1901'de büyük sanayi kollarında çalışanların sayısından bir kat çok (XIX).

Verdiğimiz bilgiler, doğallıkla eksik. Ancak, yüzyılımızın başında, batı ülkelerinin ekonomik yaşamında küçük sanayiın etkin payını dile getirecek kapsamda. Denecek şı: Yirminci yüzyıl başında, Avrupa sermayesi, tekelci döneme girmiş olsa bile, henüz, iç pazardan dış pazara yönelme gerekimi içinde değil. Girişimci, henüz, elinde topladığı değişim değerinin hitap edebileceği, kendi değişken sermayesi dışında bir tüketicici kitleyle karşı karşıya. Baran-Sweezy'nin diliyle konuşursak, tüketicinin elinde henüz yogaltılmamış bir üretim artığı (fazlası) kalmış değil. Böyle bir artık söz konusu olsa bile, değişim değerinin gerçeklenmeyişinden doğan yitimi, tekelci sermayenin, üretimi kısıtlayarak gidermesi, yabancı bir ülkede serüvenimsi yatırımlara girmesinden çok daha pratikti. Böylesi, Marx'ın kapital birikimi modeline daha da uygun olurdu.

Marx'ın kapital birikimi modeli, kapalı homojen bir sistemi belgiler (işaretler). İçinde, kapitalin artan organik bileşiminin, kazancın düşmesiyle sonuçlandığı bir sistemi. Kazanç düşmesini önlemek için girilir dünya pazarına, kazanma sınırlarını genişletme çabalarına. Bunun için de kapital değil, meta dışatılır (ihrac edilir). Ancak dediğimiz gibi, kapital önce, kazançlılığın düşme evresine gelmelidir (XX).

Piyasa mekanizmasını, dılayısıyla dış pazar sorununu, kazançlılığın düşmesi yanında, verimlilik sarunuyla birlikte ele almak, kapitalizmin yapısına daha uygun. Eirikimin olmadığı veya az olduğu yerde de verimlilik yükseldiğinden, o, kapitalin genişlemesi biçimindeki üretim sürecinden bağımsızdır. Arızasız yürüyen birikimde, verimliliğin artışı değer yayılımıyla eleledir. Değişen ve değişmez kapital, kendi değer biçimi içinde, üretimin maddi koşullarından ayrılmaz olarak büyür.

Kapitalin maddi bileşimiyle organik bileşimi arasında bir ayırım vardır. Organik bileşim kavramı, maddi üretimle, değer üretimi arasındaki özdeşliğe ve ayrılığa işaret eder. Toplumsal planda bu, kullanım değeriyle, değişim değerinin özdeşliği veya ayırımıdır. Maddi üretimle, değer üretimi arasındaki aynılık, birikim sürecinde güçlüğü yol açar. Ancak, maddi ve teknik üretim koşullarındaki değişme o sürecin yenisinden işe koyulmasını ve yayılmasını olanaklı kılar. O değişme, işin verimliliğinin ve onunla birlikte, artık değer ve kazançlılık oranının yükselmesidir.

Maddi üretim koşullarının değişimi, yine işgücüne bağlıdır. Sadece

(XIX) Rés. stat. du recensement général de la population 1901, IV, s. 500-1.

(XX) Yazımızın başında, kazançlılığın düşme eğiliminin, kapitalin bileşenleriyle bağlantısını simgesel olarak göstermiştik.

kol değil, kafa gücüne aynı zamanda (XXI) Girişimcinin, kol gücü denli, dahası ondan çok kafa gücünü sömürmesi söz konusudur maddi üretim koşullarında. Böylece, verimlilik arttığı halde, kazançlılık azalmaz. Dış pazar gerektirimi de, kapitalizmin çalışmasının doğal bir ürünü olarak doğmamış olur. Bir kesimin ürettiğini, öbür kesimde yoğaltacak kütle daima vardır. Böyle olunca, iç piyasadaki çekişme kazançlılığın korunmasına elverişli. Başka türlü dendiğinde, girişimcilerin kazançlılığı arasında bir dengeleşme sürer gider (XXI')

Dış pazar ve emperyalizm sorunu, doğrudan doğruya bir tekelleşme ve verimden düşme sorunu olmadığı böylece anlaşılıyor. Gerçi, tekelleşmeyle verimliliğin artırılması, yatırım olanaklarının gelişmesi daima söz konusudur. Ancak, bizi ilgilendiren tarihsel dönemden aldığımız kesit (yirminci yüzyıl başları), henüz sermayenin tam anlamıyla tekelde yığılmadığını (değişen ve değişmez sermayenin ikisini birlikte düşünmeli burada), iç pazarda kol gücünü değişmez tutarak veya onu kafa gücüyle birlikte geniş çapta sömürerek kazançlılığın düşme eğiliminin ortadan kaldırıldığını kanıtlamakta.

Toplumsal kapitalin yeniden üretiminde, ürünün değişim değerinin rol oynadığını belirlerken, Lenin ürünü genişletmekte, sadece, bir değer yerine başkasını koymanın değil, aynı zamanda, bir madde yerine başka bir madde koymanın söz konusu olduğunu söylüyor. (Bkz. Rusya' da Kapitalizmin gelişmesi). Maddeler arasında orantı kurmak, sermayenin teknik bileşimini dile getirmekten başka bir şey değildir. Kapitalist iç pazarın büyümesinin, üretim araçlarını ilgilendirdiği sorunu da buna bağlıdır. Yani maddi koşullar geliştikçe kapitalizmin iç pazarı da gelişir. İç pazar, bu noktada, bireysel tüketimden bağımsızdır. Tüketim maddeleri biçimindeki değişir sermaye ve artık madde (eğer, değer değil, materyel orantıyı göz önünde bulunduruyorsak) tüketim maddeleri biçimindeki değişmez kapitalden daha yüksek olabilir sonuçta. Yani girişimci, değişmez yatırımları, değişen kapitalin verimliliğinden doğan, artık değeri iç piyasada yoğaltarak çoğaltabilir.

Dış pazar gereksiniminin, toplumsal ürünü elde etme gereksiniminden değil, meta dolaşımı gereksiniminden doğduğu görüşü de uyuyor Osmanlı imparatorluğu verilerine. Meta dolaşımı görüşü (Leninci görüş) tarihsel nedenlere dayanıyor. Ulusların tek başına yaşayamayacağı ilkesine dayanıyor. Ayrıca, toplumsal kapitalin yeniden üretiminin,

(XXI) Teknik gelişimi sağlayan kafa gücünün üretimin maddi koşullarındaki rolü Marxçı literatürde ihmal ediliyor çok kez.

(XXI') Bir kapitalist planlamanın varlığına, Gotha Programının Eleştirisi'nde değiniyor Engels. Pay senetli ortaklıkların, plan yokluğunun sonu olduğunu görüyor örneğin. Devlet ve Devrim'de Lenin, bu tümceyi yorumlarken, tekelci kapitalizme dönüşün de bir planlama olduğuna değiniyor.

her zaman, kesimler arasında tam bir uyuşkunluk yaratmaması, kapitalist öncesi üretim ilişkilerinden ayrı olarak, kapitalist üretimin, kural olarak, sınırlı yayılımı yapısına almayışı türünden ikincil nedenlere de karışıyor işin içinde.

Legal Marxçılar, toplumsal üretimin gerçekleşmesini, orantılı üleşim kuramıyla özdeşlerken kesimlerarası sürekli bir uyuşum varsayıyorlardı. Lenin bu kuramı soyut bulmakta ve kimi kesimlerde, kapitalin organik bileşimindeki çoğalmayla bu uyuşumun bozulacağını, denenin kimi kesimlerin kazançlılığı aleyhine ortadan kalkacağını düşünüyordu (Luxemburg, KAPİTAL BİRİKİM'indeki yeniden üretim formüllerinde aynı düşünceyi yansıtmıştır.)

Fakat öncülleri dış pazarı hesaba katmayan şemaların, kuramsal çözümlemenin aydınlığından yoksun bir sürece karşılık olduğu yolundaki görüş, emperyalist uygulamanın tam bir tekelci meta dışsatımı biçiminde görünmediği yirminci yüzyılın eşiğinde henüz sıranabilir sayılamazdı.

Her meta devinisi, üretim değil, değişim ilişkilerine karşılık olur aslında. Kafa ve kol gücünün değeri, onların, YENİDEN ÜRETİMDE, ORTAYA KONAN çalışma değeridir. Teknolojik ilerlemenin olmaması durumunda meta değişim sürecinin derhal dış pazara yöneleceği açıktır. Emperyalizmin, 20. yüzyıl başında meta dışsatımı biçiminde kendini göstermeyişinin nedeni, Lenin, Kautsky ve Luxemburg'un ihmal ettiği teknolojik gelişim hızıdır. Kapitalizmin, kendi içsel yapısından doğan çelişkilerle krize düşmesi bu nedenle gecikmiştir. Kimi modern yazarlar da katılabilir onlara (XXII).

Kapitalizm, sadece, düzenlenişi artık değere bağlı bir pazar için üretimden ibaret değildir. Toplumsal gerekimleri, birikim sürecinin, yapısında yol açacağı sonuçları, artık değer kütlesiyle, var olan kapital kütlesi arasındaki oranı dikkate alan bir planlamayı da kapsar o. Emek kullanımında ve yeniden üretimde bu planlama, maksimal kazancın bir aracı olur. Değer kuramı, işte bu teknolojik çerçeveye, kapitalist planlama içinde geçerlidir.

Değer yasası uyarınca meta dolaşımını hızlandırmak, krizden kurtulmak amacıya veya kimi modern yazarların dediği gibi teknik gelişimin yığıştırdığı üretim artığını yoğunaltmak düşüncesiyle emperyalist girişimde bulunmak, herhalde Avrupa sanayiinin Osmanlı imparatorluğun-

(XXII) Mandel, Son Kapitalizm'de (Spactkapitalismus), kapitalizm krizini Lenin'in «tarihsel koşulları»na benziyen «genel gelişim doğrultusu» kavramına bağliyerek, değer kuramından tüetmemekle haksızlık ediyor. Böylece onu, Luxemburg, Henryk Grossmann, Bucharin ve Hilferding'in karşısında sayabiliyoruz.

da uyguladığı yöntemlere bakılırsa, emperyalizmin doğuş koşulları değildi. (XXIII)

Parvus'un verdiği bilgilerin, emperyalizm kuramlarına katkıda bulunabileceği açığa çıkıyor böylece.

PARVUS'UN EDİMSSEL YARARI

Parvus Efendi'nin, Osmanlı imparatorluğunun malî bünhesi üzerine yazdıklarının edimsel (pratik) yararına göz atmakta yarar var:

Yazılanlar, önce Duyun-ı Umumiye'nin ve rejî'nin devleti nasıl düpedüz aldatarak, borçtan kurtulamaz bir duruma getirdiğini açığa koymasından önemli. Türk Yurdu dergisinin, Parvus'un yazılarına başlarken yayınlamış olduğu sunuş yazısında da üzerinde durduğu gibi, Türk economicileri-varsa-, Türkiye'nin sorunlarına, o güne değin değil çöze (çare) aramak, bir açıklılık kazandırma savaşı bile vermemişler Parvus ortaya çıkana değin. Uzun yıllar, devletin nasıl soyulduğu, ve politikacıların beceriksizliğinden, bilgisizliğinden yararlanılarak, borçtan sıyrılamaz bir ortama sürüklendiği, kamu oyundan gizli kalmış.

Bu aldatmacaları, ilk, kez gözler önüne sermiş Parvus. Yapıtın, ikinci bölümünün «D» ve üçüncü bölümünün «B» ayırtını bu gözle okumalı. Osmanlı devletinin yağlılarıyla (düşmanlarıyla) işbirliğine giderek Türkiye'ye ihanet eden kuruluşun foyası, daha önce ve daha sonra bu denli açığa vurulmuş değildir. Kasasında, ihtiyat akçesi olarak, devlet borçlarının ödenmesi için gerekli olandan çok daha fazla para bulunan Duyun-ı Umumiye, bu parayı hazineye aktarmayıp savaş durumunda olduğumuz İtalya'dan tahvil alarak, siyasal alanda Türkiye'ye ihanet ettiği gibi, yeniden borçlanmamıza yol açmış ve bizi çok güç durumda bırakmıştır.

Avansların büyük bir bölümünü, devletin alacağı ilk borçtan ödenmesi zorunluğunu getirme, alacakları güvenceye alma gerekçesiyle, hükümeti, bütün malî ve denetimsel yetkilerden yoksun etme ve borç almama olanağına sahip bir ülkeyi borç alma zorunda bırakma gibi dramları sergileyen Parvus, 1914 hesap arıtımı (tasfiyesi) işlemlerinin, koparılan, yeni tahvil çıkartma ve satma ayrıcalıklarıyla, aslında, yeniden borçlandırma esasına dayandığını ve arada kazançlı çıkanın, sadece, uluslararası bankalar olduğunu vurguluyor.

Osmanlı Bankası'nın, istediği zaman geri alma koşuluyla verdiği

(XXIII) Burada Osmanlılığın tarihsel koşulları da rol oynamıştır herhalde. (Emperyalizmin türünü ve zamanını belirlemekte demek istiyorum.)

para ve yeni borç tahvilleri, o tahvillerin, borsa değerini düşürerek, sahiplerine geri ödenmesini daha da güçleştirmiştir. Burada, tek güvenceye alınan, hazine değil, bankaların cep harçlığıdır. Öte yandan, değiştirilmiş ve birleştirilmiş borçların itfalarına, dünya borsalarında görülmiyen yükseklikte para harcanmaktadır.

Belli finans kümelerinin, çeşitli tahvil oyunlariyle, devletin sırtından vurduğu vurgunları, muhasebe hesapları ile kanıtlayan Parvus, Osmanlı devlet rantı kurulması yolunda ilginç bir öneri de getirmektedir. Borsadan yararı olarak, düşük fiatla tahvil almak, adal (itibari) değerle tahvil imha hakkını devlette tutmak, borsadaki gerçek tahvil değerleriyle borç değişimine girmek gibi önlemleri kapsıyan bu önermenin ayrıntıları da veriliyor. Bu önerge uygulansaydı, belki de Osmanlı İmparatorluğu düzenli borç ödemeyi başararak, sorunlarını toptan çözümliyebileceğini umduğu emperyalist bir savaşa katılmıyacaktı.

Borç ödeme yolunda, gelir artışının önemine ve tarımın gelişme çözümlerine de değinen Parvus için, Türkiye'nin kalkınmasında, özellikle tarım teknolojisindeki gelişmenin payı büyük olacaktır. Çünkü tarımsal gelişme, sanayileşmeden daha cabuk gerçekleştirilebilecektir. (XXIV). Tarımsal gelişmeyle, nüfusun büyük bir çoğunluğunun siyasal katılımı da sağlanacaktır. Türkiye'nin bu konudaki ikelliğini, Avrupa ülkelerinden verdiği sayılarla karşılaştırmalı olarak açıklayan Parvus, Türk Yurdu'ndaki yazılarda, konuya geniş yer ayırmıştır (XXV).

PARVUSÇU DEVLET

Anlaşıyor ki Parvus, Türkiye'de feodal artıkların temizlenmesi ve

(XXIV) Parvus, tahıl fiyatlarının artma eğilimini, köylünün ekonomik durumunun düzelmesi açısından çok olumlu karşılıyor ve toprak fiyatlarının artışıyla birlikte tahıl fiyatlarının artışını da gerekli buluyor. (Bkz. Elinizdeki yapıt VIII. Bölüm). Bu sorun, son zamanlarda güncel oldu ülkemizde. Konferansları, gerek Sayın Ecevit'in, gerekse örgüt olarak CHP'nin katkısıyla siyasal bir görünüm kazanan İngiliz iktisatçısı Kaldor, Parvus'tan bütünüyle ayrı düşünen bir kişi.

Sayın Ali Gevgilili, 19 Aralık 1976 günü Milliyet'te, Kaldor'un katıldığı bir forum düzenledi. Orada Kaldor, Sayın Gevgilili'nin iyi hazırlanmış sorularını yanıtlarken, soyut savlarını yineledi.

İngiliz iktisatçısı, tahıl fiyatlarındaki artışın, sanayide fiyat yükselişlerinin etkeni olduğunu ve bunun sonucu doğan maliyet enflasyonunun, Batı'daki son bunalıma yol açtığını söylüyor. Halbuki, son 10 yıllık OECD bültenlerine göz

burjuvazinin kemikleşmesi amacıyla, bir an önce borçtan kurtulmayı, yatırımlara geçmeyi sağlayacak barışçıl önlemler düşünülmektedir. İlginç, mali önerileri gerisinde yatan siyasal ve ekonomik içerik, bol sayıda girişimci yaratarak sanayileşmeye geçme yolunda, devleti bir araç gibi kullanmak, başka bir deyimle adaletli vergi tonlama ve üleştirme politikası izliyecek bir devlet yaratmaktır. Bu içeriğin bir çelişki içerdiği de açıktır: Köylüyü ve sanayi girişimcisini aynı ölçüde doyuracak sınıflarüstü bir devlet yaratmak olanaksızdır. Devlet varsa, egemen sınıflar, kaynakları, kendi çıkarları doğrultusunda kullanacaklardır. Köylülükle, sanayiinin çıkarları çok kez çatışmaktadır. Köylünün, ekonomik ilişkilere bağımlılığı, nitel durumu kültür ve bilinç aşaması, göz önüne alınırsa, Parvus'un öngördüğü devletin, salt bir burjuva devleti olacağı açıktır.

attığımızda, Avrupa'da tahıl fiyatlarının henüz artma eğilimi göstermediği sıralar, endüstri mamulleri fiyatlarının yükselen bir eğri çizdiğini saptıyoruz. Fransa gibi, enflasyonun, görecile (nisbeten) yüksek olduğu bir ülkede bile, 1960'tan 1967'ye değin, tahıla dayalı yiyecek maddeleri fiyatları % 86'dan % 113.5'a yükselmişken, mamul madde fiyatlarındaki artış, ortalama % 90'dan % 134.8'e ulaşmıştır. Öz olarak dendiğinde, OECD bültenleri, tahıl fiyatlarıyla endüstri mamulleri fiyatları arasında zorunlu bir ilişki bulunmadığını kanıtlıyor.

Spiegel dergisi, 19 Nisan 1976 günlü sayısında, Alman sanayiinde üretimin kısılması sorununun bulunmadığını, dahası, otomotiv sanayiinde bir yıllık satışın givenceye alındığını, örneğin Mercedes firmasının bir yıl, siparişler karşılamak amacıyla piyasaya çalışmayacağını yazmıştır (Bkz. Titeltgeschichte). Derginin hesaplarını, öbür araştırma ve gözlemlerle kapsamlılaştırırsak, fiyatların yükselişine asıl, kapitalizmin kendi işleyiş biçiminin etken olduğunu çıkarırsınız. Aracı firmalar, acentalar, temsilcilerle çalışan kapitalizm, makine, ulaşım, paketlenme, pazarlama ve reklam giderleriyle, kendisine küçümseminiyecek yük yüklenmektedir. Çok kazanma tutkusundan kaynaklanan bu maliyet yüksekliği herhalde Kaldor'un sözünü ettiğinden ayrı bir yüksekliktir.

Kapitalizm, maliyet baskısından kurtulmak amacıyla, geri kalmış ülkelere, teknoloji aktarımını da kapsıyan yatırımlar yapmak eğilimindedir (Mart 1976 günlü Scala dergisinde, bu konuda küçük bir istatistik ve inceleme yayınlanmıştır). Kapital biçimlenmesinde hızlı sayısal artış gözlenmesine karşın (OECD bültenleri), enflasyonun önlenemeyişi, düne değin Keynesçi politika izleyenleri güç durumda bırakmıştır. 21 Nisan 1976 tarihli New York Times, bir haberinde Amerikan Planlama dairesinin, kullanılabilir kaynak ve üretim etmeni yaratmaya, yönetsel önlemler almağa yöneldiğini, gelir dağılımı ve para konusunda yönetsel önlemler önelediğini bildirmektedir. Marx'ın, değişen ve değişmeyen kapital kavramlarını «canlı» ve «cansız» sözcükleriyle yeniden kullanan kentsoylu Fransız yorumcuları bile, enflasyonun, emeğin verimliliğindeki azalmadan değil, kapitalizmin yapısından doğduğunu kabullen-

Burjuvazi, işbirlikçi olmaktan gönençlidir (memnundur). Proletaryanın, nicel-nitel gelişimine katkıda bulunacak yapıda değildir. Türkiye'nin o döneminde, demokratik devrimi gerçekleştireceğini düşünmek epey güçtür. Nitekim aynı nedenle, Mustafa Kemal'in silahlı mücadelesi bile onu gerçeklemeye yetmemiştir.

Kısaca dendidikte, Parvus'un anladığı devlet, emperyalist karşıtı mücadele verilmeden kurulacak bir devlet olduğundan, İmparatorluğun o günkü bünyesi içinde yürürlükten kalkmağa yargılıydı (mahkumdu).

Bu tartışmalı (XXVI) saptamalar bir yana, Türkiye'nin o zamanki dış ve iç ekonomik ilişkilerinin iç yüzünü anlatacak tanıtısal (tasvirî) bilgiler vermesi ve tarihsel oluşumun eksik halkalarının bütünlemesi açısından çok değerlidir elinizdeki betik. Onu, günümüzün kuşakları iyice bellemelidirler. Çünkü tarih yinelenmektedir.

Muammer SENCER

mektedirler (Fresque historique du système productif, Les Collections de l'INSEE, 1974). Bu da kapitalizmin kendi rasyonellik sorusudur. Reinhard Jordan, yayınlanmamış doktora tezinde piyasaya uygun olan ve olmayan işleyiş açısından ekonomi politikasının stratejilerini incelerken (düzen, süreç, yapı politikaları) Keynesçiliğin bu tutkusunu körükleyici yanını ortaya koymuştur.

Bir başka açıdan Kaldor, uluslararası ekonomik krizlerin, kazançlılığın düşme eğiliminden doğduğunu görmezlikten gelerek, Kuznet-ci, yükselme ve çöküş dönemleri öneren bir iktisat tarihçisi gibi görünmektedir. Krizleri savuşturma yolunu, ekonomik stabiliyeti, iç ve dış isteği artırıcı pazar yaratmakta ve bu amaçla uluslararası, uluslararası örgütlere gitmekte bulan dönem kapanmıştır (Modern Capitalism. Andrew Schonfield, 19 v.ö.). İmdi para dışsatımı (ihracı) ağır basmaktadır, meta değil. Almanların son yaklaşımı, dahası Doğu blokuyla işbirliği yaparak, geri kalmış ülke pazarlarını ele geçirmek istemeleri bunların örnekleridir (İstanbul Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Nurullah Gezgîn, Milliyet'te Sayın Abdî İpekçi'yle yaptığı ve 8 Kasım 1976 günlü gazetede yayınlanan görüşme sırasında Glöckner adlı bir Alman firmasının, Sovyetlerle, petrol ürünlerini uluslararası pazarlarda değerlendirecek bir işbirliğine girdiğini söylemiştir. Doğallıkla Sayın Gezgîn, bunu, Sovyetler'in Alman yardımını aldığı biçiminde yorumluyor. Biz niye almayalım demeye getiriyor.)

(XXV) Lavoisier'nin, daha 1789'dan önce kavradığı tarımsal gelişmenin, Türkiye'nin de kuruluşu yolunda zorunlu bir adım olduğu, henüz tam olarak anlaşılmış değil. Sanayileşelim derken, tarımsal ürünlerimizi, ham olarak, işlenmemiş olarak satıyoruz. Onları değerlendirecek sanayi kollarının kurulmasına çalışmıyoruz. Dış pazarı olmayan ve süper devletler karşısında hiç bir zaman da olmayacak olan yatırımlar ardında koşuyoruz. Büyük devletlerin, dünya pazarlarında, «buyurun malınızı satın» diye geri çekileceğini sanarak, teknoloji dışalımını (ithal edilmiş) ve montaja dayalı bir gelişme umuyoruz. (En azından, Kennedy Round görüşmelerinde uygulanan yöntemle, Türkiye'ye

pazar olabilecek ülkeler, gümrük tarife pozisyonlarıyla zorlanacak.)

Turizm yanında, işlenmiş konserve edilmiş ve iyi anabalaşlanmış tarım ürünlerimizin, sadece Avrupa piyasasında bile sahip olacağı şansları yeterince düşünmüyoruz.

Sayın CHP Genel Başkanının demeçlerinde, AK GÜNLERE bildirgesinde ve son CHP programında, köylüye ucuz araç gereç sağlama, tarımsal üretimi artırma yolunda birtakım tümceler yer alıyor. Ancak, tarımı, bahçeçiliği ve ormancılığı da kapsar biçimde ele alan ve ürünleri yurt dışında değerlendirme olanakları üzerinde duran bir planlama henüz yok. (Bu konuda bkz. CHP Genel Başkanının köylüyle ilgili demeçlerini toplayan ECEVİT adlı broşür. CHP Genel Merkezi yayını.)

AK GÜNLERE bildirgesi, yurt içinde, köylünün ekonomik durumunu düzeltecek önlemlerden ve tarımsal üretim artışının ne yolda sağlanacağından söz ederken, dış pazarlamayı savsakladığı (ihmal ettiği) gibi, sınılaşma politikasının temel stratejik kurallarını sıralarken, tarım teknolojisine hitap edebilecek bir kurala da yer vermiyor.

Hemen hemen, Ak Günlere ilkelerini yineleyen yeni program da, daha çok, sanayi devriminin, tutuculuğu ortadan kaldıran ve toplumsal dengeyi değiştiren siyasal yanları üzerinde duruyor (s. 161 v.ö.). Teknoloji ve girdiler bakımından, dışa bağımlılığın azaltılacağı, sanayileşmenin doğayla uyumlu olacağı ve Türk köylüsüne gönenç getireceği söylenirken, tarımsal sanayi, gerek doğal olanaklarımız, gerekse ülkemizin bugünkü ekonomik koşulları karşısında ön plana alınacağına değinilmiyor. Gelişmenin köylüden başlatılması konusunda da sadece gökçeyazınsal sözler ediliyor.

Halbuki, Sayın Ecevit, BU DÜZEN DEĞİŞMELİDİR adlı yapıtında, çok somut bir örnek vermiştir: Almanya'daki Türk işçilerine, beyaz peyniri Bulgaristan yedirmektedir. Bu örnekleri çoğaltmak olanaklıdır: Taze meyvemizi, son günlere değin Bulgar soğutmalı (frigorifik) kamyonlarının taşıması, konserve-lerimizin bozuk çıkması, taze meyve konserve olanaklarımızın, yok denecek denli az olması gibi.

Son CHP programının, bu somut sorunların çözümüne ışık tutacak ilkeler getirmesi beklenirdi. Örneğin, petro-kimya dalına bağlı olarak, iyi kalite konserve tenekesi yapımını sağlayacak sanayi olanakları yaratılıp yaratılmayacağı, o programdan kestirmek çok güç. Halbuki bu sanayi kolunun gelişimiyle, Türkiye'nin karşısında 200-300 milyonluk bir alıcı kütlesi bulacağı kesin. Ormancılık ve orman ürünleri için de aynı şeyler söylenebilir.

Bu konuda, savaştan sonra üst üste çıkardığı 5 yasayla, tarım ürünlerinde 10 yılda % 150 artış sağlayan ve tarım işçisinin gelirini, endüstri işçisi düzeyine çıkaran Almanya, ormancılık ve orman ürünleri işletmesindeyse İsveç örnek alınabilir ve CHP programına daha somut bir nitelik verilebilirdi. (Almanya'da Tarımsal Gelişim için bkz. Deutschland Heute, Presse-und Informationsamt; İsveç Devlet Orman İşletmeleri ve Orman işçileri için bkz. Swedish Forest Service, National Board of Crown Forests and Lands, Stockholm).

Kısaca dendikte, Parvus Efendi'nin, öncelikle köylünün kalkınması tezi, 70

şu denli yıl sonra bile Türkiye'de güncelliğini korumakta Yunanistan ve Yugoslavya gibi ülkeler, değişmez fiatlarla yılda ortalama % 15'lik gelişme sağlar ve Türkiye, onları, ortalama % 9'la izlerse, daha da koruyacak. Son CHP programı, «gelişmeyi köylüden başlatmak», «sınaileşmeyle, tarımsal gelişmenin» uyumunu sağlamak türünden ilkelerle soruna doğru olarak yaklaşmış, ancak bu ilkeleri somutlaştırmaktan, gökçeyazınsal (edebi) sözcüklerin üstüne çıkarmaktan, nedense kaçınmıştır.

(XXVI) Örneğin devlet kapitalizmine karşı Parvus. Lenin'e göreyse, tekelci devlet kapitalizmi, toplumculuğun maddesel koşullarından, toplumculuğun bir ön evresi (Bettelheim, Ch., Sosyalizmin Kuruluşu, çev. Kenan Somer, Uğural Yayınevi, s. 49).

Birinci Bölüm

A) —

Kırım Savaşından Önce

Türkiye'nin malî tutsaklığı, daha Kırım Savaşı'ndan başlamıştır. Türkiye'nin utkusuyile (zaferiyle) biten bu savaşın, onun malî tutsaklığına yol açması, ayrıca siyasal gücüne ve etkinliğine (nüfuzuna) kesin bir darbe vurmuş olması dikkate değer.

Osmanlı devleti, ilk kez Kırım Savaşı'nda borçlanmıştır.

Şurasını da açıkça belirlemek gerekir: Devlet, Avrupa'ya bağımlı duruma gelmekle, kendisinin ne tür tehlikelerin beklediğini ölçümlememiş (tahmin etmemiş) değildir. Osmanlı hükümeti, Avrupa'dan borç para almak istememiştir çok kez. Dahası, 1850'de Londra'da imzalanan borç sözleşmesi, zamanın padişahı yönünden hayırlandığında (reddedildiğinde) Türk hükümeti, borç verenlere, anlaşmayı tek yanlı bozduğu için 2 200 000 frank giderim (tazminat) ödemiştir.

Ancak, Kırım savaşının ortaya çıkardığı gerekimler, borçlanmaları kaçınılmaz duruma getirmiştir.

Geçmişini incelediğimizde, Türkiye'nin, malî ve siyasal yalıtılmışlığına son vermesinin ve borçlanma sözleşmesini para gereksinimi son derece varıncaya değin geciktirmese çok daha iyi ederdi. Tarihi incelediğimizde bu sonuca varıyoruz. Durum, Osmanlı İmparatorluğu'nun, Avrupalılaşma konusunda izlemiş olduğu politikanın ayırıcı niteliğini çok iyi göstermekte. Bu politikanın özelliği şu: Son noktaya değin -borç almakta M.S.- direnmek ve ardından, Avrupa yöntemlerini uygulayabilecek en elverişli fırsatları kaçırmak.

Halbuki, malî alanda tam tersi biçimde davranılmış, yani, Avrupa malî yöntemleri gelişigüzel uygulanmış, ülkenin, borçlara dayanma gücü hiç mi hiç dikkate alınmamış.

Para gerekliliği gittikçe büyümekte olduğundan, Avrupa'nın malî saygınlığından yararlanmak isteyen Türkiye, gereksindiği parayı elde etmek için, daha tehlikeli, daha zararlı araçlara baş vurmuş, gelirini kiraya vermiş ve bu yolla Galatalı Rum bankerlere hayli borçlanmış, öte yandan, madenî paraların, değişmez olması gereken ağırlığını azaltmış ve onları, düşük değerli madenlerle karıştırmıştı.

Bu tür önlemler (tedbirler) tükendikten sonra, hükümet, kötü bir ün yapmış olan kaime çıkartma işine girişmiştir. Ancak, bu yöntem de, Avrupa'nın aynı konudaki deneyimi (tecrübesi) ve ülke gerekimleri dikkate alınmaksızın, gelişigüzel uygulanmıştır.

B)—

Kaime Çıkarılması

Kaime çıkartma deneyimi (tecrübesi) Türkiye'de, bütün kağıt paralarının dahası banknotların saygınlığını (itibarını) lekelemiş olduğundan, aynı konudaki yeni bir girişim, pek büyük zararlar doğurabilir. Çünkü böylece para dolaşımı bozulmakta ve ihtiyat altın akçesine olarak bırakmamaktadır. Bu bakımdan, kaime sorununu biraz ayrıntılı olarak incelemek gerekir:

Kaime, gerçekte kâğıt para demek değildi. İç borçlanmayı temsil ediyordu. Hükümet, bu borç için, başlangıçta % 8, sonra % 6 ve daha sonra % 3 faiz ödemiştir. Kaimelerin, kağıt paraya benzeyen yönü az miktarda çıkarılmış olmalarıdır.

Kaimelerin, altın parayla değiştirilmeleri zorunlu olmadığı gibi, genellikle değişim işlemi yapacak bankalar da yoktu. Osmanlı imparatorluğunda, kaime çıkarımını piyasa gerekliliklerine uyduracak araçlar, daha doğrusu, Avrupa'da değerli kağıtların dolaşımını belirleyen belli başlı koşullar da bulunmuyordu.

Bu konuda baş vurulan yöntem, Hazinesinin, kaimelerin üstüne değer koyarak halk arasında dağıtmasından ibaret kalmıştır.

Dahası, hükümet, yapma (sahte) kaimelerin ortaya çıkmasına engel olmak için başlangıçta hiç bir önlem almamış, bu nedenle daha başlangıçta, gerçek kaimelerden ayrılması olanaksız bir çok sahte kaime ortada dolaşmaya başlamıştır. Hükümetse ortaya hadsiz hesapsız yeni kaimeler çıkarmış ve bunu halka duyurmamak için kaimelere sayı koyma yöntemini kaldırmıştır.

Zamanın Maliye Nazırının kuruma ne gözle baktığını anlatmak için şu öyküyü anlatmak yeter:

Sultan Abdülmecit bir kez Dolmabahçe Sarayı'nın kaç mal olduğunu öğrenmek istemiş. Maliye Nazırı yanıt vermiş:

— 3,500 kuruşa hünkârım.

Hükümdar şaşalayınca da tamamlamış:

— İnşaat için gerekli 70 000 000 franklık kaimenin mürekkep, kağıt ve baskı bedeli efendimiz.

Durum bu merkezdeyken ve kaimenin önemi de böylece takdir edilince onun piyasa fiyatının çabucak düşmesi kaçınılmazdı. Ancak zamanın hükümetleri bu düşüşe pek az önem veriyorlardı. Yani kaimeler çıkarılıyor, faiz hadleri düşürüldüğünden kaime fiatlarının düşmesine resmî makamlar bizzat yardımcı oluyordu.

Sonunda para piyasasında öylesine kargaşalık çıkmıştı ki bu araçla daha ileri gidilemeyeceğini zamanın malîve nazırı bile anlamış ve artık yeni kaime çıkarmak şöyle dursun, eski kaimelerin dolaşımından kaldırılması çözümlerini (çarelerini) aramağa koyulmuştu. İşte o zaman, kaimelerin kağıt giderinden başka, hükümet yönünden ödenmesi taahhüt edilmiş başka bir değerinin de bulunduğu anlaşılmıştı.

Hükümet en sonunda Avrupa'dan borç alma yoluna baş vurunca kaime eski önemini yitirmiş, bir bölük kaimenin karşılığı ödenmiştir. Bu araca (kaime çıkartmağa) olağanüstü zamanlarda yine baş vurulmuştur. 1876-77 Rus savaşı buna örnektir.

6 000 000 lira değerindeki Rus Savaşı kaimeleri, Maliye belgelerinden anlaşıldığına göre faizsizdi, fakat hazır bir karşılığa sahipti. Ereğli kömür madeniyle başka maden ocaklarının geliri, kaimelerin karşılığını ödemeye ayrılmıştı.

Rus savaşı kaimelerinin piyasa fiyatını güvence altına almak için onların, vergiye karşılık hazine adına kabul edilmesi kararlaştırılmıştı. Ancak, kaimelerin değiştirilmesini sağlayan ihtivat akçesi'nin (madenî paranın) eksikliği nedeniyle bu üstlenim (taahhüt) uzun süre yerine getirilememiş ve 1879 yılı vergisi toplanırken, halktan yüzde seksen madenî para (sikke), yüzde yirmibeş kaime istenmiştir.

Ayrıca 400 kuruşluk kaimenin altın fiatı 100 kuruş olarak saptanmıştır. Bu davranış kaime fiatlarını adeta kağıt fiatına indirmiştir. Altın fiatı kaime hesabıyla 1000 kuruşa çıkmış, yani 100 kuruşluk bir kaime ancak 10 kuruşa alınıp verilmiştir.

Kaime aracılığıyla yapılan işlemler halka pek pahalıya gelmiş ve Avrupa'yla ticaretin doğal gelişimine engel olmuştur.

Yine de 1876-77 yıllarındaki kaime çıkarımının (ihracının) devlete hayli yararlı olduğunu itiraf etmek gerekir. Çünkü o sıra Avrupa bankaları Türkiye'ye sıkı sıkıya kapalıydı, dolayısıyla para alacak yer yoktu. 1877 yılında İngiltere'yle borç sözleşmesi yapma girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştı. İşte bu koşullar altında, kaime para sağlayıcı belli başlı araç olmuştur.

1876-77 yılı kaimelerinin dolaşım (tedavül) fiatları şöyledi:

Çıkarım tarihi	Toplam itibarî değer (Osm. Lirası)	İhraç Fiatı (Kuruş)	Genel Değer (çıkış fiyatına göre)
13.8.1876	2 000 000	117	1 7000 000
11.11.1876	1 000 000	135	750 000
5.1.1877	7 000 000	150	4 660 000
3.9.1877	6 000 000	185	3 240 000
Toplam	16 000 000		10 350 000

Hükümet 16 000 000 liralık bu itibarî değeri elde edemediyse de bir 10 milyon elde etti. Bu da büyük bir tutardır.

Kaimeler, uluslararası ticaret işlemlerinde kullanılabilecek araçlardan değildir. Ancak, iç borçların ödenmesi için kullanılabilirler. Şurası da unutulmamalı ki o zaman Türkiye savaş durumundaydı. Savaşta başka araçlara baş vurulabilirdi pekâlâ. Örneğin halktan, değer: sonra ödenmek üzere çeşitli maddeler alınabilir ve bunun için resmî alındılar (makbuzlar) verilebilirdi.

Eğer Avrupa'nın para dolaşımı deneyimlerinden (tecrübelerinden) çıkardığı sonuçtan ders alınmış, kaime yerine itibar senetleri çıkarılmış, para piyasasının koşulları dikkate alınarak ağır ve ihtiyatlı davranılmış olsaydı, para bu denli sarsılmaz, kaimelerin halkta ve ticaret yaşamında doğurduğu fena sonuçlara meydan verilmezdi (*).

(*) Türk maliyesini en yansız gözle izleyenlerden A. du Velay kaime işlemleri üzerine yapmış olduğu bir çözümlemeye şu sonuçlara varmıştır:

«Kaimelerdeki bu korkunç fiat düşüşünün nedenleri çoktur. Onların belli başlısı üçtür:

1. Hazine memurlarının, özellikle vilâyetlerde, halkın vermiş olduğu kaimeleri almakta çekince göstermeleri.
2. Vilâyet halkının kaimeleri büyük güvensizlikle karşılaması ve kaimelerin, zaten kaimeyle dolu olan İstanbul'a akması.
3. Para dolaşımında (tedavülünde) kaimelerle rekabet eden madenî sikkelerin para ilişkilerinde güvensizlik yaratması.

Eğer devlet ilk kaime ihracında vergi tahsil ederken, memurlarının kaimeleri rahatlıkla ve güven verir biçimde almalarını sağlamış ve başlangıçta piyasaya birer kuruşluk kaimeler çıkarmış ve aynı zamanda ufaklık sikkeleri ortadan kaldırmış olsaydı bu kağıtlar piyasada durmadan süregelen karışıklıklara neden olmazdı. Nitekim İtalya aynı dönemde ticari işlemleri etkilemirmeden kaime çıkarabilmiştir. Hem de Türkiye'den daha çok.»

Kaimenin itibar senetlerinin dolaşımında gerekli koşullara sahip bulunduğu bu parçadan da açığa çıkıyor.

C)—

Türkiye İflâsa Nasıl Sürüklendi?

Kaime çıkarılması halk ve ticaret yaşamı üzerinde nasıl ağır bir yük biçimlemişse, devletin malî saygınlığı (itibarı) üzerinde o denli yıkıcı olmuştur.

Ben burada her borçlanmanın tarihinden ayrı ayrı söz edecek değilim. Sadece borçlanma koşulları ve onların sonuçları üzerinde duracağım:

Türkiye'nin malî itibarı başlangıçta bir takım siyasal nedenlerle karışık bir duruma gelmiş, daha sonra Avrupa para piyasalarındaki kararsızlıklar etkisiyle büyük bir gerileme göstermemiştir. Ancak, Türkiye'nin yaptığı borçlanma sözleşmeleri öbür devletlerin borçlanma sözleşmelerinden çok daha ağır koşullar içermektedir.

Türk hükümeti, bir kez borçlanma yoluna girince, önce borçlanmaktan kaçınmakta gösterdiği aşırılığı, hesapsız ve ihtiyatsızca borçlanmak suretiyle yine göstermiştir. Durum, her para verenin ileri süreceği her koşulu kabullenmeye değin varmıştır. Borçların bütçe üzerinde bir ağırlık yaptığı ve borç faizlerinin ancak yeni borç sözleşmeleri yapmak suretiyle ödenebildiği kesinlikle dikkate alınmamıştır.

Bununla birlikte şurası itiraf edilmelidir ki Avrupa kredisini pahalı olmakla birlikte, Türkiye'nin yerli maliyecilerinden (Galata bankerleri) alınan borçlara bakıldıktan çok daha elverişliydi. Yine de Türkiye'nin Avrupa bankalarına ödediği faiz oranı yüzde 15-20'den aşağı değildi. Böyle bir mali politikanın, sonunda iflas etmesi zorunluydu.

A. Heidborn «Türkiye Maliyesi» adlı yapıtında diyor ki:

«1874/75 yılı bütçesinde, 25 000 000 Osmanlı lirası gelir gösterilmiştir. Olmayan bir sayıdır bu. Gerçek gelir 17 000 000'dur. Bundan, devletin dış borçları için de 13 000 000 ayırmak gerekir. Dolayısıyla hükümete, yönetim ve başka devlet harcamaları için gerçekte ancak 4 000 000 lira kalır».

Bu denli parayla, ne ordu beslenmek ne devlet yönetmek olanaklı olduğundan, hükümet borçlarını ödemekten vaz geçmiştir.

Aynı yıllar devletin borç durumu şöyledir:

Borçlanma Yılı	Borç Miktarı (Frank)	İhraç Fiatı (Yüzde)	Ele Geçen (İhraç Fiatına Göre)
1854	75 000 000	80	60 000 000
1855	125 000 000	100	125 000 000
1858	125 000 000	76	95 000 000
1860	50 930 500	62.5	31 831 562
1862	200 000 000	68	136 000 000
1863	200 000 000	68-72	142 000 000
1865	150 000 000	66	99 000 000
1867	909 091 000	50	404 545 500
1869	555 555 500	61	388 885 500
1870-72	792 000 000	125-32	254 430 000
1871	278 155 000	98.5	273 972 675
1873	694 444 500	59.5	413 194 477
1874	1. 000 000 000	43.5	435 000 000
Toplam	5. 297 676 500		3. 012 884 714

Bu sayılardan anlaşılıyor ki ele geçen para, devlete borç olarak yükletilen miktardan, gerçekte 2. 300. 000. 000 frank daha azdır. Ele geçen paradan, banka, komisyon ücretleri ve başka bir takım giderlerin düşülmesiyle, borç alınan 5. 297. 676. 500 franktan ancak yarısının, yani 2. 700. 000. 000 kullanılabilecek durumda olduğu anlaşılır. Dolayısıyla Osmanlı devletine 2. 500. 000. 000 frank havadan borç yüklenmiş olmaktadır. Yani devlet, beş santimini bile almadığı bir parayı ödeme yükümlülüğüne sokulmuştur.

Sonraları Türkiye ödemeleri durdurduğunda bütün Avrupa gürültü ve hiddete boğulmuştu. Ancak yukarıki sayılar göz önüne alınırsa bu gürültü ve kızgınlığın, Osmanlıların güç durumlarından, Osmanlı memurlarının düşüncesizlik, acemilik ve ihanetlerinden yararlanan Avrupa maliyecilerinin her türlü açgözlülük sınırını aşması demek olduğu sonucuna kolayca varılacaktır.

Finans dünyasıyla ilişki kurulacağı zaman, geçirilen bu dencyimi (tecrübeyi) daima dikkate almak gerekir. Borsa işlemleri ve banka politikası, Türkiye'yi iflâstan başka çıkışı olmayan bir yola sürükleyecek güçtedir. Hem de paldır küldür ve sorumlu kişilerin ruhu bile duymadan girilen bir yola.

Türkiye borçları tarihinin ilk dönemi burada biter.

D)—

1881 Muharrem Kararnamesi

Türkiye borçlarının ikinci dönemi, borçların kesin tesviyesiyle (ödenmesiyle) ilgili olarak çıkarılan 1881 Muharrem kararnamesiyle başlar.

Daha önce (1879'da) başta Osmanlı Bankası olmak üzere Galata bankerleriyle bir anlaşmaya varılmıştı. 1881 yılı Muharrem Fermanı, 1879 uzlaşmasıyla hazırlanan ilkeleri daha geniş bir temele oturtmuş ve Osmanlı imparatorluğuyla Avrupa maliyecileri arasındaki ilişki, devletle Galata bankerleri arasında zaten var olan ilişki esaslarına dayanmıştır.

1879 yılı uzlaşmasına sürekli bir yöntem gibi katılan bu esaslar, Türkiye'yle Avrupa finans kapitali arasındaki ilişki için yeniydi ve devlet gelirini alacaklıların yönetimine bırakmak yada onlara kiralamak biçiminde özetlenebilirdi.

Zaten zararlı olan bu yöntem iç siyasetten, devletin dış ilişkilerine de aktarılıp da devlet gelirleri, büyük devletlere dayanan Avrupa maliyecilerince yönetilmeye ve kiralanmaya başlayınca siyasal bağımsızlığın da tehlikeye düşmesi doğaldı. Bu konuya daha sonra değineceğiz. Şimdilik 1881 yılı Muharrem Kararnamesi gereğince uygulanan borç tesviyesi (ödenmesi) işlemlerinin ne gibi malî sonuçlar ortaya çıkardığını görelim:

Türkiye'nin, iflâsını ilân etmeden önce almış olduğu borçların 5 297 676 500 franklık itibarî bir değere ulaştığını belirtmiştik. Daha sonra, Muharrem Kararnamesine değin 125 000 000 franklık ve yüzde 52 ihraç fiatlı bir borçlanmaya daha gidilmiş ve borç karşılığı olarak Mısır vergisi gösterilmiştir. Gerek bu borçlanma, gerekse 1854, 55 ve 71 yılları borçları Muharrem Kararnamesine katılmamıştır. Dolayısıyla, yukarki cetvelde gösterilen borçlardan, bu sayılanların çıkarılması gerekir. Çıkarılacak borçların tutarı aşağıdadır:

BORÇLANMA YILI	BORÇ TUTARI (FRANK)
1854	75 000 000
1855	125 000 000
1871	124 500 000
TOPLAM	342 500 000

Böylece, Muharrem Kararnamesine alınan borçların itibarî kapi-

tali 4 955 176 500 franka düşüyor. Ancak bu sayı, borçların tesviyesi işlemine değin iyice azalmıştı. Zira hükümet, iflasını ilan edene değin borçlanma sözleşmelerine uymakta ve borçlarını düzenle ödemekteydi. İtfaları için her yıl büyük bir meblağ belirlenmiş ve ayrılmış olduğundan, Kararnameye değin borçların büyük bir bölümü ödenebilmiştir. Bu konuda birkaç örnek verelim:

BORÇ YILI	BAŞLANGIÇTA İTİBARİ KAPTL. (Frank)	1881'deki İTİBARİ KAPTL. (Frank)	İTFA İÇİN ÖDENEN (Frank)
1858	12 500 000	92 118 750	32 881 250
1860	5 930 500	41 107 500	9 823 000
1862	200 000 000	122 897 500	72 312 500
1863	200 000 000	127 687 500	72 312 500
1869	555 555 500	516 250 000	39 305 500
1872	694 444 500	679 918 500	14 526 000

Sadece bu altı borcun itfası için 245 000 000 franktan çok para ödenmiştir. Ancak son ikisi, iflâs ilânından kısa bir süre önce alındığından, büyük ölçüde itfa edilmeden kalmıştır.

Borçların itfası sorununu iyice anlayabilmek için, ödenen miktarı ana para açısından değil, Türkiye'nin eline geçen parayla karşılaştırmalıdır. Çünkü itibarî para daha başlangıçta imgesel (hayalî) bir sayıdır, sadece kağıt üzerinde kalmıştır. Durumu, itibarî parayı dolaşım (tedavül) değerleriyle karşılaştırarak daha yakından kavrayabiliriz:

BORÇ YILI	TEDAVÜL DEĞERİ (İTİBARİ BORÇ) (Frank)	İTFA EDİLEN (Frank)	İTFA EDİLEN BORCUN GERÇEK BORCA ORANI (Yüzde)
1858	90 000 000	32 881 250	34.5
1860	31 831 562	9 823 000	30.8
1862	136 000 000	77 102 500	56.6
1863	142 000 000	72 312 500	50.9
1869	388 885 500	39 305 500	10.1
1873	413 194 477	14 526 000	3.5

Görülüyor ki hükümet yukarki borçlardan bazısının ana paralarını yarıdan çok ödemiştir iflâs ilân edene değin. Geri kalanların da 1/3'ünden çoğunu ödemeyi başarmıştır. Dahası, 1869 yılında, yani malî krizden beş yıl önce alınan borcun da 1/10 u ödenmiş durumdadır.

1881 Kararnamesine tabi borçların itibarî ana parası, Kararname ilân edildiğinde 190 753 650 sterline, yani 4 768 841 250 franga ulaş-

mişti. Bu tutara, yukarda sözü edilen dış borçların ana paralarından başka, Osmanlı Bankasının avansları ve Galata bankerlerinden 1879 yılı anlaşmasıyla alınan borçlar da dahildir. Bu son iki iç borçlanmanın tutarı 200 000 000 franktır.

200 000 000 frank çıkarılacak olursa, Muharrem Kararnamesine giren dış borçların itibarı ana parası 4 568 841 250 frank olarak saptanır. Türkiye'nin gerçek borçlarının miktarı budur.

1881 yılı Muharrem Kararnamesinin kapsadığı borçlar, dolayısıyla şöyle hesaplanır:

Başlangıçtaki itibarı borç ana parası:

4 955 176 500 frank

Muharrem fermanı çıkarıldığında itibarı borç ana parası:

4 568 841 250 frank

Aradaki fark.

386 335 250 frank.

Burada ortaya çıkan fark, borçların ödenmesine ayrılan miktarı göstermektedir.

Önceki hesaptan anlaşıldığına göre, hükümet bütün borçlardan 2 700 000 000 frank elde edebilmiştir. Bu tutara, Mısır vergisi güvencesiyle alınan borçların 342 500 000 franklık itibarı ve 289 000 000 franklık gerçek ana parası da katılmıştır. Dolayısıyla 2 700 000 000 franktan, bunlar çıkarıldığında, gerçek borç olarak 2 411 000 000 franklık gerçek borç kalır.

Bu gerçek borcun 38 635 200 frankı ödenmiş olduğundan borç 2 124 664 800 franka düşüyor.

Yapılan borç sözleşmelerinin bağlı bulunduğu dayanılmaz koşullar ancak borçları azaltmakla hafifletilebilirdi.

Osmanlı Devletiyle alacaklılar arasında yapılan ve 1881 Kararnamesiyle onaylanan anlaşma, işte bu temele dayandırılmıştır.

Borçlar daha başlangıçta ılımlı koşullarla alınmış olsaydı, hem devlet hem de alacaklılar için daha iyi olurdu. Gerçekten, o zaman borsa oyunlarına uygun ortam kalmazdı. Ödemeler hiç bir zaman kesintiye uğramazdı. Öte yandan Avrupa maliyesi, Türk maliyesinin gelişme olanaklarını ve çıkarlarını, daha başlangıçta dikkate almış olsaydı, bu tutumuyla kendi çıkarlarını da korumuş olurdu.

Fakat, Türk devletiyle Avrupa bankaları arasında aracılık eden maliyeciler sadece milyonlar ve milyonlar kazanma amacını gütmüşlerdir. Onlar bu milyonlara önce Türkiye, sonra Avrupa borsası hesabına kavuşmuşlardır.

Yapılan uzun ve karışık hesaplardan sonra 1881 Muharrem Kararnamesine alınan borçların genel toplamı 106 437 234 Osmanlı lirasına

(2 660 930 850 frank) (1) indirilmiştir. Yukarda belirtildiği gibi, bu toplama avans ve başka iç toplamı olan 200 000 000 frank dahildir. Dolayısıyla, indirilen dış borç toplamı 2 460 930 850 franktır.

Bizim hesabımıza göre, gerçek borç 2 124 664 800 franktır. Bu bakımdan, indirilen borç, gerçek borçtan 336 266 050 frank, yani aşağı yukarı yüzde 16 ölçüsünde daha çoktur.

Muharrem Kararnamesi Osmanlı İmparatorluğunun mali ve siyasi gelişiminde yeni bir dönem açmıştır. Ülkede hükümetten ayrı, hükümete bağlı bulunmayan, fakat devletin gelir kaynaklarının büyük bir bölümünü ele geçiren yeni bir kurum çıkmıştır ortaya: Borçlularca seçilmiş bir yönetim kurulunca yönetilen Duvun-ı Umumiye.

Siyasal bir kurum değildir Duvun-ı Umumiye. Devletlerin vekili ya da temsilcisi de değildir. Düpedüz özel bir şirkettir.

Ancak, Avrupa diplomasisi, Duvun-ı Umumiye özel bir şirket değil de sanki kendi temsilcisiymiş gibi davranmıştır.

Dolayısıyla ülkede iki maliye yönetimi çıkmıştır ortaya. Onlardan biri, Avrupa yönünden açıktan açığa korunan Duvun-ı Umumiye, öbürüyse Avrupa'nın sürekli olarak baskı altında tuttuğu ve sıkıştırdığı Osmanlı Maliye Nezaretidir.

Ülkenin her yanında şubeler açarak, binlerce memuruyla koskoca bir örgüt oluşturan Duvun-ı Umumiye, bu örgüte dayanarak, devlet gelirinin büyük bir bölümünü kendi pençesine düşürmemesi olanaksızdı. Avrupa maliyecilerinin, Avrupa diplomasisini izlediği yol da avrıydı. Bu yolda yürümenin ne tür sonuçlar verdiğini iyice kavrayabilmek için, aşağıki sayılara bir göz atalım:

1882-83 yılında, devlet gelirleri Duvun-ı Umumiye yönetimine girdiği zaman, örgütün yönetimi altındaki gelir 2 522 498 Osmanlı lirasından ibaretken, bu sayı 1911-12 yılında 8 258 292 liraya ulaşmıştır.

Demek oluyor ki, geçen zaman içinde Duvun-ı Umumiye 5 755 794 liralık artış sağlamıştır gelirinde. Yüzde 288'lik bir oran demektir bu.

Muharrem Kararnamesiyle güvenceye alınan borçların yıllık taksitlerini sağlamak amacıyla karışık bir yöntem geliştirilmiştir. Bu yöntemi ve onun daha sonra ortaya koyduğu sonuçları açıklamak amacıyla, devlet gelirlerini, ayırıcı niteliklerini dikkate alarak bir kaç bölüme ayıralım:

(1) Bir Osmanlı lirası, yaklaşık olarak 22,5 franktır. Bkz. Borsa Rehberi, 1928, s. 391.

1. DIŞ GELİRLER:

Bu gelirler, Türkiye'ye bağlı devletlerce ödenmesi gereken şu vergilerden oluşur:

a. Bulgaristan Eyaleti vergisi.

b. Doğu Rumeli vergisi.

c. Berlin Antlaşması gereğince, Türkiye borçlarının, Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan, ve Kara Dağ'a düşen bölümlerinden gelen gelir.

d. Kıbrıs geliri fazlası.

Bu vergi ve gelirleri toplamada, Duyun-ı Umumiye, Osmanlı hükümetinin yerini almış ve devlet bu «düzenli gelirler» ortaya çıktıktan sonra tümüyle yoksul kalmıştır.

Fakat, en çürük güvenceye alınan borçların, asıl bu borçlar olduğu kısa zamanda anlaşılmıştır. Bunun nedeni şudur: Türkiye'den alacağına şahin olan Avrupa, Türkiye'ye borçlu olan ülkelere karşı inanılmaz hoş görüyle davranmıştır.

Berlin Antlaşmasına katılan ve Balkan devletlerinin, Türkiye'nin bir bölüm borcunu yüklenmesi yolundaki karar, gerçekte uygulanmamıştır.

O zamanlar İngiltere'nin hazırlamış olduğu bir andaç'a (muhtıra) göre, Balkan devletleri, Türkiye'nin borçlarına şu biçimde katılacaklardı:

Bulgaristan	9 898 662	Osmanlı lirası	
Sırbistan	2 107 457	»	»
Yunanistan	2 130 870	»	»
Karadağ	1 098 986	»	»

Bunlardan, Türkiye'ye tek kuruş girmemiştir. Hükümetin bu alacaklar için gösterdiği bütün çaba boşuna gitmiştir. Çünkü, Türkiye'nin, borcuna uymayan borçluları Avrupa yönünden açıktan açığa korunmuşlardır.

Örneğin, Bulgaristan, Rusya yönünden korunmuştur. Kıbrıs, İngiltere yönünden işgal edilmiş ve İngiltere, adının gelir fazlasını, 1855 yılı borçlanmasına (Osmanlı devletinin borçlanması) güvence olmak üzere almıştır.

Yıllık 265 000 Osmanlı lirası olarak saptanan vergiyi, Doğu Rumeli Meclisi keyfi olarak 180 000'e indirivermiştir. Bu da gayet düzensiz olarak ödenmiştir. Aynı verginin, sonraları, 152 026 ve 114 020 liraya değin indiğini de görmekteyiz. Sonunda Bulgaristan bağımsızlığına kavuşmuş ve Türkiye bir keze özgü 40 000 000 frank almış ve sorun böylece kapanmıştır.

Türkiye, alma hakkına sahip bulunduğu bu vergileri yitirmesi bir yana, üstelik geliri azaldığı için Duyun-ı Umumiye'ye, borç güvencesi olmak üzere yeni kaynak göstermek zorunda kaldı. Dolayısıyla, Bulgaristan vergisi ve Kıbrıs gelir fazlasına karşılık aşar geliri, Doğu Rumeli vergisine karşılık da kimi kaynakları Duyun-ı Umumiye'ye ister istemez teslim etti.

2. İÇ GELİRLER:

Muharrem Kararnamesi uyarınca, Duyun-ı Umumiye yönetimine verilen yurt içi gelirlerin en önemlileri, tuz ve tütün tekelleridir. Kararname çıkarıldığında, Türkiye'de Avrupadaki anlamıyla tek el yoktu henüz. Sadece, tüketiciden, bandrol yöntemiyle tütün vergisi alınmaktaydı. Ülkede tütün yapım ve satımı serbestti. Hükümet ne tütün fabrikası açmıştı, ne de tütünü satmaktaydı.

Ancak, Duyun-ı Umumiye'nin başında bulunan finans grubunun baskısıyla tütün vergisi konularak, gerçek bir tekelliliğe girilmişti. «Tütün Rejisi» adlı bir şirket kuruldu, devlet bu şirketle 30 yıllık bir sözleşme imzaladı. Sözleşme gereğince, tütün yapım ve satımı şirkete aitti, hükümete, kazançtan pay ayrılacaktı. Ancak yıllık 750 000 lira olarak saptanan bu para, hükümete değil, borçlara karşılık olmak üzere Duyun-ı Umumiye'ye verilecekti.

750 000 lira ödendikten ve ortaklara yüzde 8 kazanç payı dağıtıldıktan sonra geride bir şey kalırsa, ondan devlet hazinesine de pay verilebilecekti.

Böyle bir durumda bile hükümet, fazlanın ancak yüzde otuzunu alabilecek, kalanın yüzde 35'i Duyun-ı Umumiye'ye, yüzde 35'i de olağanüstü kazanç olarak Reji şirketine verilecektir.

Daha sonra, kazanç oranı artıp gelir fazlası 500 000 lirayı geçecek olursa, hükümet payı da arttırılacaktır.

Böylece, alacaklılar üç kat güvence almış ve hükümet üç açıdan kısıklarak bağlanmış olmaktadır:

a. Tütün geliri Maliye Nezaretinden alınarak Duyun-ı Umumiye'ye geçiyor.

b. Tütün yapım ve satımına tekellilik yöntemi uygulanıyor.

c. Tütün tekellci ticari bir şirkete veriliyor.

Tütün rejisiyle olan anlaşma, Duyun-ı Umumiye'nin «olur»ıyla yapılmıştır. Böylece, sözleşmede Duyun-ı Umumiye, üçüncü bir taraf gibi davranabilmiş ve bu niteliğini günümüze değin sürdürmüştür.

İmdi, «tütün rejisi» adıyla anılan ortaklığın niteliği nedir? Önce

şu gerçeği görelim. Reji sözleşmesi, Türkiye'yle şu yabancı Finans grupları arasında yapılmıştır.

1. Viyana Kreditanstalt grubu.
2. Bleichröader grubu.
3. Osmanlı Bankası grubu.

Duyun-ı Umumiye yönetiminde bütün bu maliye grupları temsil edilmiş ve etkili rol oynamışlardır. O halde Tütün Reji Şirketi, Duyun-ı Umumiye'nin kanından canından bir parça demektir. Osmanlı Bankasıysa, Türkiye'nin resmî bir kurumu değil, Türkiye'ye karşı hareket eden yabancı finans kapitalin bir organı olduğunu göstermiştir, Reji'ye katılmakla.

Devlet, tütün gelirini böylece elden çıkarmakla, en önemli ve büyümeğe en yatkın bir kaynaktan yoksun kalmıştır. Tütün reji ayrıcalığı verilmesi, Türkiye'ye pek pahalıya oturmuştur. Denebilir ki eğer devlet, eski bandrol yönetimini koruyabilmiş olsaydı, yıllık bütçe açığı iyice azalmış olurdu. Ancak, tütün rejisi sorunu o denli önemli ve karmaşıktır ki bu hususta ayrıca incelemeler yapılması gerekir.

Muharrem Kararnamesi, Duyun-ı Umumiye'ye tuz ve tütün tekellerinden başka, şu gelir kaynaklarını da vermiştir:

1. Damga pulu resmi.
2. Alkollü içkiler resmi.
3. İstanbul ve daha birkaç bölgenin balık resmi.
4. Pek çok yerin ipek öşrü.
5. Tönbeki resmi (50 000 lira kadar.)

3. BAĞIMSIZ GELİRLER:

En sağlam ve en zengin gelir kaynaklarına el atmakla yetinmeyen Duyun-ı Umumiye, Osmanlı hükümetini, gelirin arttığı yıllara özgü bir takım kurallara bağlamıştır. Sırası gelmişken şurasını da belirtelim: Hükümet, Duyun-ı Umumiye'nin rızası olmadıkça yukarki gelirleri hiç bir türlü değiştirememektedir. Yani, söz konusu gelirleri ne arttırmakta ne azaltabilmektedir. Kısası, malf politikada bütünüyle bağımlıdır.

1881 Muharrem Kararnamesinin ve onun, bağımsız gelirler hakkındaki üçüncü ve dördüncü ayırtlarının (fasıl) sekizinci fıkrasına göre, bütünüyle Duyun-ı Umumiye'ye bırakılan bağımsız gelirler şunlardır:

1. Ticaret sözleşmelerinin yeniden incelenmesi suretiyle gümrük tarifesinde değişme yapıldığı takdirde gümrük gelirinde ortaya çıkacak fazlalık.

2. Kazanç yönetmeliği yaygınlaştırıldığında, o günkü kazanç vergisine göre ortaya çıkacak artık (fazlalık).

Muharrem Kararnamesi devleti, Duyun-ı Umumiye yönetimine bırakılan gelirlerden yoksun etmekle onun söz konusu gelirle ilgisini azaltmıştır. Devlet ancak, kendine doğrudan doğruya yarar sağlayan gelirlere önem vermiştir.

Halbuki Duyun-ı Umumiye yönetimindeki gelirlerin artmasıyla, borçların ödenmesine o ölçüde daha çok para ödenmekte ve dolayısıyla, gelir fazlasından devlete hiç bir yarar sağlanamamaktadır.

Muharrem Kararnamesine göre Duyun-ı Umumiye gelirleri şu işlere harcanmaktadır:

Gelirin beşte dördü faizlere, beşte biri ana paranın itfasına.

Dolayısıyla, gelir ne denli artarsa, faiz ödenmesine o denli fazla para harcanıyor.

Bu oranın beşte dördü aşmaması her ne denli şart koşulmuşsa da bundan fazlası devlet hazinesine girmeyip yine borçların ödenmesine özgü kılınmıştır. Duyun-ı Umumiye gelirinde bir artış olması, doğrudan doğruya devletin çıkarınadır. Zira devlet böylece borç faizlerinden kurtulmuş olmaktadır.

Devlet, Duyun-ı Umumiye'ye belli miktarda gelir bırakmış olduğundan, daha ötesini düşünmek, ona değil, Duyun-ı Umumiye'ye düşer. Kuşkusuz, Duyun-ı Umumiye, ne denli çok para toplamışsa, faizlerin ödenmesine o denli çok para ayırmıştır. Doğallıkla, gelir az olduğu ölçüde de ödenen faiz oranı düşük olacaktır. Dengesiz ve doğal dışı bir durum doğuyor böylece. Duyun-ı Umumiye'nin mali açıdan boykot edilmesi devlet için daha yararlı olmuş oluyor.

Öte yandan, gümrük ve kazanç ve gelirlerini arttırmak devlet için yarar sağlamıyor. Çünkü o yoldan doğacak olan para, Duyun-ı Umumiye'nin doymak bilmiyen kasasına akıveriyor. Sonuçta Duyun-ı Umumiye ve Devlet, bir anlaşmanın iki yanı değil de, birbirine yağı (düşman) iki öge oluyor. Ülkenin gelişimi de olanaksızlaşıyor.

Ancak 1903 yılında devlet borcu yeniden düzenlendiği zaman bu dayanılmaz çıkmazdan kurtulma çözgesi (çaresi) üzerinde durulmuş ve Duyun-ı Umumiyece toplanan gelirden bir bölümü devlete ayrılmıştır.

Muharrem Kararnamesi'ne giren gelirlerin gelişimi hakkında bir fikir verebilmek için, Duyun-ı Umumiye'nin doğuşundan 1912 yılına değin her beş yıllık dönem için düzenlenmiş şu cetveli alıyoruz:

BEŞ YILLIK DÖNEMLER

YILLIK ORTALAMA GELİR

1882/3-1886/7

2 203 401,8

1887/8-1891/92

2 285 565,2

1892/3-1896/7

2 554 418

1897/8-1901/2	2 569 707,6
1902/3-1906/7	3 060 600
1907/8-1911/12	4 449 125

İLK DÖNEM ORTALAMASINA GÖRE ARTIŞ ORANI (YÜZDE)

GELİR ARTIŞI	
77 163,4	3.5
351 006,2	11.5
366 305,8	12
1 357 192,2	38.9
2 245 723,2	101

Görülüyor ki Deyun-ı Umumiye geliri 1903 yılına değin hemen hemen aynı kalmıştır. 1903 mali reformundan önceki son beş yıllık dönemdeki artık çok önemsizdir ve ilk beş yıllık döneme bakıldıkta yüzde 12'den ibarettir.

E)—

1903 Malî Reformu

1903 yılı malî reformunda şu esas benimsenmiştir: Duyun-ı Umumiye yönetiminde toplanan bütün gelirlerden, borçların faiz ve ana paralarının ödenmesine belli bir meblağ ayrılacak ve bu meblağ dışın-da sağlanacak fazlının yüzde 75'i devlete, yüzde 25'i, yine borçların ödenmesine harcanacaktır.

1903 malî reformunda Türk borçlarının ne durumda olduklarını görelim imdi:

BORÇLAR	MUHARREM KARARNAMESİN- DEKİ İTİBARİ ANA PARA (OSMANLI LİRASI)	İTİBARİ ANA PARANIN 1903 DURUMU (ÖDEN- MİŞ MİKTARLAR) (OL)
A	7 831 870	Tümü ödenmiştir
B	11 049 307	4 158 023
C	33 604 176	27 354 470
D	48 017 162	44 415 526
Toplam	103 502 515	75 928 019

ÖDENEN BORÇ MİKTARLARI:

BORÇLAR	ÖDENEN
A	7 831 870
B	6 891 284
C	6 249 706
D	3 601 636
Toplam	24 574 496

Muharrem Kararnamesine, bu borçlardan ayrı olarak, ödüllü tahvillerle, ayrıcalıklı borçlar (duyun-ı mümtaze) de katılmıştır (2)

(2) Ödüllü tahvillerin arkasında 99 yıl süreyle, iki ayda bir çekim (kura) çekileceği ve çekimde çıkacak tahvil sayılarının belli bir ödülle itfa edileceği, belli sayıda tahvilin de 400 frank amortiyle itfa edileceği yazılıdır. En büyük ödül 600 000 franktır. Doğallıkla bu ölçüde para, tahvil alımını çekici duruma getirmek için konmuştur. Ayrıcalıklı tahvillerse, 1881 Kararnamesiyle, alacakları 8 725 000 liradan, 8 170 000 liraya indirilen Galata bankelerine verilen yüzde 5 faizli tahvillerin adıdır. Bu tahviller ayrıcalıklıdır. Çünkü, 1881 kararnamesiyle kurulmuş olan Duyun-ı Umumiye önce bu tahvillerin yıllık 590 000 lirasını ödiyecektir. (M.S.).

Kısaca dendiğinde, birleştirilmiş borçların, 1903 yılına değin, 24.6 milyon lirası ödenmiş ve tedavülde ancak 76 milyon Osmanlı lirası (itibarî olarak) kalmıştır.

Bu borcun piyasa değeri daha da azdır. Onun ortalama değerini, her yıl tahvilata ödenen miktardan çıkarabiliriz. Yeri gelmişken birkaç örnek verelim:

1882/3 yılında, birleştirilmiş borçların 451 086 liralık itibarî bir tutara sahip olmasına karşılık 154 688 liralık bölümü ödenmişti. Dolayısıyla piyasa değerleri, itibarî değerle yüzde 43.2 demek olur (3).

1893/4 yılındaysa, 1 431 408 liralık itibarî bir tutara karşılık 565 464 lira ödenmiş olduğundan, borçların piyasa değeri, itibarî değerle yüzde 39.4'tür.

1882/3 yılından 1902/3 yılına değin 9 096 001 Osmanlı lirası ödenmiştir. Bu süre içinde, birleştirilmiş borçların piyasadaki ortalama değeri 37.7'dir.

Eğer son verdiğimiz ortalama piyasa değeri, 1903'te dolaşımda (tedavülde) bulunan birleştirilmiş borçların itibarî değeriyle karşılaştırılacak olursa, piyasa değerinin 28 624 863 Osmanlı lirası olduğu anlaşılır.

(3) Maliye Nezareti'nin 1326'da (1910) yayınladığı, gelir ve maliye istatistikleri ve genel giderler hakkındaki yapıttan.

F)—

Borçların Evirtimi (Tahvili) (*)

1903'te maliye reformu yapıldığı zaman, yukarda anılan borçlar evirtilmiş, yani değiştirilip birleştirilmiştir. Bu konudaki hesaplar aşağıdaki gibi yapılmıştır.

Seri	1903 EYLÜLÜNE DEĞİN DOLAŞIMINDAKİ SERMAYE	FİYATLAR (Yüzde)
A	Tamamı ödenmiştir	
B	4 158 023	70
C	27 354 470	42
D	44 415 526	37,5

EVİRTİLEN BORÇ MİKTARI: 32 738 772 Osm. L.

Birleştirilmiş borçlardan doğan 32.7 milyon liralık genel toplam, yukarda gösterdiğimiz borç toplamından 4 milyon, yani yüzde 15 daha azdır. Borsa işlemlerinin devlet çıkarlarına uygun olmadığı buradan da anlaşılmakta. Buna itiraz olarak şu denebilir: Borçların evirtimi sırasında, uzun bir dönemin, ortalama borsa fiyatıyla yetinilemezdi.

Saniyoruz ki borsa tahvillerinin değerini adaletli biçimde saptamak ancak uzun bir dönemin ortalama borsa fiyatını dikkate almakla olanak kazanır. Böyle bir hesap yapılırken borç çevirtimi işlerine en yakın za-

(*) Fuat Paşa sadrazam olunca (1865), faiz ve itfa bedelleri Osmanlı Bankası aracılığıyla ödenen iç borçların (1865'te, yıllık 2 464 000 lira) daha az faizli tahvillerle değiştirilmesini düşündü. Böylece, Avrupa borsalarında tahvil satılabilirse, Türkiye'ye yeni yabancı sermaye çekilebilecekti. (Fuat Paşa, yabancı sermayeyle Türkiye'nin kurtarılabilceğini düşünenlerdendi). General Credit and Finans adlı İngiliz Bankasıyla, Société générale de Finance adlı Fransız bankasına, borç evirtimi işini verdi. Fakat, işlem, fiyaskoyla sonuçlandı. Örneğin, Fransa, yüksek faizli ve yüksek itfa bedelli olmasına karşın yeni tahvilleri Borsaya kabul etmedi.

Aslında, borç evirtimi, tahvil alım fiyatlarının yükselmesi söz konusuysa yapılır, yüksek faiz ödememek için. Tahvil sahiplerine, daha düşük faizli yeni tahvil veya tahvilin adal (itibari) değeri önerilir. Tahvil sahibi, elindekini satarak, borsadan daha yüksek faizli yeni tahvil alamıyacak durumdaysa, önerilen yeni tahvili kabullenir. Osmanlı tahvilleri, düşük alım satım değerinde olduğundan ve hükümetin uluslararası saygınlığı bulunmadığından, borç değiştirme işlemi yapılmamalıydı. (M.S.)

manlardaki piyasa fiyatını dikkate almanın büyük bir yanlışlık olduğu açıktır. Çünkü bu fiyatlar, borç çevirtimini bekleyenlerce yapay biçimde şişirilmiştir.

Belirttiğimiz yöntemle göre yaptığımız bir uygulamayla, 1903 yılı borç çevirtimi işleminden üç yıl önceki fiyatları saptamış bulunmaktayız:

YIL	PIYASA FİYATI (Yüzde)
1900/1	33.7
1901/2	35.7
1902/3	39.9
Üç yılın ortalaması	35.9

Demek ki, borç çevirtimi, hiç değilse, çevirtim tarihini önceleyen üç yılın borsa fiyatları ortalamasına göre yapılsaydı Osmanlı Devletinin borcu 32 738 772 lira değil, yüzde 35.9 üzerinden 27 300 000 lira olacaktı.

Dahası, çevirtim işlemine bakıldıkta yapay olarak arttırıldığı ilk bakışta bile anlaşılan 1902/3 yılı fiyatlarına göre hesap yapılması durumunda bile, toplam borç ancak 30 300 000 liraya yükselmektedir. Çevirtim borcundan 2 400 000 daha azdır bu sayı.

Osmanlı devletinin 1903 çevirtiminde borsa fiyatları dikkate alındığında bile yine 2.4 lira aldatıldığı böyle açığa çıkıyor.

G)—

Ayrıcalıklı Borçlar (Duyun-ı Mümtaze)

Devredilen borçların arasına daha sonra, yani 1906'da katılmıştır. Ayrıcalıklı borçlar için düzenli olarak yıllık yüzde 5 faiz ödenmiştir. Çevirtim işlemi, ayrıcalıklı borçlar faizini öbür borç faizlerine göre değiştirerek yüzde 4'e indirmiştir. Ancak, borcu, faiz indiriminden doğan ayrılığı örtmek için kabartmak gerekmiştir. Dolaşımındaki ayrıcalıklı borçlar tahvillerinin genel değeri, çevirtim sırasında 6 786 164 liradan ibaretti. Çevirtimden sonra bu tutar 9 537 000 liraya çıkmıştır.

Piyango biletlerine gelince: 1903 mali reformunda, her yıl piyango çekilişi ve ödül ödemeleri için 270 000 lira ayrılmıştır.

Ayrıca, Duyun-ı Umumiye gelirinden doğacak fazlalıkların Duyun-ı Umumiye payına düşen kesiminden yüzde 40'ını, kazanan biletlerin ödülüne (ikramiyesine) ayrılması kararlaştırılmıştır.

Yapay bir takım piyasa oyunları ile, kazanan biletlerin nasıl spekülasyon konusu yapılmış olduğunu ve bu oyunların Osmanlı devletine neye mal olduğunu ilerde göreceğiz.

1903 yılı ıslahatının sağladığı değişim sonucu, ayrıcalıklı borçlar şu duruma getirilmiştir:

	BORÇ TUTARI (OSMANLI L.)	SÜREKLİ ÖDEME (OSMANLI L.)	FAZLAYA KATILMA (YÜZDE)
Çevrilen ilk borçlar	32 738 772	1 456 875	15
Ayrıcalıklı Borçlar (5)	9 537 000	430 500	
Piyango Biletleri	13 374 356	270 000	10
Toplam	55 650 128	2 157 375	

Muharrem Kararnamesi gereği, Duyun-ı Umumiye yönetimine verilen gelirlerin yıllık toplamından, sürekli ödemeler için 2 157 375 lira indirilmektedir. Bu tutar, yukarda sözü edilen borcun faizine ve ana parasının ödenmesine ayrılmakta ve hiçbir suretle değiştirilmemektedir.

(5) 1906 yılı devredilen borçları arasına katılmıştır.

Borç ödemek için her ne denli, gittikçe daha büyük bir tutar ayrılmakta ve böylece ana para ve faizlerin ödenmesi için gerekli miktar azalmaktaysa da yıllık 2 157 375 lira yine değişmeksizin kalmaktadır. Borçların faizleri aynen kaldıklarından, yani yüzde oranlarını değiştirmediklerinden, borç itfasına ayrılan miktarlar artmaktadır.

Gelir fazlasından bir bölümü ayrıca borç itfası için harcanmaktadır. Gelir fazlası, borçların itfası için ayrılan 2 157 375 liradan geri kalan kısım dır. Yukarda söylendiği gibi, gelir fazlasının yüzde 75'i devlete ve yüzde 25'i Duyun-ı Umumiye'ye gitmektedir.

1903 yılı borç evirtimi alacaklılar için çok elverişli koşullarla yapılmıştır. Alacaklılar, evirtim sırasında olduğu gibi, daha sonra da fiyat artışlarından çok paralar kazanmışlardır. Çünkü, ayrıcalıklı borç tahvillerinin ve piyango biletlerinin fiyatları gittikçe artmıştır.

Devlet için evirtimde bir yarar varsa o da, Duyun-ı Umumiye yönetimindeki gelirlerin artıklarından (fazlalarından) kısmen olsun yararlanabilmektedir. Ancak devlet, kendi payına düşen bu fazlalıkları, yeni borçlanmaların güvencesi olarak kullandığından, yine Duyun-ı Umumiye'ye ipotek etmiştir.

İkinci Bölüm

A) —

Eski Tutsaklık Yeni Tutsaklık

1881 Muharrem Kararnamesi çıktığından, yani Duvun-ı Umumiye yönetimi kurulduğundan beri, bazı borçlanmalar dışında, her borçlanmada güvence gösterilen gelirler kısa zamanda bütünüyle Duvun-ı Umumiye yönetimine girmiştir.

Bundan başka, gümrük gelirinin hızlı biçimde artması nedeniyle Duvun-ı Umumiye gelirleri de hızla artmıştır. Bilindiği gibi Muharrem Kararnamesi gereğince gümrük gelirleri Duvun-ı Umumiye'ye bırakılmıştır. Muharrem Fermanının kapsadığı gelirlerden başka şu gelirler de Duvun-ı Umumiye'ye bırakılmıştır (6):

1. Muharrem Kararnamesine katılan yerlerden başka bazı bölge-lerin balık resmi. Duvun-ı Umumiye böylece ülkenin bütün balık ticareti- ni kendi gözetim ve yönetimine aktarmıştır.

2. Balık avlama ruhsatı resmi.

3. Avlanma ruhsatı resmi.

4. Tönbeki satış resmi.

5. Muharrem Fermanına girmeyen yerlerden çoğunun ipek resmi.

6. Vilayetlerin çoğunun ekin (afyon v.ö.) öşrü.

7. Kimi vilayetlerin koyun resmi.

8. Başka ufak tefek gelirler.

1911/12 yılında durum bu merkezdevdi. Devletin Duvun-ı Umumiye'ye olan bağımlılığı, avanslar ve savaşın yol açtığı para sıkıntısı nedeniyle daha da artmıştır. Savaş sonunda ortaya çıkan durumu gelecek kesi- mde inceleyeceğiz. 1903 yılı malî ıslahatının sonuçlarını o zaman in- celeyeceğiz.

Bu kesimi, Osmanlı Devletinin malî tutsaklığını savılarla göstererek ve bu tutsaklığın 1911/12 yılındaki derecesini ve nasıl olup da gitgide devlet gelirlerini Duvun-ı Umumiye'ye teslim etmek gibi bir sonuca da- yanacağını açıklamakla bitireceğiz:

Devlet gelirinin başlıca türlerini karşılaştırmamız gerekir önce:

Bu amaçla, devletin 1911/12 yılındaki genel gelirini, aynı vıla ilişkin Duvun-ı Umumiye gelirlerini ve Duvun-ı Umumiye yönetimi altındaki ge- lirle devlet gelirlerinin oranını gözden geçirelim:

(6) Duvun-ı Umumiye'nin yayınladığı Note sur l'institution, l'organisation et le fonctionnement de la Dette publique Ottomane adlı yapıttan.

BÜTÇE FASILLARI	DEVLET GELİRLERİ	DUYUN-I UMUMİYE GELİRLERİ
Dolaysız vergiler	16 235 527	3 728 342
Damga pulu resmi ve başka resimler	1 451 032	573 816
Dolaylı vergiler	5 512 158	1 713 617
Tekeller (?)	2 697 278	2 146 456
Toplam	25 895 995	8 162 231

DUYUN-I UMUMİYE GELİRİYLE
DEVLET GELİRİNİN ORANI
(YÜZDE)

Dolaysız vergiler	22.9
Damga pulu resmi ve başka resimler	39.4
Dolaylı vergiler	31
Tekeller	79
Toplam ortalama	31.5

Cetvelden, Deyun-ı Umumiye'nin, daha 1911/12'de devletin başlıca gelir kaynaklarının üçte birine el koyduğu anlaşılıyor. Bu kurum çalışmaya başladığında, bütçesi daha çok tekellere ve damga resmine dayanıyordu. O zamandan beri bu kurum, sadece dolaylı vergilerin önemli bir bölümünü değil, dolaysız vergilerin de yüzde 23'ünü yönetimine almıştır.

Deyun-ı Umumiye, her yönüyle kendini Maliye Nezareti'nin yerine koymuş ve devlet içinde devlet olmuştur.

1911/12 yılında durum buydu. Yazık ki o zamandan beri daha da kötüleşmiştir.

(7) Posta-telgraftan başka.

B)—

1913 Martına Değın Türkiye Borçları

Osmanlılar, Avrupa'ya borçlanmaları nedeniyle düşmüş oldukları son derece ağır ve güç durumdan kurtulabilmek için, önce borçlarını ve onlarla ilgili yükümlülüklerini gayet açık ve seçik bir duruma getirmelidir.

Malî açıdan şu hususların ayırt edilmesi gerekir:

1. Devlet borçları.
2. Avanslar ve hazine tahvilleri.
3. Donanma borçları.

Devlet borçları hakkındaki görüşlerimizden işe koyulalım:

Savaşlar sırasında Türkiye yeni borçlar alamadı. Paris Malî Konferansına verilen hesap cetvellerine göre 1913 yılının Mart başına değın Osmanlı borç durumu şöyleydi:

BORÇ	DOLAŞIMDAKİ SERMAYE	YILLIK ÖDEME
Yüzde 3 faizli		
Birleştirilmiş Değış-		
tirilmiş Borçlar (8)	37 946 567	1.887 375
İkramiyeli demiryolu		
tahvilleri (2)	11 135 310	270 000
Olağanüstü borç itfası	—	469 000
Yüzde 4 faizli		
1904 yılı borcu	2 631 728	123 750
Yüzde 4 faizli Bağdat		
Demiryolu borcu	4 724 940	194 240
Yüzde 4 faizli Bağdat		
Demiryolu Üçüncü		
Tertip Borcu	5 231 424	214 025
Yüzde 4 faizli Bağdat		
Demiryolu Dördüncü		
Tertip Borcu	Henüz dolaşımda değildir	97 120
Yüzde 4 faizli Bağdat		
Demiryolu Beşinci		
Tertip Borcu	Henüz dolaşımda değildir	97 120

(8) 4. nota bkz.

Yüzde 4 faizli Bağdat		
Demiryolu Altıncı		
Tertip Borcu	Henüz dolaşımda değildir	97 120
Yüzde 4 faizli		
1890 yılı Osmanlı		
Tahvilleri Borcu	3 202 200	249 975
Yüzde 4 faizli		
1893 yılı Tömbeği Borcu	698 060	50 000
Yüzde 5 faizli		
1896 Yılı Borcu	2 886 620	180 000
Yüzde 4 faizli		
1903 Su Avcılığı		
Ruhsat Resmi Borcu (*)	2 489 259	118 800
Yüzde 4 faizli Bağdat		
Demiryolu Birinci		
Tertip Borcu	2 350 414	97 120
Askeri Donatım Borcu	2 494 910	118 800
Yüzde 4 faizli		
1901-5 yıllık Borçları	5 071 638	238 800
Yüzde 4 faizli		
1908 Borcu	4 599 936	212 300
Yüzde 4 faizli		
Soma-Bandırma		
Demiryolu Borcu	1 587 190	76 560
Yüzde 4 faizli		
Hadide-San'a		
Demiryolu Borcu	1 000 010	40 988
Yüzde 4 faizli		
Köstence Kablo		
Şirketi Avansı	18 312	—
Yüzde 4 faizli		
Konya Ovasını		
Sulama Borcu	733 000	25 000
Yüzde 4 faizli		
1885 Mısır Borcu (1)	4 196 720	181 796
Yüzde 3.5 faizli		
1894 Mısır Borcu	7 950 778	362 174
Yüzde 4 faizli		
1891 Mısır Borcu	5 982 812	308 685
İst. Bel. Borcu (2)	1 090 056	65 050
Toplam	131 344 513	6 934 303

(*) Su avcılığı için verilen ruhsat tezkireleri geliri karşılık gösterilerek alınan borç.

Yukarki tutarların toplamı 1913 Martından bu yana yapılan düzenli ödemeler sonucu biraz azalmıştır.

Öte yandan İstanbul Belediyesi, devlet kefaletiyle borç almıştır. İtibari değeri 1 090 056 lira olan bu borç için ödenecek faiz yılda yüzde beştir. Belediye borcu tahvilleri, bütünüyle Perier (3) Bankası yönünden yüzde 86 ihraç fiyatı üzerinden satın alınmıştır. Dolayısıyla, bu borçlanmaya yüzde 5.8 oranında faiz ödemek gerekecektir. Perier Bankası bütün borcu hemen vermemiş, parça parça ve azar azar aktarmıştır. Bankanın 1913 yılı Aralığına değin ödediği 16 283.000 franktır.

İmdi, avanslara ve hazine tahvillerine geçebiliriz:

Burada yine Paris Konferansı'na resmen sunulan hesaplara baş vurmak gerekecektir. Bu konudaki hesaplar iki bölüme ayrılmaktadır:

1. Savaş öncesi alınan avanslar.
 2. Savaş sırasında 1913 Martına değin alınan avanslar.
- Bu borç kalemleri aşağıya alınmıştır:

SAVAŞA DEĞİN ALINAN AVANSLAR

AVANSI VEREN	ÖDENMEYEN BÖLÜM	FAİZ (Yüz.)	KOMİSYON (Yüz.)	ÖDEME TARİHİ
Deutsche B.	2 888 283	5.5	1	
Türkiye Milli Bankası ve Selânik B.	1 575 000	»	1.4	
Osmanlı Bankası	1 500 000	6.5	1.4	
»	1 045 013	7	1.2	3 Nisan 1913
»	1 089 417	7	1.2	23 Ağustos 1913
Banque Française	537 594	5	1	18 Aralık 1913
»	421 259	7	1/4	15 Ekim 1913
Türkiye Milli Bankası	1 733 197	5	—	1 Temmuz 1913
Deutsche B.	33 000	5.5	—	13 Şubat 1913
Osmanlı Bankası	300 000	6	—	28 Şubat 1913
Anadolu Demiryolu Şirketi	133 108	6	—	—
Yerini Malları				
Sandığı	137 420	12.6	—	—
Fenerler Yönetimi ⁽¹⁰⁾	128 695	7	—	—
Fenerler Yönetimi	80 681	6	—	—
Toplam	11 602 667	Osmanlı lirası		

(10) Fenerler geliri karşılık gösterilerek alınan borç. (M.S.)

SAVAŞ SIRASINDA ALINAN AVANSLAR

AVANSI VEREN	ÖDENMEYEN		ÖDEME TARİHİ
	BÖLÜM	FAİZ KOMİSYON (Yüz.) (Yüz.)	
Tütün Rejisi	122 737	6	
Duyun-ı Umumiye	300 000	7	
Türkiye Milli Bankası	33 000	7	1 Haziran 1913
Hazine Tahvilatı	3 000 000	6	8 Kasım 1915
Hazine Tahvilatı	5 500 000	5	30 Kasım 1915
Osmanlı Bankası	1 500 000	5.5	
Osmanlı Bankası	300 000		
Toplam	10 755 745	Osmanlı lirası.	

1913 yılı Martına değin alınan avansların genel toplamı 22 358 412 Osmanlı lirasını bulur.

Yukarki cetvellerde görüldüğü gibi, avanslardan çoğunun süresi 1913 yılında bitmiştir. O yıl ödenmesi gereken avans tutarı 9 422 560 Osmanlı lirasıdır. Bu denli yüklü bir tutarın tek ağızda ödenmesi, doğallıkla olanaklı olamazdı. Dahası, böyle bir tutarın, normal Türkiye geliriyle ödenmesi, değil savaş sırasında, normal zamanlarda bile akla getirilemezdi.

Şu noktaya da dikkat edilmelidir: Türkiye Milli Bankası'nın 33 000 liralık avansı dışında, süreleri 1913'te biten bütün avanslar savaştan önce alınmışlardır.

Bankalar bu avansları verdiklerinde, onları, sözleşmesi imzalanmış veya imzalanmakta olan borçlardan ödeyeceklerini hesap etmişlerdi. Halbuki Türkiye'deki ayrıcalıklar sorunu nedeniyle devletler arası rekabet ve bu devletlerin bazısının Paris borsası aracılığıyla Türkiye üzerinde mali baskı yapması sonucu, tasarlanan büyük borç dolaşımına çıkarılamamıştır.

Savaş çıktığında büyük devletler, gerek Türkiye'ye gerekse Balkan ülkelerine para vermemek konusunda aralarında anlaşmışlardı. Eğer Türkiye bugün, almış olduğu avansları, belirlenen süre içinde ödemediğinde kınanıyorsa bu haksızlıktır. Çünkü Türkiye, isteklerine karşın güç bir duruma sokulmuştur.

Bu durumda, Avrupa maliyecilerine düşen, bütün becerilerini ortaya dökerek borçları tesviye için süreci uzatmaktı. Halbuki Avrupa maliyeci ve diplomatları, gerek aralarındaki uzlaşmazlık, gerekse kişisel çıkarları sonucu, Türkiye'yi, sokmuş oldukları bataktan kurtarmayı uslarının kıyısından bile geçirmiyorlardı. Onların, bütün kabahati Türk hüküme-

tine yüklemek ve ellerindeki senetlerin ödenmesini istemekten başka yaptıkları yoktu.

İşte, böyle bir durumun sonucunda borç sürelerinin uzatılması gerekmiş, ancak yine de maliyeciler, süreyi uzatırken, Türkiye'nin girdiği çıkmazdan en büyük ölçüde yararlanmayı bilmişlerdir.

C) —

Avans Sürelerinin Uzatılması

Avans sürelerinin uzatılması sorununu cetveldeki sıraya göre inceleyelim:

DEUTSCHE BANK AVANSI. Bu avansın 1 Martta biten süresi, ancak 4 ay, yani 1913 Temmuzuna değin uzatılmış ve aynı zamanda faizi de arttırılmıştır. Hükümet DB'a en düşük faiz haddi olarak yüzde 6 ve komisyon olarak da yüzde 1/2 ödemeyi taahhüt etmiştir. Ayrıca, avans faizinin DB'ta geçerli faiz haddinden yüzde bir daha fazla olması, borç sözleşmesinde yer almıştır.

Dolayısıyla DB faizinin yüzde 5.5'a yükselmesiyle Türkiye yüzde 6.5 ödeyecektir. Çünkü Türkiye avansı, doğal olarak Temmuz'a değin ödeyememiştir. Avans süresi her ne denli, kurala uygun olarak yükseltilmişse de DB, borcun, istendiği an ödenmesi hakkını kendinde alıkoymuş ve bu hakkı kullandığı zaman, Osmanlı Devletinin kendisine yüzde 9 faiz ödemesini şart koşturmuştur.

Bu avansın, yapılacak büyük borç sözleşmesi hesabından ödenmesi, daha Martta yapılan uzatma sözleşmesi sırasında kararlaştırılmıştır. DB'ın bütün avansı 53 089 336 marktır ⁽¹¹⁾.

TÜRKİYE MİLLÎ BANKASI - SELÂNİK BANKASI. Bu bankaların satın almış olduğu hazine tahvilleri karşılığı olan avansın süresi 1 Martta bitmektedir. Hükümet, avansın süresini, faizin uygun miktarda arttırılması koşuluyla istemiş ve yüzde 5.5 yerine 7.5 ödemeye razı olmuş ve ek güvence olarak Cide gümrük gelirini önermiştir. Ancak, alacaklılar buna rıza göstermeyip şöyle bir açıklama yapmışlardır ⁽¹²⁾:

«Cide gümrük gelirlerinin ek güvence olması koşuluyla hazine tahvilleri süresinin bir yıl daha uzatılması konusundaki önerimizin kabul edilmemesi ve hükümetin, sözü edilen tahvillerin karşılıklarını sürce sonunda ödeme olanağından yoksun olması üzerine, bu bildirimle ilgili bankaları ve tahvil sahiplerini resmî protesto işleminden bağımsız sayıyoruz. Aynı zamanda protestonun bütün yasal sonuçlarını kabullenmek ve onaylamak, yani borcun bütünüyle ödenmesine değin yüzde 9 faiz ödemeye razı olmakla birlikte, borcu, yapılacak ilk borçlanma sözleşmesiyle birlikte ödemek ve bu konuda güvence gösterilen gelirleri Türk

(11) Gazette Financière, 1 Temmuz 1913.

(12) Gazette Financière, 18 Mart 1913.

ulusal bankasına teslim etmek konusundaki eski koşulları da uygulayacağımızı berkitiriz (teyid ederiz).»

Sözü edilen güvence, İzmir, Beyrut, Selânik, Bursa ve Edirne gümrüklerinin gelir artışıdır (fazlasıdır). Her yıl Türk ulusal bankasına teslim edilecektir.

OSMANLI BANKASININ İLK İKİ AVANSI. Bunların süreleri 3 Nisanda dolmuştur. Bu avansların uzatılması konusunda yukarda anılan uzlaşma olmuştur. Böylece hükümet, anılan avanslar için yüzde 9 faiz ödeyecektir. Bankalar bu konuda gerekli olan resmî protesto işlemini uygulamamışlarsa da devleti, istedikleri zaman borcun ödenmesi konusunda sıkıştırma hakkını ellerinde bulundurmuşlardır.

Buraya değin sayılan konularda alacaklılar, avans süresini uzatmak, protesto işlemini uygulamamak, ancak ödeme isteği hakkını ellerinde bulundurmak, yüzde 9 faiz almak gibi ayrıcalıklara ortaklaşa varmışlar ve bu haklarını ufak tefek ayrılıklarla kullanmışlardır. Örneğin Deutsche Bank'ın Temmuzda kullandığı, savdığımız türden ayrıcalıklara Osmanlı Bankası daha Nisanda başvurmuştur.

OSMANLI BANKASININ ÜÇÜNCÜ AVANSI. Bunun süresi 23 Ağustos-ta bitmiştir. Bu avansa 540 000 liralık yıllık gelir karşılık gösterilmiştir. Bu gelirle, avans süresinin dolmasına değin yüzde 38'i ödenebilirdi. Dolayısıyla borcun yüzde 62'si 1814 yılı Eylül başına ertelenmiştir.

Osmanlı Bankasının, süresini uzatmağa razı olmadığı yukarki avanslardan birinin süresini uzatma konusunda sonradan bir uzlaşma olmuştur. Listedeki yüzde 7 faizli avans işte budur. Onun ödenmeyen bölümü 1 045 013 Osmanlı lirasıdır.

Söz konusu avansı güvenceye almak için ayrılan gelir öylesine büyüktür ki, avansın yüzde 10'unu doğrudan doğruya karşılamıştır. Borcun geri kalan bölümünün ödenmesi 1914 Mayısına ertelenmiştir. Ödenecek faiz oranı yüzde 8 olarak saptanmış ve peşin ödenmiştir.

FRANSIZ TİCARET VE SANAYİ BANKASI AVANSI. Süresi 1913 Ekimine değindir. Süre bitimine değin yüzde 15'i ödenmiş, kalanı 1914 Ocagına ertelenmiştir.

Bunlar hep, savaşa değin alınmış olan avanslardır. Devletin boynuna ağır bir halka gibidir. Süreleri binbir güçlkle ve kısa vâdeler için uzatılabilmektedir. Hem de daha yüksek faizler ödemek pahasına. Osmanlı hükümeti, boğazı gittikçe sıkılan bir kurban durumundadır. Arada bir nefes almasına izin verilen, sonra tekrar cendereye sokulan bir kurban.

Dahası var: Vâdesinde ödenmeyen borç senetleri protesto edilmekle birlikte protesto hükümlerine bağlanıyordu. Mart 1913 listesine göre bu tür borçların tutarı 7 008 296 Osmanlı lirasıdır.

SAVAŞ SIRASINDA ALINAN AVANSLAR

Listemiz üç büyük avans kapsamaktadır. Bunların ikisi hazine tahvilatından, biri Osmanlı Bankasındandır. Osmanlı Bankası'nın 1913 başında vermiş olduğu 1,5 milyonluk avans pek önemli değildir. 1911 yılında yenilenmiş sözleşme gereği Banka'nın Hazineye açmak zorunda olduğu cari hesaptan ibarettir. O hesaplar, Osmanlı Bankası'na bırakılmış cari gelirlerle güvenceye alınmıştır.

Savaş sırasında hazine tahvilleri ilk kez 1912 Kasımında çıkarılmıştır. Bu tahvillerin çıkış (ihraç) değeri 3 000 008 Osmanlı lirasını bulmaktadır. Listede gösterdiğimiz gibi, onları ödeme süresi Kasım 1915'te bitmektedir. Ancak bu, dolaşımdaki son tahvilin ödeneceği son süredir. Ödeme azar azar yapılmıştır. Her yıl borcun üçte biri itfa edilecek ve ödeme, altı ayda bir, her yıl 1 Mart ve 1 Eylül'de yapılacaktır.

Bu tahvillerin dolaşımdaki miktarını, şimdiye değin yapılan yayınlardan çıkarmak güçtür. Asker vergisiyle ⁽¹³⁾ güvenceye alınmış olan bu tahvillere ilişkin ödemeler şimdiye değin düzenli olarak yapılmıştır. Tahvil sahipleri, sermayelerinin altıda birini, daha 1912 Eylülü başında almıştır.

Hazine tahvilleri, ikinci kez 18 Aralıkta çıkarılmıştır ve 5 500 000 liraya varmıştır. Ancak, onların dolaşıma konulması bir yıl sonradır.

Bu tahvillerin, çok gürültüye yol açan çıkış (ihraç) işlemleri Perier Bankası yönünden yapılmıştır. Bilindiği gibi, Perier Bankası, sözü edilen tahvillerden 100 000 000 franklığını, çıkış (ihraç) fiyatının, yüzde 79.5'ü üzerinden satın almış, bu suretle devlet 100.000 000 borçlanarak ⁽¹⁴⁾ 79.5 milyon frank elde edebilmiştir. Hükümetin, kalan 1 100 000 liralık tahvillerden ne miktar ve ne fiyatla satabildiğini bilmiyoruz. Çıkarılan tahvillere, itibarî değer üzerinden, yüzde 5 faiz ödenmesi ve her yıl sermayenin beşte birinin itfa edilmesi ve tahvillere karşılık arazi vergisinin güvence gösterilmesi kabul edilmiştir.

(13) Askerlik yapmıyanlardan alınan karşılık (bedel). (M.S.)

(14) Faiz hariç (M.S.)

D)--

Osmanlı Bankası ve Duyun-ı Umumiye'nin Rolü

Geçtiğimiz örnekler bize, Osmanlı Bankasının, Osmanlı hükümetinden gelen isteklere karşı ne denli katı davrandığını gördük. Devlete dayanak olması için kurulmuş bu mali kurum, ulusun acılı günlerinde, dayanak değil, tam anlamıyla yük olmuştur.

Bir kez, Osmanlı Bankası, olağanüstü ayrıcalıklar ve rüçhan haklarından yararlanmaktadır. Bu ayrıcalıklar öylesine büyüktür ki, Banka kurucularının 1859 yılında yaptıkları genel kurul toplantısında, DÜNYANIN BAĞIMSIZ ORTAKLIKLARI VE MÂLÎ KURULUŞLARI ARASINDA OSMANLI BANKASININ BAŞARISINA BENZER BAŞARI SAĞLAYAN BİR KURUM BULUNMADIĞI övünçle belirtilmiştir.

Hiçbir olağanüstü ayrıcalığı bulunmayan yerli ve yabancı bankalar, devlete karşı tutumlarında Osmanlı İmparatorluk Bankası'ndan, çok daha insafılı, çok daha alçak gönüllü davranmışlardır.

Nitekim Osmanlı Bankası hükümete 1913 yılı Ocak ayının beşinde yüzde 7 gibi yüksek faizli ve ancak 100 000 liradan ibaret bir avans vermeyi kabul etmiştir. Bu, Sivas vilâyeti gelirinin güvence gösterildiği bir avanstır.

Bununla birlikte söz konusu avans, devletin yapacağı ilk büyük borçlanmadan ödenecektir.

Duyun-ı Umumiye yönetimine gelince, o, hükümetin gerekimlerine kapılarını kapamakla yanıt vermiştir ona. Halbuki isteseydi, devlete kolayca yardımcı olabilirdi. Elinde pek çok atıl araç vardı. İki milyonluk ihtiyat akçesini borsa eshamına harcıyordu.

Duyun-ı Umumiye, ihtiyat akçesiyle, İtalyan, Alman, Fransız, Japon, İngiliz veya Macar tahvilleri alacağı yerde Osmanlı Hazine tahvilleri alıyorsa Türkiye'nin malî gerekimini hafifletmiş olurdu. Kurum, bu ihtiyat akçesinden ayrı olarak 50 000 000 franklık İtalyan savaş giderimini (tazminat) de ele geçirmişti. Halbuki bu paranın hükümete verilmesi gerekirdi.

Kurum, savaş giderimini (tazminatını) şu gerekçeyle eline almıştır: Giderim, Trablusgarp ve Bingazi'deki Duyun-ı Umumiye sermayesinin uğradığı zarara karşılık verilmiştir, dolayısıyla Kurum'a bırakılmalıdır.

Devletle borçlular arasındaki sözleşmede, özellikle 1881 Muharrem

Kararnamesinin dayandığı gelirlerde böyle bir hesap, böyle bir borç itfası yoktur. Duyun-ı Umumiye'nin, gerek geçmiş örneklere, gerekse, sözleşmelere dayanarak isteyebileceği bir şey varsa, o da Trablusgarp ve Bingazi'den artık gelir sağlayamıyan Osmanlı hükümetinin, oradaki borçlarına, başka gelirlerle güvence (teminat) göstermesidir. Yoksa, Duyun-ı Umumiye Yönetimi, İtalya savaş gideriminin, olduğu gibi, borçların itfasına ayrılmasını istiyemez.

Türk hükümetiyle Duyun-ı Umumiye'nin, İtalya savaş giderimi sorunundaki görüşleri arasında uyumsuzluk çıkmıştır. Uzlaşmazlığın ne yolda çözümleneceği, dahası çözümlenip çözümlenemediğine değgin bilgiye, güvenilir ve resmi kaynaklarda rastlamadım. Bu konuda kesinlikle bilinen şey, Osmanlı hükümetinin, İtalyan savaş giderim'nden ancak 300 000 lira alabilmiş olduğu ve geri kalan paranın Duyun-ı Umumiye'ye gittiğidir. Ayrıca bir de, söz konusu yönetimin, aldığı giderim parasının önemli bir bölümünü yabancı bankalara yatırmış olduğunu bilmekteyiz (15).

Halbuki Duyun-ı Umumiye, bu paralarla, Osmanlı hazine tahvili satın alabilir veya onları, uygun bir güvence karşılığında Türk hükümetine avans gibi borç verebilirdi.

Gerçi Duyun-ı Umumiye sonraları hükümete ara sıra avans vermeğe başlamıştır. Ancak bu avansları, kendi elinde toplanmakta olan gelirler hesabından vermiştir. Duyun-ı Umumiye vaznesinde toplanan devlet gelirleri sayesinde kendi kendilerini itfa etmektedirler. Daha doğrusu, Osmanlı hükümeti, zaten kendinin olacak olan paraları «avans» adı altında biraz daha önce almış ve üstelik, yüzde 6 gibi yüksek bir faiz ödemiştir.

Duyun-ı Umumiye 1913 Martında hükümete 300 000 lira avans ver-

(15) 1881 Kararnamesine göre, Osmanlı hükümetiyle Duyun-ı Umumiye yönetimi arasında bir anlaşmazlık çıktığı takdirde, anlaşmazlığın çözümü bir hakem kuruluna havale edilecekti. Kurul için her iki yan ikişer aracı atıyacak ve bu araçlar, aralarında bir başkan seçeceklerdi. Gerçi İtalyan savaş giderimi böyle bir uyumsuzluk biçimliyordu. Ancak, iş hakem kuruluna gitmezden önce giderimin yine de devlet kasasına teslimi gerekirdi. İtalya'nın, giderimi, Osmanlı hazinesine teslim edeceği yerde, Duyun-ı Umumiye kasasına aktarması, acayip ve diplomasi kurallarına uymayan bir davranıştı. Çünkü barış, İtalya'yla Duyun-ı Umumiye yönetimi arasında değil, İtalya'yla Türkiye arasında yapılmıştır.

Dolayısıyla Duyun-ı Umumiye, bu konudaki dileklerini, sadece Türk hükümetine karşı ileri sürebilirdi. Nitekim, Türkiye'nin istekleri de İtalya'ya karşıydı. Bu yanlış iş, Kamil Paşa hükümeti zamanına rastlar. (Yazının Genç Türkler hükümeti zamanında yazıldığı belli. Ahrarcı Kamil Paşa kötüleniyor.) (Bkz. Firuz Ahmet, İttihat ve Terakki, 58).

miŖe de bu para Ŗimdiye değin ödenmiŖtir. Söz konusu yönetimin hükümete Mayıs'ta vermiŖ olduğu 200 000 liralık avans Ŗu sıralarda tamamen ödenmiŖ olmalıdır.

Duyun-ı Umumiye avanslarını aŖaęıya alıyorum:

VERİLDİğİ TARİH	TUTAR
1913 Haziran	200 000
» Temmuz	214 000
» Ağustos	500 000
» Eylül	219 719
» Ekim	100 000
» Aralık	140 000
TOPLAM	

Bu avanslar, gümrük geliri, aŖar ve halktan toplanan savaŖ yardımından ayrılan payla güvenceye alınmiŖtir.

Duyun-ı Umumiye vazinesinde toplanmakta olan gelişlerle güvenceye alınmiŖ bulunan bu avanslar, yukarda söylediğim gibi, kendi kendilerini itfa etmektedirler.

Söz konusu kuruluşun kasasında toplanan gelirlerin, devlet borçlarının ödenmesi için gerekli olandan çok daha büyük, fazla olduğunu okuyucuya anımsatmak isterim ⁽¹⁶⁾. Bu garip durumun doğal sonucu olarak Duyun-ı Umumiye kasasında her zaman gereğinden çok para bulunduğu halde, devlet hazinesinde toplanmiŖ olan paralar en zorunlu giderlere bile yetmiyordu.

Hesaplar yıl sonunda yapılmakta olduğundan, yıl içinde Duyun-ı Umumiye kasasında iyice para toplanıyordu. Onlar, Hazineye ancak bilanço yapıldıktan sonra teslim edilmekte olduğundan devlet birden büyük bir meblağ elde etmiŖ oluyor. Ancak, daha önce de belirttiğimiz gibi, yıl içinde kendi paralarını avans biçiminde almağa ve bu uğurda yüzde 6 faiz ödemeğe mecbur kalıyor.

Duyun-ı Umumiye para vermediğinden, başka yerlerden hükümet avans bulmaya çalışıyor. Yani kendi parası dururken başkalarından faizle borç alıyor.

Duyun-ı Umumiye yönetimine verilen borç güvencesi o denli büyük olmasaydı böyle bir durum doğmazdı.

(16) Duyun-ı Umumiye bu paraları işletmiŖ, bazen devlete, devletin parasıyla borç vermiŖtir. (M.S.)

E)–

Avanslar ve Ayrıcalıklar

Hükümet, Duyun-ı Umumiye'den aldığı, ani gerekimleri karşılayacak ölçüde küçük, ancak devlet gelirini azaltacak nitelikte avanslardan başka «fenerler ve tütün rejisi» ayrıcalıklarını yenilediği sırada da önemli avanslar almıştır.

FENERLER AYRICALIĞININ süresi ancak 1914 yılı Eylülünde bittiği halde ayrıcalık sahipleri bu dönemi büyük fırsat saymışlar 1913 yılı 1 Nisanında çıkarttıkları geçici bir yasayla ayrıcalıklarını yirmi beş yıl daha, yani 1939 yılına değin uzatmayı başarmışlardır. Ayrıcalık koşulları, hemen eskisi gibi kalmıştır.

Ayrıcalık dolayısıyla hükümet, yüzde 7 faizle 500 000 liralık bir avans almış ve fenerler gelirini güvence olarak göstermiştir. Bu avans ödenmedikçe, fenerlerden tek kuruş gelir alınamayacaktır.

TÜTÜN REJİSİ ayrıcalığının süresiyse, 1914 Nisanından başlayarak 15 yıl uzatılmıştır. Reji şirketinin elde etmiş olduğu malî sonuçların gayet karmaşık ve ayrıca incelenmeğe değer bir sorun olduğunu geçtiğimiz sayfalarda belirtmiştik. Konudan uzaklaşmamak için bu ayrıcalığı eleştirmeyi bir yana bırakıp, avansın önemli koşullarını ele alalım:

Avans 1 500 000 liraysa da bunun 500 000 lirası, devletin alacağı ilk borçtan ödeneceği için, gerçekte pek az işe yarayacak türdendir. Yüzde 6.25 faizli bir avansa, İzmir Sancağının aşar geliri güvence gösterilmiş ve sözü edilen gelir Duyun-ı Umumiye'ye aktarılmıştır. Duyun-ı Umumiye, bu geliri Reji'ye vermekle yükümlüdür. Hükümetin, Reji'den alacağı kazanç payı da bu avansa ek bir güvence olacaktır.

F)—

Avans Dökümü

İlk listemize göre, 1914 yılının 1 Martına değin alınan avanslar, 22 358 412 Osmanlı lirası tutmaktadır. Ancak bu tutar, avansların gerçek tutarından çoktur. Çünkü, savaş sırasında yapılan avans sözleşmelerine, 1 Marta değin henüz dolaşıma çıkarılmamış olan 5 500 000 liralık hazine tahvilleri de eklenmiştir (17). Avans ana parası da kısmen ve az miktarda ödenmiştir.

Süresi 23 Ağustos'ta biten 1 089 417 liralık avansın yüzde 38'i ödenmiştir. 413 978,46 lira demektir bu. 1 045 013 liralık avansın yüzde 10'u, yani 104 501,3 lirası, Fransız Bankasından alınan 421 259 liralık avansın yüzde 15'i, yani 63 188,85 lirası ödenmiştir.

Sonradan dolaşıma çıkarılmış olan 3 000 008 liralık hazine tahvilinin üçte biri, yani 1 000 003 lirası da verilmiştir.

5 500 000 liralık hazine tahvillerinin beşte biri ödenmiş sayılır. Çünkü Perier Bankası bu tahvillerin ancak 4/5'ünü almıştır. Kalan 1/5'in (1 100 000) itfa koşulları gereği ödenmiş olması gerekir.

Öte yandan, bir takım yeni avanslar daha bulunmaktadır:

Reji şirketinden 1.5 milyon lira, Fenerler Yönetimi'nden 1/2 milyon lira, Duyun-ı Umumiye'den henüz ödenmemiş 1 milyon lira (yaklaşık) alınmıştır. Bu avansların toplamı en aşağı 3 100 000 lirayı bulmaktadır. Ve o süre içinde ödenen avanslardan 418 329 lira daha çoktur.

Şimdiye değin yaptığımız hesaplara bakarak, Paris Konferansı'na varılan ve gerçekte daha düşük olan avanslar toplamının şimdi çok daha yükseldiğini kesinlikle söyleyebiliriz. Şimdiye değin alınmış olan avanslar toplamı 23 milyon lirayı bulmaktadır.

(17) Büyük avansların pek çoğunun faizinin o günden bu yana arttırıldığını buraya eklemeliyiz.

Üçüncü Bölüm

A)–

Güvence Sorunu

İmdi güvence (teminat) sorununa geçelim. Önceki yazımızda, Duyun-ı Umumiye'nin resmî hesaplarına bakarak, Türk borçlarına karşı-lık gösterilen güvenceyi incelemiştik.

Bu ayrıtta, geçici borçlara, yani avanslara karşı gösterilen güvenceyi ele alacağız. Avanslar güvencesi, borçlar güvencesiyle yakından ilgilidir.

Bilindiği gibi Duyun-ı Umumiye yönetiminde bulunan borçların güvencesi öylesine büyük bir tutara varmaktadır ki bütün borç taksitlerini ödeyebileceği gibi, geriye hayli para kalmaktadır. Yani Türkiye, borcundan çok daha yüksek bir parayı güvence olarak göstermiştir. İşte, avansları güvenceye almak için bu paralardan yarar sağlanmıştır.

Ancak bu paralar da yetmediğinden ek güvenceye gerek görülmüştür. Bizim ele almak istediğimiz de bunlardır. Gelir fazlalıklarını, devlet borçları güvencelerini ele aldığımızda görmüştük. Şimdi onları bir yana bırakıyoruz.

Dolayısıyla, ancak eski güvencelere eklenen yeni güvencelerle, Duyun-ı Umumiye yönetimine verilen devlet gelirlerini konu edineceğiz:

Avrupa maliyecileri, avanslardan yararlanıp, önce gümrük gelirlerine el koymuşlardır.

Bilindiği gibi, gümrük resmine yapılan yüzde 3 zam, Duyun-ı Umumiye yönetimindedir. Şimdiyse avansları güvenceye alabilmek için, kalan yüzde 8 rüsuma da el koymuşlardır. Böylece pek çok vilayetin gümrük geliri, alacaklılara rehnedilmiştir.

Bu vilâyetlerin 1326 yılı içindeki gümrük gelirleri şunlardır:

VİLÂYETLER	DIŞALIM (İTHALAT) RESMÎ (KURUŞ)
İstanbul	140 324 786
Selanik	58 389 756
İzmir	59 256 108
Edirne	11 837 514
Beyrut	64 946 992
Bağdat	26 221 146
İskenderun	14 486 773
Preveze	10 250 930

Havdar Paşa	12 171 599
Trabzon	25 872 880
TOPLAM	425 758 484

1326'da bütün ithalât resmi geliri 445 849 126 kuruşa varmıştır. Bu suretle gümrük gelirlerinin yüzde 95.4'ü Avrupalı alacaklıların eline geçmiştir.

Yabancıların el sürmediği gelirler, sadece Cidde (Hicaz) ve Yemen gümrük gelirleridir.

El koyulan gümrüklerin gelirinden tek kuruş girmiyecektir devletin kasasına, avanslar ödenmedikçe.

Yukarda sıraladığımız gümrük gelirleri, eski borçlara güvence gösterilmiş olan yüzde 3 gümrük zammını da kapsamaktadır. Dolayısıyla, sadece avansları güvenceye alan gelir miktarını saptıyabilmek için, yukarıki toplamdan, yüzde 3 zam gelirini çıkartmak gerekir. Listemize göre gümrük zammından doğan gelirler 116 115 948 kuruştur. O halde avans güvencesi olarak 309 642 536 kuruş gümrük geliri ayrılmıştır.

Alacaklılara bırakılan ikinci gelir türüyse tütün aşarıdır. Duvun-ı Umumiye'ye rehnedilmiş olan tütün tekeli geliri Reji şirketince yönetilmektedir. Reji şirketi gelirinden devlete ait olan payın artıkları (fazlaları) da rehnedilmiştir. Şimdiye değin rehnedilmemiş olan, sadece tütün geliri idi. Artık o da rehnedilmiş oluyor.

Bu gelir bölümü son yıllarda iyice artmıştır. Savaştan önceki son yıllarda tütün aşarının artış derecesini anlıyabilmek için şu listeye göz atmalıyız:

YILLAR	TÜTÜN ÖSRÜ GELİRİ (KURUŞ)
1907/8	24 785 883
1908/9	26 108 039
1909/10	29 574 908
1910/11	40 526 487
1911/12	59 386 010

Bütün bu gelirler imdi bütünüyse avans güvencesine ayrılmıştır.

Duyun-ı Umumiye, ayrıca şu yerlerin ösrünü de elinde bulunduruyordu:

1. Bir kısım aşarı, şimdiye değin 1901-5 yılları Bağdat Demiryolu, birinci dizi borçlanmasına güvence gösterilmiş yerlerin bütün aşarı.
2. Bursa, Ankara, İzmit ve Aydın'da padişah soyuna ilişkin kişilerin mülklerinden toplanan aşar.
3. Bir bölük aşarı Duyun-ı Umumiye yönetiminde bulunan yerlerde-

ki mazbut vakıf (18) aşarı.

4. Edirne ve Ankara'nın koyun vergisi (yeniden).

Bütün asker vergisi (19) de avanslara karşılık rahnedilmiştir. Yapılan son hesap cedvellerine göre malî 1323 (1907) yılı 1 Martından Eylül sonuna değin geçen yedi ay içinde toplanan asker vergisi 88 449 345 kuruştur. Bu sayı esas alınarak, yıllık asker vergisi ölçümüne (tahminine) gidilecek olursa söz konusu vergi geliri 151 627 440 kuruşa varır.

Arazi vergisi de, son olarak çıkarılan hazine tahvillerine güvence olarak gösterilmiştir. Arazi vergisinin 1327 (1911) yılı içindeki tutarı 295 266 500 kuruştur.

İmdi, şimdiye değin vermiş olduğumuz bilgilere dayanarak avanslar güvencelerine (teminatına) ilişkin bir tablo hazırlayabiliriz:

GÜVENCENİN TÜRÜ	YILLIK GELİR (KURUŞ)
Gümrük resmi	309 642 536
Tütün öşrü	59 386 010
Öbür aşar	bilinmiyor
Edirne-Ankara Koyun resmi	30 331 184
Asker vergisi	151 627 440
Arazi vergisi	295 266 500
TOPLAM	846 253 670

Duyun-ı Umumiye'nin verdiği ve daha önce andığımız bilgiye göre, borçlanma güvencesi işi gören yıllık toplam gelir 8 258 292 liradır. Bizim hesabımızdaki avans tutarı ölçümsel olarak (tahminen) 846 milyon kuruştur. Böylece avansların güvenceleri hemen hemen borçların güvencelerine eşit bir duruma gelmiştir.

Mali kuruluşların, Türkiye'ye neden para vermek istemedikleri ve avans sürelerini uzatmaya neden razı oldukları şimdi daha iyi anlaşılır sanırız.

Devlet gelirlerinin, avanslar aracılığıyla ellerine almış olan bu malî kuruluşlar, sözü edilen gelirleri elden kaçırmak istemedikleri gibi, tersine devlete ağır borçlar yükleterek etkinliklerini ağırlaştırmaya çalışmışlardır.

Yukarda verilen bilgilere göre, gerek borçlara, gerekse avanslara güvence gösterilen gelirlerin toplamı 16.5 milyon Osmanlı lirası kadar tut-

(18) Vakfedenin koşullarına uygun mütevellî bulunmadığından veya mütevellîsi bu görevi almadığından Vakıflar Nezaretince yönetilen vakıf (Bkz. Yürürlükteki Vakıflar Yasası, m. 1). (M.S.)

(19) Aske-lik hizmeti yapmamak amacıyla ödenen para. (M.S.)

maktadır. Savaştan önceki devlet bütçesi dikkate alındıkta, bütün devlet gelirlerinin yüzde 50'si demektir bu (20).

(20) Bugün, devlet gelirleri Rumeli'nin yitimi sonucu azalmıştır. Öte yandan, borçların bir bölümü de Balkan devletlerinin yükümlülüğüne geçmiştir. Bunun sonucu olarak hesaplarda ortaya çıkacak değişimleri ayrıca inceleyeceğiz. Osmanlı borçlar tarihini izlemiş olan okuyucular bu değişimlerin herhalde alacaklılar zararına olmadığını ölçümliyebilirler (tahmin edebilirler).

B) -

Duyun-ı Umumiye'nin Gücü ve Önemi

Ülkede bir yandan Maliye Nezareti, öte yandan Duyun-ı Umumiye gibi iki mali kurumun var oluşu, devletin bağımsızlığını zedelediği gibi, masrafa da yol açmaktadır. Duyun-ı Umumiye elinde ne denli çok gelir bulunuyorsa, bu kuruluşun örgütü de o denli yaygınlaşacak, giderleri de o denli artacaktır doğallıkla.

Öte yandan Maliye Nezaretinin giderleri de eksilmeyip hiç değilse aynı durumda kalmaktadır. Duyun-ı Umumiye yönetimine giden gelirler, devletin, zaten pek çok artmış olan ve devlet bünyesini sarsmakta bulunan bütçesini daha da ağırlaştırmaktadır.

Duyun-ı Umumiye'nin yayınlamış olduğu resmî bilgilere bakıldıkta, sözü geçen yönetim 1 Mart 1912'ye değin 8931 memur kullanmaktadır. Bunların 5652'si sürekli, 3253'ü geçici memurlardır. Yönetim aşar ve başka gelirleri topladığı sıralarda düzenli olarak geçici memurlar kullanmaktadır.

Sözü geçen yönetim her ne denli memurlarını seçme ve azletme konularında bağımsızsa da, hükümete bu konuda yetki verilmemişse de, Duyun-ı Umumiye memurları «devlet memuru» niteliği taşımakta ve devletten emekli maaşı alma hakkına sahip bulunmaktadır. Üstelik, kuruluşta çalışan yabancılara bile yine devlet hesabına emekli maaşı verilebilmesi için ayrıca bir sandık kurulmuştur.

Görülmemiş, rastlanmamış bir iştir bu. Devlete karşı hiç bir sorumluluğu bulunmayan, özel bir şirkete hizmet eden ve bu şirket çıkarlarını devlete karşı savunma durumunda olanlar, emekli olunca devletten maaş alıyorlar.

Kuruluşun sürekli memurları şunlardır:

Yönetim merkezi	495 memur
Vilayetlerde	3968 »
Müfettişlik	30 »
Kontrolörlük	1150 »

Bu memurların sayısı, daha şimdiden, Maliye Nezareti memurlarının sayısını geçmektedir. 1910 yılında çalıştırılan memurların sayısı 5472'dir. Bunların 646'sı merkezde, 4826'sı vilayetlerde görev yapmaktadır.

Adana, Halep, Edirne, Ankara, Bağdat, Beyrut, Bursa, Dıraç. Erzurum, Midilli, Manastır, Musul, Selânik, Sivas, İzmir, Trabzon gibi kentlerde başmüdürlükler bulunmaktadır. Başmüdürlükler, birçok müdürlükler ve memurluklara ayrılmaktadır. Savaşın önceki müdürlük sayısı 692'dir.

Bu savıları, Duyun-ı Umumiye'nin ne derece geniş bir örgüt olduğunu ve ülkeyi nasıl sarıp sarmalamış bulunduğunu anlatmak amacıyla aktardım. Söz konusu örgüt o denli sağlamdır ki, gereğinde Maliye Nezareti yerine geçebilir.

Bütün ülkeye kök salmış olan bu örgütü yıkmak olanak dışı görünür. O ancak, bünyesinde yapılacak değişikliklerle ülkenin genel mali ve yönetsel örgütüne bağlanabilir ve olanaklı ölçüde, özel bir kurum niteliğinden çıkarılarak, devlete karşı sorumlu ve gerçek bir resmî kurum biçimine dönüştürülebilir. Yoksa, onu tamamen ortadan kaldırma olanğı yoktur.

Dolayısıyla, bağımsız maliye ıslahatının başlıca görevi, Duyun-ı Umumiye'yi Maliye Nezaretiyle birleştirmektir. Bu yapılamıyacak olursa, Duyun-ı Umumiye, devletin mali görevlerini kendi üzerine alacak ve Maliye Nezaretini gereksiz bir kuruma dönüştürecektir.

Böyle büyük bir yönetim mekanizmasının büyük giderler gereksindiği açıktır.

1911/12 malî yılı hesaplarına göre Duyun-ı Umumiye'nin yıllık gideri 773 365 Osmanlı lirasına varmaktadır. Tuz tekeli için yapılan 351 929 liralık giderle, ufak tefek başka giderler de bu toplama dahildir.

Son iki toplamı birbirinden çıkarırsak, salt Duyun-ı Umumiye gideri olarak 403 943 lira kalır geride. Bu da az bir tutar değildir. Duyun-ı Umumiye'yle Maliye Nezareti birleştirilirse bu gider arttırılabilir.

Avanslar sonucu, Duyun-ı Umumiye'ye geçen devlet gelirleri o denli yüksektir ki bundan sonraki giderler daha da artacaktır.

Öte yandan, Duyun-ı Umumiye'nin Türkiye üzerindeki malî denetimi devlete çok pahalıya oturmaktadır. Kuruluş, devletin malî yönetimini karmakarışık ettiği gibi, yabancıların sürekli karışımına (müdahalesine) da yol açmaktadır. Malî etkinlik (nüfuz) ve siyasal etkinlik daima birbirini etkilemekte, birbirine yardımcı olmaktadır. Avrupa, Türkiye üzerindeki malî etkinliğiyle siyasî, siyasî etkinliğiyle malî baskı yapmaktadır.

Yabancı devletlerin, Türkiye'de gümrük vergilerinin artışına ve kazanç vergisinin düzenlenmesine karşı koyuşları, siyasal nüfuz aracılığıyla gerçekleştirilen malî nüfuza bir örnektir.

Avrupalılar bu konuda kapitülasyonlara, yani Türkiye'yle yapılan eski sözleşmelere dayanıyorlar. Onlar bu sözleşmeleri istedikleri gibi yorumluyor ve bu yorumlarını, Türkiye'nin uygulamak zorunda olduğunu sanıyorlar.

Bu devletler Osmanlı devletinin, gümrük resimlerini arttırarak kazancını arttırmasına şimdiye değin karşı çıkarken acaba hangi amacı gütmüşlerdir? Söz konusu amaç açıkça, avansları incelerken bulduğumuz amaçların ayıdır. Yani Türkiye'nin malî gereksinimini arttırarak daha kolay malî etkinlik kazanmaktır.

Duyun-ı Umumiye ne için ortaya çıkarılmıştır? Nedeni açık: Alacaklıların Türkiye'deki hukukunu güvenceye almak. Ancak sorun, imdi daha başka bir renk almış ve alacaklılar, Türkiye'nin malî tutsaklığını pekiştirmek ve onun üzerinde malî etkinlik (nüfuz) uygulayabilmek için Duyun-ı Umumiye'den yararlanmağa başlamışlardır. Bu erekle en çok avanslar kötüye kullanılmaktadır. Artık öyle bir durum doğmuştur ki Türkiye, kendisinden istenen ayrıcalık karşısında bütün özgürlüğünü yitirmiştir.

Imdi, açıktan açığa:

— Ya bize ayrıcalık verin, ya avanslarımızı ödeyin.

Veya:

— Bize ayrıcalık verin. Yoksa gümrük resimlerini arttırmanıza razı olamayız.

Veya:

— Bize siyasal kolaylıklar göstermeyecek olursanız, sizi malî denetim ve avansların ödenmesi yolundaki isteklerle boğarız, denmektedir.

Bu duruma son vermek için önce avanslardan kurtulmak gerekir. Ne denli yüksek olurlarsa olsunlar, onları mümkün merteye gecikmesizin ödemelidir.

C) -

Düzensiz Borçlar ⁽²¹⁾

Genel borçlar ve avanslardan ayrı olarak «düzensiz borçlar» denen bir takım borçlar daha bulunmaktadır. Onlar da eski ve yeni düzensiz borçlar olarak ikiye ayrılır.

Düzensiz borçlar, genel olarak, eski dönemden kalan borçlardır. Genç Türkler bu tür borçların birikimine yol açmamağa çalışmaktadırlar. Genç Türkler'in hükümeti, malî güçlük dönemine değin memurlarına düzenli maaş vermeyi ve müteahhitlere olan borçlarını ödemeyi başarmıştır.

Ancak, gerek savaşın çıkması, gerekse malî kuruluşların Türkiye'ye para vermekten kaçınmaları ve avans sürelerini uzatmağa razı olmamaları ve gerekse güvence yöntemi sayesinde, yabancıların devlet gelirinin büyük bir bölümüne el koymuş olması, Osmanlı İmparatorluğunun büyük bir malî sıkıntıya düşmesine yol açmış ve memur maaşları ödenmemeğe, müteahhitlerden vade istenmeğe başlamıştır.

Bununla birlikte, kuşku yok, düzensiz borçların ödenmesi de koşuldur. Yeni düzensiz borçlar, işte bu malî sıkıntı döneminin ürünüdür.

Yeni düzensiz borçların miktarı hakkındaki bilgi, ancak Maliye Bakanı Cavit Bey'in gazetelere vermiş olduğu demeçlerden çıkarsanabilmektedir.

Cavit Bey'in verdiği bilgiye göre, ödenmeyen memur maaşlarının toplamı 50 000 000 franktır. Ödenmeyen müteahhit borçları da yine bir o kadar tutmaktadır. Demek ki yeni düzensiz borçlar 100 000 000 franktır.

1913 yılı Aralık sonunda, düzensiz borçların durumu bu merkezdedir. Bugünkü tutarın 5 000 000 Osmanlı lirasını bulduğunu söylersek yanlış olmayız ⁽²²⁾.

Abdülhamit döneminde doğan eski düzensiz borçlara gelince, bu borçların ödenmesi sorunu Meclis-i Mebusan'da uzun uzadıya görüşülmüş ve aynı konuda bir yöntem bile benimsenmişti. Eski düzensiz borçlar arasında çok kuşku uyandıran ve çok büyütülmüş borçlar da bulunmaktadır. Ancak böyle bir sorunda sadece alacaklıların çıkarını değil,

(21) Düzensiz Borçlar: Kısa vadeli borçlar. (M.S.)

(22) Yaklaşık olarak 112.500.000 frank. (M.S.)

devletin düştüğü son derece güç durumu da dikkate almak gerekecektir.

Eski borçlardan, tecile en az dayanıklı olanı, emekli sandığıyla Ziraat Bankası'na olan, tutarını aşağıda gösterdiğimiz borçlardır:

Ziraat Bankasına borç	4 431 518 Osm. Lirası
Emekli Sandığına borç	872 608 Osm. Lirası
TOPLAM	5 304 126 Osm. Lirası

Bu toplam Meclis-i Mebusan yönünden kabul edilmiş ve onaylanmıştır. Geri kalan düzensiz borçları, yine Meclis-i Mebusan kararı gereği, uygun miktarda indirerek değiştirmek ve dahi bir borçlanmaya dönüştürmek gerekir.

Eğer devlet borçları dönüştürülüp birleştirilir ve Türkiye'nin malî durumu düzene sokulursa, sözü edilen iç borçlanma tahvilleri borsada epey rağbet görür ve devlet yönünden azar azar itfa olunur.

Her ne denli, bu tahvillerin derhal ödenmesi yeğlemeğe (tercihe) değerse de, ortamın dikkate alınması da zorunludur.

Düzensiz borçlar alacaklılarının durumu, başlangıçta kuşkusuz kötüydü. Ancak, onlar, zamanın geçmesiyle bu duruma alıştıklarından biraz daha sabredebilirler. Çünkü, önce devletin malî durumunu düzenlemek ve ayarlamak gerekir. Malî ve iktisadî yaşamın sağlam temellere oturtulmasında ve borcun ondan sonra ödenmesinde alacaklıların yararı vardır.

D)–

Ertelenmeye Elverişli Olmayan Düzensiz Borçlar

Bu tür borçları sıralayalım:

1. Avanslar	23 000 000 Osm. L.
2. Yeni düzensiz borçlar	5 000 000 Osm. L.
3. Eski düzensiz borçların ertelenmeye elverişli olmayan kesimi	5 300 000 Osm. L.
TOPLAM	33 300 000 Osm. L.

Yukarki toplama ölçümsel (tahmini) bütçe açığı da eklenirse 35 000 000 liralık bir sayıya varılır.

Ancak tüm borçlar bundan ibaret değildir.

Devlet önceleri yapmış olduğu, ancak güçsüzlüğü nedeniyle uygulamadığı sözleşmeleri uygulamak zorundadır. Yol yapımı hakkındaki sözleşmeler gibi.

Yol yapımı sözleşmelerini yerine getirmek için 2.5 milyonluk bir borçlanma gerekimi vardır. Bağdat demiryollarının yapımı için de 4., 5. ve 6. dizi borç tahvillerinin dolaşıma çıkarılması zorunludur. Bunun için de 7 128 000 Osmanlı lirası bulmak zorunludur. Dolayısıyla kara ve demiryolları yapımı için 9 628 000 lira bulmalıdır.

Derhal gerekli ve ancak borçlanmayla sağlanabilecek paraysa 45 milyon liradır. Bu en düşük miktar sağlanamadıkça, ülke malî güçlüklerden kurtulamayacaktır.

Türkiye kendi uygar gelişimini, ekonomik ve siyasal kalkınmasını kösteklemekte olan ağır malî taahhütlerden yakasını sıyrabilmek için bu 45 milyon lirayı (1 milyar frank) ivedilikle gereksinmektedir.

Öte yandan, Türkiye'nin Balkan devletlerinden istekleri vardır. Bu devletlerin Türkiye'nin borçlarına katılması sorunu aslında çözülmüştür. Ancak, onların üstleneceği borç miktarı henüz bilinmemektedir. Bu konudaki düşünce ve hesaplar 22-30 milyon arasında dolaşmaktadır. Kesin hesaplar, Paris Malî Konferansında yapılacak ve kesin karar da orada verilecektir.

Adalar sorununun son zamanlarda almış olduğu görünüme bakılırsa, bu siyasal sorunun da malî bir sorun biçimine dönüşeceği anlaşılar. İş o noktaya varırsa, Türkiye, adaların geri verilmesinden dolayı giderim (tazminat) vermek zorunda kalabilir.

Şurasını bir kez daha anımsamalıdır: Demiryolları yapmak, tarım ve sanayii geliştirmek, okullar, sayrılarevi (hastahane) açmak ancak parayla kabildir. Bu zorunluluklar başka nasıl giderilebilir?

Şimdiye değin izlenen yöntemler çok sadedir ve birbirinin aynıdır, Yeni borçlanma sözleşmeleri yapmak, yeni güvenceler vermek biçiminde özetlenebilir.

Halbuki bu yol malî tutsaklığı arttırmaktan başka şeye yaramamıştır.

Tutsaklıktan kurtulmak için, sadece borç almakla yetinmeyip, borçları gelişime yetenekli ve devletin malî bağımsızlığını sağlayacak sağlam esaslara bağlamalıdır. Asıl görev budur. Türkiye'yi kurtaracak ve yeni bir Türkiye'yi yaratacak iş budur.

Böyle bir çalışma, üç aşamada yapılabilir:

1. Devlet borçlarında reform.
2. Bütçede reform.
3. Banka örgütlerinde ve parada reform.

İlerki sayfalarında bu reform programları üzerinde durulacaktır.

Önce devlet borçlarının reformundan işe başlayacak ve alacaklıların çıkarını zedelemeksizin her yıl gayet büyük miktarda paranın, onların elinden kurtarılabilceğini ve yeni güvenceye meydan vermeyen borç sözleşmeleriyle, ödenemeyen faizlerin ödenebileceğini göstereceğiz.

Dördüncü Bölüm

A)–

1914 Hesap Tasfiyesi Borçlanması

Alınan avansların tasfiyesi ve ülkenin mali işlerini düzenlemek için en aşağı bir milyar frank borç bulmak gerektiğini hesap etmiştik. Ayrıcalığı verilmiş demiryollarıyla, yeni demiryolu projelerine gerekli giderler bu toplamın dışındadır.

Paris'te yapılan, hesapların tasfiyesiyle ilgili sözleşme, ancak 800 milyon frank borcu kapsamaktadır. Dolayısıyla 200 milyon kalıyor geride. Ancak, hükümetçe uygulanması zorunlu bir anlaşma olan Bağdat demiryolu yapımına gerekli sermaye sözleşmesinin kapsadığı borç miktarı verdiğimiz sayıların dışındadır.

Bağdat Hattı yapım sözleşmesinin uzandığı borcun 4., 5. ve 6. bölüm tahvillerinin çıkarılması için ayrıca 7 127 000 Osmanlı lirası, yani 162 milyon frank gereklidir. Demek ki hesapladığımız gerekime bakıldıkta 162 milyon franklık bir eksiklik söz konusudur.

Öte yandan Türkiye'nin, Balkan hükümetlerinden, onların payına düşen borçların kapatılmasına yetecek denli para alması gerekir.

Balkan devletleri tam ödeme yaptığı ve ödemelerini aksatmadığı takdirde avansların, cari borçların ve eski taahhütlerin tasfiyesi olanaklı olacaktır.

Halen, Paris Konferansında karar altına alınan 800 milyon frankın tamamı verilmiş değildir. Hesap tasfiyesi borçlanmasının birinci kesim tahvilleri, yapılan açıklamaya göre 500 milyon frank olarak çıkarılmıştır. İstekliler, bunun ancak 400 milyon frankını satın alabilmişlerdir. 100 milyonluk kesimi Osmanlı Bankası kendisine tanınan yeğleme (tercih) hakkıyla almıştır. Yeğleme hakkının anlamı şudur: 100 milyonluk tahvili, banka isterse kendinde alıkoyacaktır.

Bankalar borçlanma tahvillerini yüzde 88.3.4 fiyatıyla almışlarsa da bu fiyattan Fransız borsasının vergileri yine hükümet hesabına ödeneceğinden hükümete yüzde 86 ve belki de 85 3/4 oranında para kalacaktı. Sonuçta hükümet, 400 milyon yerine 344 milyon alabilmiştir.

Öte yandan Osmanlı Bankası, almış olduğu 100 milyon franklık tahvilat karşılığı, hükümete 80 milyon franklık avans vermiştir.

Sözleşme gereğince, alınan paranın ilk bölümüyle avansların 9.6 mil-

yon liralığı tesviye edilecektir. Bizim hesabımıza göre, avansların genel toplamı 23 milyon lira olduğundan, hazine tahvilleri çıkarmak suretiyle alınıp henüz tesviye edilmemiş 13 milyon liradan fazla avans kalıyor geride. Ayrıca yine, borç olarak alınan ilk paradan ve Genel Yollar Şirketinin yaptığı işlerin güvencesi olarak 2.5 milyon Osmanlı lirası ve Samsun-Sivas demiryoluyla limanların yapımı için 15 milyon frank ayrılacaktır.

Sarf yeri sözleşmede gösterilmiş olan paranın toplamı böylece 290 milyon franka varmaktadır. Bu para, savaş dönemi müteahhitlerinin hesabını karşılamaya ve devlet memurlarının maaşlarını vermeğe bile yetmemektedir. Şurası gözden uzak tutulmamalıdır: Hesabımıza, Osmanlı Bankası yönünden verilmiş 80 milyonluk avans da katılmıştır.

Halbuki bu 80 milyon güvenilir bir para değildir. Osmanlı Bankası'nın yaptığı işlemde cayması durumunda Banka'ya geri verilecektir.

Borçlanmanın birinci bölümünden doğrudan doğruya gelen para, yukarda söylediğimiz gibi 344 milyon franktan fazla değildir. Sözleşmeyle belirlenmiş zorunlu ödeme tutarıysa 290 milyon franktır. Demek ki hükümetin eline, borçlanmanın birinci bölümünden ancak 54 milyon frank, yani 2 376 000 lira geçebilmiştir.

Dolayısıyla, hesap tasfiyesi için girilen borçlanmanın birinci bölümü, bankaların hükümete verdiği avans tahvillerinin borsa müşterilerine aktarılmasından ibarettir. Devletin malî güçlükleri hemen hemen değişmeksizin kaldığı gibi, bütçe, avanslar ve cari borçlar nedeniyle büyük bir yük altındadır.

Geçen ayırtta belirttiğimiz gibi, bankalar, son yıllarda Türkiye'ye karşı izledikleri ve ülkeyi sürekli bir tutsaklık ve ülkeyi gerekim içinde tutma politikasına bağlı kalmışlardır.

İmdi sözleşmenin koşullarını aktaralım:

Borçlanma sözleşmeleri her ne denli uzun süre sürdüysen de devlet bundan bir yarar sağlamadı. Anlaşıyor ki hükümet, karşısında güçlü bir banka örgütü bulmuş ve bu örgüt, istediklerinin tümünü elde etmiştir. Görüşmeler sırasında kurul en küçük bir kolaylık bile göstermemiştir.

Denebilir ki borçlanma koşulları hükümete zorla kabul ettirilmiştir. Koşullara göre yüzde beş faizli borç 93.25 fiyatıyla, yani bütünüyle Yunan sözleşmesine uygun biçimde çıkarılacaktır. Halbuki Türkiye hiç bir zaman Yunanistan'a benzetilemez. Çünkü Yunanistan gerek sürekli savaşlara girmeyişi, gerekse yeni yerler işgal etmesi nedeniyle, Türkiye gibi gücünün üstünde borca dalmış değildir.

Yüzde 5 faizli yeni Osmanlı borcunun dolaşıma (tedavüle) çıkarıldığı 93.25 değer pek düşüktür. Bunu anlamak için borsa fiyatlarına göz gezdirelim:

Yüzde 93.25 değer üzerinden çıkarılan yüzde 5 faizli bu borçlanma

tahvillerinin faizi gerçekte, yüzde 5.36'yı bulmaktadır. Eski borçları, bu yeni borçların koşullarına uygulayacak olursak, o zaman, yüzde 4 faizli birleşik borçların borsa değeri yüzde 74.6'ya inmelidir.

Halbuki yüzde 4 faizli birleşik borçların borsa değeri, pek çok savaş yenilgisinden sonra, en kötü zamanlarda bile yüzde 78'den aşağı düşmemiştir.

İçinde bulunduğumuz yılın Şubatında birleşik borç tahvillerinin borsa değeri yüzde 86.5'tan yüksekti. Yeni tasfiye borçlanması sözleşmesinin koşulları belli olmaya başlayınca düşmeye yüz tutan bu değer 4 Martta yüzde 86.60'tı. Yeni borçlanma sözleşmesi yayınlandıktan sonra 82'ye düşmüştür.

Gerçekten yüzde 5 faizli borçlanma tahvillerini, yüzde 93.25 değeri üzerinden alma olanağı varken, yüzde 4 faizli tahvilleri yüzde 85 değerinden almanın ne yararı vardır? Birinci ayrılda (şıktta), yani yüzde 5 faizli tahvil alındığı takdirde, sermaye yüzde 4.8, ikinci ayrılda, yani yüzde 4 faizli tahvil almak durumunda, dolaşım değerinin düşüklüğü nedeniyle, yüzde 5.36 faiz getirecektir.

Bununla birlikte, yüzde 4 faizli, birleşik borçlar tahvillerinin borsa fiyatı henüz yüzde 82'de duruyorsa bu, halkın yüzde 5 faizli tahvilin değerinde bir artış beklemesinden ileri gelmektedir. Daha doğrusu, borsa alıcıları, yeni borcun dolaşım değerinin pek düşük bulunduğunu ve sonuçta, borsa rekabetinin o değeri arttıracığını sanmaktadır.

Gerçekten yeni bir borç tahvili piyasaya çıkarıldıktan sonra, yeni ve eski borç tahvilleri arasında bir değer ayrımı doğması gerekir.

Burada yine, Türkiye'nin çıkarına karşıt bir iş varsa o da bankaların yıl sonuna değin, 400 milyon franklık tahvili, aynı fiyatla, yani yüzde 93.25'den dolaşıma çıkarma konusunda seçimlik hakka sahip olmasıdır. Bugün yüzde beş faizli tahvilleri yüzde 93.25 fiyatla almayı başaramıyanlar, ikinci çıkarma (ihraç) işleminde o işi yapabileceklerini tahmin ederek yüzde 5 faizli tahvilin fiyatını arttırmaya doğallıkla eğilim göstermiyeceklerdir.

Dolaşıma çıkarılmasına izin verilen 400 milyon franklık tahvil, böylece borsada fazla bir yük gibi kalarak Türk borç tahvili fiyatlarını baskı altında tutacaktır.

Bilindiği gibi, bankalar, yeni borç tahvillerini ancak yüzde 86 fiyatla almışlardır. Ve yüzde 93.5 değer üzerinden satacaklardır. İki değer arasındaki ayrım yüzde 4.5 olduğundan, bankalar, borçlanmanın ilk çıkarılacak tahvillerinden 18 milyon frank kadar kazanıyorlar demektir.

Bu para, borçlanmayı tekellerine almış bankalara bırakılmış bir cep harçlığı gibidir. Fransız hükümeti, başlangıçta Türk borç tahvillerinin dolaşıma çıkarılmasını engellemekle, söz konusu bankalara hizmet etmiştir.

Bankaların bu cep harçlığını, değişik araçlarla paylaştığında kuşku

yoktur. Borsa alıcıları, bu konuda, kazanmak şöyle dursun, zarar bile etmişlerdir.

Fransız hükümeti, Türk borç tahvillerinin dolaşıma çıkarılmasını, Fransız ulusal çıkarlarının korunması amacıyla engellemiş olduklarını belirtmişlerdi. Gerçekteyse bu karardan, Fransız borsası alıcılarıyla (müş-teri) Osmanlı Devleti zarar görmüş, sadece büyük bankalar ve çevreleri kazanmışlardır.

Borçlanmanın ikinci bölüm tahvilleri çıkarıldığında bankalar, 18 milyon frank cep harçlığı alacaklardır. Öte yandan, borçlanma sözleşme-sinde, demiryolları ve liman ayrıcalıklarına değgin maddeler de bulun-maktadır. Bu koşullar da ilgililere büyük çıkarlar sağlayacaktır.

Borç güvencelerinin devlet için ne denli büyük bir önem taşıdığını ve devletin elini kolunu bağlamak amacıyla, bankaların bundan nasıl yararladıklarını gördük.

Avansların ortadan kaldırılması, her şeyden önce Türkiye'nin ken-disini saran ipoteklerden kurtulması açısından önem taşımaktadır.

Şimdi bir de yeni borçlanmanın güvencesinin ne olduğunu inceleme-ğe çalışalım. Önce, borçlanma tahvili çıkarılmasına değgin hükümet bildi-risinin, güvenceyi kapsıyan maddesini analım:

«Sözleşmenin onuncu maddesinde yazılı olduğu gibi, borçlanma faiz ve amortismanını sürekli olarak sağlayabilmek için Hükümet-i Seniyye, tahvil sermayesinin bütünüyle amortismanına değin, hiç bir biçimde vaz geçmemek ve başka yere harcamamak koşuluyla, aşağıki gelirleri salt Osmanlı Bankasına bırakır.»

Maddede sıralanan gelirlerin dökümüne geçebiliriz imdi.

B)–

Aşar, Koyun Resmi ve Duyun-ı Umumiye'ce Yönetilen Değişik Gelirler

1. Aşar, koyun resmi ve başka gelirlerden, demiryolları güvencesi ve yapılan sözleşmeler gereği ayrılan miktar ve giderler düşüldükten sonra kalan artıklar (fazlalıklar). Bu artıkların son üç yıllık ortalaması, sadece Osmanlı sınırları içinde kalmış olan yerler için 400 000 liradır.

2. 4 Ağustos 1913 tarihli sözleşme uyarınca Duyun-ı Umumiye'ye bırakılan, İzmir sancağı aşar artığı. Bugünkü hesaplara göre, söz konusu aşarla ilgili başka üstlenmeler (taahhütler) düşüldükten sonra 900 000 Osmanlı lirası.

3. 5 Aralık 1913 tarihli sözleşme uyarınca Duyun-ı Umumiye'ye bırakılan Sivas vilayeti öşür artıkları. Kullanılan miktar, ilgili üstlenmeleri (taahhütler) düşüldükten sonra 1 500 000 liradır.

4. Yönetimi 1913 yılında Duyun-ı Umumiye'ye bırakılmış olan değişik yerlerin öşürleri. Şimdiye değin 55 000 liraya vardığına göre ölçümsel olarak (tahminen) 60 000 lira.

5. Tahıl öşürleri. Tütün ve ipek öşürlerine eklenen yüzde 1.5 yardım payı. Son üç yılın ortalaması 300 bin. (1913 yılında 350 000'e varmıştır.) Duyun-ı Umumiye'ce toplanan ve belli bir yere ayrılmamış bu gelirlerin toplamı (3. ve 4. maddedeki gelirler) böylece 1 000 000 Osmanlı lirasını bulmaktadır.

Yukarda anılan gelirlerin çoğunluğu hazine evrakının veya avansların güvencesine ayrılmıştır. Sözü edilen hazine evrakının ve avansların, borçlanma gelirinden ödenmesi koşuluyla böyle bir güvence kabul ediliyor (22).

Bu gelirlerin tümü Duyun-ı Umumiye'ce yönetilerek, yıl sonlarında, yıllık borç taksitlerine eş bir bölüm Osmanlı Bankası'na aktarılacaktır.

(22) Devletin, faiz ve borç ödeyebilmek için gelir kaynaklarını elden çıkar-
masına gerek bulunmadığını Parvus, elinizdeki yapının VII. Bölümünde sap-
tır. (M.S.)

C) —

Duyun-ı Umumiye'ye Teslim Edilen Gümrük Gelirleri

Borç taksitlerinin ödenmesine aynı zamanda aşağıki yıllık ödemeler ayrılmıştır.

1. 1913'te 250 000 Osmanlı lirası tutan Trabzon vilayeti gümrük gelirinden, yıllık 150 000 Osmanlı lirası.

2. Halen, belli bir borcun ödenmesine ayrılmış olan miktar (yani 1911 yılı yüzde 4 faizli borçlanmasiyle Adapazarı-Bolu demiryolu güven-cesi olan 690 000 lira) düşüldükten sonra İstanbul gümrük gelirinden ar-da kalanın yıllık 350 000 lirası.

İstanbul vilayeti gümrük gelirleri, yıllara göre şöyle sıralanabilir:

YIL	GELİR (Osm. L)
1911	114 600
1912	1 036 000
1913	1 231 000

Borçlanma taksitlerinin tesviyesine ayrılan gümrük gelirlerinin toplamı 500 000 Osmanlı lirasıdır.

Gümrük gelirleri her gün Duyun-ı Umumiye'ye teslim edilecek ve her ay başı Osmanlı Bankasına yatırılacaktır. Bankaya yatırılan para, her yılın iki taksitini ödemeye elverecek tutara ulaşırsa, Ekim kuponunun (tahvil kuponu) vadesine değin toplanacak para hükümete bırakılacaktır.

Ayrıca şurası da karar altına alınmıştır: Borçlanma güvencesine ayrılan paranın yetmemesi durumunda hükümet, her kupon vadesinden 15 gün önce, borca yetecek denli parayı, genel gelirinden ayırarak Duyun-ı Umumiye'ye teslim edecektir.

Kısaca, borç ödenmesi için yılda 1 200 000 Osmanlı lirası gerektiği halde, yukarda sayılan güvenceler 1 500 000 lira tutuyor. Yani ödenmesi gerekenden fazla.

Sözleşmenin 12. maddesinde, Osmanlı hükümeti, sözleşme süresince aym değer ve güvenliği taşıyan ve Osmanlı Bankası yönünden kabul edilen başka gelirler göstermedikçe, borç ödemeye ayrılan gelirleri azaltacak veya değiştirecek bir karar almamayı üstlenmektedir (taahhüt etmektedir).

Maddeye göre, değer üzerinden alınmakta olan gümrük resminin mala, malın cinsine göre alınması, güvencenin değiştirilmesi sayılacaktır.

Borçlanmaya değgin resmi açıklamadan anlaşılıyor ki, yukarda dö-kümü yapılan güvenceler, borçlanmanın toplamına değil, imdi dolaşı-ma çıkarılan böiumüne ilişkindir. Gerçi, resmî açıklamada yıllık borç ödemeleri 1 210 000 lira olarak gösterilmiştir. Halbuki, toplamı 800 milyon frank yani, 33.2 milyon Osmanlı lirası olan borç için, yıllık 1 830 000 lira (yüzde 5 faiz ve yüzde 1/2 amostisman bedeli olarak) ödemek gereklidir.

Dolayısıyla, geri kalan 300 000 000 frank için ayrıca YENİ GÜVENCE istenecektir.

Yeni güvencelerin neler olacağı henüz kamu oyunca bilinmemektedir. Dolayısıyla, şimdilik yine yukarda gösterilen ve resmî açıklamaya göre borçlanmanın birinci bölümünü ilgilendiren güvencelerden söz edelim.

Yukarda aktarılan sayılara göre, aşar, koyun resmi ve değişik gelirlerin artıkları (fazlaları) yukarki sayılara göre yıllık 400 000 lirdan ibaret sayılıyor. Bu ölçümleme, gerçek tutarın pek altında. Resmî açıklamadaki hesap, son üç yılın ortalamalarına dayanıyor.

Bu tür bir hesap uygun değildir. Artıkların tutarı, yıllık gelirden, borç ödenmesi ve demiryolu güvencesi olarak verilenler dışında saptanıyor. Ancak, borcun yavaş yavaş itfa edilmesi nedeniyle, ödemeler yıl geçtikçe azalmakta ve demiryollarının genişlemesi dolayısıyla kilometre başına gösterilen güvence düşmektedir. Öte yandan gelir de artış gösterdiğinden, artıkların son yıllarda çoğaldığı kabul edilebilir.

Geçen yılın malî sayılarına dayanan bir hesap yapalım:

Sir Adam Block'un (23), Duyun-ı Umumiye yönetim kuruluna vermiş olduğu bilgiye göre, geçtiğimiz 1913 yılında, öşür, koyun resmî ve değişik gelirler toplamı 2 303 700 Osmanlı lirasını bulmuştur. Ancak bu toplamdan, artık Osmanlı sınırları içinde bulunmayan Rumeli gelirleri indirilmelidir. Paris Malî Konferansına sunulan bilgiye göre Rumeli geliri, 1911 yılında 538 821 Osmanlı lirasıdır. Böylece, Duyun-ı Umumiye'ye verilen gelirler 1 814 879 lira oluyor.

Sir Block'a bakılırsa, demiryolları güvencesi için 238 042 ve borçların ödenmesi için 879 925 lira, yani toplam olarak 1 117 967 lira gereklidir. Demek oluyor ki 796 912 lira artık kalıyor geride.

Bu artık gerçi, yeni borçlanmaya güvence olarak gösterilmişse de onun bir bölümü, yeni borçlanmadan önceki sözleşmelerin güvencesidir.

Bu sözleşmeler şunlardır:

1. Konya Ovası'nın sulanması tasarısı. Güvence tutarı 25 bin lira.
2. 1908 sayılı yüzde dört faizli borçlanma sözleşmesi. Güvence tutarı 40 000.

(23) Duyun-ı Umumiye İngiliz ve Hollanda hamilleri delegesi. (M.S.)

3. Doğu Rumeli vergisi güvencesi 114 000 lira (24).

Toplam olarak 179 000 lira.

Demek ki yeni borçlanma için 617 912 lira kalıyor. Bu, resmî açıklamada gösterilen 200 000 liradan üç kat yüksek bir sayıdır.

Yeni borçlanmaya ayrılan öbür gelirler de gerçek tutarın altında olarak hesaplanmıştır.

Örneğin, resmî açıklamada yardım payı geliri 300 000 liradır. Halbuki yine aynı açıklamada bu gelir 1913 yılı için 350 000 liraya varmış olarak görünüyor.

Duyun-ı Umumiye'nin yanıladığı sayılara göre 1914 yılı Şubat sonuna değin, yardım payından gelen gelir 434 434 Osmanlı lirasıdır. Yani yeni borç bildirisinde gösterilenden 134 434 lira daha çoktur (Yüzde 45).

Yine açıklamadan, yeni borçlanmaya yıllık 300 000 lira öşür geliri ayrıldığı anlaşıyor. Gerçek bu mu acaba?

Sir Adam Block, raporunda, öşür geliriyle, Bağdat Demiryolu borçlanmasının ikinci ve üçüncü bölümlerine ayrılan koyun resmî gelirinin geçen malî yılda aşağı yukarı 1 000 000 liraya vardığını belirtiyor. Duyun-ı Umumiye raporuyse aynı geliri 1913'te 220 123 liradan ibaretmiş gibi saptamakta. Aradaki fark 870 000 lira.

Fark, yeni borç sözleşmesinin 10. maddesi uyarınca, yeni borçlanma güvencesinden önceki şu borç sözleşmelerinin güvenceleri olarak kullanılacaktır:

BORÇ	GÜVENCE (Osm. L)
1. Eski taahhütler	46 000
2. Reji Yönetimi avansı	11 000
3. 1909 yüzde 4 borçlanması	63 000
4. Gemi yapım şirketi	88 850
Toplam	307 850

Böylece, yeni borçlanma güvenceleri, 474 000 lira olduğuna göre, resmî açıklamada gösterilen tutardan 170 000 lira, yani yüzde 57 daha fazladır.

Uyguladığımız düzeltmelerden sonra gerçek güvence tutarları aşağı yukarı şu biçimi alır:

GÜVENCE TÜRÜ	TUTAR
A. Aşar ve yardım yapı geliri	1 500 000 Osm. Lirası
B. Gümrük geliri	500 000 Osm. Lirası
Toplam	2 000 000 Osm. Lirası

(24) Doğu Rumelinin elden çıkmasına karşılık alınan vergi de güvence gösterilip borç alınmıştır. (M.S.)

Doıayısıyle, yeni borçlanma için gösterilen güvence şimdi bile ödenmesi olanaklı olan taksitten, resmî bildiride belirtildiği gibi, 290 000 değıl, 800 000 lira daha fazladır. Başka türlü dendikte, güvence, güvenceye alınan tutarın yüzde 165'ini biçimlemektedir.

Durum şimdi böyledir. Giderek, borçla güvence arasındaki oran güvence lehine değışecektir.

Çünkü, önce gelir kendiliğinden artacaktır. Sonra söz konusu gelirlere güvenceye alınan eski borçların, gitgide itfasiyle, yeni borçlanmaya ayrılan artıkların tutarı artacaktır. Üçüncü olarak, yeni borçların sermayesi de zamanla daha çok itfa edilmiş olacaktır.

Şurasını da analım: Reji şirketinden alınıp da yine söz konusu gelirle güvenceye alınmış olan avans, 15 yıl içinde ödeneceğinden, bu süre bittiğinde 110 000 lira artık olacaktır. Yani, yeni borcun güvencesi o denli artmış olacaktır.

Gerçekte bu sonuç, daha önce çıkacaktır ortaya. Çünkü, hükümet kuşkusuz, Reji'nin yüzde 6.25 faizli avansından kurtulmak için doğacak ilk fırsattan yararlanacaktır.

Güvençle diyebiliriz ki, birinci bölüm borçlanmaya ilişkin sözleşmeyele Duyun-ı Umumiye yönetimi, az zamanda, birinci bölüm borcun ödennesi için gerekli tutarın iki katına yakın bir gelir sağlamıştır.

Halbuki ikinci bölüm borçlanma için yine YENİ GÜVENÇ VERİLMEKTEDİR.

Bütün bu söylenenler dikkate alındığında, yeni borçlanma, Türkiye'nin mali tutsaklığını hafifletmek şöyle dursun, tersine ağırlaştırmıştır.

Bir de şu küçük, fakat çok anlamlı koşullara bakalım:

Yeni borçlanmaya ilişkin sözleşme uyarınca, bu borçlanmanın güvencesi arasına katılan gümrük gelirleri her gün duyun-ı umumiye yönetimine aktarılacaktır. Halbuki öte yandan Duyun-ı Umumiye, aldığı paraların hesabını yılda bir, Mart başında vermektedir.

Ancak hükümet, yılda bir de olsa, kendi parasının, borçlarından arta kalanını alamamaktadır. Çünkü, tam Duyun-ı Umumiye'ye hesap görüldüğü sırada, ortaya Osmanlı Bankası çıkmakta ve kendisine peşin verilmesi koşul olan altışar aylık iki avans taksitini almaktadır.

Halbuki, borçlanmaya ilişkin ödemeler, aslında Mayıs ve Ekimde yapılmaktadır. Banka böylece, daha üç ay önceden parayı alıp işletmeye koyuluyor.

Gerçi Banka, kasasındaki paraya yüzde 2 faiz ödemektedir. Ancak hükümet hep avans gerekimi içinde bulunduğundan ve aldığı avanslara yüzde 6 faiz ödediğinden, Osmanlı Bankası'nın elindeki, âdeta gaspedilmiş parası için yüzde 4 faiz ödemektedir. Başka bir deyişle, Banka, zaten hükümetin olan parayı, hükümete avans diye vererek yüzde 4 kazanmaktadır.

Yeni borçlanmanın, devlet malıyesi için çok zararlı bir sonucu da

yüzde 5 faizin, Türkiye'nin malî itibarında bir temel nitelik kazanmaya yüz tutmasıdır. Şimdiye değin, malî itibarın esasını yüzde 4 faizli borçlar biçimlemekteydi.

Daha önce belirttiğimiz gibi, yeni borçlanmanın etkisiyle, bütün Osmanlı tahvillerinin borsa fiyatları iyice düşmüştür. Onun için şimdiden sonra yüzde beş faizden aşağı bir faizle borç almak çok güçtür. Dahası, genel yol yapımı borçlanma sözleşmesini, salt bu nedenle değiştirme gereği doğmuştur.

Yol yapımı borçlanması yüzde 4 faizli olacaktı. Şimdiyse, yeni borç sözleşmesine katılarak yüzde 5 faizli borca dönüşmüştür.

Borç miktarı 2 500 000 lira olduğuna göre, devlet yılda 25 000 lira fazla ödiyecektir.

Bağdat Demiryolu şirketi geri durur mu? O da demiryolu borçlarının geri kalan bölümü faizini yüzde 4'ten 5'e çıkartmak istiyor. Deutsche Bank malî kurulu, yeni borçlanmanın yüzde 5 faizli olması ve yollar borcu faiz oranının yüzde 5'e çıkarılması nedeniyle Bağdat demiryollarına yüzde 4 faizle para bulma olanağı kalmadığını ileri sürmektedir.

Bağdat borcunun geri kalan üç bölümünün toplamı 712 800 lira olduğundan, hükümetin yüzde 5'i kabul etmesi durumunda yıllık yitimi (kayıp) 71 280 lirayı bulacaktır.

Yeni borcun amortismanı, borç tutarının yüzde 1/2'sine eşittir. Böylece, ilk itfası (amortismanı) için, yıllık 110 000 lira vermek gerekecektir.

Halbuki 15 yıl için, yüzde 6.25 faiz ve yüzde 4 3/4 amortismanla, toplam olarak yüzde 11 ödeme yükü getiren Reji avansı dururken, böyle yeni bir ağır üstlenime (taahhüde) girmenin hiç bir anlamı yoktu.

Yeni borçlanmanın amortismanına sarfolunacak 176 000 lira, bu denli pahalıya mal olan Reji avansının amortismanına ayrılırdı, o avans dört yıl içinde ödenecek ve sadece faiz olarak 700 000 liraya yakın bir para kazanılacaktı.

En ağır yük biçimliyen borç en önce amorti edilmeli. Öte yandan borçların amortisman işlemi, ödenecek borçtan daha ağır bir borç alınma zorunluğu olduğu sırada yapılmamalı. Paranın bol olduğu bir zamana rast getirilmeli.

Bugün Osmanlı ülkesinde geçerli olan amortisman sistemi, Avrupa'da çoktan, yersiz ve zararlı diye bırakılmıştır.

Yeni borçlanma, Osmanlı borçlarının karışık ve ülkeye zararlı olan durumunu düzeltemez. Dolayısıyla yeni çözümler (çareler) aranmalı.

İncelememizin öbür bölümlerinde, işte bu çözümler üzerinde duracağız.

Bu amaçla borçların her birini ayrı ayrı ele alacak ve ne gibi artırımlar yapılabileceğini ve borçların, alacaklılarla, Osmanlı Devletinin hukukunu korumak koşuluyla, nasıl sağlam bir esasa bağlanabileceğini göstereceğiz.

Beşinci Bölüm

A) —

Birleştirilmiş Borçların Gelir Artıklarının (Fazla:larının) Artışı

1903 yılında yapılan, borçları değiştirme ve birleştirme işlemi umulanın üstünde parlak sonuçlar vermiştir. Birleştirilmiş borçlara ilişkin gelirler o denli artmıştır ki, yeni bir değiştirme ve birleştirme işlemi yapılması, hem olanaklı hem de zorunlu duruma gelmiştir.

Savaşa değin durum budur.

Savaş, söz konusu işlemin uygulanmasını, daha da olanaklı bir duruma getirmiştir. Pek çok belgeyle kanıtlayacağız bunu. Kanıtlama sırasında önce, savaş öncesi durumu ve sonra askeri harekât sonucu ortaya çıkan gelişmeleri gözlemliyeceğiz.

Değiştirilmiş ve birleştirilmiş borçlar gelirinin olağanüstü biçimde artmış olduğu şu iki şeyden anlaşılmaktadır:

1. 1881 Muharrem Fermanı gereğince ipotek altına alınan gelirler ölçülenenden (tahmin edilenden) daha çok artmıştır.

2. İpotek edilen gelirler 1907/8 yılındanberi, yüzde 3 gümrük resmi eklenmesiyle epey artmıştır.

1903 yılı sözleşmesinin 7. maddesi gereğince değiştirilmiş ve birleştirilmiş borçların güvenceleri ve gelirlerinden doğacak fazlalar devletle, Duyun-ı Umumiye yönetimi arasında bölüşülecek ve bu bölüşüme göre, fazla gelirin yüzde 75'i devlete geri verilecek ve yüzde 25'i, borçların olağanüstü itfasına harcanacaktır.

Gelir fazlasından ereklenen (kasdedilen), tüm gelirden 2 157 375 lira çıkarıldıktan sonra kalan miktardır. Bizce bilinen ve tüm aynı kalan bu miktar şöyle çıkmaktadır ortaya:

1. Ayrıcalıklı tahviller için yapılan yıllık ödemeler.
 2. Değiştirilmiş ve birleştirilmiş borçların yüzde 4 faizi.
 3. Değiştirilmiş ve birleştirilmiş borç sermayesinden yıllık yüzde 0.45'in itfası.
 4. İkramiyeli demiryolu tahvillerine 270 000 Osmanlı lirası.
- Borçların değiştirme ve birleştirme işlemindenberi şu denli gelir fazlası doğmuştur:

**DEĞİŞTİRİLMİŞ VE BİRLEŞTİRİLMİŞ
BORÇLARIN GELİR FAZLASI**

YILLAR	ESKİ GELİRLER (Osm. Lirası)	YÜZDE ÜÇ EK GÜMRÜK (Osm. L.)	TOPLAM (Osm. Lirası)
1903/4	514		514
1904/5	336 101		336 101
1905/6	500 181		500 181
1906/7	495 834		495 834
1907/8	606 102	544 988	1 101 090
1908/9	482 648	918 438	1 401 086
1909/10	704 930	1 042 993	1 748 923
1910/11	805 728	1 103 209	1 968 937
1911/12	818 038	1 151 185	1 969 223

Tablodan anlaşıldığına göre Deyun-ı Umumiye, yüzde 3 ek gümrük resmini almasa bile, her yıl, değiştirilmiş ve birleştirilmiş borçların itfası için gerekli olan paradan 818 030 lira, yani, yüzde 40 daha çok para toplamakta. Yüzde 3 gümrük resmi hesaba katılırsa, söz konusu kuruluşun geliri yüzde yüz artmış oluyor. Bununla birlikte, artıklardan (fazlalardan) yüzde 75'inin devlete geri verildiği de anımsanmalıdır.

Deyun-ı Umumiye payına düşen gelir artığının (fazlasının) yüzde 60'ı, değiştirilmiş ve birleştirilmiş borçların olağanüstü, yüzde 40'ı, ödüllü demiryolu tahvillerinin itfasına harcanmaktadır.

Böylece, değiştirilmiş ve birleştirilmiş borçların itfasına o denli para harcanmaktadır ki, böyle bir işleme, dünya borsalarının hiç birinde rastlama olanağı yoktur.

B)–

Borç İtfasına Ayrılan Paranın Artışı

Bu artışın ne yolda ortaya çıktığını, ayrıntılı olarak görelim:

Yukarda belirtildiği gibi, 1903 yılı sözleşmesinde, değiştirilmiş birleştirilmiş borçların yüzde 4 faizi ve değiştirme işlemi sırasında var olan sermayenin her yıl yüzde 0.45'inin itfası için belli bir para ayrılmıştı. Bu paranın, daima aynı kalması koşul olduğundan, gerek sermayenin itfasına ve gerekse faizlere harcanacak para, daha az olamayacaktır. Ve sonuçta, borç itfasına ayrılan para yüzde 10 ölçüsünde artıyor.

Bu artışın hesabı basittir:

Her yıl itfa edilen borç azalmaktadır. Borcun azalmasıyla, faiz sermayeye ödendiğine göre, o da azalmaktadır. Dolayısıyla, faiz ve sermayenin ödenmesine özgü para miktarı artmaktadır.

Başka türlü dandikte, faizlere ilişkin borç gittikçe azalmakta ve elde, sermaye itfasına özgü para, gittikçe çoğalmaktadır. Sonuçta, sermaye daha hızlı ve daha büyük bir oranda itfa edilmektedir.

Söylediklerimize, gelir fazlalığı dolayısıyla gerçekleşen olağanüstü itfaları da eklersek, ödemenin iyice hızlandığı anlaşılır.

Bu iki nedenle borcun itfasına, gittikçe, gelirin yüzde 45'inden daha çoğu ayrılmaktadır.

Yaptığımız girişten sonra, değiştirilmiş, birleştirilmiş borçların ödenme oranlarını izleyebiliriz:

YILLAR	NORMAL İTFA (Osm. L.)	OLAĞANÜSTÜ (Osm. L.)	TOPLAM Osm. L.)
1903/4 (Yarım itfa)	90 398		90 398
1904/5	192 016	30 382	222 398
1905/6	176 616	55 110	231 726
1906/7	205 128	109 780	314 908
1907/8	243 848	203 280	447 128
1908/9	255 706	226 138	481 844
1909/10	267 630	289 014	556 644
1910/11	279 004	394 020	673 024
1911/12	299 002	390 918	689 920
Toplam	2 009 348	1 698 642	3 707 990

Borç itfa oranını son yıllar için şöylece saptıyabiliyoruz:

1910/11 malî yılında yüzde 1. 68

1911/12 malî yılında yüzde 1. 7574.

Borçların değiştirilme ve birleştirilme işlemi yapıldığında, borcun korkunç bir oranda itfa edileceği, kimsenin usuna gelmemiştir.

Burada rastlantısal bir durum değil, devlet gelirinin artması olgusu ve 1903 borç değiştirme ve birleştirme sözleşmesinin doğal sonucu karşısında bulunuyoruz.

Savaşın yoi açtığı değişimleri incelemeğe başlamadan, savaşı yok var sayarak, normal koşullarda olabilecek olanları sıralıyalım:

Sir Adam Bloch'un hesabına göre, değiştirilmiş ve birleştirilmiş borçların brüt geliri, 1907/8 mali yılından 1911/12 malî yılına değin yüzde 30 artmıştır. 1907/8 gelirine yüzde 3 gümrük resmi eklendiğinde de bu böyledir. Bu süre içinde doğan gelir artıkları (fazlaları) yüzde 73'tür. (Bloch'un hesabından çıkan sonuç).

Bu bilgileri, yukarda borçların itfası üzerine verdiğimiz bilgilerle karşılaştırsanız, aradaki ayrımın 242 792 lira, yani yüzde 54 oranında olduğunu anlarsınız. Eğer bütün, birleştirilmiş ve değiştirilmiş borçların net geliri, yani 2 157 000 lira ve fazlalıklar dikkate alınrsa net gelirin, 1907/8'den, 1911/12'ye değin geçen beş yıl içinde yüzde 24.7 ve bileşik (mürekkep) faiz hesabıyla, yılda yüzde 4.5 arttığı sonucu çıkar.

İmdi şöyle bir soru yöneltebiliriz kendi kendimize: Acaba, gelirin bu tempoyle artması durumunda, her şey doğal akışı içinde geçseydi, yani savaş çıkmasaydı 1911/12'den sonraki 10 yıl içinde ne denli borç ödenir ve ne denli borç kalırdı?

BİRLEŞTİRİLMİŞ BORÇLARIN BELKİLİ (MUHTEMEL) İTFASI

Yukarki sorumuzu aşağıdaki tabloyla yanıtlamağa çalışıyoruz:

YIL	KALAN BORÇ (Osm. L.)	NET GELİR (Osm. L.)	ÖDENEN BÖLÜM (Osm. L.)
1912/13	38 568 000	4 311 670	667 000 (25)
1913/14	37 910 000	4 505 592	723 000

(25) Bu tutar, gerçekte, 1911/12 itfasına ayrılan paradan daha küçüktür. Ayrım, tahvillerin alım fiyatları ayrımdan doğmaktadır. Birleştirilmiş borç tahvillerinin piyasa fiyatı, genellikle, söz konusu tahvillerin fiyatından yüzde 9

1914/15	37 178 000	4 707 766	782 000
1915/16	36 396 000	4 918 192	845 000
1916/17	35 551 000	5 140 996	912 000
1917/18	34 639 000	5 372 052	983 000
1918/19	33 656 000	5 611 360	1 059 000
1919/20	32 597 000	5 867 172	1 139 000
1920/21	31 458 000	6 131 236	1 225 000
1921/22	30 233 000	6 403 552	1 315 000

Yukarkî sayılar, itfanın 10 yıl sonra nasıl us almaz bir dereceye vardığını pekâlâ anlatıyor. 1921/22 yılının itfa bedeli 1 315 000 lira, yani sermayenin yüzde 4.5'udur. Borcun itfasına ödenen paralar, faiz için ödenenden çoktur.

Bilindiği gibi, 1903 borç değiştirme sözleşmesi uyarınca, sermayenin yılda ancak 0. 45'i itfa edilecektir. Bu yüzde esas alınırsa, 10 yıl sonra ödenecek itfa bedeli 136 048.5 lira olmalıdır. Böylece, olağanüstü itfa için 1 178 000 lira kalır. Demek ki olağanüstü itfa için harcanan, normal itfa için harcanandan 9 kez büyüktür.

Demek oluyor ki, olayların normal akışı içinde büyük ölçüde bir borç ödenebilecektir.

veya 10 ölçüsünde daha aşağıdır. Dolayısıyla bu ayırım, söz konusu tahvillerin itfasına ayrılan parada da kendini göstermektedir. Hesaplarımızda kullandığımız değerler, gerçek değerden biraz düşüktür bu bakımdan.

C) —

Savaşın Etkisi

Osmanlı topraklarının bir bölümü Balkan devletlerine geçmiş olduğundan Türkiye'nin genel geliri eksilmiştir. Dolayısıyla, birleştirilmiş borçlara güvence gösterilmiş olan gelirler de eksilmiştir.

Acaba bu eksiklik ne denlidir?

Duyun-ı Umumiye'nin Paris Konferansına sunmuş olduğu hesaplara göre, birleştirilmiş borçların Yanya, Kosova, Manastır, Selanik ve İşkodra vilâyetlerinden güvenceler geliri, 1909-11 arasında ortalama 767 074 liradır.

Bu süre içinde bütün birleştirilmiş borçların ortalama gelirleri 4 803 506 Osmanlı lirasıdır. Böylece, yitirilen vilâyetlerdeki gelirler, bütün birleştirilmiş gelirlerin yüzde 15. 6 sım, yani ölçümsellikle (tahminen) yüzde 16'sını biçimlemektedir.

Rumeli vilâyetlerinin yitimi sonucu olarak, değiştirilmiş birleştirilmiş borçların yitirmiş olduğu gelirler de o vilâyetlerin geliri kadardır. Ancak, Akdeniz Cezayir'i geliri bu hesaba dahil değildir. Adalar gelirindeki yitim, ancak Midilli ve Sakız adaları Yunanistan'a bırakıldığında önemli bir miktara varacaktır. Ancak bu, henüz çözümlenmiş bir sorun olmadığından, hesaplarımızda sadece Rumeli vilâyetleriyle yetineceğiz.

Öte yandan, değiştirilmiş ve birleştirilmiş borçlar sermayesinin azalması da gerekir. Çünkü söz konusu borcun bir bölümü Balkan devletlerine yüklenmiştir. Bu bölümün ne denli bir tutar biçimliyeceği henüz belirgin değildir.

Bu borçların bölünmesi sorunu, sadece, değiştirilmiş ve birleştirilmiş borçlara değil, savaştan önceki bütün borçlanmalara da değinecektir. Borçların, Balkanlılar arasında bölüşülmesi için değişik yöntemler önerilmekteyse de henüz bir uzlaşma doğmamıştır.

Ayrıca, Balkan ülkelerinin konuyla ilgili ödemelerinden, hangi borca ne denli pay düşeceği de belli değildir. Hesaplarımızı sürdürebilmek için, bizim benimsiyeceğimiz yöntem, İtalya'dan Trablusgarp ve Bingazi'ye değin alınan savaş gideriminin (tazminatının) belirlenmesi yolunda benimsenen yöntemi aynı olacaktır.

Bu giderim için, Duyun-ı Umumiye'nin, Trablusgarp ve Bingazi'den toplamakta olduğu gelire yıllık yüzde 4 faiz eklenerek bir sayı bulunmuştur.

Birleştirilmiş borçların, Balkan devletlerine bırakılan Rumeli vilâ-

yetlerindeki gelirleri, yılda ortalama 767 074 Osmanlı lirasını bulmaktadır demiştik daha önce. Eğer bu tutar, İtalyan savaş giderimi gibi, yıllık yüzde 4 faizli sermaye biçimine dönüştürülecek olursa 19 176 850 liralık bir tutar doğar. Dolayısıyla, birleştirilmiş borç sermaye 19 milyon lira olmuş olacaktır.

Duyun-ı Umumiye hesaplarına göre, birleştirilmiş borç sermayesi 37 064 864 liradan ibaretti. Bundan 19 milyonu çıkarırsak, 18 milyon kalır geride.

Duyun-ı Umumiye, bu konudaki hesabına, İtalya savaş giderimi hesabına uygulanması gerekli, borç itfası durumunu dikkate almamıştır. Söz konusu kuruluşun vermekte olduğu bilgiye göre, Trablsgarp ve Bingazi borçlarının itfası için 1 684 194, başka türlü dendiğinde, yaklaşık olarak 1.7 milyon Osmanlı lirası gerekmektedir.

Birleştirilmiş borçlar sermayesinden bu tutarı da çıkardığımız takdirde, söz konusu sermaye 16.3 milyon lira kalır.

Paris malî konferansı, görevini bitirdikten sonra, birleştirilmiş ve değiştirilmiş borçlar bu denli kalacaktır. Bu borca karşı güvence gösterilen gelirlerin tutarı nedir ve borçların itfası nasıl yapılacaktır? Yanıtlanması gerekli sorular şimdi bunlar.

D) —

Gelecekte Borçlar Nasıl İtfa Edilecek?

Yukarda, değiştirilmiş ve birleştirilmiş borçlar güvenceleri konusundaki listemiz, Osmanlı topraklarının bütünlüğünü koruyacağı göz önüne alınarak hazırlanmıştır.

Halbuki, Rumeli vilâyetlerinin yitimi nedeniyle, söz konusu gelirlerin yüzde 16'sı da ortadan kalktığından, listemizde ona göre değiştirme yapmak gerekmektedir. Dolayısıyla, borçların itfası hesaplarında, sermayenin azalmış olduğu göz önüne alınmalıdır. («Sermaye»den ereklenen borç tutarıdır.)

Yukarki satırların dikkate alınmasıyle şu sonuçlar çıkarılabilir:

YILLAR	BORÇ (Osm. L.)	NET GELİR (Osm. L.)	ÖDENEN BÖLÜM (Osm. L.)
1914/15	16 300 000	3 954 000	1 505 000
1915/16	15 005 000	4 131 000	1 580 500
1916/17	13 423 500	4 318 000	1 674 000
1917/18	11 750 500	4 512 000	1 770 000
1918/19	9 980 000	4 713 000	1 871 000
1919/20	8 109 000	4 928 000	1 979 000
1920/21	6 130 000	5 150 000	2 091 000
1921/22	4 039 000	5 379 000	2 208 000
1922/23	1 831 000		

Bu hesabımız gösteriyor ki, değiştirilmiş, birleştirilmiş borçlar sermayesinden 1922/23 yılına değin, sadece 1 831 000 lira kalıyor. Öte yandan, iki milyonluk ihtiyat akçesi bulunduğundan, 1921/22'de, yani sekiz yıl sonra borç bütünüyle ödenmiş olacaktır.

Daha savaştan önce olağanüstü oranda uygulanmakta olan borç itfası bu gün çok yüksek bir dereceye varmaktadır. Ödeme oranı, 1914/15 yılında yüzde 9'a, 1921/22 yılında yüzde 10'a varacaktır.

Bu durumun şaşırtıcı yanını açıklamak kolaydır: 1903 sözleşmesinin yukarıya aldığımız maddesi, ne denli borç kalırsa kalsın, 2 157 000 lirahık belirli miktarın yüzde 4'ünün, faizlere ve sermayenin itfasına harcanmasını öngörmektedir. Yukarki hesaplarda gösterdiğimiz gibi, azalan borç ve faizlere hep belli bir miktar para ödenmesiyle borç ka-

patılmış olmaktadır.

2 157 000 liranın, 270 000 lirası, ödüllü (ikramiyeli) demiryolu tahvillerine harcandıktan sonra, kalan 1 887 000 lira, birleştirilmiş borçları karşılamakta kullanılacaktır.

Borçlar, Paris Mali Konferansında kabul edilecek değişikliklerle 16 300 000 liraya ineceğinden, bunun yüzde 4 faizi 652 000 lira tutacaktır. Böylece, birleştirilmiş, değiştirilmiş borçlar sermayesinin itfasına ilişkin pay, 1 235 000 liraya, yani sermayenin yüzde 8'ine varacaktır. Ayrıca, şu ünlü artıklar (fazlalar), ana borç, ivedilikle itfa nedeniyle azalırken, aynı ivedilikle artmaktadır.

Paris maliye konferansının, ölçümlemelerimize (tahminlerimize) karşıt olarak Türkiye zararına bir sonuç doğurması belkiliği (ihtimali) bir sav olarak ileri sürülebilir. Ancak, Paris'te ortaya çıkacak değişiklikten sonra, değiştirilmiş, birleştirilmiş borçlar 16 300 000 lira değil de 20 milyon olarak kalırsa, Türkiye 3 700 000 lira daha almış olsa bile durum, listemizde gösterdiğimizden pek ayrı olmayacaktır.

Ancak, birleştirilmiş borçlar güvencesi, bizim ölçümlediğimiz gibi yüzde 16 değil, daha küçük bir oranda azalabilir ya da hiç azalmıyabilir.

Bunu da ayrıntılı biçimde açıklayalım:

Önce şurasını belirtmek gerekir: Değiştirilmiş, birleştirilmiş borçlar güvencelerinin büyük bir bölümü gümrük gelirinden ibarettir. Halbuki, söz konusu gelirlerin ürünü, savaş sırasında, gerek Rumeli'nin yitimi, gerekse ekonomik kriz nedeniyle azalmıştır.

Durum, doğal bir renk aldığı anda ithalat resminin belli bir aşamaya yükseleceği tahmin edilebilir. Şu iki yıllık savaş olmasaydı ithalat resminin bu denli artacağı düşünülemezdi.

Öte yandan, gümrük resmi, yüzde 11'den yüzde 14'e çıkarılmak üzeredir. Muharrem fermanı gereğince, ithalat resminin, yüzde 8'den artışı (fazlası), değiştirilmiş ve birleştirilmiş borçların güvencelerine ayrılacaktır. Şimdiye değin yüzde 3 olan bu artık, yüzde 7'ye ulaşacaktır.

Gümrük resminin artışı nedeniyle ithalatla bir azalma olacağını varsayalım. Fakat, her halde, gümrük gelirinin artış göstereceğinden kuşku yoktur. Dolayısıyla, gümrük resminden, Duvun-ı Umumiye kasasına girecek para da artacaktır.

1911/12 yılı, değiştirilmiş ve birleştirilmiş borçlarından gümrük geliriyle ödenen bölüm 115 100 lirayı bulmuştur. Söz konusu gelirin yüzde 16 ölçüsünde azalacağı düşünülse bile, sonuçta 966 830 lira kalacaktır geriye ⁽²⁵⁾. Gümrük gelirinin artışıyla bu sayı 2 256 000'i bulacaktır.

(25) 1912/13 yılı için (M.S.)

Dahası, bu artış sonucu, ithalatın yüzde 20 azalacağı varsayılsa bile, gümrük geliri artışı yine de 1 804 800 liraya varacaktır. Dolayısıyla, değiştirilmiş, birleştirilmiş borçlar geliri, bizim var saydığımız gibi, gümrük resminin artışı sonucunda azalmayıp, tersine 653 800 lira artmaktadır.

Anlaşmaya göre, kazanç vergisindeki reformdan saklanacak ek gelir, değiştirilmiş borçların güvencelerine ayrılacaktır. (Reform için, kazanç vergisi değiştirilecek ve yabancılara da uzanan bir nitelik kazacaktır.)

Kazanç vergisinin değiştirilmesi ve yabancılara uzanmasından doğacak ek gelir, birleştirilmiş borçların, Rumeli'nde yitirdiğini gidermeye (telafiye) yeterlidir.

Sonuçta, bizim, borçların itfasiyle ilgili olarak düzenlediğimiz listede abartımlı olmaktan uzaktır.

E)—

Sonuç

Birleştirilmiş borçlar hakkındaki incelememizin sonuçlarını ele almanın zamanıdır:

1. Daha savaştan önce, birleştirilmiş borçlar güvenceleri, 1881 Muharrem kararnamesini taşıarak pek artmış ve bu da borcun her yıl büyük ölçüde artışına yol açmıştır.

Bir açıdan, borç ne denli çabuk ödenirse o denli iyidir. Ancak, Osmanlı devletinin malî durumu dikkate alındığında, borcun çabuk çabuk ödenmesinin, iyi değil kötü sonuçlar doğuracağı gözlenebilir.

Devlet, birleştirilmiş borçların itfasına büyük paylar ayırabilmek için, ağır koşullarla yeniden borçlanmak zorunda kalmıştır. Sağlanan avansların faizi yüzde 6-7 ve savaş sırasında yüzde 9 dahası yüzde 17'dir.

Borç ödenmesine eğer daha küçük bir pay ayrılabilseydi, hazineye daha çok para bulunabilir ve avans almağa gerek kalmazdı.

2. Savaş sırasında ortaya çıkan değişiklik, birleştirilmiş borçları, 1903 sözleşmesinden daha mantıksız bir kılığa sokmuştur.

Borcun önemli bir bölümünü, Balkan ülkelerine aktaran değişiklikler, birleşik borçlar sermayesini 1903 sözleşmesindeki ölçümleme (tahmin) sınırları ötesinde çabucak itfa edilir bir duruma getirmiştir. Aynı durum, İtalya savaş giderimi için de söz konusudur.

Sonuçta, 1903 sözleşmesinin faiz ve sermayelerine ayrılan 2 157 000 Osmanlı lirası, gereğinden çok bir toplam (yekun) tutmaktadır. Bu sayı, borç toplamının 43 milyonu bulduğu 1903 yılı için uygundu. Ancak, o, borç sermayesinin 20, dahası 16 milyona indiği bir zamanda gerçekten çoktur.

Bu koşullar değiştirilmezse, borç sermayesi her yıl yüzde 8 oranında itfa edilecektir. Bu da faizlerden iki kat çok bir ödemeye karşılıktır. Ödeme oranı gittikçe de artmaktadır.

Gümrük resimleri ve kazanç vergisinin artışıyla ödeme artışı daha yüksek bir aşamaya ulaşacaktır.

4. Devlet maliyesi güçlükler içinde bulunduğundan hükümet, borç sermayesinin böylesine büyük bir hızla itfasına son verme çarelerini aramalıdır. Osmanlı devletinin malî durumu ne denli iyileşirse iyileşsin, Türkiye daha 10 yıl borçtan kurtulamıyacağı gibi, yeni sözleşmeler yapmak zorunda da kalacaktır.

Her borçlanma yeni güvence gereksindiğinden, devlet böylece, ağır bir mali tutsaklığın boyunduruğu altına düşecektir.

Borç sermayelerinin bugünkü garip itfa biçimine son verilecek olursa, birleştirilmiş borçlara bağlı bulunan pek çok güvence, ondan konarılacak ve bu güvencelerle, yeni borçlanma sözleşmeleri yapılabilecektir.

Bu durumdan nasıl sıyrılmak gerektiğini düşünecek olursak sonuçta, başta da söylediğimiz gibi, yeni değiştirme ve birleştirme işleminden, yani, eski tahvilleri satın alarak yeni tahvil çıkartmaktan başka çare bulunmadığını söyleyebiliriz.

Yeni tahvil çıkartma ve borçları birleştirme işlemi, başka birtakım borçlanmalarla da ilişkili olmalıdır. Sözünü ettiğimiz borçlanmaları inceledikçe göreceğiz bunu. Borçları çevirme ve birleştirme işlemine, yeni borçlanma sorununu ele aldığımızda değineceğiz. Bu işlemin, Türk malîyesi için gerekli ve Avrupalı alacaklar için de elverişli olduğunu göreceğiz.

Birleştirilmiş ve değiştirilmiş borçlara gelince: Yapılacak birleştirme, öbür alacakların koşullarını onlara da uyguhyacaktır.

Sermayenin olağanüstü itfası yöntemi öncelikle kaldırılacaktır. Dahası, bütün itfa yöntemi kaldırılarak, Türk borçları «rant»a çevrilecek ve borçların çevrilmesi hakkıyla, rant tahvillerini itibari değerleri üzerine satın alma hakkı Türkiye'ye verilecektir.

Birleştirilmiş borçların sermayesi azalacağından, güvence gelirleri de azaltılacaktır. Her halde borcun ödenmesi için, her yıl belirli ve sürekli bir tutar ödenmesi kuralı kaldırılacaktır.

Öncelikle, faizlerin ödenmesini sağlamak gerekir. Eğer, sermayenin itfası kuralından vaz geçilmeyecek olursa, buna ayrılacak miktar, borcun büyüyüp küçülmesine göre artıp eksilmeli ve artık (fazla) güvence gelirleri devlet hazinesine verilmelidir.

Birleştirilmiş borçlar sermayesinin 16 milyona inmesi yolunda çok büyük çaba göstermelidir. Çünkü bu miktarın özel bir önemi vardır. Balkan savaş gideriminin (tazminatının) bir bölümünün, birleşik borçlara uzanması durumunda ortaya çıkar bu önem. Bilindiği gibi, giderim tutarı belirlendiğinde, sadece birleştirilmiş borçlar sermayesi değil, Türkiye'nin bütün borçları dikkate alınmıştır.

Balkan ülkeleri değiştirilmiş, birleştirilmiş borçlardan kendi paylarına düşeni vermeyi üstlendikten sonra, bu borçlar 16 milyona inmiyecek olursa o zaman, Balkanların öbür borçlar karşısında, birleştirilmiş borçlar payı artırılmalıdır.

Bilindiği gibi, borç payları ayrıldığında, sadece değiştirilmiş ve birleştirilmiş borçlar değil, Türkiye'nin bütün borçları göz önüne alınmıştır.

Türk hükümeti, borçlarından Balkan ülkelerinin payına düşen miktarında birleştirilmiş borçlar bölümünün arttırılmasını isterse, sanırsız

Avrupalı alacaklıların büyük bir itiraziyle karşılaşmıyacaktır.

Birleştirilmiş borçlar, eğer 16 milyona indirilirse, Osmanlı hükümeti, Duyun-ı Umumiye'nin elindeki ihtiyat akçesinden bir milyon lira alacaktır.

1903 sözleşmesinin 8. maddesinde şöyle deniyor:

«Birleştirilmiş borç sermayesi 16 milyona inerse, ihtiyat akçesi bir milyon indirilecek ve artığı (fazlası) o andan itibaren devlet hazinesine geri verilecektir.»

İhtiyat akçesi bugün iki milyondan ibaret bulunduğuna göre, bir milyonu hazineye verilecektir.

Öte yandan Osmanlı hükümeti, değiştirilmiş ve birleştirilmiş borçların itfası yöntemini kaldırarak, onu Balkan ülkeleri hesabına azalttığı takdirde iki milyon lira kurtarılmış olacaktır. Bu parayla da rahatça yeni borçlanmaya gidilebilir.

Gelecek bölümde, ödüllü (ikramiyeli) demiryolu tahvillerinin ıslahıyla, başka borçlardan yapılacak arttırmaları (tasarrufları) inceliyeceğiz.

Altıncı Bölüm

A)–

Ödüllü Demiryolu Tahvilleri

BARON HIRSCH'LE TÜRKİYE ARASINDAKİ MALİ İLİŞKİ

Ödüllü (ikramiyeli) demiryolu tahvilleri, doğu demiryollarının yapım sermayesini sağlamak için çıkarılmıştı ve 1 980 000 taneydi. Baron Hirsch bu tahvillerin tanesini 128.5 franka almış ve daha dolaşıma (tedavüle) çıkarmadan 150 franka satmıştır.

Hirsch'in hiç bir emek göstermeden sağladığı kazanç 4 157 000 franktır.

Hükümetin, tahvilleri Hirsch'e ne denli ucuz sattığı anlaşılıyor.

Tahviller ilk kez 1870 yılında (10 Mart) tanesi 180 franktan satışa çıkarılmış ve ikinci dizi de 11/12 Eylül 1872'de yine 180 franktan satılmıştır.

Tahvil fiatları kısa bir sürede 143, sonra 115 franka değin düşmüş. Ancak Türkiye'nin borç ödemesi durduğunda yükselbilmiştir.

1881 Muharrem Kararnamesi, ödüllü tahvilleri değerlendirmiştir 1903 borç değiştirme işleminden sonra bu değerlenme, olağanüstü biçimde artmıştır.

1903 BORÇ REFORMU

1903 mali reformundan sonra, gerek ödüllü demiryolu tahvilleri, gerekse, değiştirilmiş ve birleştirilmiş borçlar tahvilleri seçkin bir mevki almıştır. Bilindiği gibi, onların faizlerinin ödenmesine ve sermayelerinin itfasına belli bir para ayrılmıştır. Dahası, o tahviller, güvence gelirleri artıklarından da ödenebilmektedir. Bu bakımdan, ödüllü tahviller, birleştirilmiş borç tahvillerinden daha çabuk geri alınabilmektedir.

Demir yolu tahvillerinin olağanüstü itfasından, devlet adına çıkan

sonuçlar, birleştirilmiş borçlar konusunda belirtmiş olduğumuz sonuçlardan çok daha zararlıdır.

Türk hükümeti, olağanüstü itfa sonucu olarak, söz konusu tahviller için büyük meblağlar sarfetmektedir. Bu konudaki harcamanın ayrıntılarını aşağıki tabloda göstereceğiz. Ancak, daha önce ödüllü demiryolu tahvillerinin 1903 malî islahatından savaşa değin gelir artışı üzerinde durmamız doğru olur:

ÖDÜLLÜ DEMİRYOLU TAHVİLLERİNİN GÜVENCE GELİRLERİ

YILLAR	SÜREKLİ GELİR (Osm. L.)	GELİR ARTIKLARI (Osm. L.)	GENEL TOPTAM (Osm. L.)
1904/5	270 000	33 610	303 010
1905/6	270 000	55 018	320 018
1906/7	270 000	49 583	319 583
1907/8	270 000	115 109	385 109
1908/9	270 000	140 109	410 109
1909/10	270 000	174 892	444 892
1910/11	270 000	190 894	460 894
1911/12	270 000	199 497	469 497

Tabloda sıraladığımız sekiz yıl içinde ödüllü tahvillerin olağanüstü imhasına ayrılan artıklar 165 887 Osmanlı lirasına varmış, yani hemen hemen altı kat artmıştır.

Ödüllü tahvillerin itfasının nasıl geliştiğini izliyebiliriz şimdi de:

Bilindiği gibi, her yıl ödüllü tahvillerin belirli bir bölümü çekilmektedir. Çünkü, tahvillerin kimisine büyük ödüller verilmekte, kimisine de ancak adal (itibari) sermayesi ödenmektedir.

Bu nedenle, borcun çekim yoluyla itfası, borsadan satın alma yoluyla itfasından ayrı olarak incelenmelidir. Aşağıki cedvelde, çekim yoluyla olan itfayla, borsa yoluyla itfa ayrılları (şıkları) ayrı ayrı belirtilmiştir:

ÖDÜLLÜ DEMİRYOLU TAHVİLLERİNİN İMHASI

ÇEKİM YOLUYLA İTFA		BORSA YOLUYLA İTFA		
	TAHVİLLERİN	ÖDENEN		
YILLAR	İTİBARI DEĞERİ	DEĞER	ADAL-DEĞER	ÖDÜNEN
	(Osm. L.)	(Osm. L.)	(Osm. L.)	(Osm. L.)
1902/3	38 092	137 808	147 368	97 009
1903/4	40 472	171 283	108 657	
1904/5	41 663	210 672	141 496	5 723
1905/6	42 853	212 256	120 624	96 177
1906/7	42 853	212 256	171 453	148 532
1907/8	45 234	210 424	251 701	236 111
1908/9	47 615	218 592	215 894	211 504
1909/10	47 615	218 592	207 569	224 815
1910/11	74 993	198 924	255 922	311 954
1911/12	76 184	200 508	247 526	288 680
TOPLAM			1 868 212	1 401 608

Tablo, borsa yoluyla itfanın, 1903'tenberi giderek ne denli büyük tutarlara vardığını kanıtlamaktadır.

1903/4'te borsadan satın alınarak imha edilen demiryolu tahvilleri toplamı 108 657 Osmanlı lirasına varmaktadır. 1911/12'de bu toplam 247 526 lirayı bulmuştur. Yani yüzde 140 artmıştır.

1911/12 yılında dolaşan (tedavül eden) ödüllü demiryolu tahvillerinin toplam itibari değerleri, ancak 11 407 500 Osmanlı lirasıdır. Dolayısıyla, söz konusu tahviller, yüzde 2.1 oranında imha edilmiş demektir.

Demiryolu tahvillerinin, gerek çekim, gerekse borsa yoluyla gerçekleştirilen imhaları amacıyla 323 710 lira harcanmıştır. Bu da, dolaşımda bulunan sermayenin yüzde 2.8'dir.

Yukarda sıraladıklarımız, 1903 yılı sözleşmesi imzalandığında ölçülenemiyen (tahmin edilemeyen) ve düşünölemiyen sonuçlardandır.

BORSA İŞLEMİ

Ödüllü demiryolu tahvillerinin çabucak imhası, borsa işlemcilerine dayanarak biçimlemek, ve devlete pek büyük zararlar vermektedir.

Türk hükümetinin, tahvilleri imha amacıyla her yıl büyük miktarda (bu miktar her yıl artmaktadır) tahvil satın alacağını bilen borsa, fiyatları boyuna yükseltmektedir. Dolayısıyla bu işlem, devlete pahalıya oturmaktadır.

1901-10 arasında, ödüllü demiryolu tahvillerinin uğradığı değişimler şunlardır:

ÖDÜLLÜ TAHVİLLERİN FİYATLARI

YILLAR	FRANK	YILLAR	FRANK
1901	104.75	1906	148
1902	121	1907	165.5
1903	132.5	1908	175.75
1904	126	1909	218.75
136.5	1910	122	222

Ödüllü demiryolu tahvillerinin fiyatları, 1902'den 1910'a değin, 121 franktan 222 franka değin çıkmıştır. Bu 101 franklık artış, yüzde 80'lik artış demektir.

Tahvil fiyatları ne denli yüksek olursa, devlet o ölçüde zarara uğrayacak demektir. Bu durumun ne sonuç vereceğini anlıyabilmek için, itfaları gösteren tabloya bir göz atmak yeter.

Tabloda, başlangıçta imha edilen tahvillerin itibarı değerlerinin, onların borsa değerinden daha yüksek olduğu açık. Örneğin 1901/3 yılında, borsadan itibari değer üzerinden 147 368 liralık tahvil satın alınmış ve buna karşılık 97 009 lira ödenmiştir.

Ancak bu durum, yavaş yavaş değişmiş ve satın alınan tahvillere, giderek daha fazla para ödenmiş, sonunda itibari değerler, borsa değerlerinin altında kalmıştır. Örneğin, 1909/10 yılında borsadan 207 569 liralık tahvil satın alınmış ve bunlara karşı 224 815 lira ödenmiştir. Sonraki yıllarda da aynı durumun sürdüğünü ve tahvillerin itibari değerlerinin, borsa değerinin altında olduğunu gözlütürüz.

Örneğin, 1909/10 yılında borsadan 207 569 liralık tahvil satın alınmış ve 224 815 lira ödenmiştir.

Sonraki yıllarda da aynı durumun, sürüp gittiğini yani tahvillerin itibari değerlerinin, borsadaki satın alma değerlerinin daha altında olduğunu biliyoruz. Demek oluyor ki devlet, her yıl gittikçe daha çok para sarfettiği halde daha az tahvil imha ediyor.

Bu ters durumu aşağıki tablo da kanıtlamaktadır. Yani, ödüllü demiryolu tahvillerinin, ödenen ödüller dışında kaçta imha edildiğini açıklağa kavuşturmaktadır:

YILLAR	İMHA İÇİN HARCANAN	SATIN ALINANLARIN DEĞERİ
1907/8	385 109	36 737
1908/9	410 109	32 219
1909/10	444 892	31 179

İmha için harcananla imha edilenlerin itibari değeri arasındaki büyük ayırım için daha çok konuşmağa gerek yok.

1902/3 yılı ödüllü tahvillerinin satın alma değerleri, itibari değerlerin yüzde 65.8'i olduğu halde, 1911/12 yıllarındaki satın alma değerleri 116.6'ya değin fırlamıştır.

1902/3'ten, 1911/12'ye değin geçen 10 yıl içinde, borsadan 1 868 212 lira itibari değerde tahvil alınarak imha edilmiş ve bunlar için 1 401 607 lira ödenmiştir. Eğer borsa fiyatı yükselmemiş olsaydı, bu parayla, daha çok tahvil imha edilmiş olacaktı. 1902/3 tahvil fiyatları temelde bir hesap yaparsak 10 yıllık sürede harcanan paraların 2 130 102 liralık tahvil imha etmeğe yeterli olduğunu saptarız.

Demek ki arada 261 890 lira boşa harcanmıştır.

Kısaca devlet, 1903 sözleşmesindenberi geçen 10 yıl içinde ödüllü demiryolu tahvili satın alarak büyük zarara girmiştir.

En büyük zarar da tahvil fiyatlarının alabildiğine arttığı son yıllarda olmuştur. Fiyatlar bir süre düşecek gibi görünmediğinden, daha doğrusu fiyatların düşmesi için bir neden bulunmadığından zararın daha da artacağına kesin gözüyle bakılabilir.

Ödüllü (ikramiyeli) demiryolu tahvil fiyatlarının artması, borsa tahvillerinin büyük rağbet görmesinden ileri gelmektedir. Bundan hiç kuşku yoktur.

Bu tahvillere faiz ödenmemektedir. Gerçi bu tahviller, dolaşıma çıkarıldıklarında ödülün ayrı olarak, yılda 12 frank (tahvil başına) ödenmesi kararlaştırılmıştı. Her bir tahvil 400 lira olduğundan, yüzde 3 faiz demektir bu. Ancak, 1876 yılından başlayarak faiz ödenmesi kesilmiş ve 1903 yılı borç değiştirme işlemi sırasında ödüllü tahvillere faiz ödenmesinden resmen vazgeçilmiş, faiz kuponları iptal edilmiştir.

1881 yılı borç değiştirme işleminden sonra demiryolu tahvillerinin itibari değerleri 180.36 franktı. Bu tahvillerin, sahiplerine getirdiği gelir, çekiliş yoluyla dağıtılan ödüllerdir. Ödül kazanılması, kuşkusuz, rastlantıya bağlı bir niteliktir. Kazanma belkiliği (ihtimali) zaman geçtikçe artacağına azalmaktadır. Her ne denli, önemli sayıda tahvil, çekiliş yoluyla imha edilmişse de, çekilişe bütün numaralar, yani önceden imha edilmiş tahvillerin numaraları da alınmaktadır.

Dahası, ödül olarak ödenen paralar, 1910 yılındanberi küçülmüştür. Aşağıki tablo bu durumu saptamaktadır:

DEMİRYOLU TAHVİLLERİNİN ÖDÜL TABLOSU

ÇEKİLİŞ YILI	AYLAR	ÖDENEN (FRANK)
1870-1910	Nisan - Ağustos - Aralık	800 000

1870-1910	Şubat - Haziran - Eylül	400 000
1910-1914	Nisan - Ağustos - Aralık	800 000
1910-1914	Şubat - Haziran - Eylül	358 00

Görülüyor ki, kazanma belkiliği (ihtimali) aynı kalmakla birlikte, ödüller iyice azalmıştır.

Bununla birlikte, ödüllü tahvillerin fiyatı ineceği yerde eskisi gibi yüksek bir düzeyde bulunmaktadır.

Duyun-ı Umumiye, tahvil fiyatının, borsada rağbet gördüğü sürece aynı düzeyde kalacağını bilmektedir. Dolayısıyla, savaşın ilk sekiz ayında değiştirilmiş, birleştirilmiş borçların olağanüstü itfasını geçici olarak durdurduğu halde, ödüllü tahvillerin olağanüstü itfasının durması na razı olmadı ve bu imha işlemi kesintisiz sürdü.

Halbuki devlet için yararlı olan, borsa işlemlerine yardımcı olacak yerde, çekilişlerde kazanma belkiliğini (ihtimalini) ve ödül sayısını artırmaktır.

Sıra, 1881 Muharrem Kararnamesinden bu yana, ödüllü tahvillere imha için harcanan paraların açıklamasına geldi. Şimdi vereceğimiz tablo, beşer yıllık dönemlerin ortalama harcamasından ayrı olarak son beş yılın yıllık harcamasını ortaya koymaktadır.

ÖDÜLLÜ DEMİRYOLU TAHVİLLERİNİN ÇEKİLİŞİNE HARCANAN PARALAR

DÖNEMLER	ÖDENEN (Osm. L.)	YILLAR	ÖDENEN (Osm. L.)
1882/3—			
1883/6	158 162	1907/8—	
1887/8—		1911/12	210 408
1891/92	135 507.4	1907/8	215 424
1892/93—		1908/9	218 592
1896/7	128 414.2	1909/10	218 592
1897/8—		1910/11	198 924
1901/2	134 745.2	1911/12	200 508
1902/3—			
1906/7	188 855		

1910/11 yılında yapılan ödemenin azaldığı anlaşıyor. Tahvillere verilen ödüllerin azalmasından ileri gelmektedir bu.

Halbuki daha sonraları çekilişin artması sonucu, tahvillerin imhası ve ödüllerine yapılan ödeme de artmıştır.

Çekiliş sırasında, tahvil başına ödenen en düşük para 240 franktır. Bu tutar, aynı zamanda, bir miktar ödülü de kapsamaktadır. Çünkü tahvilin itibari değeri 180.30 franktan ibarettir. Bununla birlikte, ancak tahvillerin imhasına hizmet edebilecek türden bir çekiliş işlemi getirilmeli ve bu çekilişte sadece tahvillerin itibari değeri ödenmelidir.

Ayrıca, ödüller de artırılmalıdır.

Eğer bugün, tahvillerin imhası ve ödülü için sarfedilmekte olan yıllık 270 000 lira, önerdiğimiz türden çekiliş ve ödüle ayrılacak olursa ödüller de arttırılabilir, borcun daha büyük bir bölümü itfa edilebilir. Bugün, olağanüstü imhaya sarfedilen gelir fazlası hükümetin eline geçer. Hükümet böylece her yıl büyük bir gelire sahip olacağı gibi başka yararlar da sağlar. Borsadan, itibari değerleri üstünde tahvil satın almak zorunda kalmaz ⁽²⁶⁾.

Sözünü ettiğimiz yöntem benimsenirse, demiryolu tahvilleriyle uygulanmakta olan bir tür kumar işlemine son verilmiş olacağı gibi, tahvil sahipleri sağlam ve itibari değerleri güvenceye alınmış tahvillere kavuşmuş ve ödül tutarı da arttırılmış olacaktır. O zaman, ödüllü tahviller, borsa işlemleri için değil, ödül almak amacıyla satın alınacaktır. Tahvil sahibi, sermayesini tehlikeye atmış olmayacak, sermayenin faizi oranında bir tutarla piyangoya katılacak ve 30 frankla yüzbinlerce frank kazanmak gibi çekici bir belkilik (ihtimal) karşısında bulunacaktır.

Çekilişte ödül kazanma olanağını (ihtimalini) arttırmak için, günümüzde uygulanan, bütün sayıları çekilişe katma yöntemi kaldırılmalıdır. Çekilişe, ancak, dolaşımdaki tahvillerin numaraları katılmalıdır.

Böylece, bağımsız (serbest) kalıp da, hükümet yönünden başka borçlanmalarda kullanılacak paraların tutarını hesap etmek güç değildir. 1903 sözleşmesi gereği her yıl gelir fazlalarının yüzde onu ödüllü demiryolu tahvillerine sarfedilmekte olduğundan doğacak artıkları (fazlalıkları) hesap etmek güç olmaz.

Değiştirilmiş ve birleştirilmiş borçları incelediğimizde, Duyun-ı Umumiye'nin, gelecek en yakın yıllarda 1903 sözleşmesi maddelerine uymak koşuluyla elde edeceği ölçümsel (tahmini) geliri belirlemiştik. Bu

(26) Baron Hirsch'le yapılan sözleşme uyarınca devlet, tahvil başına 128.5 frank almış olduğundan, imha için 180.3 frank ödediğinde, verdiği 51,8 frank artıkla, yüzde 40 kazanç sağlamış oluyor tahvil sahiplerine. Baron'dan tahvil alanlar şunlardır: Société générale de France, l'Anglo Austrian Bank, le Crédit Général Ottoman, Banque de Crédit et de dépôts des Pays-Bas, F.A. Seillières, Suizbach Goldschmidt et Cie, Max Spiringer, Oppenheim, Alberti et Cie, Emile Erlanger et Cie (M.S.).

hesaba göre aşağıdaki gelir artıklarının doğması ve ödüllü tahvillerin olağanüstü imhası için yine aşağıdaki tutarların (meblağ) ayrılması koşuldur:

**ÖDÜLLÜ DEMİRYOLU TAHVİLLERİNİN BELKİLİ (MUHTEMEL)
OLAĞANÜSTÜ İMHASI**

YILLAR	GELİR ARTIKLARI	ÖDÜLLÜ TAHVİLLERİN
	(Osm. L.)	OLAĞANÜSTÜ İTFASI (Osm. L.)
1914/15	1 797 000	179 700
1915/16	1 974 000	197 400
1916/17	1 161 000	216 100
1917/18	2 335 000	235 500
1918/19	2 556 000	255 600
1919/20	2 771 000	255 600
1920/21	2 993 000	299 300
1921/22	3 222 000	322 200

Dolayısıyla, olağanüstü imha yönteminin ortadan kaldırılmasıyla, yılda ölçümsel olarak (tahminen) 2 000 000 Osmanlı lirasının kurtarılabileceği açığa çıkıyor.

R)-

Öbür Borçlanmalar

Şimdi de öbür borçlanmalara geçelim:

Bu borçlanmaları birbirine benzeten genel bir özellik varsa, o da tümünün itfasına, gereğinden çok para ayrılmasıdır. Olağanüstü orandaki borç itfasının ne gibi üzücü sonuçlar doğurduğunu, birleştirilmiş ve değiştirilmiş borçları ele aldığımızda gözlemiştik.

Borçların itfasından doğan sonuçlar, birleştirilmiş ve değiştirilmiş borçların sonuçları denli ağır değilse de her halde onların itfası, devletin mali durumuna ağır biçimde etki etmektedir.

Önceleri, kimi borçlanmaların sermayeleri, başlangıçtaki tutarlarının yüzde 1'i ölçüsünde itfa edilmekteydi. Ancak, sermaye ne denli itfa edilirse itfa oranı da o oranda artmaktadır. Örneğin, 1890 tahvillerinin itfası bugün yüzde 3 oranına varmıştır.

Borçların rant durumuna getirilmesiyle, yani, değiştirilmiş ve birleştirilmiş borçlar için önerdiğimiz gibi, itfa kuralının kaldırılması ve devletin, gerek borç değişimi, gerekse itibarî değer üzerine çekiliş hakkını kendinde alıkoymasıyla çok önemli gelirlere kavuşabilir.

Şu tablo, 1913 Martına değin dolaşımdaki borç sermayelerini, onların faizlerini, itfa giderlerini ve itfa yöntemi kaldırıldığı takdirde faizlere düşecek payla arttırılacak para tutarlarını açığa koymaktadır:

BORÇ YILI	1903				
	FAİZ (%)	MARTINDA SERMAYE (Osm. L.)	YILLIK ÖDEMELER (Osm. L.)	FAİZLER (Osm. L.)	İTFA (Osm. L.)
1904	4	2 631 728	123 750	105 268	18 482
Bağdat					
Demiryolu (I)	4	2 350 414	97 120	94 016	3 104
Bağdat					
Demiryolu (II)	4	4 724 940	194 240	188 996	5 244
Bağdat					
Demiryolu (III)	4	5 231 424	214 025	209 256	4 769
1890 Tahvilleri	4	3 203 200	249 975	128 128	121 847
1893 Tönbeki	4	698 060	50 000	27 924	22 076
1896	5	2 886 620	180 000	59 568	19 232
1903 Balık	4	2 489 250	118 800	59 568	19 232
1905 Askerî					

Teçhizat	4	2 494 910	118 800	99 596	19 104
1901—5	4	5 071 638	238 800	202 864	35 936
1908	4	4 599 936	212 000	183 996	28 004
1894 Demiryolu	4	1 587 190	76 560	63 484	13 076
1902 Gümrük	4	8 040 318	390 000	321 612	68 612
1909	4	6 716 050	350 000	268 560	82 440
1911	4	6 860 282	352 000	274 408	77 402
Soma-Bandırma					
Demiryolu	4	1 704 978	71 355	68 196	3 159
Hadide-San'a					
Demiryolu	4	1 000 010	40 988	40 000	988
1855 Mısır	4	4 196 720	181 796	171 868	9 928
1891 Mısır	4	5 982 812	308 685	239 312	69 373
1894 Mısır	3.5	8 950 778	362 174	268 274.5	93 899.5
TOPLAM		80 421 329	3 931 068	3 200 196.5	730 872.5

Tablomuz, borçlanma sözleşmelerinin itfası için çok büyük paralar harcadığını kanıtlamaktadır. Borçlanmalar için yapılan yıllık ödemeler 3 931 068, itfa için yapılan ödemelerse 730 872 liraya ulaşmıştır. Dolayısıyla, borçlanmalar, bizim önerdiğimiz gibi, devlet rantı biçimine getirilecek olursa her yıl 730 000 lira kazanılmış olacaktır.

Borçların 1913 Martına değin durumu, zaman geçtikçe sermayenin, sürekli itfa nedeniyle azalacağını ve borç itfası kesiminin görelikle (nisbeten) artacağını gösteriyor. Ödemelerin, borç itfası kesiminin artışı, borçlar rant durumuna getirilirse artırılacak olan tutara karşılık olmaktadır.

Tablomuza göre borçların toplamı 80.4 milyon liradır. 1913 Martının başlangıcına değin durum budur. Toplamdan yüzde 5 faizli 1896 borcuyla yüzde 3.5 faizli 1894 borcunu çıkaracak olursak, kalan borçlar yüzde 4 faizlidir. Yüzde dört faizli borçların toplamı, 69 583 931 liradır. Bunlar için yılda 601 302 lirası borç itfasına ayrılmış 3 388 894 lira ödenmektedir.

Şimdi vereceğimiz cetvel, gelecek beş yıl içinde yüzde 4 faizli borç sermayelerinin nasıl azalacağını ve sermaye itfasına özgü tutarın ne denli büyüyeceğini dile getirmektedir.

YILLAR	SERMAYE	İTFA EDİLEN BORÇ
1913/14	69 600 000	600 000
1914/15	69 000 000	640 000
1915/16	68 560 000	660 000
1916/17	67 900 000	680 000
1917/18	68 220 000	710 000

Kısaca dendikte, yüzde 4 faizli borçların itfasına harcanan para

1917/18 yılında 710 000 liraya ulaşacaktır. İtfaya harcanan para 1913/14 yılına bakıldıkta 110 000 lira, yani yüzde 18 daha çoktur.

Yüzde 5 ve yüzde 3.5 faizli borç sermayelerinin itfasına ilişkin paranın önümüzdeki beş yıl içinde ne yolda artacağını ayrı listeyle göstermektense, yukarda elde ettiğimiz orandan yararlanarak bütün borç sermayelerinin 1917/18 yıllarına değin uygulanacak itfalarında ne denli harcama yapılacağını ölçümsel (tahmini) olarak bulabiliriz.

1913 yılı Mart başına değin, bütün borçların itfası için 730 000 lira sarfedilmiştir. Bu sayı beş yıl sonra yüzde 18 artacak, 861 400 liraya varacaktır.

1917/18 yılı epey yakındır. Bununla birlikte, o denli uzağa gitmek istemiyoruz. Dolayısıyla, anılan arttırımın 800 000 lira olacağını ölçümliyebiliriz.

C) —

Özet

Buraya değin yaptığımız hesaplara bakılırsa, devlet borçları için önerdiğimiz reform sonucunda her yıl şu paralar artırılmış olacaktır:

1. Birleştirilmiş, değiştirilmiş borçlardan	1 500 000 lira
2. Ödüllü demiryolu tahvillerinden	200 000 lira
3. Öbür borçlardan	800 000 lira
TOPLAM	2 500 000 lira

Hesaplarımızı, ortalama sayılarla ve 1913 Martı başına değin sürdürdük. Kuşkusuz, doğru sayılar gösterebilmek için, her borcu ayrıca incelemek, hesap etmek ve 1913 Martından bu yana ortaya çıkan değişimleri dikkate almak gerekir.

Böylesine tam ve kesin hesap, ancak Maliye Nezareti veya Duyun-ı Umumiye'ce yapılabilir. Bir yazarın gücü dışındadır.

Hesaplarımızın, matematik kesinlik taşıdığını ileri sürmemekle birlikte, genel sonuçların, gösterdiğimiz sayılardan önemli ayrılıklar göstermeyeceğini söyleyebiliriz.

Yedinci Bölüm

A) —

Osmanlı Devlet Rantı Kurulması Üzerine Önergemiz

Şimdi de, borçların değiştirilmesi ve Osmanlı borçlarının ıslahına değgin önerdiğimiz malî işlemleri anlatalım:

Biri ödüllü demiryolu tahvilleri, öbürüyse gerek değiştirilmiş ve birleştirilmiş borçlar, gerekse öbürleri için önerdiğimiz iki ayrı tasarının ana çizgileri şunlardır:

1. ÖDÜLLÜ DEMİRYOLU TAHVİLLERİ

Bu tahvillerin, borsadan satın alınarak imhası zorunluluğunun ortadan kaldırılmasını söz konusu tahvillerin itibari değerleriyle imha edilmemesini ve aynı zamanda ödül ve imhaya ayrılan fonun 270 000 lira olarak sınırlandırılmasını düşünmekteyiz.

Bugün, ödüllü tahviller itibari değerle imha edilmemektedir. Borsa yoluyla imha için ödenmekte olan en düşük fiyat, onların itibari değerlerinden iyice yüksek olduğu gibi borsa fiyatları da epey yüksektir. Devlet onları, itibari değerleri, yani 180,3 franktan imha ettiğinde bile, tahvil başına 71.5 frank yitirmektedir. Çünkü, ödüllü tahviller Baron Hirsch'e satıldığında, devlete ancak 128.5 frank ödenmişti.

Bizim, ödül ve imha için önerdiğimiz toplam olan 270 000 lira, aynı zamanda tahvil sahiplerini teşvik edecek ve tahvil fiyatlarının yükseltecektir. Bugünkü durumda devlet, demiryolu tahvil fiyatlarının düşüklüğünden yararlanmaktadır. Ancak bu yararlanma, o tahvillerin sadece devlet yönünden satın alınması açısından doğrudur. Yoksa, tahviller para eder ve özel kişilerce rağbet görürse Türkiye'nin çıkarı uzun vadede daha da artacaktır.

2. DEĞİŞTİRİLMİŞ VE BİRLEŞTİRİLMİŞ ÖBÜR BORÇLAR

Borçların tümünün Osmanlı devlet rantına dönüştürülmesi tasarılarımız arasındadır. Şimdiye değin yapılmış olan bütün borçlanmalar,

genel bir borçlanmayla birleştirilmeli ve borçların itfası yöntemi kaldırılmalıdır. Doğallıkla, borç değiştirme hakkıyla, tahvilleri itibari değer üzerinde satın alma hakkı, alacaklıların da rızasıyla alıkonulmalıdır.

Önergemizde, devlet borçlarının yavaş yavaş ve kendi kendilerine ödenmesi yönteminden vazgeçilerek, devlet bütçesinin elverişli yıllarında ödenmesi yöntemi de yer almaktadır. Dolayısıyla hükümet, parası bulunmadığında eski borçları ödemek için yeni borçlanmalara girmek veya ağır koşullarla avans almak zorunda kalmayacaktır.

Önerdiğimiz yöntem yeni değildir. Avrupa ülkelerinde çoktan beri uygulanmaktadır. Eskiden İngiltere ve Fransa'da, şimdi Türkiye'de olduğu gibi, borçların azar azar ödenmesi yöntemi geçerliydi. Bunun için, daima ihtiyat akçesi bulunduruluyordu.

Ancak zaman geçtikçe, sakıncaları ortaya çıkan bu yöntemden vazgeçildi. Çünkü, böylece, devletin eli kolu bağlanıyordu.

Devlet borçlarının yükünü hafifletmek için, borsadan yararlanma becerilerini bilmek, yani fiyatları düşük olduğunda tahvil almak yüksek olduğunda, borç değiştirimi işlemine başvurmak gerekmektedir.

Hükümet, tahvilleri çekilişe (piyango yöntemi) ve itibari değer esasına göre itfa etmek hakkını kendinde tutmakla, kendisini borsa işlemlerinden koruyacak ve tahvilleri istediği zaman satın alma olanağını sağlamış olacaktır. Böylece, değiştirilmiş, birleştirilmiş borçlar, tönbe-ki, balık avı v.ö. borçlanmaları yerine genel Osmanlı rantı geçecektir.

Bu rantın büyüklüğü nedir?

B)—

Osmanlı Devlet Rantının Büyüklüğü

Bilindiği gibi, borçların ödenmekte olan faizinin tutarı, borç tahvilinin dolaşıma çıkış fiyatına bağlıdır. Örneğin, borçlanma yüzde 4 faizle ve yüzde 80 değerle dolaşıma çıkarılan tahvillerden kuruluysa yüzde 4 değil, yüzde 5 faiz ödeniyor demektir.

Öte yandan çıkış fiyatıyla birlikte, borçların borsa değerleri de değişikliğe uğramaktadır.

Borç değiştirme işlemi sırasında, kuşkusuz, borçların itibari değerleri ve faizlerin itibari tutarları değil, onların borsadaki gerçek değerleri dikkate alınacaktır.

Bu nedenle, okuyucuların dikkatini önce aşağıdaki tabloya çekiyoruz.

Tabloda, her borcun 1910/11 yılındaki ortalama değeri, bunun için ödenmesi gerekli gerçek faiz ve borcun borsa değeri yer almaktadır.

Örneğimizi 1910/11 yılından almamızın nedeni, o yılın savaşa değin geçen yıllarda en doğal görünümüne sahip bir yıl olmasındandır.

Son zamanlarda, borsa değerleri hep savaşın ve malî krizin etkisindedir. Olağanüstü ve doğal dışı görünümde olduklarından gerek borçlar, gerekse uzun süreli yeni üstlenimlerle (taahhütler) ilgili hesaplara konu alınamazlar.

BORÇ TAHVİLLERİNİN DOLAŞIMA ÇIKIŞ DEĞERLERİYLE BORSA DEĞERLERİ

BORÇLAR	FAİZ	1910/11 ORTALAMA DEĞERLERİ	BORÇLARIN GERÇEK FAİZLERİ	BORSA DEĞERLERİ (Osm. L.)
Değiştirilmiş -				
Birleştirilmiş	4	93.47	4.28	35 468 387
1890	4	95.1	4.96	3 046 243
1897	5	102.7	4.46	2 964 558

1904	4	89.15	4.38	2 346 185
1901—5	4	91.1	4.8	4 620 272
1908	4	85.4	3.96	3 910 645
1891 Mısır	4	101	3.7	6 042 640
1894	3.5	94.67	4.29	7 527 001
1893 Tönbeki	4	83.4	4.06	582 182
1894				
Demiryolları	4	98.3	4.05	1 460 207
1902 Gümrük	4	98.72	4.49	7 937 381
1909	4	89.1	4.49	5 974 000
1909 Bağdat	4	86.5	4.62	2 033 108
1903 Balık Avı	4	88.1	4.76	2 193 029
Askerî				
Teçhizat	4	85.45	4.68	2 131 900
1911 (27)	4	%75	5.33	5 145 211
Soma -				
Bandırma (28)	4	%83	4.79	1 421 951
Hadide -				
San'a (29)	4	%81	4.55	812 008
Bağdat				
Demiryolu				
Dizi: 3.2 (30)	4	%78	5.13	8 765 963
TOPLAM				107 766 197

Yukarkı tabloya, ödüllü demiryolu tahvilleri alınmamıştır. Çünkü, önerdiğim tasarıya göre onlar, borç değiştirme işlemi dışındadır.

Yüzde 5 faizli 1897 yılı borcuyla, yüzde 3.5 faizli 1894 yılı borcu dışında, öbür borçların tümü yüzde 4 faizlidir. Gerçekteyse, borsa fiyatlarının değişikliği nedeniyle faizler de değişmektedir.

Borçları, faizlerine göre ayırarak aşağıki listeyi düzenlemiş bulunuyoruz:

Yüzde 4.5'tan düşük faiz ödenen borçlar 79 387 824

Yüzde 4.5'tan yüksek faiz ödenen borçlar 28 358 373

Borcun büyük bir bölümüne, yüzde 4.5'tan daha az faiz ödeniyor demektir. Yine de yüzde 4.5'tan yüksek faiz ödenenleri ayrıntılı olarak ele almalıyız.

İşi yakından ele alınca, faizi yüzde 4.5'un üstünde olan sadece bir

(27) 1913 Haziran sonundaki fiyat.

(28) Yeni borç, yüzde 5 faizle alındığından, bu sayılar 22.000.000 liraya varmaktadır. Yine de borç toplamı, öncekilere bakıldıkta, şaşılacak ölçüde azdır.

(29) Bkz. 2. not.

(30) Bkz. 2. not.

borç görebiliyoruz. O da, yüzde 5 faizli 1897 borcudur.

Borç tahvillerinin, borsada yüksek faiz bulmaları, dolaşıma pek düşük değerlerle çıkarılmış olmalarından ileri gelmektedir. Çıkış değerlerinin düşük oluşunun nedeniyse, borsa alıcılarının, onlara, öbür tahvillere bakıldıkta, daha az güvenmeleridir. Bu bakımdan, yüksek faizli tahvil, itibarsız tahvil anlamına gelmektedir.

Bu tür tahvil sahipleri, daha yüksek faiz almaktansa, elde itibarlı tahvil bulundurmayı, doğallıkla yeğ tutacaklardır.

Osmanlı tahvillerinin, yukarda gösterilen ortalama değerlerini esas alarak, önerdiğimiz Osmanlı rantının yüzde 4.5 faizli olması gerektiği kanısındayız ⁽³¹⁾.

Bu faiz daha yüksek veya daha düşük olsa bile, borsa onu, doğal durumlar içinde yine bizim gösterdiğimiz miktara getirecektir.

Osmanlı rantı, yüzde 4.5 faize dayandırılacak olursa bu, borç dağıtım işlemleri hesabına esas alınacaktır. Her ayrı borca ödenecek olan faizler, yüzde 4.5'tan sermaye biçimine dönüştürülecek, buysa tüm borç toplamını belirleyecektir.

(31) Yeni borcun yüzde 5 faizle alınması ayrı (müstesna) bir durum olduğundan, düşüncemizi değiştirmez.

C) —

Borçların Değiştirilmesi ve Birleştirilmesi

Yukarki tablodan, Türkiye'nin birleştirilmiş ve değiştirilmiş borç ve ödüllü demiryolu tahvilleri dışında, tüm borçları için yılda 3 200 196 lira ödemekte olduğu anlaşıyor. Eğer, değiştirilmiş ve birleştirilmiş borçlara faiz olarak ödenen 1 517 862 lira eklenirse, Hazineden çıkan genel toplam 4 718 058 lira olur. Bu tutar, yüzde 4.5'tan, sermaye biçimine dönüştürülecek olursa 104 845 733 liralık bir toplam çıkar ortaya.

Son toplam, faiz oranlarına göre borçlara bölünecektir. Kuşkusuz, o zaman, eski tahviller dolaşımdan çekilerek, yerlerine yenileri çıkarılacaktır. Bu tahviller biçim açısından aynı olacak, ancak «Osmanlı devlet rantı» adını taşıyacaktır.

Borcun genel toplamı, gerek itibari değer, gerekse bugünkü borsaya değerine bakıldıkta yüksektir. Ancak, tahvil sahipleri bundan dolayı zarar uğramıyacaklardır. Çünkü, aradaki ayrım hesabın biçiminden ileri gelmektedir. Aslında tahvil sahipleri, almakta oldukları faizin aynısını yine alacaklardır. Eski işlemle yenisi arasındaki ayrım, hesapların, önceki gibi yüzde 4 değil, yüzde 5 üzerinden yapılmasıdır.

Borç değişimi işleminden bir şey kazanmamaktadır Türkiye. Önemden ödemekte olduğu faizi yine ödeyecektir. Fakat, borç itfasına her yıl harcadığı 2.5 milyon lirayı arttırabilecektir.

Hükümet, bu 2.5 milyon lirayı, her yıl borç olarak almakta ve bu uğurda faiz ödemektedir. O faizleri, ortalama yüzde 4 sayacak olursak, sadece borç itfası için yılda 112 500 lira harcadığını anlarız.

İşte, itfa yöntemi kaldırıldığında, her yıl yitirilen bu para da kurtarılmış olacaktır.

Burada, daha önemli bir nokta, arttırılacak yıllık 2.5 milyon liranın, devlete zarar verecek yerde (demiryolu tahvillerinde gördük bunun örneğini) borç faizlerinin düzenli olarak ödenmesi gibi yararlı bir işte kullanılacak olmasıdır.

Konuyu biraz deşelim:

D)—

Güvence Sorunu

Hesabımıza göre, bütün borç toplamı 150 milyon liraya varmaktadır. Eski borcu itibari değerden hesaplamıştık. Bu itibari değer, yüzde 4.5 faizli devlet rantını hesaplarken esas alınacak değerden 12.5 milyon lira daha çoktur. Dolayısıyla, bütün borç 137.5 milyon lira demektir. Bundan, ödüllü demiryolu tahvilleri değeri olan 11 milyon düşülürse kalan, yani 126.5 Osmanlı lirası, yüzde 4.5 faizli Osmanlı rantını biçimleyecektir.

Bu borca her yıl ne denli faiz ödenecektir ve ne denli güvence verilecektir?

Sorunun yanıtı, bizim hesabımıza göre şudur: Yılda 270 000 lira harcanacak, 126.5 milyon liralık sermaye üzerinden, yüzde 4.5 faiz ödenecektir. O da 5 692 500 lira tutar.

İşte güvenceye alınması gereken tutar budur.

Halbuki bu paranın kat kat çoğu zaten güvencededir. Çünkü Duvun-ı Umumiye değil 6 milyon, tam 16 milyonluk devlet gelirine el koymuş bulunmaktadır.

Avanslar güvencesi de dahildir bu toplama.

Avanslar güvencesi hesaptan düşürülürse, 1911 yılı için Duvun-ı Umumiye'de yine 8 milyon lira kalır.

Rumeli'nin yitimi sonucu, Türkiye'nin geliri eksilmiştir. Bu nedenle, durumu dikkate alarak hesaba girişmemiz doğru olur.

Bilindiği gibi, Duvun-ı Umumiye geliri ikiye ayrılır:

1. Duvun-ı Umumiye tekelinde bulunan devlet geliri.
2. Duvun-ı Umumiye'nin sadece yönetiminde bulunan devlet gelirleri.

Sir Adam Bloch'un hesaplarına göre, Rumeli, Midilli, Girit ve Sisam gelirleri dışında, Duvun-ı Umumiye tekeli altında bulunan gelirler şunlardır:

1913 yılında	4 596 000 lira
1912 »	3 799 500 lira
1911 »	3 981 173 lira

1912—13 yılı sayılarına asker vergileri de katılmıştır. Bu geçici asker vergileri 1913'te 566 000 lira getirmiştir.

Dolayısıyla, o yıl, Duvun-ı Umumiye tekelinde bulunan gelir, Rume-

li, Midilli, Girit, Sisam geliriyle asker vergisi geliri düşüldükten sonra bile 4 030 000 lirayı bulur.

Duyun-ı Umumiye'ce sadece yönetilen gelirlerce gelince, yine Sir Adam Bloch'un hesabından çıkan sonuca göre, 1913 yılında söz konusu gelirler 2 353 700 liradır. Fakat, «yardım payı»yle, 1329 senesinde Duyun-ı Umumiye'ye aktarılan bazı gelirler bu toplamın dışındadır.

Duyun-ı Umumiye yönetimindeki Türkiye hazinesi gelirleri, toplam olarak 6 383 700 liraya varmıştır.

Önerdiğimiz, borç değiştirme koşulları kabul edildiğinde, ödüllü demiryolu tahvilleriyle birlikte, bütün borcun faizlerini ödemeğe yeterli-
dir bu para tek başına.

Bununla birlikte, Duyun-ı Umumiye yönetimi, bütün güvence gelirlerini yönetmekte değildir. Başka malî kuruluşların denetimi altında bulunan borç güvencesi de bulunmaktadır.

Söz konusu güvence şunlardır:

1. Mısır vergisi	750 000 Osmanlı lirası
2. Tömbeki tekeli geliri	50 000 Osmanlı lirası
3. Doğu demiryolları	76 560 Osmanlı lirası
4. Anadolu vilâyetleri aşar ve kovun resmi geliri	350 000 Osmanlı lirası
5. Gümrük gelirlerinin bir bölümü	390 000 Osmanlı lirası
TOPLAM	1 616 560

Borç güvencesi gelirleri toplandığında şu sonuç elde edilmiş olur:

1. Duyun-ı Umumiye yönetiminde	6 383 700 Osm. lirası
2. Öbür malî kuruluşlarda	1 616 560 Osm. lirası
TOPLAM	8 000 260 Osm. lirası

Söz konusu toplam, borç faizleri dışında, demiryolları kilometre güvencesine de yaramaktadır. 1913 yılı kilometre güvencesi 23 804 020 Osmanlı lirasıdır. Yakın yıllarda bu tutarın küçülmesi beklenemez.

Bu güvence için yılda 300 000 lira ayıracak olursak her türlü belkili (muhtemel) durumu karşılamış oluruz. Bu bakımdan, borç güvencesi olarak 7 700 000 lira kalıyor geride. Hesabımıza göre faizlerin toplamı 6 000 000 liraya ulaşıyor. Sonuçta güvence, toplanan paranın yüzde 126'sı oluyor.

Yine de, gümrük resminin, yüzde 11'den 15'e çıkarılacağını dikkate almadık. Duyun-ı Umumiye geliri, sadece bu işlem dolayısıyla en az 200 000 lira artacaktır. Kuruluşun geliri, kazanç vergisinin reformuyla de yükselecektir.

Kıtası, bugün Dıyun-ı Umumiye'de bulunan gelirler —yine söylüyorum, borç itfası yöntemi kaldırıldığı takdirde— borç faizlerinin düzenli biçimde ödenmesine yeterlidir. Bu konuda hiçbir güvenceye gerek yoktur.

Borç değiştirme işlemi dışındaki konular eskisi gibi kalabilir.

Bununla birlikte, öbür konuları eski durumlarında bırakmak gerekli de değildir. Güvence sorununda, gerek devlet, gerekse alacaklılar için yararlı değişimler yapılabileceği kanısındayız.

Mali güvence yöntemini sadeleştirmek ve onu daha elverişli bir biçime getirmek olanaklıdır. Ancak, güvence reformuna değgin planımızı açıklamaya girişmezden önce Osmanlı İmparatorluğunun ilerki ekonomik ve mali gelişimi üzerine kısaca bilgi vermek istiyoruz.

Sekizinci Bölüm

A)

Tahıl Fiyatları ve Ekonomik Durgunluk

Osmanlı İmparatorluğundaki ekonomik, siyasal ve ekin sel (kültürel) durgunluk ve geriliğin nedenleri üzerinde pek çok şey söylenip yazılmıştır. Bu konuda, çok rasyonel ve doğru düşünceler ileri sürülmekle birlikte onların tümü aynı derecede rasyonel ve doğru değildir.

Gerileme nedenlerinden birine ve en önemlisine, şimdiye değin değinilmemiştir. Siyasal ve ekin sel (kültürel) değildir bu neden. Burada, ne ulusal özellikler, ne de şu veya bu politikacının yanlış ve kötü niyeti söz konusudur.

Değirmek istediğimiz neden salt ekonomiktir.

Tahıl fiyatlarının düşüşünden söz etmek istiyorum. 19. yüzyılın ikinci yarısının ayırıcı niteliğidir bu düşüş.

Siyasal gerilik ve yanlış düşüncelerin sürmesini sağlayan bilgisizlik, kara ve demiryollarının yokluğuyla birlikte, uluslararası pazarlarda tahıl fiyatlarının düşüşü, Türkiye’de tahıl dışsatımını (ihracını) kösteklemiş ve ülkede fenni yöntemler ve aygıtlarla tarım yapılmasını önlemiştir.

Tahıl fiyatlarının düşüşü, Türkiye’ye değil, tüm Avrupa pazarları na özgüdür. Sanayi ülkeleri için yararlı olan bu düşüş, tarım ülkelerine çok büyük zarar vermektedir.

Bilindiği gibi, tahıl fiyatlarının düşmesinin başlıca nedeni, çok geniş ve verimli Kuzey Amerika topraklarında tarımın gelişmiş olmasıdır.

Bu topraklar, onu başlangıçta ekip biçenlere bedavaya mal olmuştur. Bu oluşum da tahıl ekimini hızlandırmış, fiyatların düşüşünü sağlamıştır.

1860’ta Kuzey Amerika tahılının bir buschel’i 52 cent’ken 1889’da 28.3, 1892’de 21.5 cent’e değin inmiştir. Yani yarı yarıya.

Avrupa pazarları, Kuzey Amerika tahılıyla dolmuştur. Bu da, oralara tahıl gönderen ülkeler karşısında müthiş bir rekabet doğurmuştur. Sanayi ülkeleri, kendi tarım kesimlerini korumak amacıyla dış alımsal (ithal edilen) tahıla ağır gümrük vergisi koymuş. Böyle bir davranış, tahıl dışa satan (ihraç eden) ülkelerin daha da zarar görmesine yol açmıştır. 19. yüzyılda Rus tarımcılığının çok ağır ilerlemesine de aynı neden yol açmıştır. Geniş toprak sahiplerinin, köylüleri özgür bırakmasından

sonra fenni yöntem ve aygıtların tarıma girmesi bu yüzden gerçekleşmemiştir.

Bu koşullarda, Türkiye gibi tahıl dış satımı (ihracı) çok ilkel bir aşamada bulunan ülkede esaslı bir tarımcılığın uygulanması olanaksızdır. Zengin tüccarı bulunmayan, sanayi merkezlerine tahıl satamayan bir ülkenin, büyük sermaye gereksinen bilimsel tarımcılığı uygulaması hiç söz konusu olamaz.

Türkiye'de büyük çapta dış satımın ne anlama geldiği bilinmediğinden onun önemi de değerlendirilememiştir.

Sorunu şöyle koyalım bir de:

Tahıl fiyatları yarım yüzyıl içinde azalatağına artsaydı, tarımsal gelişimde makineleşme büyük pay alacak ve doğallıkla bu sektörün gelişiminde bütünleşme sağlanmış olacaktı.

B)–

Tahıl Fiyatlarının Artışı

Yirminci yüzyılda tahıl fiyatlarındaki artış eğilimi iyice kendini göstermeye başlamıştır. Bu eğilimin ileride nasıl bir akış içinde olacağını kestirmek kolay değildir. Artış kesindir. Ancak, artış oranı, yıllık ürünlerin azlığı ve bolluğuna sıkı sıkıya bağlıdır.

Tahıl fiyatlarının inişinde olsun çıkışında olsun bir istikrarsızlık, bir dalgalanma vardır. Fiyatlar, bir yıl yüksek, bir yıl düşüktür. Geçen yüzyıllarda da aynı durum gözlenmiştir. Geçmişle, şimdiki zaman arasındaki ayrımı şudur: Eskiye ilişkin, birkaç yıllık bir dönem dikkate alındığında fiyatların düşmekte olduğu anlaşılır. Şimdilerdeyse, durmadan yükseliyor. Bugünkü ortalama fiyat, 1890 yılı fiyatlarından yüksektir.

Dolayısıyla, Türkiye’de, tarım, gelecekte yararlı olacaktır. Tarımla uğraşanlar, toprağı ıslah etmek ve makine kullanmak için sarfedecekleri parayı az zamanda çıkarabileceklerine güvenebilirler. Çünkü, ürünlerini daha yüksek fiyatla satabileceklerdir.

Ayrıca, toprak fiyatlarının artışı da umulabilir. Bu bakımdan tarımcıların mali itibarı da yükselmektedir.

Şurası da unutulmamalıdır: Bu umutların doğru çıkması için hâzî zaman geçmelidir...

Eğer bütün umutlar en yakın yılların bolluğuna bağlanırsa tarım bir kumar olmaktan öteye geçmeyecektir. Kimi yıllar durum öylesine elverişsiz olabilir ki bir ülkede olmasa bile öbüründe çok bol olabilir ürün. Öyle ki elverişsiz koşullar yüzünden az tahıl üreten ülke bile, ürününü ucuza satabilir. Fakat, en az 10 yıllık bir dönem için hesaba geçilecek olursa tahıl fiyatlarının yükseleceğinden emin olunabilir.

B.1. ARTMA EĞİLİMİ

Artma eğilimi sadece tahıl fiyatlarında değil, Osmanlı topraklarının kimi kesimlerinde büyük önem taşıyan pamuk fiyatlarında da göze çarpmaktadır. Değişik tarım dallarıyla ilişkisi olan, süt, yağ, et, yumurta,

peynir v.ö. türünden yiyecek maddelerindeki artışlar daha önemlidir. Bu tarım kollarında büyük sermaye kullanmak ve fenni yöntemler uygulamadaki yarar apaçıktır.

B. 2. BAHÇECİLİĞİN GELİŞMESİ

Türk tarımı için önem taşıyan bir başka alan da meyveciliktir. Portakal, hurma, incir, kuru üzüm, ceviz, taze üzüm dış satımı, Türkiye bütçesinde daha şimdiden önemli bir rol oynamaktadır. Meyve dış satımı, toplam dış satımın (ihracat) yüzde 22'sini biçimlemektedir.

Meyve dış satımından elde edilen gelir, hiç bir ülkenin meyve dış satımından elde edilememektedir.

1910 yılı meyve dış satımı 490 449 499 kuruşa varmıştır. Avrupa ve Amerika'da kentlerin büyümesi, halkın satın alma gücünün artması, uzak mesafelere ulaşımın kolaylaşması, konservecilikte atılan adımlar, meyve dış satımını arttırmaktadır. Osmanlı Devletine de bu yolda parlak bir gelecek vadeditmektedir.

B. 3. ISLAH EDİLMİŞ TOPRAKLARIN ÇOĞALMASI

Türk tarımının geleceğini şimdiden bazı sayılarla saptamağa çalışmak, kaçınılmaz bir takım yanlışlar içerebilir.

Türkiye'de çok toprak bulunmaktadır. Ülke, uygarlığın beşiği sayılan yerleri kapsamaktaysa da, toprak açısından öbür tarım ülkelerine benzemiyen yönleri sahiptir.

Almanya ve İngiltere gibi, topraklarının dörtte birinde tarım yapılan sanayi ülkeleri bir yana, Rusya'nın Avrupa kıtasındaki topraklarının yüzde 40'ı, Batı Hindistan topraklarının yüzde 35'i tarıma açıktır. Asya'daki Osmanlı topraklarındaysa, Tarım Bakanlığının vermiş olduğu bilgiye bakılırsa, toprağın ancak yüzde 2.8'inde tarım yapılabilir.

Başka ülkeler, bir karış toprağı tarıma kazandırmak için çırpındıkları halde, Osmanlılar verimli topraklarından bile yararlanmasını bilmiyorlar.

Burada asıl sorun, toprağın nereden sağlanacağı değil, toprağı işliyecek yeterli ve yetenekli işçinin nereden ve nasıl bulunacağıdır.

Avrupa'daki oluşum dikkate alınır, bu sorun da başka bir görünüme bürünür;

Savaşa değin Türkiye'nin nüfusu en az 26 milyondur. Yine o zaman, tarım yapılan toprakların toplamı 93 milyon dönümdür. Yani, adam başına 3.6 dönüm düşüyordu.

Şaşılabilecek ölçüde azdı bu sayı. Tarım yöntemini ileri letmiş ülkeleri hesaba katmazsak, Rusya'nın Avrupa kıtasındaki toprak, hem de çok ilkel yöntemlerle sürüldüğü, bakıldığı halde, kişi başına 23 dönümdür. Demek ki, ilkel durumda bile Rus köylüsü, Türk köylüsünden altı kat daha çok ekip biçebiliyor.

Almanya'da köylü nüfusu yüksek olduğu halde, tarımda (kadın ve çocuk dahil) kişi başına 35 dönüm işlenmektedir. Macaristan'da tarımsal nüfusa 34, İngiltere'de 84, Kuzey Amerika'da 160, İrlanda'da 65 dekar düşüyor.

Asya'daki Osmanlı nüfusu 20 milyon sayılırsa, aşağı yukarı 10 milyon kişi tarımla uğraşabilir demektir. Bu 10 milyon, çeşitli ülkelerdeki toprak durumuna göre şu denli toprak işlemelidir;

1. Almanya dikkate alınırsa 350 milyon dekar.
2. Macaristan dikkate alınırsa 340 milyon dekar.
3. İngiltere dikkate alınırsa 840 milyon dekar.
4. İrlanda dikkate alınırsa 650 milyon dekar.
5. Kuzey Amerika dikkate alınırsa 1600 milyon dekar.

Avrupa'daki uygulamanın ne ölçüde olduğu görülüyor. Dolayısıyla Türk okuyucu, ülkesine herhangi bir Avrupa kurumunu alırken (askeri teknik, parlamenterizm, tarım, sanayi ve başka alanlarda), devletler arasındaki uygulamayı ve uygarlık düzenini gözden kaçırmamalıdır.

C)–

Göç Sorunu

Türk tarımının gelişimi soruna eğilmişken şu gerçeğin üzerinde de duralım:

Osmanlı nüfusu, Avrupa yöntemini uygulamak koşuluyla, tarımı bir kaç kez geliştirmeye yeteneklidir. Türkiye'ye gelecek göçmenler örnek bir tarım yöntemi uygularsa çok olumlu bir rol oynamış olurlar.

Ancak Türkiye böyle bir göç olayı gereksinimi içinde değildir. Sömürgelere benzemez bu açıdan. Dolayısıyla asıl görev, ülkeye yabancı çekmek değil, yerli halktan çiftçi yetiştirmektir.

Bugün Türkiye'de tarıma açılmış az miktarda toprağı Avrupa koşullarında işletmeğe şimdiki tarımsal nüfusun beşte altıda biri yeterlidir. Böyle bir durumda köyler işsizlerle dolup taşacaktır. Çok geniş topraklar işletilmeksizin bırakıldığı gibi, nasıl geçineceğini bilmiyen kütleler çıkacaktır ortaya. Boş topraklar, yoksulluk ve çözgesizlik (çaresizlik) içinde insanlar...

İşte göçlerin nedeni.

Dağlar denizler aşıyor. Geçim çözümleri aranıyor. Öte yanda, göz alabildiğine topraklar, dokunulmaksızın duruyor.

Türk göçünün Amerika'ya değin uzandığı gerçek ⁽³²⁾. Bir Türk, bir Arap, bir Ermeni Amerika'da iyi bir işçi olabiliyor da Türkiye'de neden olamıyor.

(32) Aynı nedenlerle bugün Almanya'ya gidilmesi gibi.

D)–

Türk Tarımının Yakın ve Aydınlık Geleceği

Uluslararası pazarların gelişmesi, tahıl v.ö. gibi tarım ürünlerinin fiyatlarındaki artış karşısında, Türk tarımına büyük sermayenin ve teknik yöntemlerin girmesi yararlı olacaktır. Öte yandan, tarıma elverişli toprakların çokluğu ve köylerdeki işsiz sayısı, gizil (potansiyel) bir güç biçimlemektedir.

Uzun süren başarısızlıklar sonucu zihinleri kaplanmış olan kötümserliğe karşın, Osmanlı tarımının kısa zamanda gelişebileceğini bu gizil gücü dikkate alarak, kesinlikle söyleyebilirim.

Kuşkusuz, demiryollarına ve denizlere yakın yerlerde daha hızlı gelişecektir tarım. Asya'daki Osmanlı topraklarında yapılmakta olan demiryollarından başka, o çevre halkının demiryollarından geniş ölçüde yararlanmasını sağlayacak karayollarının yapımı da koşuldur (şarttır).

Bilinen gerçeklerdir bunlar. Fakat önemli olan Türk tarımının hazırlandığı aydınlık geleceğin, yol yapımını gerekli kılmasıdır.

Yol yapımına, devlet yönünden güvence akçesi vermeye gerek kalmıyacak günler gelecektir.

Bu zamanın bir an önce gelmesi, demiryolu yapımının tarımın gelişmesi sorununa rasyonel biçimde bağlanmasını düşündürmektedir.

Yapılacak demiryolları tarımsal gelişmeye katkıda bulunmalıdır. İzlenecek politikanın esası bu olmalıdır.

Halbuki Osmanlı hükümeti, demiryolu yapımını hep askerî açıdan değerlendirmektedir. Yeterli değildir bu. Demiryolu yapıp el kol bağlayarak oturmak ve o yolun kendi kendine yarar sağlayacağını ummak us işi (akıl kârı) değildir.

İstasyonlarda ürünlerin korunması için depo yapılması, ürünlerin değerlendirilmesi ayrı ayrı düşünülecek konulardır. Böylece, ekiciler, ürünlerini satmakta ivedili davranmaz ve fiyatların artışını bekleyebilirler.

Kıyası, ekicilerin malî itibarını sağlamak başta gelir. Malî itibar olmayınca, ekicinin makine ve başka teknik araçları sağlaması olanaksızlaşır. Ürünün tam olarak değerlendirilmesi satış koöpertifleri aracılığıyla daha iyi sağlanır. Gerek tarımın gelişmesi, gerekse köylülüğün

sürmesi için kooperatifleşme koşuldur. Tersî durumda köylü, faizcilerin ve tüccarların insafına terkedilmiş olur.

Okuyucu, burada toprak politikasıyla uğraşmadığımızı ve onun malî sorunun dışında kaldığını bilmelidir.

Önemli olan şudur: Türkiye'de tarım ergeç gelişecek ve demiryolları yapımıyla birlikte sanayi de bu gelişime ayak uyduracaktır.

İmdi bu sorunun, hükümeti malî durumuyla ilişkisine gelelim.

Dokuzuncu Bölüm

A) –

Türkiye'nin Malî Gelişimi ve Kırsal Kesimden Alınan Vergiler

Ülkede tarım ve sanayiin gelişmesi, kuşkusuz, devlet maliyesine çok yarar sağlar. Devletin ve ulusun genel çıkarı bir yana, ülkenin ekonomik kalkınmasından maliyenin yararlanabilmesi için maliye politikasının da bu kalkınma yönünde olması gerekmektedir.

Kalkınmanın yolu önce, köylüye, kendine gelebilmesi için fırsat vermekten geçer. Aynı zamanda, kentlerin ve kasabaların tüketim gücü artırılmalıdır. Alıcı pazarı ancak bu suretle genişler, fabrika ve yapımevleri (imalathane) ancak bu suretle çalışır, trenler, gemiler ancak bu suretle işe yarar. Sonuçta da devlet geliri artar.

Osmanlı imparatorluğunun vergi makinesi pek kötü işliyor. Bu kötülüğün nedeni, yönetimin düzensizliği dışında, vergilerin ülke kalkınmasıyla uyumlu olmayışındır.

Devlet gelirlerini arttırmak için şimdiye değin hep gelirler arttırılmıştır. Halbuki vergilerin arttırılması onların toplanmasını karmaşıklaştırmakta ve dolayısıyla kötü kullanıma (su-iistimale) kapı açmaktadır.

Türkiye'nin düzenine uygun biçimde toplanan vergiye pek az rastlıyoruz. Her adımda vergi borcu ve kalıntısına (bekayasına) rastlanmaktadır.

A. İ. AŞAR

Doğrudan doğruya alınmakta olan vergilerin başlıcası aşardır. İtibarî olarak, ürünün yüzde 12,5'una eşittir aşar.

Aşarın yüzde 12,5'un çok üstüne çıktığı yaygın bir inançtır. Yüzde 20, yüzde 30 aşar alındığı söylenmektedir. Böyle olaylar olabilir.

Fakat, kanımca aşar yüzde 10'un da altındadır.

Aşarı doğru biçimde hesaplamak ve denetim altında tutmak olanaksızdır. Kadastro olmadığından, tarlaların genişlik ve sınırı bilinemez. Ekili tarlaların sınırı yıldan yıla değişmektedir. Dolayısıyla alınacak

ürünün tutarını saptamak kolay değildir. Ölçüler her iki yanın (veren ve alanın) isteğine ve rastlantıya bağlıdır. Hazineye girecek para miktarını saptıyan, yasa değil, mültezimlerin, arttırmada ileri sürdükleri fiyattır.

Dolayısıyla, kırsal kesimde yaşayanlar yasanın saptadığı vergiyi ödemezler, kendilerinin sürekli olarak borçlu bulundukları aşar mültezimlerinin keyfine göre saptadığını öderler.

Aşar mültezimleriye, köylüyle birlikte devlet hazinesini de soymaktadırlar.

Arazi vergisine gelince: Bu vergi yarım yüzyıl önceki değerlendirme üzerinden alınmaktadır.

Vergi toplama yöntemi gereğince düzeltilecek olursa, onların miktarında epey artış sağlanacaktır.

Devlet borçları hakkındaki araştırmamızdan anladığımıza göre, borçların ağırlığı, onların büyüklüğünden çok, güvence ve itfa yönteminin karmaşıklığından ve temelsizliğinden ileri gelmektedir.

Devlet gelirlerinden önemli bir bölümünün malî ıslahatla kurtarılabilceğini bilmekteyiz. Aynı şans ve olanak, vergiler sorunu için de söz konusudur.

Gelir arttırımı sorununda esas, vergi sağlayacak yeni mal ve kaynak aramak değil, vergi yöntemini düzeltmek düzenlemektir.

Şimdiye değin Türkiye'de vergi verenler, köylü, esnaf, küçük tüccar ve işçi olmuştur. Gerçekte, vergi yükünü başka biçimde dağıtmak zorunludur.

Herde, büyük çiftçilere, kent ve kasabalardaki taşınmaz mal sahiplerini, büyük sanayiçilere, büyük tüccarlara yüksek vergi yükletilmelidir.

Türkiye'nin ekonomik gelişmesi, bir toplumsal sınıfın kısa zamanda palazlanmasına varıyacağından vergi ve yönetim yöntemi gereğince düzenlendiğinde hazine gelirinin olağanüstü artışı kaçınılmaz olacaktır.

B)–

Kentsel Kesimden Alınan Vergiler

B. 1. SERVET VERGİSİ

Bu bölüme giren vergiler;

1. Arazi vergisi.
2. Taşınmaz mal vergisi.
3. Kazanç vergisidir.

1910 yılı arazi ve taşınmaz mal vergi gelirleri toplam olarak 296 000 000 kuruştur. Bunlardan 45.9 milyon kuruşu yitirilen vilâyetlerdendir.

Dolayısıyla, yitirilen vergi gelirlerinin yüzde 19 olması gerekir. Gerçekteyse yitim bu dereceye varmamıştır. 1910 yılı Mart başından Eylül sonuna değin geçen 7 ay içinde arazi ve taşınmaz vergisi 144 599 980 kuruşa varmıştır. Her aya 20 657 140 kuruş düşer buradan.

Son sayıya bakarak, 1913 yılı arazi ve taşınmaz vergisi geliri 248 milyon kuruş hesap edilmiştir. 1910 yılına göre, aradaki ayırım 44 milyon kuruştur. Yani yüzde 15.

Ayırımın, kısa bir süre sonra ortadan kalkacağı, gerek arazi, gerekse taşınmaz vergilerinde büyük bir artıma olacağı kesinlikle ileri sürülebilir.

B. 2. ARAZİ VERGİSİ

Şu nedenlerle arazi vergisinin alınmasına gerek vardır:

1. Toprak fiyatlarının artışı.
2. Ekilen tarlaların genişlemesi.
3. Tarımsal yöntemin gelişmesi sonucu toprak veriminin artışı.

Bugün gerek Avrupa, gerek Amerika'da, daha doğrusu uluslararası tahıl pazarlarında fiyatlar artmaktadır.

Örneğin, Doğu Prusya'nın iskanıyla görevli krallık komisyonunun vermiş olduğu bilgiye göre son beş yılda Prusya'da toprak fiyatları yüzde 60 artmıştır. Komisyon, 1891'den 1900'e değin dönümbaşına ortalama 649 mark ödemişken, 1902'den 1911'e değin 1040 mark ödemiştir.

Sanayii gelişmiş olan Prusya, demiryollarıyla ve ticari bağlarla uluslararası pazarda çoktan yerini almıştır. Dolayısıyla orada toprak fiyatları, uluslararası pazarlarla henüz ilişkisi yeni olan genç ülkelerdeki denli hızla artamaz. Bununla birlikte, son 10 yılda toprak fiyatı Prusya'da yüzde 60 artmışsa, ikinci kategoriye giren Türkiye'de haydi haydi artacaktır. Hem de daha yüksek oranda.

İşletmeye açılan tarlalardaki artış oranındaki umutlarsa daha yüksektir.

Tarım bakanlığının yayınladığı istatistiklere bakılırsa 1909 yılında Türkiye'de 8 565 277 hektar tarla sürülmüştür. Bunun 7 180 785 dönümü Asya'daki Osmanlı topraklarındadır.

Yukarda yapmış olduğumuz hesaplara göre, yeni tarım yöntemleri uygulandığında sadece Asya'daki Osmanlı halkı, 340 milyondan 1600 milyon hektara değin tarla işletebilecektir.

Bu sayıların küçüğünü, yani 340 milyonu kabul etsek bile, ekilecek toprak bugünkünden 20 kat çok olacaktır.

Tarımsal tekniğin ıslahı çok gereklidir Türkiye için. Tarım, ecdattan kalma yollardan kurtarılmalıdır. Geçen bölümde sözünü ettiğim gibi, uluslararası tahıl pazarlarının uygun ortamı uyarınca Türkiye'de günün tekniğine uygun bir tarım anlayışı yerleşecek ve bundan da kısa zamanda olumlu sonuçlar alınacaktır.

Türkiye'de tarımsal servetin büyük bir hızla artabileceğini göstermek için Amerika'dan birkaç sayı aktaralım.

Amerikan eyaletlerinin bazısında arazi fiyatları, değişik yıllarda şöyleydi:

YIL	IDAHO (Mil. Dol.)	UTAH (Mil. Dol.)	WASHINGTON (Mil. Dol.)
1880	170.5	14.5	13.8
1890	400	28.4	83.5
1900	691.8	50.8	115.6

İdaho eyaletindeki çiftliklerin fiyatı 1880'den 1890'a değin yüzde 100 artmıştır. Artış, Utah'ta yine yüzde 100, Washington'da yüzde 500'dür.

1880'den, 1900'a değin geçen 20 yıl içindeyse İdaho'daki artış yüzde 250'den çok, Utah'da yüzde 300, Washington'da yüzde 800'dür.

Bu artışlar, uluslararası pazarlarda tahıl fiyatlarının düştüğü zamana rastlamıştır. Fakat tahıl fiyatları bugün artmaktadır.

Türkiye'de arazi fiyatlarının çok düşük olduğuna daha önce değinmiştik. Arazi vergisi yazımında ölçek alınan değere göre, işlenmekte olan tarlanın dönümü ortalama 70 kuruşa, yani hektarı 770 kuruşa (171 frank) satılmaktadır.

Prusya'da bir hektar toprağın 1040 marka (1300 frank) gittiğini yukarıda görmüştük.

Bu bakımdan, işlenmekte olan toprağın fiyatı, Prusya'dakinden 7.5 kez daha ucuzdur.

Durum bu merkezdeyken, Türkiye'de de demiryollarının geçtiği bölgelerde toprak fiyatlarının yüzde 100, dahası yüzde 200 artması doğaldır.

Bütün bu gerçekleri dikkate alarak, Türkiye'de toprak vergisinden büyük gelir sağlanması beklenebilir. Bu gelirin ne ölçüde artacağını şimdiden ölçümlemek (tahmin etmek) güçtür. Ancak, artma oranının yüksek olacağı kesindir.

B.3. TAŞINMAZ VERGİSİ

Taşınmaz vergisinin de artacağı kuşkusuzdur. Türkiye'nin büyük kentleri, gitgide Avrupa kentleri biçimine geliyor. Kentlerde iktisadi yaşam gelişmekte, nüfus artmakta ve modern binalar boy göstermektedir. Kentlere akın eden yabancı sayısı artmaktadır.

Kent ve kasabalarda arsa fiyatları artmaktan olduğundan taşınmaz vergisinin de kabarcacağı açıktır.

Şimdiye değin uyusuk ve tutucu bir ülke gibi bakılmakta olan Türkiye, artık gelişme ve ilerleme yolundadır.

Yeni durumun malî hesapları değiştirmesi doğaldır.

C)—

Tecimsel (Ticarî) Vergiler

C. 1. KAZANÇ VERGİSİ

1911 yılında kazanç vergisi olarak ancak 344 000 lira toplanabilmiştir. Nüfus başına 1.5 kuruşluk, yani 35 santimlik bir sayıdır bu.

Halbuki Türkiye'de daha 1911 yılı sonunda toplam sermayeleri 1 192 000 000 franklık anonim şirket bulunmaktaydı. İstatistik cedvellerine göre büyük işyerlerinin sayısı sadece İstanbul'da 1911'e varmıştır.

Bulgaristan 1911 yılında 6.6 milyon frank kazanç vergisi toplamıştır. O yılki Bulgaristan nüfusu Osmanlı nüfusundan 4.3 kez daha azdır. Böylece Bulgar hükümeti nüfus başına 1.6 frank kazanç vergisi toplamış olmaktadır.

Eğer bu ölçü, Türkiye'nin şimdiki nüfusuna (22 milyon) uygulanacak olursa toplanacak kazanç vergisi 33 milyon frank yani 1.5 milyon Osmanlı lirası olmalıdır. Bu sayı, savaş öncesi kazanç vergisinin dört katıdır.

Bulgar halkının ortalama servetinin Türk halkından fazla olduğu itiraz niteliğinde ileri sürülebilir. Bu ancak kırsal kesim için söylenebilecek bir sözdür. Halbuki kazanç vergisi, sadece ticaretle uğraşanlardan ve çoğunlukla kent ve kasaba halkından alınmaktadır.

1911 yılında, kazanç vergisi ödiyen Bulgarların sayısı 174 488'dir. Türkiye'deyse 1 999 522. Demek ki altı kat fazla.

Türkiye'de ticaretle uğraşan köy ve kasaba halkının sayısı Bulgaristandakilerden çok olduğu gibi, Türk ticaret erbabının yıllık kazancı da Bulgar ticaret erbabından daha yüksektir.

Bütün dünyayla büyük ilişkisi bulunan bir İstanbul, ticaret açısından birkaç Bulgaristan eder.

Türkiye'de kentlilerin ve kasabalıların, Bulgar kent ve kasabalılarına bakıldıkta daha zengin olduğunu anlamak için dış ticaret istatistiklerine bir göz atmak yetişir.

Bulgaristan'a 1910 yılında 197 milyon franklık yabancı mal dışaldığı halde (ithal edildiği halde) Türkiye'nin dışalımını bir milyar frangı bulmuştur.

Şimdiye değin kazanç vergisinin az bir tutarda olması, kazanç dâzeninin eksikliğinden, vergi düzensizliğinden ve yabancıların şimdiye de-

ğin kazanç vergisinden bağımsız tutulmasından ileri gelmektedir. Fakat, kazanç vergisi sistemi ıslah edilir ve yabancılar vergiyle yükümlü tutulurlarsa durumu derhal değişecektir. Tarım ve sanayideki gelişme de, kazanç vergisinin artışına yardım edecektir.

C. 2. GÜMRÜK VERGİLERİ

Gümrük vergilerini incelemeğe girişmezden önce, o vergilerin sa-
vaştan önceki yıllarda hızla arttığına değinmek isteriz.

1907/8 yılındanberi, yani gümrük vergileri yüzde 11'e çıkarıldığı-
ndanberi Türk topraklarına yapılan dışalım (ithalat) tutarı aşağıda gös-
terilmiştir:

YILLAR	KURUŞ
1907/8	318 933 720
1908/9	357 792 933
1909/10	400 019 798
1910/11	443 775 212
1911/12	457 417 867

1907/8 yılıyla karşılaştırıldığı takdirde gümrük vergilerinin 138 484
147 kuruş, yani yüzde 43 bir artış gösterdiği anlaşılıyor. 1913/14'ün ilk
yedi ayı içinde gümrük vergileri geliri 230 825 848 kuruşa varmıştır. Bu
sayı esas alınacak olursa 1913/14 yılı gümrük gelirlerinin 395 530 000 ku-
ruşa ulaştığını ölçümleyebiliriz. Demek ki 1911/12 yılına bakıldıkta 62
milyon kuruş (yüzde 13) azalma var demektir.

Gümrük gelirindeki bu azalmanın en yakın zamanda giderileceği
açıktır. Gümrük gelirleri şimdiye değin olduğu gibi ve daha büyük bir
hızla artacaktır. Böyle bir ölçümleme (tahmin) bizi, gümrük gelirini yüz-
de 15'e çıkarmadan da hükümetin işleri yürütebileceği sonucuna vardırıır.

Kaldı ki gümrük vergilerindeki artış kesinleşmiştir. Vergi oranı yüz-
de 15'e ve geliri yüzde 36'ya çıkarılacaktır. Ancak, gümrük vergisinin
böyle ani ve önemli tutarda artışı, dışalım (ithalat) azalmasıyla sonuç-
lanabilir.

Bugün 4 milyon Osmanlı lirası olan gümrük gelirinde yüzde 36 ar-
tıyla 1 440 000 lira daha sağlanması düşünülüyor. Fakat dışalım vergisin-
deki yükselmeye fazla mal gelmiyeceği hesaba katılırsa öngörülen artı-
şın ne ölçüde karşılığının var olacağı kuşkuludur.

440 000 liralık azalma ile gümrük gelirini 5 milyon var sayıyoruz.

Dış alımda çok büyük bir azalma ölçümlemek gereksizdir. Çünkü yurt dışı mamullerine gittikçe daha fazla gerekim duyulmaktadır.

Ekonomik gelişmenin tüketim maddelerinden alınmakta olan vergiler üzerindeki etki yapması gerekir. Tüketim maddeleri arasında tütün başta gelir.

Bilindiği gibi, tütün tekeli kiralanmıştır. Süresi 1914 yılı Nisanında dolan bu kira sözleşmesi 15 yıl daha uzatılmıştır.

«Tütün rejisi» adını taşıyan tütün tekeli kirası, değiştirilmiş ve birleştirilmiş borçlar güvencesi arasında büyük bir rol oynamakta olduğundan onu ayrıca ele almağa gerek görmekteyiz.

Onuncu Bölüm

A)–

Tütün Tekeli ve Tütün Rejisi

BİRİNCİ SONUÇ: MISIR PIYASASININ YİTİMİ

«Tütün Rejisi» şirketi varlığını 1883'tenberi sürdürmektedir. O zamana değin gerçek anlamıyla bir tütün tekeli yoktu. «Tütün resmi» adını taşıyan bir vergi geliri vardı. O da Reji'nin kurulduğu 1882/3 yılında 737 466 lira sağlamıştı.

Yapılan uygulamadan anlaşılıyor ki Osmanlı ülkesinde tütün tekelciliğinin ilk sonucu Mısır ve başka Osmanlı bölgelerinde ortaya çıkan bir ayaklanma ve bir tepkidir.

Reji kuruluna değin Mısır'da Osmanlı tütününü içilir, başka tütün kullanılmazdı. Oraya gönderilen tütünlerden Mısır hükümetinin, gümrük resmi olarak bayağı yararı vardı.

Reji'nin kurulmasıyla Mısır hükümeti doğabilecek ters sonuçları düşünerek, Osmanlı tütününden başkasının dışalımını (ithalini) yasaklayan yargıyı kaldırdı.

Mısır hükümetinin böyle bir davranış çizgisi benimseyişinin nedenlerinden biri de, Reji'nin kurulmasıyla Türkiye'den Mısır'a dönen simsar ve tüccarların kışkırtımıdır.

Bu etkenler sonucu, Mısır'a dünyanın her yönünden tütün yağmaya başlayınca Osmanlı tütününün dışsatımı birdebire azalır.

Reji'nin, kuruluşunun ilk yıllarında karşılaştığı gelir düşüklüğü sorununu buradan doğuyordu. Ancak, sonradan bu zararların hükümete aktarılma çözgesi (çaresi) bulunmuş, birkaç yıl sonra zarar eden, şirket değil yine hükümet olmuştur.

Reji kurulmazdan önce hükümetin tütün tekelinden geliri 737 466 lira dolayındaydı. Rejinin kuruluşunda herhalde bu hesap esas alınmış olmalı ki şirketin hükümete yılda 750 000 lira ödemesi ve gelir belli bir tutara vardıkdan sonra yükselecek gelirden hükümetin de ayrıca yararlanması kararlaştırılmıştı.

Bir karşılaştırma yapabilmek için, hükümetin, sözleşmeye karşın Reji'den yıllık ne denli para alabilmiş olduğunu saptamağa çalıştık.

Hesabımızı, Reji'nin, Duyun-ı Umumiye'ye ve hükümete yapmış ol

duğu ödemelere dayandırdık. Ancak bu tutardan, Duyun-ı Umumiye'nin şirkete hesap kapatmak için geri verdiği miktarı çıkarttık.

Hesabımız, Reji'nin 10 yıl boyunca hükümete, sözleşmenin ön görüşünün altında bir ödeme yapmış olduğunu ortaya çıkardı:

YILLAR	HÜKÜMETİN ALDIĞI (Osm. L.).
1885/6	650 000
1886/7	688 582
1887/8	700 850
1888/9	732 428
1889/90	706 000
1890/91	738 286
1896/97	701 696
1897/98	700 000
1898/99	700 000
1899/1900	700 000

Yukarıya alınan 10 yıldan sekizi, Reji'nin hükümete, kuruluşundan önceki bütün gelirinden daha azını ödediğini kanıtlıyor. Yukarıya yazmıştık: Hükümetin tütünden aldığı net gelir, rejinin kurulduğu yıl 737 466 liraydı.

Hükümetin, Reji'den aldıklarında, ancak yirminci yüzyılın gelişyle bir artış gözlenebilmektedir. Yani, Reji'nin henüz kurulmadığı 1882 yılı net gelirine, Reji aracılığıyla hükümet, ancak yirminci yüzyılın başında, yani yirmi yıl sonra kavuşabilmiştir.

Yirminci yüzyıla ilişkin Reji işlemlerinden alınan sonuçlar aşağıdadır:

YILLAR	HÜKÜMETİN ALDIĞI (Osm. L.)
1902/4	871 346
1905/6	811 623
1906/7	800 479
1907/8	907 694
1908/9	920 469
1909/10	913 702
1910/11	1 049 443
1911/12	946 852
1912/13	916 538

Yukarki hesaplara bakıldığında hükümete gelen gelir 1872 senesine göre yüzde 30 artış göstermiştir.

Ancak o zamandan beri aradan 30 yıllık bir zaman geçtiği de unutul-

mamalıdır. Bu süre içinde nüfus önemli ölçüde arttığı gibi, kentlerde de hali vakti yerinde olan kişiler ve dolayısıyla tütün tüketimi çoğalmıştır.

İşte sadece bu nedenle, 1882'de 734 000 lira getiren eski yöntemin 1913 yılında, şirkete olduğu ölçüde hükümete de çıkar sağlyacağı ölçümlenebilir. Başka türlü dendiğinde, tütün işi hükümet elindeyken, 1882 yılında bile 734 000 lira getirmiştir. İş hükümetin elinde bırakılsaydı bu sayı 1913'te de elbet aynı noktaya takılıp kalmayacak, Reji'ce hükümete sağlananın üstünde bir gelir getirecekti. Çünkü Reji hükümete verdiği denli (en az o denli) gelir sağlamaktadır kendine ara yerde.

Reji işlemlerindeki duyulur artışın bir nedeni daha tütün fiyatlarındaki yükseliştir.

Bizzat Reji yönünden düzenlenen hesap özetlerinde, tekcelci şirketin, tütünün kilosunu, eski tarife üzerinden 25.6 kuruşa sattığı açıkça çıkıyor. Reji'nin, tütünü hangi fiyatla alıp sattığı hakkında biraz açıklama yapalım:

YIL	SATIŞ FİYATI (Altın Kuruş)	ALİŞ FİYATI (Altın Kuruş)
1885/6	26.10	7.6
1889/90	28.1	6.5
1893/94	31.81	8.4
1894/1900	24.75	5.2
1904/5	29.70	7.4
1909/10	30.16	7.3
1910/11	31.6	7.8
1911/12	34.07	9.6
1913/14	30.02	10.3

Reji şirketine geçerli olan eski tarife uyarınca ortalama satış fiyatı 25.6 kuruş olacak yerde, son yıllarda bu ortalama 35.2'ye fırlamıştır. Satış fiyatlarındaki ortalama 9.4 değişmeye karşılık alış fiyatlarında da değişimler izlenmektedir. Alış fiyatlarındaki ortalama değişimler 1885/86'dan bu yana 2.7 kuruştan ibaret kalmıştır.

Satış fiyatlarındaki artış ortalaması, alış fiyatlarındaki artış ortalamasından 6.4 kuruş fazladır. 1882 yılı esas alındığında bu ayırım 6.9 kuruşa varıyor.

Hesaplardan, Reji'nin kendisine rakip bulunmadığını bilmesi nedeniyle, alım satım fiyatları arasındaki gereksiz artışı (fazlayı) kendi çıkarına kullandığı sonucunu çıkarıyoruz.

Dolayısıyla, alım satım fiyatları arasındaki gereksiz ayırım, adeta, tüketicilere zorla ödetilen bir vergidir.

Reji'nin henüz kurulmadığı zamanlarda tahakkuk eden geliri hesaplayabilmek için sadece eski tarifeyi değil, hükümetin, o zamandan beri vergileri arttırdığını da dikkate almak gerekir.

B)—

Devlet Yılda 500 000 Lira Yitiriyor

Reji kurulmayıp da devlet eskisi gibi bandrol yöntemiyle vergi almış olsaydı acaba ne kazanacaktı?

1909-10-11-12

1909/10, 1910/11 ve 1911/12 yılları içinde iç tüketim için satılan tütünlerin ortalama tutarı 8 020 000 kiloydu.

Reji yönteminin konduğu ilk yıllarda ne denli tütün satılmıştır? Geçici bir kimlik taşıyan ilk Reji yılını bir yana bırakırsak, daha sonraki üç yıl, yani 1885/86, 1886/87 ve 1887/88 içinde iç tüketim için satılan tütünlerden her yıla ortalama 5 770 000 kilo düşmektedir. Bu sayı, yurt içinde satılan tütünlerin tutarının 2 250 000 kilo, yani yüzde 39 artmış olduğunu saptıyor.

Dolayısıyla sadece iç tüketim artışı dolayısıyla sağlanacak gelir, Reji kurulmamış olsaydı yüzde 39 artmış olacak, hükümetin geliri 736 000 lirada kalacağı yerde, sadece bu nedenle 1 023 000 liraya yükselecekti.

Söylediklerimize karşı, Reji kurulduğunda satılan tütünlerin tutarı hakkındaki sayılarımızın gerçekten daha büyük gösterildiği ve Reji'nin kurulmasıyla kaçakçılığın çok ilerlemiş olduğu söylenebilir. Doğrudur bu sözler.

Tütün kaçakçılığı sürmekte. Satılan tütünün tutarı, tüketilmekte olanın çok altında. Hükümet, bandrol yöntemini uygularken, kaçakçılığı iyice alt düzeyde tutabiliyordu. Demek ki iş yine hükümete verilirse bize yöneltilen itiraz ortadan kalkacak.

Sonuç olarak, bu itiraz, bizim tütün tekelinin yeniden hükümete aktarılması yolundaki tezimizi destekliyor.

Eski bandrol yöntemine dönülmekle tütün geliri artırılmış olacaktır.

Öte yandan, Reji tütün vergisine kilo başına 6.9 kuruş eklemiştir. Böylece, satılan yıllık 8 milyon kilo tütünden 500 000 lira ek gelir sağlanmaktadır.

Demek ki hükümet, tütün tekeli alsa yılda toplam olarak 1 573 000 lira gelir elde edecektir. Bu da, savaşa değin geçen verimli yılların geliri esas alındığında, yıllık yarım milyon fazlalık yapar.

Başka türlü dendiğinde, Tütün Reji Şirketi, devletin yılda 500 000 lira yitirmesine yol açıyor. Dolayısıyla, Reji yöntemi kaldırılıp, bandrol yöntemine döndüğünde yılda en az yarım milyon kazanılacaktır.

C) —

Reji, Devleti Aldatarak Aldığı Parayı Nereye Harcıyor?

Elde ettiğimiz şu sonuç öylesine şaşırtıcı ki, insan ister istemez, hesabın doğruluğunu kanıtlayabilmek için bu 500 000 liranın nereye gittiğini anlamağa çalışıyor.

Rejinin hesap dengesini incelediğimizde, bütün kaçakçılığını önlemek amacıyla yapılan büyük masraf dikkatimizi çekiyor ilk ağızda. Örneğin 1911/12 hesap dengelemesinde bu işe şu paralar ayrılmış:

DENETİM İÇİN	205 904 Osmanlı lirası
ÜRÜN TUTARININ YAZIMI İÇİN	48 007 Osmanlı lirası
TOPLAM	253 911 Osmanlı lirası

Bir de 1911/12 yılı kazanç dağıtımına bakalım:

1. Devletin ve Duyun-ı Umumiye'nin Payı	966 852 Osm. L.
2. Tahvil sahiplerine	255 002 Osm. L.
3. Kuruculara	17 173 Osm. L.
TOPLAM	1 239 027 Osm. L.

İşte, bizim nereye gittiğini araştırdığımız 500 000 liranın hesabı. Şirket kurucularına, şirketten tahvil alanlara ve güya kaçakçılığın önlenmesi yolundaki çalışmalara akıyor para. Gerçekten bu üç alana ayrılan fonların toplamı 526 086 lira. Tam bizim araştırdığımız toplam.

Reji aldatmaçasının Türkiye'ye verdiği zararı anlatmak için daha başka söze gerek var mı?

D)—

Tütün Kaçakçılığı Sorunu

Eski bandrol yöntemine dönüldüğünde de, kaçakçılığı önlemek için belli bir masraf yapılması doğaldır. Ancak bu masraf, Reji'ninkinden çok daha az olacaktır.

Tütün ekim ve satımını Reji, ekime başlandığı dakikadan, tüketicinin eline geçinceye değin denetimi altında bulundurmak istiyor. Doğallıkla, bu çok karmaşık, uygulanması çok güç bir istektir.

Bandrol yöntemindeyse tütün ekimi serbesttir. Devlet bu konuya karışmaz. Sadece satılmakta olan tütünden, bandrol aracılığıyla vergi alır.

Reji yönteminde, tütün ticaretine sadece Reji memurları yetkilidir. Orta sınıfın belli bir kesiminin (özellikle esnaf) kaçakçılara yardım etmesinin nedeni budur. Eğer orta sınıfın yardımı olmasaydı ve kaçakçılar, tütünlerini sadece tüketicie satmak zorunda kalsalardı, satılacak tütün miktarının eni konu azalacağı düşünülebilirdi.

Bandrol yöntemindeyse tütün ticareti serbesttir. Dolayısıyla, bandrollü tütün satmak, kaçak tütün satmaktan daha elverişlidir. Gerçi satıcı, kaçak tütünden daha çok kazanır. Ama, onu gizlice satmak zorunda olduğundan sürümü düşük olur.

Başka türlü dendikte, bandrol yönteminde, satıcının sürümü daha çok olacağından, kazancı da daha yüksek olacaktır.

Ayrıca tütün alım satımının serbestleşmesi, esnafın geniş çapta bu işle uğraşmasına ve bu işten çıkar sağlamasına yol açacaktır.

Reji, kaçakçılarla sıkı bir mücadele sonucu, tütün gelirinin iki katına çıkacağını savlıyor (iddia ediyor). Bizim görüşümüze göre tütün sorunu yasama gücüyle değil, yönetsel güçle çözümlenebilir.

Bugün ülkede tütün kaçakçılığına uygulanan yasa, bizzat Reji yönünden hazırlanmış ve önerilmiştir. Dolayısıyla şirket, yasal araçlar bulunmadığını hiçbir biçimde ileri süremez. Reji'nin bu konudaki istekleri şimdiye değin yerine gelmiştir. Ajanlık, jurnalcılık ve ceza yöntemleri hep şirket yönünden sürdürülmektedir.

Kısa, Türk hükümeti tütün kaçakçılığını önlemek amacıyla yasa çıkartmış ve o yasanın uygulanmasını şirkete bırakmıştır.

Tütün rejisi gelirinin büyük bir bölümü devlet borçlarının ödenmesine ayrılmaktadır. Önce de söylediğimiz gibi Osmanlı hükümeti, 1903 yılı borç değişiminde Duvun-ı Umumiye gelirinin arttırılmasından çıkar

sağlamamıştır. Yani tütün rejisi geliri, Duyun-ı Umumiye'nin işine gelmektedir. Bu bakımdan o, tütün kaçakçılığı sorununda yansızdır.

Kendi başına bırakılan Reji'ye kaçakçılığın engellenmesi yolundaki harcamalarını giderek arttırmak zorunda kalmıştır. Söz konusu yönetim bunu kendi hesabına yapıyor gibi görünüyorsa da, gerçekte Türkiye'nin parasını harcamaktadır. Hükümetin aldırılmazlığını Reji, devlet hazinesi aleyhine gidermek istemektedir.

İşte bir devletin geliri, o devletin etkinlik alanı dışındaki kurumlara bırakılırsa böylesine acı sonuçlar doğar.

1903 yılından beri, birleştirilmiş borçların faizleri gelir artışına uymamaktadır. Böylece hükümetin Reji gelirinin artışıyla çıkarı olduğundan, kaçakçılığın önlenmesinde de çıkarı vardır. Reji, hükümetin ve özellikle köy ve kasabalardaki yerel yöneticilerin, kaçakçılığın önlenmesine yardımcı olmadığından yakınmakta ve kaçakçılık yasasının bu yönde değiştirilmesini önermektedir. Anlaşılan, şirket, yerel yöneticileri kaçakçılık mücadelesine katmakla, onları kendi çıkarına çalışmağa zorlamakla, giderlerini azaltmayı düşünmektedir.

F)—

Reji'nin Net Geliri Nereden Geliyor?

Şimdi de Reji'nin elde ettiği gelirleri ele alalım:

Şirket'in son yıllardaki net kazancı yüzde 10-12'dir. Halbuki gerçek kazanç bunun üstündedir. Bakın nasıl?

Şirket büyük bir ihtiyat akçesi bulunduruyor. Daha 1912 Martına değin bu akçe 1 173 307 liraydı. Halbuki devlet, Reji ayrıcalığının sonunda şirketin bütün mal ve eşyasını satın almak zorunda olduğundan o mal ve sermayenin geri alınması bütünüyle güvence altındadır.

1 760 000 liradır bu sermaye. Dahası, kesin hesap tasfiyesi sırasında mevcut ihtiyat akçesi esham sahiplerine bölüştürülecektir.

İhtiyat akçesinin yukarda anılan tutarı 1911/12 yılı bütçe hesaplarında gösterilmiştir. Böylece esham sahipleri kesin hesap tesviyesi sırasında sermayelerinin yüzde 160'ı ölçüsünde bir para alacaklardır.

Devletin, özellikle Duyun-ı Umumiye yönetiminin payı düşüldükten sonra Reji'ye kalan net gelir 1911/12 yılında 272 175 liraya varmıştır. Yüzde 15 kazanç demektir bu. 1910/11 yılındaki net gelirse 350 919 liraya ulaşmıştır. Yüzde olarak bu da yüzde 20'lik bir oranı temsil eder, bu denli yüksek net kazanç.

Tütün ekim ve ticaretinin uygun koşullarda uygulanmasından ileri gelmiş olsaydı takdirle karşılanırdı.

Devlet tekelliliğinden, tekel gelirleri, tütün ekim ve ticaretinin belli ellerde toplanmasından doğarsa yarar sağlanabilir. Halbuki Reji'nin bütün geliri, vergi biçiminde alıkonmakta olan akçelerden ibarettir. Gelirin artışı üretim giderlerini azaltmaktan değil, tütün fiyatını yükseltmekten, daha doğrusu tütün vergisini arttırmaktan ileri gelmektedir.

1911/12 hesaplarına göre o yıl tütün satışı amacıyla 242 435 lira sarfedilmiştir. Fabrikalarda işlenen tütünlerin değeri 710 636 liraya varmıştır. Satış giderleri yüzde 30.4'tür.

Tütün ticareti serbest olsaydı her tütün tüccarı, Reji'nin satış gideri olarak gösterdiği bu yüzde 30'u kazanç olarak almaktan çok gönenli (memnun) kalacaktı.

Ticari rekabet belki bu kazancı azaltırdı. Açıkçası, tütünü de ucuzlatabilirdi.

Bu bakımdan bandroi yöntemi, devlete büyük bir gelir sağlaması yanında tüketiciye de yararlı olacaktır.

Sırası gelmişken şurasını da belirtelim:

Reji, kendi girişiminin gerçek niteliği hakkında imgeye (hayale) kapılıyor değildir. Şirket şimdiye değin yapmış olduğu açıklamalarda, yayınladığı bildirilerde, kendisinin bir tür vergi kiracısı orununda (mevkiinde) olduğunu sık sık belirtmiştir. Örneğin bir ortaklar toplantısında, Şirket Başkanı demiştir ki:

«Yerel yöneticilerin, Tütün Rejisi'nin gerçek yapısını hâlâ anlamadığını üzüntüyle belirtmek isterim. Onlar, Şirketimizin, bir devlet vergisini, devlet adına ve hesabına toplayan bir yönetimden başka birşey olduğunu anlamamış görünüyorlar.»

Kıyası, Tütün Rejisi, tütün vergisinin kiralanmasından başka birşey değildir. Bu kiralama, devlete yılda 250 000 liraya mal olmaktadır. Kiralayanlar giriştikleri uygulama sonucunda, tütün miktarının saptanması, denetimi, kıyası tütün tekelinin sıkı sıkıya yönetimi bahanesiyle, devlete yılda 250 000 lira zarar veriyor.

Bilindiği gibi, tütün rejisi ayrıcalığı, hükümet yönünden 15 Martta yenilenmiştir. Ancak bu ayrıcalık, henüz Meclis-i Mebusan yönünden onaylanmamıştır. Ayrıcalığın yenilenmesi sonucunda ortaya çıkacak durumu şöyle bir inceleyelim:

F)—

Reji'nin Gösterdiği Sözde Kolaylıklar

Reji şirketi yeni ayrıcalık sözleşmesinde bazı kolaylıklar gösteriyor. Kurucu payından vazgeçiyor. Sermayesinin faizini, yüzde 8 yerine yüzde 6'dan hesap ediyor. Bununla birlikte, şimdiye değin Duyun-ı Umumiye yönetimine verilmekte olan pay, 750 000 liradan 800 000 liraya çıkarılıyor. Gelir fazlaları bölüşülürken devlet payı da biraz artırılıyor.

Reji yönünden gösterilen kolaylıklar, gözle görünmeyen, elle tutulmayan türden. Çünkü, yukarki sözde özverilere karşı, kimi Rumeli ve Afrika vilayetlerinin yitimi sonucu, tütün alanı daraldı bahanesiyle, devletten ayrıcalıklar koparıyor.

Duyun-ı Umumiye'ye sürekli olarak verilen para gitgide azalmakta olduğu halde, Reji'nin almakta olduğu para tersine artmaktadır. Dolayısıyla, alacağına eklediği yüzde 6 faiz, aslında daha yüksek olmaktadır.

Yeni ayrıcalık sözleşmesinde hesaplar, tütün tekelinin yitirilen vilayetlerle birlikte bütün Osmanlı ülkelerinde son beş yıl içinde sağlamış olduğu net gelire göre yapılmaktadır. Böylece elde edilen oran Reji yönünden, Duyun-ı Umumiye'ye yapılmakta olan ödemelerin azaltılma ölçüğü gibi kullanılmaktadır. (Reji, Duyun-ı Umumiye'ye yapmış olduğu ödemeleri büyük tutarda azaltmaktadır.)

Bundan başka Reji ziyan etme ödülü de almaktadır. Bu ödül yılda 96 800 liraya varmaktadır.

İşin burasını ayrıntılı biçimde incelemek istiyorum:

Reji'den bilgi alması belkili (muhtemel) olan Gazette Financière'in 26 Ağustos 1913 tarihli sayısındaki hesaplara göre, şirketin bütün Osmanlı ülkesindeki net geliri yılda ortalama 1 288 000 ve yitirilen vilayetlerdeyse 238 000 liraya varmaktadır.

Dolayısıyla, Duyun-ı Umumiye'ye sürekli olarak ödenmekte olan para, ancak 656 000 liradan ibaret kalacaktır. Gelir daha sonra ne denli artarsa artsın, Duyun-ı Umumiye payı aynı kalacaktır. Yeni sözleşmeye söz konusu ödemenin 800 000 lira olarak geçirilmesi, sadece muhasebede işe yarar. Gerçeği temsil etmez. O payın 656 000'in üstüne çıkması yacağı kesindir.

Reji'nin bütün Osmanlı ülkelerindeki yıllık net geliri 1 288 000 ve yitirilen vilayetlerdeki geliriye 232 000 liradan daha az gösteriliyor.

Gazette Financière'de yapılan dökümden, Reji gelirinin bölüşümü şöyle:

DEVLET HAZİNESİNE	76 920
DUYUN-I UMUMİYE'YE	752 940
REJİ'YE KALAN	226 140

Görülüyor ki Reji sermayesi, şirketin savladığı (iddia ettiği) gibi 1 056 000 dolaylarında değil, gazetenin yine Reji'den aldığı bilgiye göre 1 760 000 lira.

Bu bakımdan Reji, yeni sözleşmede Rumeli vilâyetlerinin yitimi nedeniyle doğan zararlar çıktıktan sonra üstelik bir de sermayesine yüzde 12.8 kazanç eklemiş.

G) —

Yanlış Hesap

Reji sözleşmesine, başka şeyler arasında çok önemli bir husus da katılmamıştır. Sözleşmenin dayandığı görüşe göre tekelin geçerli olduğu alanın küçülmesiyle ödeme o oranda azaltılmalıdır.

Haydi bu isteği yerinde sayalım. Ama şuna ne buyrulur? Reji'yle ilk tütün tekeli sözleşmesi bundan 30 yıl önce yapılmıştı. Tüketim o zamandan beri yüzde 40 artmıştır. Yitirilen vilâyetlerin geliri düşülse bile bu böyledir.

Dolayısıyla, tütün tekeli işlemleri 1883 yılına bakıldıkta çok ilerlemiştir.

İmdi bu noktadan bakılırsa, devletin yeni sözleşmede Reji'ye değil yeni haklar vermesi, tam tersi, Reji'den yeni haklar alması gerekir. Bu da doğallıkla Reji'den alınan hükümet payının arttırılması yolundan geçerek her şeyden önce.

Diyeelim ki Reji'nin istediği yeni haklar esirgenmedi. Fakat o zaman, sadece tekel alanının küçülmesi mi hesaba katılacaktır? Bu alanın küçülmesiyle birlikte giderlerin de azalmış olduğu düşünülmeyecek midir?

Eğer Reji, şimdiye değin 1 760 000 lirayı sermaye olarak kullanmışsa, bundan sonra tütün tekeli alanının daralmasıyla sermayenin de azaltılması gerektiği sonucuna varılmalıdır. Çünkü artık, önceki denli büyük sermayeye gerek kalmıyacaktır. Reji'nin Makedonya'daki malları şimdi nerededir acaba?

Şirket bu malların bir bölümünü Yunanistan'da kurmakta olduğu örgütte kullanmaktadır. Bir bölümünü de Bulgaristan ve Sırbistan hükümetlerine satmıştır. Sonuçta, hiç bir şeyini yitirmemiştir.

Bu gelirler, Şirketin tüm Osmanlı topraklarında kullandığı sermayenin (1 760 000 lira) bir parçasını biçimlemektedir yine de.

Reji bundan sonraki işlemlerinde, şimdi Yunanistan'da kullandığı sermayeye, Bulgaristan ve Sırbistan yönünden ödenecek olan paraya gereksinim duymıyacaktır.

Yukarda yaptığımız hesaba göre, şirketin net geliri, tekel alanının küçülmesi sonucu, yüzde 18 eksilmiştir. Şirket sermayesinin de aynı oranda küçülmüş olduğunu var sayacak olursak, 1 760 000 lira yerine, 1 443 000 liraya indiğini buluruz. Bunun sonucunda tütün hesapları da değişir. Yukarda sövlenenler uyarınca, Reji payına düşen 226 140 lira net gelir, yüzde 11.8'de kalmayıp, yüzde 15.6'ya çıkmış olur.

II) —

Sermaye Sorunu

Reji, sermayesini, acaba niçin küçültmemiştir? İki nedeni vardır bunun:

Onlardan birincisi şudur:

Reji, devlete avans vermektedir. Bu avanslar için yüzde 6 faiz ödenmektedir. Sermayeye, yüzde 6 da kazanç sağlanmış bulunduğundan, toplam faiz yüzde 12'ye yükselmektedir.

İkinci neden, 1 760 000 liralık sermayenin, çoktandır tekel işlemlerine yetmemesidir. Bu nedenle Reji, çoktandır iki milyondan fazla sermaye kullanmaktadır. Ancak şirket, tamamlayıcı sermayeyi, ihtiyat akçesi hesabına yazarak gizlemektedir.

Şirketin, böyle bir kurnazlığa baş vurmasının nedeni, eski sözleşmede, sermayenin 2 milyonu aşmasıyla, faizin yüzde 8'den, yüzde 7'ye ineceğine değgin bir madde bulunmasıdır. Dolayısıyla Reji, yine yüzde 8 faiz alabilmek için, devlete yıllardır, uydurma bir bütçe göstermektedir.

Böyle uydurma sayılar, yeni ayrıcalık sözleşmesinde de büyük rol oynamaktadır. Yeni sözleşmeye, Reji'nin Deyun-ı Umumiye'ye yılda 800 000 lira ödemesi yargısı katılmış. Bilindiği gibi bu sayı gerçekte 550-560 000 liradan ibarettir. Yine aynı sözleşmede Reji'nin, yüzde 6 faiz alacağı kararlaştırılmış. Reji, bundan başka, kendisi için yılda 96 800 lira daha sağlıyor ki bu, yüzde 11.3 faiz demektir.

Sözleşmedeki sürekli paralar, faizler, zarar ödünü adını taşıyan bütün ödemeler, sadece muhasebe açısından önemlidir. Gerçekteyse, gelirin devletle Reji arasında bölüşümünü gizlemektedir.

I)---

Reji Geliri

Şimdi, Reji'nin, savaştan önceki son 10 yıl içinde sağlamış olduğu gelirleri inceleyelim. Aşağıdaki listede, salt gelirin yıllık toplamlarını ve söz konusu gelirlerden (Duyun-ı Umumiye payı dahil), devletin payına düşenle Reji'nin payına düşeni ayrı ayrı gösteriyoruz:

REJİ'NİN NET GELİRİ

YILLAR	GELİR (Osm. L.)	DEVLET PAYI (Osm. L.)	REJİ PAYI (Osm. L.)
1911/12	1 239 028	966 852	272 176
1910/11	1 450 363	1 099 443	410 920
1909/10	1 335 090	1 030 944	304 046
1908/9	1 221 860	960 397	251 463
1907/8	1 302 767	1 019 206	283 561
1906/7	1 255 688	989 333	266 355
1905/6	1 215 461	950 478	264 983
1904/5	1 073 184	862 622	210 526
1903/4	1 168 283	921 346	246 937
1902/3	1 109 933	885 315	222 618

On yılın tutarı, ortalama 1 236 165 liradır. Yeni sözleşme gereğince bu tutar, Reji'ye, yüzde 11.5 net gelir sağlayacaktır.

İ)–

Tütün Tüketiminin Arttırılması

Tütün tüketiminin, geçen yılki ölçüde kalmayıp, çok daha artacağı açıktır. Her şeyden önce, nüfus artışı neden olacaktır buna. Dahası, kentlerin büyümesi, tarım ve sanayiın gelişmesi sonucunda, tütün tüketicilerinin sayısı da artacaktır.

Reji son yıllarda, yıllık 7-8 milyon kilo tütün satmaktaydı. Buradan nüfus başına yılda 1/3 kilo tütün düşer. Almanya'da bu sayı 1.5 kilodur.

Bu bakımdan, Türkiye'de, Almanya'da kullanılan tütünün 1/5'i bile tüketilmemektedir. Bu bakımdan, ülkede gizli bir tüketim gücü vardır.

Bugün Türkiye'de tüketilen gerçek tütün miktarı, Reji'nin sattığının çok üstündedir. Kaçakçılığın önlenmesi konusunda bütün önlemler alındığı takdirde, Reji gelirinin pek çok artması doğaldır.

Kaçakçılık sorunu çok önemli ve çözümü şart olan bir sorundur. Eğer, tütün ekim ve ticaretini baskı altında tutan koşulların ortadan kaldırılması ve önceki bandrol yöntemine dönmek olanaklı değilse, o zaman, tütün kaçakçılığının bütünüyle ortadan kaldırılması, halkın, ülke tarım ve sanayiinin ve maliye hazinesinin yararına olacaktır. Böylece, gelir artacak, gider azalacaktır.

Dolayısıyla, Reji'nin dediği gibi, tütün gelirinin iki kat artmasını olanaklı görmekteyim.

J)–

Tütün Tekelinin Gelecekteki Geliri

Tütün gelirinin hiç değilse yüzde 50 artışıyla ortaya çıkacak olan sonuçları ele alalım bir de:

Yukarda gelir üzerine bir örnek vermiştik. Buna göre, tüm Osmanlı ülkesinin ortalama tütün geliri 1 288 000 liraya ulaşıyordu. Yitirilen Rumeli vilâyetlerinin geliri düşüldükten sonra geri kalan bölgeye 1 056 000 liralık gelir düşmektedir. Böylece, bugünkü Türkiye’de tütün gelirinin yüzde 50 ölçüsünde artışı 528 000 liralık bir artıklık (fazlalık) demek olacaktır.

Yeni sözleşme koşulları gereğince şöyle bölüştürülecektir bu artıklık (fazlalık):

Devlet Hazinesine	213 000 Osmanlı Lirası
Duyun-ı Umumiye’ye	201 800 Osmanlı Lirası
Reji Şirketine	113 200 Osmanlı Lirası

Böylece, Reji’nin net geliri, yüzde 6.4 ölçüsünde daha artmakta ve indirilmemiş sermayesine, yüzde 18 ölçüsünde kazanç sağlanmaktadır.

Ölçümlediğimiz yüzde 50 artışla birlikte tütün satışından doğan bütün net gelirler şu biçimde bölüştürülecektir:

Devlet Hazinesine	289 920 Osmanlı Lirası
Duyun-ı Umumiye’ye	954 740 Osmanlı Lirası
Reji’ye	339 340 Osmanlı Lirası
TOPLAM	1 584 000 Osmanlı Lirası

Duyun-ı Umumiye’ye verilen payla, devlet hazinesine verilenin toplamı 1 244 660 liradır.

Onbirinci Bölüm

A)–

Borçlardan Kurtuluş Yolu

Türk mahyesinin gelecek gelişmesini inceledikten sonra, bizi özelikle ilgilendiren devlet borçları sorununa dönebiliriz:

Borç değişimi ve borçların devlet rantına dönüştürülmesi konusundaki düşüncemizi daha önce açıklamıştık. Yaptığımız inceleme ve irdeleme, bugün, borçlara güvence gösterilen gelirler, hazine tahvillerinin, yeni düzensiz borçların tümünü ve eski düzensiz borçların bir bölümünü ödemeye yeterli olanın üstünde bir değere sahip bulunduğunu açığa koymuştur.

Bizim, Osmanlı borçları konusundaki önerimiz, güvence yönteminin sadeleştirilmesini de kapsıyordu.

Aşağıdaki sayfalarda, yine, güvencelerin sadeleştirilmesine dönüyoruz:

Borçlar güvencesi son derece karışıktır bugün. Yöntem ve sistemden yoksundur. Borçlanma güvencesi, şimdiye değin rastgele hesaplarla sağlanmış ve borçlar arttıkça, güvenceler birbirine karışmıştır.

Bir bölüm güvence, sadece, birleştirilmiş, değiştirilmiş borçlarla, ödüllü devlet tahvillerinin ödenmesine özgüdür. Dahası, her yeni borçlanmaya, ayrı ve özel bir güvence gösterilmiştir. Ancak bu durum, birkaç devlet gelirinin, zamanla birkaç borçlanmaya güvence gösterilmesine engel olmamıştır. Böylece, devlet gelirinden kimisi birkaç kez rehnedilmiştir.

Değiştirilmiş ve birleştirilmiş borçların güvence gelirlerinin fazlaları, öbür borçların güvencesine ayrılmıştır. Tüm ülkeye ilişkin güvencelerden başka, yerel güvenceler de vardır. Bütünüyle güvenceye ayrılmış gelirler yanında bölümsel (bir bölümü güvenceye ayrılmış) gelirler de bulunmaktadır.

Örnek olarak, yüzde 4 faizli 1908 yılı borçlanmasını alalım ele. Bu borç, gümrük resmi geliriyle güvence altına alınmıştır. Yine de o, bütün gümrük gelirlerine uzanmamaktadır.

Gerçektenyse, bütün gümrük gelirleri, daha önce rehnedilmiştir. Çıkar yol olarak, 1908 borcunun, gümrük geliri artıklarıyla (fazlalarıyla) güvenceye alınması kararlaştırılmıştır.

Gümrük gelirlerinden, 1902 yılı gümrük borcu ve, yüzde 4 faizli 1901-5 yılları güvence tutarları indirildikten sonra kalan artığın (fazla) 1908 borcunun güvencesini biçimlemesi kararlaştırılmıştır.

Fakat, söz konusu güvenceye ek olarak, borsa, aşar, koyun resmi ve başka gelirler de güvence olarak gösterilmiştir. Söz konusu gelirler daha önce de rehnedildiğinden Duyun-ı Umumiye yönetimindedir. Dolayısıyla, onların sadece artıkları güvence görevini yüklenmiştir.

Aynı artıklar başka borçlara da güvence biçimlemekte olduğundan, eski güvenceler ayrıldıktan sonra kalan 1908 borcunun güvencesi olmuştur.

Güvencelerin bu denli karmaşık oluşu, devlete pek çok güçlük çıkarmakta ve alacaklılara da zarar vermektedir. Güvence görevi yapan gelirlerin denetim işlemi böylece güçleşmekte ve gereksiz giderlere neden olmaktadır. Örneğin, bütçenin pek çok ayrıntısını denetlemek gerekirken, her vilâyetin gümrük, tuz, ispiro, tütün, damga pulu, ipek, para cezası, avlanma, öşür ve koyun resmi gibi gelirleri ayrı ayrı hesap edilmektedir.

Halbuki, tahıl öşürleri ve koyun resmi, tamamen rehnedilmemiştir. Kimi vilâyetlerin, dahası sancakların geliri ayrı ayrı rehnedilmiştir. Sonuçta, öyle bir durum doğmuştur ki, artık borç tahvillerine sahip bulunanlar alacaklarına güvence gösterilen bütçe ayırtını (faslını) denetlemeğe kalkışsa büyük bir keşmekeş doğacaktır.

İşte bu nedenle, güvenceleri denetleme görevi, halen var olan Değiştirilmiş ve Birleştirilmiş Borçlar Kurumu'na bırakılmıştır. Duyun-ı Umumiye de, işleri basitleştirme gerekiminden doğmuş ve tüzel kişiliğiyle, değişik borçlar arasında bir bağlantı kurmuştur. Bu kurumun kurulması, sorunun çözümü değil, karşılaşılan güçlüklerin doğal sonucudur.

Duyun-ı Umumiye, bütün borçların güvencesini yönetmekle birlikte, gerçekte ancak, değiştirilmiş ve birleştirilmiş borçlar tahvilleriyle, ödüllü demiryolu tahvilleri sahiplerinin vekilidir.

Duyun-ı Umumiye yönetim kurulu, sadece, söz konusu tahvil sahiplerince seçilmekte ve biçimlenmekte, sadece tahvil sahiplerine karşı sorumlu bulunmaktadır. Bununla birlikte, 1882'den, yani, Duyun-ı Umumiye kurulduğundan beri, borçlar arasındaki oran bütünüyle değişmiştir.

Aşağı liste, bir yandan, değiştirilmiş ve birleştirilmiş borçlarla, ödüllü demiryolu tahvillerinin, öte yandan da kalan borçların, tüm borçlara oranını göstermektedir:

YIL	BORCUN ADI	TÜM BORCA ORANI (Yüzde)
1882	Birleştirilmiş - Değiştirilmiş Borçlar ve Demiryolu Tahvilleri	87.7
1882	Geri kalan borçlar	12.3
1911/12	Birleştirilmiş - Değiştirilmiş	

	Borçlar ⁽³³⁾ ve Demiryolu	
	Tahvilleri	37.4
1911/12	Geri kalan borçlar	<u>62.6</u>

Borç oranlarının bütünüyle değiştiği görülüyor. Son zamanlarda, birleştirilmiş ve değiştirilmiş borçlarla, ödünlül demiryolu tahvilleri dışındaki borçlar, sermayece çoğunluğu biçimlemektedirler. Ama, çoğunluğu biçimleyen alacaklıların, Düyün-ı Umumiye'de vekilleri yoktur. Gerçekte onlar, Türk malıyesi üzerinde hiçbir denetim uygulamamakta ve bu görev, üçüncü kişi yönünden yerine getirilmektedir. Çoğunluğu biçimliyen tahvil sahiplerinin, maliye nezaretine neden hiç güvenmeyip de, üzerinde hiç bir söz hakkına sahip bulunmadıkları Düyün-ı Umumiye'ye güvendikleri anlaşılmamaktadır.

Düyün-ı Umumiye'ye gelince: Bu kurum, borç güvencelerinin çoğunu elinde toplamakla, bu konudaki denetimini biraz kolaylaştırmışsa da karışıklık ve güçlükleri giderememiştir. Böylece Kurum, pek çok yöne baş vurmak ve aralarında bir ilişki bulunmayan pek çok işlem ve hesapla uğraşmak zorunda kalacaktır.

Eğer bütün borçlar birleştirilip, genel bir devlet rantı kurulacak olursa, sonuçta güvenceler birleştirilmiş olacaktır. O zaman, her borcun ayrı güvencesi bulunmayacak, şimdiye değin ayrı ayrı kalan bütün güvenceler, genel bir borcun genel güvencesi görevini görecekler toplu halde. Böylece muhasebe yöntemi de son derecede sadeleştirilmiş olacaktır.

Öte yandan, güvence içeriğinde de bir takım değişmeler yapılmasının, gerek alacaklılar, gerekse Türkiye için yararlı olup olmayacağı sorunu var ortada. Güvencelerin dağınık ve parçalı bir durumda bulunması, borçlar dolaşıma çıkarıldıklarında egemen olan rastlantısal koşulların ürünüdür. Borçlar birleştirilince, güvence olmağa en elverişli devlet gelirini seçmek kolaylaşır.

Güvencelerin ne gibi koşulları taşıması gerekir? Güvenceye ayrılacak bütçe gelirleri, en sağlam ve kolayca denetlenebilecek gelirlerden seçilmelidir. Bu görüş açısından, gümrük resmi gelirinin aşar, koyun resmi ve damga pulu gelirinden daha sağlam güvence biçimleyeceğinden kuşku duyulmaz.

Gümrük gelirleri çok belirli bir yöntem ve sıkı bir gözetim altında peşin olarak alındığından, vergi kalıntısı (bekaya) diye birşey orada söz konusu olmaz. Gümrük kasasının teftişiyle, gelirin kesin tutarı derhal anlaşılır.

Gümrük resmi gelirleri, bütün ülkelerde artma eğilimindedir. Türkiye'de de böyle olacaktır.

(33) 1914 yılı borcu, değiştirilmiş, birleştirilmiş borçların, bütün borçlar toplamına oranını daha da arttırmıştır.

Dolayısıyla biz, gümrük resmi gelirin, borç güvencesi olarak alınmasından yanayız.

Daha bugünden iyi bir güvence görevi gören başka bir gelir de Mısır vergisidir. Bu güvence, Türkiye'deki alacaklılara, doğrudan doğruya Mısır hükümetince ödenmektedir.

Doğu demiryollarıyla birlikte, öbür demiryollarından alınmakta olan güvence geliri de aynı doğrultudadır. Bu gelirler de, devlet alacaklılarına, hiç bir gidere gerek kalmaksızın ödenmektedir.

Duyun-ı Umumiye'nin yıllık hesaplarına bakılırsa, devlet bütçesinde güvence olarak, hiç bir gidere gerek kalmaksızın veya çok az bir giderle denetlenebilecek şu gelirlere rastlıyabiliriz:

1. Tütün öşrü.
2. Tütün tekeli.
3. Gümrük resmi.

Bunlara tuz tekeli de eklenmelidir. Bu tekeli, bizzat Duyun-ı Umumiyece yönetilmektedir. Yönetimin bu uğurda giderleri olması doğaldır. Fakat bu giderler, sadece tuz üretimi, taşıması ve satımı içindir ve malı denetime bağlı bulunan arasında yer almamaktadır.

1911/12 yılında tuz tekelinin brüt geliri 1 271 703 liradır. Bunun 202 692 lirası Rumeli vilâyetlerinin payıdır. Dolayısıyla, söz konusu vilâyetlerin tuz geliri, net tuz gelirinin yüzde 22'si oranındadır.

Tuz tekelinin işletilmesi için 351 928 lira harcanmaktadır. Böylece, tuz gelirinin net geliri 919 775 liradır.

Rumeli vilâyetlerinin yitimi sonucu, söz konusu gelirin yüzde 22 azalacağını varsayarsak, genel tuz tekeli gelirini net 717 000 liraya indiririz.

Tuz tüketimine gelince, o şimdiye değin aynı miktarda kalmadığı gibi bundan sonra da kalınayacaktır. Tuz sarfiyatı gittikçe artacağı gibi, onunla birlikte, tuz tekeli geliri de artacaktır doğallıkla. Şu liste, savaşta önceki beşer yıllık üç dönemde, tuz tüketiminden sağlanan brüt geliri göstermektedir:

1896'dan 1900'e değin	84 527 000 Kuruş
1901'den 1905'e değin	97 464 000 Kuruş
1906'dan 1910'a değin	114 245 000 Kuruş

Kolay ve güvenli biçimde denetlenebilecek bir gelir daha varsa o da, kazanç vergisi geliridir.

Bu vergi kent ve kasabalardan toplanmaktadır. Yakında yapılacak reformdan sonra kolayca denetlenebilecektir.

Yukarda yapmış olduğumuz hesaba göre, kazanç vergisi ıslah edilip, yabancılara da uzandığında yıllık gelir en az bir milyona yükselecektir.

Daha önce gösterilen güvence gelirlerini anlattığımız yöntemle toplarsak şu sonuca ulaşırız:

GÜVENCE GELİRLERİNİN LİSTESİ

Gümrük resmi geliri	5 000 000	lira.
Mısır vergisi	750 000	lira.
Demiryolları	100 000	lira.
Tütün gelirleri	1 200 000—1 500 000	lira.
Tuz gelirleri	700 000	lira.
Kazanç vergisi gelirleri	1 000 000	lira.
TOPLAM	8 750 000—9 000 000	lira.

Yaptığımız ayrıntılı dökümden alınan borç (önerdiğimiz borç değiştirme ve birleştirme işlemi uyarınca) 6 000 000 Osmanlı lirası tuttuğu halde, gösterilen güvence (yine hesabımız uyarınca) 9 000 000'u bulmaktadır.

Dolayısıyla, güvence gösterilen gelirler, borcun bizim gösterdiğimiz kadarını güvence altına aldıktan başka, hiç değilse 1 milyar franklık yeni borç almağa elverişlidir. Önerdiğimiz malî reform tasarısı, maliyenin düzeltilmesi yanı sıra, demiryolu yapımı için gerekli paranın bulunması ve alacaklıların çıkarlarının daha iyi savunulması konularını da kapsamaktadır.

Tasarımız uygulanırsa, Deyun-ı Umumiye giderleri azalacağı gibi, işlemleri de çok basitleşecektir. Söz konusu kuruluşun vermekte olduğu bilgilere göre, gümrük resmi gelirinin denetlenebilmesi için sadece 1911/12 yılında 7925 lira harcanmıştır.

Aynı yıl, kuruluşun 1 151 185 lira tahsil ettiğine bakılırsa (gümrük vergisi olarak), 5 000 000 liralık geliri denetleyebilmek için, 40 000 lira harcanması gerekecektir. Mısır vergisiyle, demiryolları gelirleri, hiç bir gidere yol açmamaktadır.

Reji koşulları uyarınca, tütün gelirinden Deyun-ı Umumiye'ye verilen paylar için de bir gider söz konusu değildir. Bandrol yöntemi konulduğu takdirde gümrük gelirlerindeki durum çıkacaktır ortaya.

Dolayısıyla, bandrol yöntemiyle, 1,5 milyonluk tütün geliri toplamak için sadece 12 lira harcanacaktır (o da bandrol kâğıdı parasıdır).

Listemizde gösterdiğimiz gibi, tuz gelirinin, yılda 700 000 lira tutan gelirinden bütün giderler düşülmüştür.

Öte yandan, kazanç vergisi denetiminin, gümrük vergisi denetiminden daha güç olacağını varsaydıracak bir neden bulunmamaktadır. Bu bakımdan, yılda 1 milyon lira dolayında bulunan kazanç vergisinin, toplam, hesap ve yönetim gideri için 8 bin lira gider ölçülmektedir. Böylece, söz konusu vergilerin yönetim giderleri, toplam olarak 60 bin liraya varmaktadır. Bu toplamın gerçek miktarı daha azdır. Örneğin

biz, gümrük vergisinin denitimi için 40 lira masraf yapılacağını söylemiştik. Ancak onun şimdiki tutarı 8 bin lira bile değildir.

Halbuki denetim mekanizması, gümrük gelirin bir ya da beş milyon olmasıyla değişiyor değildir. Duyun-ı Umumiye de yıllık hesaplarında, gümrük denetimini kendisine hiç denecek denli az bir gidere mal olduğunu itiraf etmektedir.

Kıyası, Duyun-ı Umumiye'nin yıllık giderlerini, bu iş için 60 bin lira sayıyoruz. Bilindiği gibi bugün, kurumun yıllık giderleri daha çoktur. Bunlar, 1911/12'de 773 365'tir. Bu tutardan, tuz tekelinin işletilmesi için 351 929 lira, şarap dışsatımı (ihracı) ödülü için 6338 lira düşülmelidir. O halde kurumun yönetsel giderleri 415 098 liradır. Bu bakımdan, bizim önerdiğimiz mali reformda 350 000 liradan çok bir arttırım sağlanmış olacaktır.

Bu sonucu inceleyebilmek için, Duyun-ı Umumiye giderlerini daha ayrıntılı biçimde ele almalıyız.

Kurumca çıkarılan hesaplarda güvenceler şu bölümlere ayrılmaktadır:

1. Birleştirilmiş ve değiştirilmiş borçlar ve ödüllü demiryolu tahvillerinin güvenceleri.
2. Öbür borçların güvenceleri.

Bilindiği gibi, ikinci bölüm borçların denitimi, Duyun-ı Umumiye'ye bir ek görev olarak verilmiş ve onlar yavaş yavaş kurumun yönetimine girmişlerdir. Bu ek göreve karşılık, denetlenen gelirlerin belli bir yüzdesini vermektedir. Bu iş için kuruma sadece 1911/12 yılında 110 000 lira ödenmiştir. Yukarda sözü edilen 415 098 lira yönetim giderlerinden bu 110 000 lira düşüldükten sonra kalan 305 098 lira, birleştirilmiş ve değiştirilmiş borçlarla, ödüllü demiryolu tahvilleri güvence gelirlerinin giderlerine karşılık olur.

Duyun-ı Umumiye'ce yayınlanan hesaplarda (yıllık hesaplar), hiç denebilecek denli az bir giderle tahsil edilen şu gelirlere rastlamaktayız:

1. Tütün öşrü	476 273.51 lira
2. Tütün tekeli	874 753.42 lira
3. Başka devletlerin yönetimine geçen vilâyetlerden toplanan vergiler	164 019.74 lira
4. Gümrük resimleri	1 151 185.10 lira
5. İhtiyat akçesinin faizleri	81 325.84 lira
TOPLAM	2 647 557.52 lira

Tuz gelirinden, işletme giderleri çıkarıldıktan sonra kalan net gelir de yukarki toplama eklenmelidir. Bu gelir, 1911/12 mali yılında 951 921 liraya varmaktadır. Böylece, Duyun-ı Umumiye'nin hiç masrafsız toplamış olduğu para 3 707 478.95 liradır.

Birleştirilmiş ve değiştirilmiş borçlarla, ödüllü demiryolu tahvilleri güvencesinin bütün geliri 5 090 836 liradır.

Bu tutar, tuz gelirinin bütün brüt gelirini kapsar. Net geliri bulmak için, tekeli işletme giderleri, yukarki tutardan düşülmelidir. 1911/12 yılında, bu konuda yapılan masraflar 311 872 liradır. O halde, bütün net gelir, 4 779 054 liradır.

Duyun-ı Umumiye'nin, hiç masraf etmeksizin tahsil etmekte olduğu vergi gelirinin toplamı, yani 3 707 478 lira, bütün güvence geliri olan 5 090 836 liradan çıkarılırsa, ancak, geri kalan 1 071 576 lira gibi küçük bir tutarın gidere gerek gösterdiği saptanmış olur.

İşte, Duyun-ı Umumiye'nin, tahsili ve yönetimiyle uğraştığı gelirler bunlardır. Kuruluşun bu konudaki uğraşısı, yukarda da gösterdiğimiz gibi 305 098 lira gidere yol açmıştır. Bu gider toplamından, bütün öşrü ve gümrük resimleri giderleri gibi, toplamı 11 155 liraya varan küçük giderleri de düşmek gerekir. Sonuçta, kuruluşun yönetim gideri olarak 293 943 lira saptanmış olur.

Kısa, Duyun-ı Umumiye, 1 071 576 liralık gelirin denetimi için 293 943 lira masraf etmektedir. Böylece, malî denetim giderleri, her yıl, denetlenen gelirlerin yüzde 27'sine varmaktadır.

Duyun-ı Umumiye denen kurumun, bu denli pahalıya oturan değerli işlevliği, acaba nerede ortaya çıkıyor?

Duyun-ı Umumiye'ce o denli büyük giderlerle tahsil edilmekte olan bütçe giderlerini şöylece gösterebiliriz:

YÖNETİMSEL GİDERLERE YOL AÇAN GÜVENCE GELİRLERİ

GELİR TÜRÜ	1911/12 YILI GELİRİ
İçkiler	357 146.43
Damga pulu	461 442.83
Damga pulu (ek)	44 721.35
Balık resmi	67 653.17
İpek resmi	90 661.49
Para cezası	6 946.12
TOPLAM	1 028 571.39

Yukarda gösterdiğimiz, 1 071 576 liradan azdır bu toplam. Aradaki ayırım, 1911/12 mali yılı bütçesi dışındaki 13 503 liralık gelire, geçen yıllar kalıntısından (bekaya) tahsil edilen 29 500 liradan ileri gelmektedir.

Hesapla bulduğumuz 1 028 571 liralık geliri denetlemek için 293 943

lira sarf edilmiştir. Bu gider, Maliye Nezaretinin, aynı gelirin tahsili için yaptığı masrafların dışındadır.

Bütçenin bu ayırtının (fasıl) denetiminin pek karmaşık bir mekanizmayı gereksindiği görülüyor. Malî denetimin pahalılığı da buradan ileri gelmektedir. Dolayısıyla, böyle bütçe ayırtları, güvence işi görmeye elverişli değildir pek. Çünkü, anılan denetim uğruna, bütün vilâyetlerde ş belet açan ve memur çalıştıran bir mekanizma zorunluğu kendini göstermektedir.

Aslında, bunların tümü gereksizdir. Çünkü, böylesine derdi bulunduran ve borç güvencesi görevi yapacak gelirler de vardır.

Artık incelememizin sonuna gelmiş bulunuyoruz. Bu noktada söyleyeceğim birkaç söz daha kalmıştır:

Avrupa'da çoktan bir yana bırakılan, fakat Türkiye'de nedense, uygulamasından hâlâ vazgeçilmeyen, yıllık borç itfası yöntemi kaldırılmalıdır. Böylece, devlet bütçesi bir ağırlıktan, kendini cendereye alan bir baskıdan kurtulmuş olacaktır.

Ödüllü demiryolu tahvilleri olağanüstü itfalarla, daha zararlı duruma gelmiştir.

Her yıl yüzbinlerce liralık yitime yol açan Tütün Reji'si kaldırılarak, onun yerine bandrol yöntemi getirilmelidir.

Duyun-ı Umumiye örgütü basitleştirilmeli ve daha az masraflı bir duruma getirilmelidir. Buysa, şimdiki gibi değişik ve karmaşık güvence sistemi yerine, bütçede zaten bulunan ve yukarda gösterdiğimiz gibi, malî denetimi aşırı giderlere yol açmayacak gelirlerin güvence gösterilmesiyle olanaklıdır.

Paris'te yeni borç, malî kurumlarca Türkiye'ye karşı izlenen politika uygun biçimde alınmıştır. Yüksek faiz alma ve karmaşık bir güvence sistemine başvurma biçiminde özetlenebilecek bu malî politika Türkiye'ye pek zararlı olduğu gibi, alacaklılar için de gittikçe büyüyen tehlikeler yaratmaktadır.

Saydığım bütün olgulara karşın, şunu da vurgulamak isterim: Önerilerim, Türkiye borçlar tarihinden doğmuştur. Ülkenin gelecekteki yazıtı ne biçim alırsa alsın, Türkiye'yi gelecekte kimler yönetirse yönetsin, aktardığım önerilerin gerçeklik alanına çıkabilmesi, malî çıkarlar ve ekonomik gelişme açısından koşuldur (şarttır).

Onikinci Bölüm

A) —

Devlet Tekeli Sorunu

Avrupa ülkeleri, Türkiye’de kazanç vergisinin yabancılara uzanması yanında, birtakım tekeller yaratılmasına da razı olmuşlardır. Yaratılmasına razı olunan tekeller, petrol, şeker, ispiro, oyun kâğıdı, kibrit ve si-gara kâğıdına özgüdür.

Bu tür izinlerin, hukuk kurallarına ne denli uyduğunu, bir devletin iç politikasına bu denli el uzatmanın, uluslararası hukukla ve Türkiye’nin yabancı ülkelerle yapmış olduğu sözleşmelerle ne denli bağdaştığını tartışacak değiliz.

Gerçekte Türkiye, yabancı ülkelerden izin almaksızın hiç bir iş yapamaz duruma gelmiş olduğundan, tekeller konusunda koparılan izin bile sevindirici bir başarıdır. Çünkü Türkiye bu sayede, mali politika-sında bir tür özgürlük kazanacaktır.

Şimdi ortaya çıkan belli başlı sorun, devletlerin itiraz hakkının ortadan kaldırılması ve tekelin bağımsızca uygulanmasıdır.

Türkiye, tekel yaratmak zorunda değildir. Osmanlı hükümeti, devletlerden kopardığı tekel iznine uygun olarak tüketim resmi yöntemini getirebilir.

Tekel yönteminde devlet, tekel maddesinin hem yapıcısı hem satı-cısı oluyor. Bu da ülkede yapım satım özgürlüğünü kısıtlıyor. Halbuki, tüketim maddelerinden sadece vergi almakla yetinilecek olursa, o zaman herkes bu tür maddelerin alım ve satımında bağımsız kalacak ve dev-lete yaptığı işi için vergi ödeyecektir.

Demek ki sorun «tekel mi, tüketim vergisi mi?» biçimine dönüşü-yor.

Yukarda andığımız anlamda tekelliliğe girildiğinde, hükümet, yö-netimsel işlevliğinden ayrılarak, ticaret ve sanayi alanına girmiş olacaktır. Sanayileşmiş Avrupa ülkelerinde bu alana geçme eğilimi çoktan beri vardır kuşkusuz. Bu tür ülkelerde hükümetler, demiryollarının, maden kömürü ocaklarının, fabrikaların, atölyelerin «malikidir».

Avrupa ülkeleri bu yola gitmezden önce, uzun bir yönetsel gelişme ve sanayi dönemi geçirmişlerdir. Tekeller yaratılması sorununda, önem-le dikkate alınması gereken bir husustur bu.

Batı Avrupa, sanayi gelişiminin son evresine girdiği halde, Türkiye henüz başında yer alıyor. Dolayısıyla, bugün Avrupa’ya yararlı olan Tür-kiye’ye zararlı olabilir.

Avrupa, bugün, düzeniyle ayrıcalık kazanan yönetim yöntemini ve

devlet mekanizmasını yüzyıllar süren çalışması sonucunda elde etmiştir. Türkiye'ye henüz başlangıcında bulunuyor bu görevin. Acaba hükümet, ordusunun, yönetiminin, yargıyerlerini (mahkemelerini), okullarını ıslahla uğraştığı bir dönemde, tekellerin gayet güç ve karmaşık işlemlerine zaman ayırabilecek midir?

Avrupa ülkelerinin yönetsel ve ekonomik uygulaması, siyasal partilerin yer aldığı bir toplumun çok etkin siyasal yaşamı, eksiksiz bir kamuoyu ve basın, bilim adamları, bilimsel dernekler yönünden denetlenmektedir. Türkiye'deyse bunların tümü ilkel bir durumdadır.

Avrupa ülkelerinde hükümetler sınai işlemlere, sanayi işlevlerine, ancak sanayi geliştikten sonra girişiyorlar. Türkiye'deyse durum bunun tersi. Devlet, tekelliliğiyle, daha yavru durumundaki sanayii boğmak istiyor. Hiç değilse, onu köstekleyecek tehlikeler yaratıyor.

Avrupa sanayiinin gelişiminde şu etmenler rol oynamıştır:

1. Sanayi burjuvazisinin doğuşu.

2. Tüketime artışıyla, sanayi malları pazarlarının gelişmesi, kişisel çıkarlarına sıkı sıkıya bağlı bulunan girişimcinin, kendi alanını büyütmek amacıyla olağanüstü bir düşünce ve güç sarfetmesi.

Devlet memurundan, sanayi ve ticaret alanının geliştirilmesi için, kuşkusuz özel bir güç sarfetmesi beklenemez. Devlet, batı Avrupa'da olduğu gibi, gelişmiş ve dünya pazarlarıyla ilişkisini kurmuş büyük sanayicilerle sahip bulunursa özel girişim, o zaman ikinci plana itilebilir. Devlet memurları, o zaman sanayi işleriyle uğraşabilir. Türkiye'deyse tersine, herşey henüz ilkel aşamadır ve özel girişimcinin girişim gücüne bağlıdır.

Türkiye'de, önce, girişimciler grubunun ortaya çıkmasına olanak tanınmalı, özel girişim teşvik edilmelidir.

Dolayısıyla, sanayi ve ticaret, tekellerle kısıtlanmamalıdır.

Birçok yıldan, özellikle meşrutiyet ilân edildiğinden beri, Türkiye'de sanayinin teşvik ve korunması gerekiminden söz edilmektedir. Birçok girişimin teşviki için yasalar çıkarılmaktadır. Devlet, sanayi ve ticaret alanını kendisi alınca teşvik yasalarının anlamı da kalmayacaktır.

Tütün vasağının ülkeye verdiği zararlar az mıdır? Bir zamanlar Türkiye'de tütün yapımcıları ve küçük çapta tütün tüccarları vardı. Bunlar tütünü işleyerek ve satarak az çok kazanmaktaydılar. Şimdiyse, onların verini, Türkiye'den Avrupa'ya her yıl 200 000 lirayı, kazanç adı altında kaçıran Reji almıştır.

Tütün tekeli, tütün sanayiini mahvetmiştir.

Öte yandan, bu sanayi kolu, eskisinden ayrımlı (farklı) olarak Mısır'da da gelişmiştir. Aslında, Mısır'da tütün ekilmemektedir. Mısırlı tütuncüler, Türkiye'den, Yunanistan'dan ve başka yabancı ülkelerden aldıklarını işlemektedirler.

Türkiye'ye dünyanın tütünle uğraşan iş yerlerine mal yetiştirmek-

tedir. Ancak, Türkiye'nin dışa satmakta olduğu hemen tümüyle ham tütündür. İşlenmiş tütün satışı yok denecek denli azdır.

Ülkede dışa satılan işlenmiş tütün, sigaranın değeri ancak 7 milyon kuruş olduğu halde, tütünü dışardan alarak işleyen Mısır'ın dış satımı 50 milyon kuruştur.

Mısırlı tütüncüler, özellikle Türkiye'den tütün alıp işlediklerine göre, Türkiye, tütününü ham olarak satmaktan kurtulup dış satım değerini neden en aşağı Mısır aşamasına çıkartmasın? O zaman, Mısır'la Türkiye arasında, işlenmiş tütün satımından doğan korkunç açık kapanacaktır. Mısır, özellikle Türk tütününü işleyerek kazandığı bu parayı, aslında Türkiye'nin sırtından ve uyanık davranmayışından kazanmaktadır.

Türkiye'den dışa, işlenmiş tütün satımının pek geri bir aşamada bulunuşu Reji yüzündendir. Özel girişimin, Reji yüzünden alan bulamayışındandır.

Başka sanayi dallarında da devlet tekeli yaratıldığı takdirde bu dalların âkıbeti de az çok aynı olacaktır.

Sanayiinin gelişimi konusunda, ticaretin bağımsızlığı ve özel girişimden daha önemlisi, pazarın genişletilmesi, yani ekici miktarının arttırılmasıdır.

Avrupa kentlisinin yaşamını Anadolu köylüsünün yaşamıyla karşılaştırınız. Avrupa sanayiinin gelişimiyle, Türkiye'nin geriliğini o zaman anlarsınız.

Eğer halk, düzenli kent ve kasabalarda yaşar, sağlıklı ve bakımlı konutlarda oturur, ev ve sokaklarını, havagazı veya elektrikle aydınlatırsa uygarlığın yarattığı eşyadan yararlanır, iyi giyinir, sık sık üst baş değiştirir, gazete okur, uygar eğlence araçlarını gereksinirse, sanayi ve ticaret mamullerine daha çok ilgi gösterir, sanayi malları pazarı gelişir.

Yok eğer halk, kulübelerde yaşar, hasırda oturur, çok basit giyinir, masasız, sandalyesiz, çatalsız, bıçaksız yemek yerse, sanayie yer kalmaz.

Tüketiciler çıkarılmalıdır ortaya. Sanayiinin gelişimi, uygarlığın gelişimi demektir. Dolayısıyla halkın uygar gereksimleri arttırılmalı ve halkın basit yaşamı daha onatlı (müreffeh) bir yaşantıya çevrilmelidir.

Ancak yeni gereksimlerin yaratılması ve arttırılmasında en önemli olan şey ucuzluktur.

Geniş pazarlar olmadıkça, yani çok sayıda alıcı bulunmadıkça, güçlü yerli sanayi kurulamaz.

Modern fabrikalar geniş pazarlara dayanmakta ve çok sayıda alıcılara umut bağlamaktadır. Dolayısıyla, bir ülkede, tüketici sayısının artışıyla, fabrika sayısı da artar.

Türkiye'de öncelikle ucuz metaa gereksim vardır. Ülke, tarım ülkesi olduğundan, ancak, dışa satacağı tahıl aracılığıyla gelir sağlayabilmektedir. Halk, bu yoldan elde edeceği parayla, daha çok mal alabilmelidir. Tarım ürünü fiyatı, yüksek tutulmalı ve fabrika malları ucuzlatılmalı-

dır. Halkın maddi durumu, ancak böyle düzelebilir.

Tüketim gücü, ancak böyle artırılır. Tüketimin artışına bağlı olarak, fabrika ve başka iş yerleri açılır. Özel girişimciler iş yeri açmayı ancak bu yolda kazançlı görür.

Bütün devlet tekelleri, fiyatları arttırmaya eğilimlidir. Ortada yarışma tehlikesi kalmayınca, fiyatları gereğinden çok yükseltmek tekel-ler için pek kolaydır. Sonuçta, yapma bir pahalılık doğar. Tüketim artış durur.

Konuyla ilgili en uygun örnek tütün Rejisidir. Söylediğimiz gibi Reji, 1884 yılında işlevliğe geçmiştir. Fakat, örgütünü kurarak geniş ölçüde çalışmaya koyulması için epey zaman geçmesi gerekmiştir.

Delaysiyle, Reji'nin ilk yıl içinde elde ettiği sonuçlar, gerçeği tanı olarak yansıtmayacağından hesap dışı bırakılabilir.

Ondan sonra doğal bir akış izleyen üç yıl içinde, yani 1885/6, 1886/7, 1887/8 mali yıllarında kurumun ortalama 5 771 272 kilo tütün sattığını bilmekteyiz.

Reji'nin, 30 yıllık ayrıcalık (imtiyaz) süresinin sonuna rastlıyan üç yıllık dönemlerdeki tütün artışı, yani 1908/9, 1909/10 ve 1910/11 bütçe yıllarında, ortalama tütün satışı her yıl için, 8 083 104 kiloya çıkmıştır.

Delaysiyle, tütün tüketimi, çeyrek yüzyılda, sadece 2 311 832 kilogramlık, yani yüzde 40'lık bir artış gösterebilmiştir. Bu süre içinde nüfusun da arttığı, kent ve kasabaların büyüdüğü dikkate alınırsa, tütün tüketiminde görülen bir artışın pek önemsiz olduğu derhal açığa çıkar.

Reji'nin, ülkede tütün tüketimine engel olduğunu kanıtlayan bu sayı ve oranlardan başka sayısal kanıtlar da bulunmaktadır.

Bilindiği gibi Bağdat Vilâyeti, tütün sorununda ayrı bir orun (mek-i) almakta, Reji'nin tekellelik bölgesine girmemektedir. Bütün ülkede dar anlamıyla tütün tekeli egemen olduğu halde, Bağdat vilâyetinde önceki bandrol yöntemi geçerlidir. İki yöntem arasındaki ayrımı anlayabilmek için, Bağdat'taki tütün tüketim artışına göz atmalı.

Vilâyetinde, tütünden bandrol'le alınan vergi tarifesi hep eski durumda kaldığından, bu vergiden sağlanan gelir, vilâyetin tüketim derecesini kesin biçimde açıklayacaktır. Reji örneğinde ele aldığımız yılların hesaplarını burada da kullanacağız.

Bu yıllar içinde Bağdat vilâyetinde sağlanan tütün geliri aşağıdaki gibidir:

Birinci Dönem	45 609 Osmanlı Lirası
İkinci Dönem	47 416 Osmanlı Lirası
Aradaki ayırım, 28 807, yani yüzde 63'tür.	

Kısa, Reji yöntemi geçerli olmayan Bağdat vilâyetinde tütün tüketimi yüzde 60'tan çok arttığı halde, Reji tekelinin egemen olduğu vilâyetlerde bu artış oranı yüzde 40'ta kalmıştır.

Bu süre içinde Bağdat vilâyetinde nüfusun, öbür vilâyetlere bakıldıkta daha çok artmış olduğunu kimse ileri süremez. Reji yönetiminde, İstanbul, Selânik, İzmir gibi büyük tüketim merkezlerinin de bulunduğu hesaba katılırsa, tütün tüketiminin, Bağdat'ta değil, Reji yönetimindeki vilâyetlerde daha çok artması gerektiğini çıkarsamak hiç de güç olmaz.

Eğer gerçek, bunun tersi biçimde çıkıyorsa karşımıza, onun nedeni, Reji'nin fabrika tütünü fiyatlarını çok arttırmış ve tütün tüketimini böylece kösteklemiş olmasındandır.

Daha önce de söylemiş olduğum gibi, devlet tekeli, tekel fiyatlarını arttırmak eğilimindedir. Bu arttırma eğilimi, rekabet yokluğu nedeniyle daha çok kazanmak belkilik (ihtimal) ve umudu yanında, genellikle hükümet mekanizmasının ıslahı çalışmasından ileri gelmektedir.

Öte yandan hükümet mekanizmasının yabancı sermayeyle çalışmakta ve bu uğurda yüksek faizler ödemekte bulunduğu da gözden uzak tutulmamalıdır.

Söz konusu nokta, özellikle Türkiye için büyük önem taşımaktadır. Yeni devlet çıkarları oluşturmak, her şeyden önce, tekel örgütü ve çalıştırılması konusunda gerekli sermayeyi sağlamak, yani borç almak demektir. Ancak, borçlar Türkiye'ye pek pahalıya oturmaktadır. Çünkü faizler «fahiş» derecededir. Alacaklılar aşırı ayrıcalıklar koparmaktadırlar.

Kıyası, hükümet, Avrupa'nın izin verdiği birkaç tekeli işletebilmek için, ağır faizli yeni borç sözleşmeleri yapmak zorunda kalacak, böyle büyük ve karışık ticaret girişimlerini yönetmeğe yetenekli, teknolog ve dürüst memur ve işçiler çalıştırmak zorunda kalacaktır.

Sıradan yönetsel işler için yetenekli memur bulunmadığı bir sırada, ince ticarî hesap ve düşünceleri kapsıyan ekonomik işlemlere girilmesi son derece güçtür. Bütçesinde henüz denge kuramamış, vergi topladığı sırada başvurulmuş en aşağılık kötü kullanımlar (su-i istimalleri) bile önliyememiş bir hükümet için böyle bir girişim olanaksızdır.

Ticarî işlemleri bilmemek nedeniyle yapılan her yanlış, baş vurulacak her kötü kullanım (sui- istimal), tekel fiyatlarının artışına yol açacaktır. Bilgisizce işlerin zararlarını giderebilmek için fiyat arttırımına başvurmak en kolay yol olacaktır.

Bütün bunlar, sonunda tüketicinin zararınadır. Fakat, malî araçları çok sınırlı bulunan tüketiciler, tüketim maddelerinin fiyatı artkça, ya tüketim maddelerinin kullanımını kısıtlayacak veya onların yerine daha ucuzunu kullanacaklardır. Ve bu durum, sadece tekel maddesine özgü kalmayıp, başka maddelere de etkisini gösterecektir.

Eğer tüketici, petrol, şeker, ispiroto, sigara kâğıdı, kibrit, oyun kâğıdı gibi şeyleri daha pahalıya almak zorunda kalırsa, sadece bu maddelerden daha az satın almakla kalmayıp, parasal olanaklarının azlığı

nedeniyle, başka maddeleri de daha az miktarda kullanacaktır (34)

Öte yandan, gümrük resimlerinin, yüzde 11'den, 15'e çıkarılacağını ve sonuçta, tüketim maddelerinin daha da pahalılaşacağını da getirelimiz usumuza.

Böylece, tüketim gücünün gelişimi yerine, gerilemesi, bunun sonucu olarak da sanayiın en azından duraklaması olgusuyla karşılaşacağız.

Ben, bütün bu koşullar ve sonuçları dikkate alarak, Avrupa'nın iznine bağlı bulunan yukarki devlet geliri kaynağından yararlanmak konusunda aşağıdaki koşulların da dikkate alınmasından yanayım:

1. Kullanılacak yöntem olanaklar ölçüsünde yalın olmalı.
2. Olanaklar ölçüsünde az personel kullanılmalı.
3. Denetim işlemi yalın ve kolay olmalı.
4. Tekel örgütü, olanaklar ölçüsünde çabuk kurulmalı.
5. Personelin, olağanüstü bir teknik bilgi ve ticaret deneyimine (tecrübesine) sahip olmasına çalışılmalı.
6. Devlet büyük masrafa girmemeli.
7. Devlet, zarar-ziyan tehlikesinden uzak kalmalı.
8. Halka, tekelleşme dolayısıyla ağır yük yükletilmemeli.
9. Sanayi gelişimi engellenmemeli.
10. Devlet, Avrupa'nın tutsaklığına bir kez daha düşmemeli.

Sayıdığımız koşullarda, tekelleşme yerine, tüketim maddelerine vergi koyma yöntemi kuşkusuz daha uygundur.

Bunu, petrol tekeline ilişkin edimsel (pratik) bir örnek ile açıklayabilirim:

Petrol tekeli konusu, Türkiye henüz bu konuyla ilgilenmeden çok önce, Alman parlamentosunda söz konusu edilmişti. Parlamentoda uzun uzunduya tartışmaya yol açan bu sorun, sonuçta, ne Parlamentonun, ne de kamuoyunun desteğini sağlayabilmiştir.

Petrol tekeliyle ilgili olarak dikkate alınan başlıca sakıncalar, tekelleşme nedeniyle fiyatların yükselmesi belkiliği idi (ihtimaliydi). Böyle bir şey, sanayii ilerletmiş, siyasal yaşamı olgunlaştırmış, çok sayıda teknik güce, deneyimli (tecrübeli) memur ve başka personele sahip ve ekonomik uygulamada geniş bilgisi olan Almanya gibi ülkede söz konusu olursa, bu özelliklerin bütünüyle tersini yapısında barındıran Türkiye'de haydi haydi olur.

Almanya'da kurulmasına cesaret edilemeyen tekeller, Türkiye'de kuşkusuz pek çok güçlüğü uğrayacak, büyük tehlikelerle karşılaşacaktır.

Türkiye'de petrol tekeli yaratılması, ilk bakışta yalın bir sorun gibi görülebilir. Fakat, gerçek öyle değildir. Dıştan petrol getirmek kolaydır.

(34) Doğu Sibirya'da bir zamanlar, petrol dışalımını (ithali) sınırlı olduğundan petrol fiyatı yüksekti. Bu nedenle, petrol yerine bakla yağı kullanılıyordu. Ancak, petrol ucuzlayınca, fiyatlar düştü ve herkes petrol kullanmaya koyuldu.

Çünkü petrol büyük anonim şirketlerin elindedir ve taşınması da düzenli yöntemlere bağlanmış bulunmaktadır.

Ancak, dışardan kolayca alınabilecek olan petrolü, ülke içindeki tüketim merkezlerine aktarmak ve satış işlemleri için bir örgüt kurmak pek karmaşık bir iştir. Güçlü kişileri ve sermayeyi gerektirir.

Petrolü, kıyı kent ve kasabalarına ulaştırmak, gemilerin ve uzman personelin işidir. Sonraları, petrol depoları da kurmak gerekecektir.

Böyle yatırımlar için nereden para ve insan bulunacağı sorulabilir, sorulmalıdır. Şimdiki duruma bakılarak, sorunun yanıtı «Avrupa'dan» diye verilebilir.

Avrupa'ya gelince, o, vereceği sermaye için, «fahiş faiz» aldığı gibi yeni güvenceler ve yeni ayrıcalıklar istemektedir.

Bu durum, Avrupa'nın Türkiye'yle olan her malî alış verişinde kural olmuştur.

Tekel izni verdikten sonra, Avrupa'nın istiyeyeceği güvence ve ayrıcalıklar neler olabilir? Bunun yanıtı çok basittir. Bizzat, petrol tekeli güvence hizmeti görecektir. Avrupa'nın bu malî hizmetine ödül olarak isteyeceği ayrıcalık, yine petrol tekelinin kendisi olacaktır.

Daha doğrusu, Avrupa, Türkiye'ye petrol tekelinin kurulması için vereceği yeni sermayeyi, ancak bir Reji yoluyla verecek, tütün rejisi türünden, bir de petrol rejisi kurulacaktır.

Avrupa'nın bu sorunda ileri süreceği görüş, tütün rejisinin doğuşunda ileri sürdüklerininin aynı olacaktır. Başka bir deyişle onlar, Türkiye'nin böylesine karmaşık ticarî bir girişimin üstesinden gelemeyeceğine, borcun düzenle ödenmeyeceğine inanacaklardır. Bu iki noktadan güvenli (emin) olabilmek için, petrol tekeli, kendi ellerine almak isteyeceklerdir.

Avrupa'nın, sorunu ortaya koyuş biçimi şu olacaktır:

«Eğer siz, petrol tekeli kurmak için bizden sermaye istiyorsanız, o tekeli bize veriniz.»

Böylece sorun, daha başlangıçta başka bir renge bürünüyor. Ve bir Türk devlet tekeli yerine, Türkiye'de bir Avrupa tekeli oluşturulmuş oluyor.

İş, ergeç dediğimiz biçimde sonuçlanacak ve bir petrol tekeli kurulması durumunda, bu bir Avrupa finans tekeli olacaktır. Bu tekelin, işletme sermayesi gibi, yönetiminin de Avrupalı olacağından kuşku yoktur. Bu da pek pahalıya mal olacaktır Türkiye'ye. Çünkü, öbür tekellerden de anlaşılmıştır ki, Avrupalı uzmanlar, Türkiye'de çalışırken, kendi ülkelerinde aldıklarından daha çoğunu almak, yabancı sermaye, kendi ülkesinde kazandığından daha çoğunu kazanmak tutkusundadır.

Yabancı uzmanlara, aslında hak vermek gerekir. Çünkü, uygarlık alanları dışında, yoksunluk bölgelerinde çalışmaktadırlar.

Reji yönetim kurulu, almakta olduğu yüksek maaşlar dışında, her yıl 20 000 lira deneli bir kazanç payı da almaktadır. Deyun-ı Umumiye'-deyse bu, haydi haydi böyledir. Yönetim kurulu, genel müdürlük ve merkez müdürlükleri yöneticileri, yılda, maaşları dışında 80 000 lira denli prim almaktadırlar. Bütün Deyun-ı Umumiye yönetimi yılda ölçümsel (tahmini) olarak 400 000 liraya mal olmaktadır devlete.

Tütün rejisi, şirket paylarına, yılda yüzde 12 faiz ödemektedir.

Petrol rejisinin daha az kazançla yetineceğine kimse garanti veremez.

Tekel kazancı iki ögeden kuruludur:

1. Ticarî kazanç.

2. Fiyatların yapay (sunî) biçimde artışından doğan kazanç.

Ticarî kazanç, üretim, yapım (imalât) ve alım-satım işlemlerinin, düzensiz örgüte ve merkezcilik yöntemine bağlı bulunmalarının sonucudur.

Orneğin, tütün tekeline kazancı doğuşu, tütün yapımının birkaç fabrikaya özgü kalışı ve işleme (imalât) giderlerinin son derece düşürülmesi ve büyük ölçüde tütünün pek az giderle ve gayet uygun koşullarla satılabilmesinden ileri gelmektedir.

Bununla birlikte reji öyle bir durumdadır ki, tütün fiyatını yüzde 20 arttırmamış olsa tütünden zarar edecektir.

Ancak, petrol tekeli, tütün tekeli denli kazançlı olmayacaktır. Petrol ticareti, daha bugünden öylesine merkezselleşmiştir ki, bundan sonra yeni bir merkezleşmeye yer yoktur. Petrol fiyatı, uluslararası paralarla ayarlanmakta olduğundan, Türkiye'nin fiyatlara hiç bir etkisi söz konusu olamaz.

Öte yandan petrol ticareti, imparatorluğun büyük vilâyetlerindeki dağınık pazarlara umut bağlamalıdır. Gerek bunlar, gerekse tütün rejisinin aynı konudaki deneyimleri ve gerekse petrol tekelinin kazanç ve giderleri için, büyük kazanç gereği dikkate alınırsa, petrol tekelinin, bugünkü koşullar altında, büyük bir ticarî kazanç elde edeceğini ummak şöyle dursun, tersine zarar ederek, bu zararı gidermek amacıyla tütün rejisi gibi, petrol fiyatını yapay bir biçimde arttırmak zorunda kalmasından korkulur.

Ancak, yabancı sermaye sahiplerinin, petrol fiyatını yapay bir biçimde arttırarak kazanç sağlamamaları için, petrol tekeli oluşturarak halkı soymak yakışık alır mı?

İşe bir başka noktadan bakarsak, bugün Türkiye'nin, dünyanın, belli başlı petrol şirketlerinin at oynattığı bir alan olduğunu farkederiz.

Şu liste, 1916 yılında, değişik yerlerden Türkiye'ye dış alınan (ithal edilen) petrol miktarını göstermektedir:

ÜLKELER	PETROL TUTARI (Kg)	DEĞER (Kuruş)
Rusya	122 605 310	69 613 432

Kuzey Amerika	10 550 190	7 350 851
Romanya	31 948 827	16 146 563
Avusturya	4 784 782	3 359 838
İtalya	2 688 488	1 992 986
Mısır	2 052 654	1 449 715
Başka	2 422 464	2 253 293
TOPLAM	177 152 715	102 166 678

Görülüyor ki en çok petrol Rusya'dan gelmektedir. Öbür ülkeler de Türkiye'ye daha çok petrol satmak konusunda yarışmaktadır. Bu yarışma, petrol fiyatlarının düşüşüne yol açmaktadır.

Petrol şirketleri, fiyat kırmakla birlikte, kazancı arttırma çözümleri (çareleri)ni ihmal etmemektedirler. Bunun için ticarî örgütlerini geliştirmektedirler.

Petrol satıcıları, bu amaçla alıcının ayağına değin gitmektedirler. Alıcıyı ülkenin en uzak köşelerinde bulabilmek amacıyla bir satış ağı kurmaktadırlar.

Devlet tekeli, bu gibi incelikleri ve ayrıntıları düşünmez. O, tüketicinin başka bir yere başvurmıyacağından emin olarak, petrol satış alanını genişleteceğine, tersine onu, belli merkezlere özgü duruma getirecek, alıcıyı, tekelin satış istasyonunu arayıp bulmak zorunda bırakacaktır. «Arasın bulsun» felsefesini, bütün rejisini göstererek kanıtlıyabiliriz.

Bu felsefe, tüketicinin büyüüp serpildiği bir ortamda uygulanabilir, ama pazarını geliştirmek zorunda olan bir ülkede değil.

Petrol tekeli yaratılınca, petrol üretici ve artıcıları, iç pazar üzerinde etki yapamaz duruma gelecektir. Onlarla, tüketici arasına tekeli girecek. Böylece petrol üreten şirketler, fiyatları düşürse bile, tüketimi arttırmış ve pazarı genişletmiş olmayacaktır. Çünkü tekeli, petrolü alıcıya hep eski fiyatla aktaracaktır.

Bütün bunların sonucu ne olacaktır?

Yanıt basit:

Petrol tekeli aracılığıyla, onu ele geçirecek kapital sahipleri, devlet sırtından yeni milyonlar vuracaklar. Halk, petrol fiyatının yüksekliği nedeniyle yeni bir yük altına dahi girecek, petrol tüketimi azalacak.

Halbuki petrol gerek ekonomide, gerekse uygarlıkta pek önemli bir etkindir. Petrol sayesinde, gece saatlerinden yarar sağlanıyor, gece okuyup yazma olanağı doğuyor. Tekelde bunların hiçbirisi olmayacaktır.

Tekelcilik, hükümeti karmaşık görev ve dertlere itecektir.

Şimdi de sıra, sanayi ve ticaret bağımsızlığına dokunmaksızın, petrol tekeli yerine sadece tüketim vergisi konulmasından doğacak sonuçları incelemekte:

Bilindiği gibi, 1910 yılında Türkiye'ye 102 166 678 kuruş değerinde 177 052 715 kilogramlık petrol alınmıştır. Bunlardan; Selânik, Dedeağaç,

Preveze ve Batı Trablus'a dış alınan (ithal edilen) petrol düşülecek olursa 79 945 568 kuruş (aşağı yukarı 80 milyon kuruş) ve 117 764 448 kilo petrol kalır.

Devlet, bu 80 milyon kuruşluk dış alımından 8.8 milyon kuruş gümrük almıştır.

Öbür ülkelerin petrol gümrüğünden kazandıklarına bakılırsa, çok düşük bir sayıdır bu.

Almanya'yı örnek alalım:

Almanya'da devlet, Türkiye gibi petrol kaynaklarına sahip değildir. Petrolü bütünüyle dışardan almaktadır. Alınan petrolden, ağırlığına göre gümrük istenmektedir. Bu verginin petrol değerine oranı, petrol değeri değiştikçe değişmektedir.

Cetvelimiz, Almanya'ya dış alman (ithal edilen) petrolün gümrük vergisini belirlemektedir:

ALMANYA'YA DIŞ-ALINAN PETROLÜN GÜMRÜK VERGİSİ

YILLAR	DEĞER (Kron)	VERGİ (Kron)	VERGİ-DEĞER ORANI (Yüzde)
1907	121 807	76 695	63
1908	108 344	77 381	71
1909	102 539	75 602	84
1910	93 664	78 263	74
1911	121 139	77 637	64
1912	135 133	83 785	62

Verginin en aşağı, yüzde 62 değerinde olduğu açık. Petrol fiyatının düştüğü bazı yıllarda vergi-değer oranı yüzde 84'e değin çıkıyor.

Türkiye'de, vergi-değer oranını yüzde 70 sayarsak, petrol dış alımı (ithali) 80 milyon kuruş olduğu zaman, yılda 56 milyon kuruş gelir sağlanmış olur.

Rusya'da bir put (16.38 kg) ağırlığındaki petrolden 60 kapık (1 kapık 5 para), yani 7.5 kuruş, kiloya vurursak, kilo başına 0.45 kuruş vergi alınmaktadır. Türkiye'de de Rusya'daki ölçüler uygulanacak olursa, ülkede kullanılan yıllık 118 milyon kilo petrolden 53.1 milyon kuruş vergi alınmış olacaktır.

Avusturya'dayse, 100 kilo petrolde 13 kron vergi ödenmektedir.

Türkiye'de tüketilen petrolden de bu ölçüde gümrük resmi alınmış olsaydı, yılda 15.3 milyon kron, yani 68.85 milyon kuruş gelir doğardı.

Yukarki örneklerden, petrole konacak vergiden, önemli bir gelir sağ-

lanabileceği anlaşıyor. Tüketim arttıkça, söz konusu gelir de artacaktır.

Yine de, vergiler dolayısıyla fiyatlar artacağından, tüketimin biraz azalması belkiliği (ihtimali) dikkate alınmalı ve uyanık davranmalıdır.

Petrol dış alımının gereğinden çok vergiye bağlanmasından doğacak sonucu kestirebilmek için Yunanistan örneği üzerinde durulabilir:

Yunanistan Duyun-ı Umumiye yönetiminin 1913 bütçe yılı hesaplarına göre kişi başına yılda bir kile 189 dirhem, yani 2.2 kilo petrol tüketilmektedir.

Türkiye'deyse, 1910 yılında 177 milyon kilo petrol tüketilmiştir. Nüfus, 26 milyon sayılırsa, nüfus başına 6.8 kilo petrol düşer. Yunanistan'a bakıldıkta, üç kat çok bu sayı. Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığındaysa epey düşük.

Aynı konuda bir karşılaştırma için, Almanya'nın petrol tüketimi üzerine bilgi verelim ve tüketimin yıllara göre artışını izleyelim:

ALMANYA'DA YILLARA GÖRE PETROL TÜKETİMİ ARTIŞI

YILLAR	GENEL TÜKETİM (kg)	NÜFUS BAŞINA TÜKETİM (kg)
1866-70	70.4	1.87
1871-75	154.5	3.75
1876-80	235.3	5.40
1881-85	389.3	8.54
1886-90	556.7	11.61
1891-95	755.9	14.82
1896-1900	926.1	16.97
1910-5	1002.4	17.04
1906-10	924.7	14.62
1911	974.9	14.96
1912	1055.4	15.91

1906 yılındaki tüketim düşüklüğü, resmî istatistik cetvellerinde ve ni bir yöntem uygulamaktan ileri gelmiştir. O zamana değin dışardan alınan petrolün ağırlığı, varil ağırlığıyla birlikte hesap edilmekteydi. Eski yöntemle hesap edilirse, 1906-10 döneminde ortalama tüketim 14.62 yerine 17.5'a çıkar.

Petrol vergisinin yükseliğine karşın, Almanya'da petrol tüketiminin nasıl artmış olduğunu böylece izledik.

Bugün Almanya'da petrol tüketimi, Türkiye'den iki kez daha çok.

Bununla birlikte, Almanya'da havagazı ve elektrik aydınlatmasının pek çok yayılmış olduğu da unutulmamalı. Türkiye'deyse henüz, gaz yağın-dan başka aydınlatma aracı yok denecek denli az.

Bunlara bakarak, hükümetin halka, ağır petrol vergisi yükletmemesi durumunda, gaz yağı tüketiminin büyük ölçüde artacağı umulabilir. Gaza konulacak vergi, onun fiyatının artmasına yol açacaktır.

Bununla birlikte, gaz fiyatının, konulan vergi ölçüsünde artması belkilidir (muhtemeldir).

Büyük petrol şirketlerinin, kendi aralarındaki yarışma nedeniyle, daha çok alıcı kazanabilmek için fiyatları düşürmesi olanaklıdır. Böylece, konulan verginin bir bölümü, onlar yönünden ödenmiş olacaktır.

Söz konusu şirketler, petrolü daha ucuz satabilmek için, taşıma ve başka giderleri azaltmağa çalışmaktadır. Örneğin, bugün Türkiye'de petrol (gaz yağı) teneke ve varil içinde satılmaktadır. Depo ve tanker kullanıldığında epey artırım sağlanacaktır.

Vergi nedeniyle, petrol fiyatının, vergi oranının arttırmayacağı, Almanya örneğine başvurularak açıklanabilir. Almanya'da ağır vergiye karşın, petrol fiyatları Türkiye'deki fiyatlar derecesindedir.

Kıyası, yukarıya aldığımız örneklerden de anlaşılacağı gibi, hükümet karmaşık ve üzücü tekel işlemiyle uğraşmaksızın, sadece petrol vergisiyle önemli gelir sağlayacaktır.

Buraya değin verdiğimiz bilgilerden çıkarılacak sonuç, Türkiye'nin, petrol tekelinden uzak kalmasının kendisi için daha hayırlı olacağıdır.

Kuşkusuz, sorun, söylediklerimizle her yer ve zaman için çözümlenmiş değildir.

Yönetimsel reformlar sonuçlanıp, Türkiye bir sanayi ve uygarlık ülkesi gibi yaşamağa koyulunca, durum bütünüyle değişmiş olacağından, o zaman tekel yaratılması sonucu başka biçimde çözümlenebilecektir.

Ancak, devlet tekellerini, daha bugünden zorunlu veya yararlı kı-lacak bir takım özel durumlar doğabilir.

Örneğin, Avrupa ülkeleri, tüketim maddeleri vergisi koyulacağı zaman ve söz konusu vergilerde sonradan değişme yapıldığında, Osmanlı devletinin davranışını sınırlama koşulunu getirebilirler.

Her şeyden önce devlet, malî işlerinde tam bağımsızlık elde edebil-melidir. Dolayısıyla, devletlerin el atımıyle (müdahalesiyle) sınırlandırıl-mış tüketim vergisi koyma veya böyle bir elatımdan arınmış devlet tekeli kurma almasıkları karşısında, kuşkusuz, devlet tekeli yeğlemesine yönel-mek gerekecektir.

Birtakım ayrılsal (müstesna) durumlar daha doğabilir. Sözün gelişi, petrol tekelini alalım ele. Türkiye'ye petrol getiren şirketlerin, petrol fiyatını arttırmaları konusunda anlaşmaları olanaklıdır. Olmuştur böyle şeyler. O zaman, rekabet özgürlüğü ortadan kalkacağından, petrol ticaretinin devlet tekeline alınması, ülke için daha iyi olacaktır.

Bu yolla, şirketlerin yerine geçecek olan devlet, petrol üreten ülkelerle doğrudan doğruya ilişki kurabilecektir.

Bu ve buna benzer durumlarda, tekelin, bir yarar sağlaması, sadece onun devlet elinde bulunmasıyla kabildir. Tekel, yabancı bir rejiye verildiği takdirde, devlete yarar sağlamak şöyle dursun, tersine, zarar verecektir. Çünkü, böylece, tekelden doğan bütün ticarî kazanç Reji'nin eline geçecektir. Devlet, bir kez daha Avrupa egemenliğine girecektir.

Yabancı devletlerin elatımı (müdahalesi) tehlikesi karşısında bulunmanın tüketim vergisinden daha hayırlıdır, andığımız durumlarda tekele girmek. Yukarıya almış olduğumuz bu düşüncemize ek olarak diyoruz ki, yabancı devletlerin egemenliğine girecek tüketim vergisi koymak, bir rejiye verilecek devlet tekeline daha yararlıdır.

Her şeyden önce malî bağımsızlık. Genel geçer slogan bu olmalıdır.

Bütçeler, Avrupa'nın elatımından (müdahalesinden) kurtarılmalıdır. Çalışmamızın birinci ayırtında belirttiğimiz gibi, Duyun-ı Umumiye, 111 avansları dışında, kendi denetimi altında, yıllık 8.2 milyon liralık devlet geliri bulunduğunu bildirmektedir.

Bunlara, başka malî kuruluşların denetimi altındaki gelirlerle, yeni borçların ilk bölüm güvencesi olan 2 milyonluk gelir daha katılırsa, toplam 11.8 milyonluk gelir bırakılmış olur Duyun-ı Umumiye'ye.

Perier bankasının vermiş olduğu borçla, o borcun henüz ödenmemiş avansları bu toplamın dışındadır.

Genel olarak dendiğinde, Osmanlı bütçe gelirlerinin 2/5'si daha şimdiden yabancı denetimi altına girmiş bulunuyor.

Duyun-ı Umumiye ve Tütün Rejisi, bütün ülkede şubeler açmış büyük kuruluşlardır. Devlet içinde devlettirler. Onların yönetimi altındaki personel bir ordu kadardır.

Türkiye'de, demiryolları, limanlar, daha bugünden özel ve yabancı şirketlerin elindedir. Onlara bir de petrol ve başka rejiler katılırsa, durum neye varır? O zaman maliye bakanlığı, bütün önemini yitirmiş Türkiye tam anlamıyla bir Avrupa sömürgesi biçimine dönüşmüş olacaktır.

Şurası da unutulmamalıdır:

Yaratılacak yeni rejiden kurtulmak kolay olmayacaktır. Bir kez, devlet uzun süre bir sözleşmeyle bağlanacak, öte yandan, ayrıcalık süresi bittikten sonra, tekelin bütün mal varlığını satın almak zorunda kalacaktır. Böyle büyük kuruluşların hesaplarının tesviyesiyle uğraşmak olay değildir.

En çıkar yol, kişinin, kendini bağlamıyarak davranışlarında bağımsız kalmasıdır. Hükümetler için de bu böyledir. Yeğ tutulacak alması, a ılımlı bir tüketim vergisi getirmek ya da düzenli bir örgüte sahip devlet tekeli kurmak. Yoksa, bir reji yaratmak değil.

EK - 1

Osmanlı Borçlarının Sonrası

Türkiye borçlarının, Parvus'un getirdiği dönemden sonra almış olduğu biçimi kısaca görmek yararlı ve gerekli olur kanısındayım.

Birinci dünya savaşının Osmanlı ve Alman imparatorluklarının yenilgisiyle sonuçlanması, İngiliz ve Fransız alacaklıları heveslendirmişti. 1918 yılı Aralığında, Alman ve Avusturya alacaklıları vekilleri geri gönderilmiş, İngiliz alacaklıları delegesi Block'la, Fransız alacaklıları delegesi Lamornaix, Duyun-ı Umumiye'yi yeniden çalıştırabilmek için ilişkilere başlamışlardı. Uzlaşım (antant) devletlerince işgal edilen yerlerde vergi toplamaya koyuldular.

Türk parasının değer yitirmesi, alacaklılar değil, Türkiye zararına sonuçlandı sadece. Çünkü, 1915 Martından beri yapılmıyan ödemeler, eski Türk parası değeriyle Londra'ya stok edilmiş sterlinle ödendi. Sevres antlaşması, Duyun-ı Umumiye'nin isteğini dikkate alan bir antlaşmaydı ve Alman, Avusturya delegelerinin yönetimden çıkarılmasını öngörüyordu. Eski yönetim zamanında yapılmış olan işler denetlenecek ve alacaklılar için zararlı olabilecek işlemler geçersiz sayılacaktı.

Türk parası, iç borç sözleşmeleri, bütçe ve başka konular, Duyun-ı Umumiye'yle, Osmanlı Bankasının da katılacağı bir yabancı malî komisyonla düzenlenecekti.

Ulusal kurtuluş devisinin başlamasıyla, Duyun-ı Umumiye önemli sorunlarla karşılaştı. Ankara, kendi bölgesindeki gelirleri kendi hesabına topluyordu. Duyun-ı Umumiye'nin protestosuyla, uzlaşımçı devletler, Osmanlı hükümetini sıkıştırıyordu. Hükümet, 1920 başlarında Ankara'nın vergi toplamasını önlemek isteyen bir bildiri yayınladı. Doğallıkla, ancak sözde kalan bir bildiriydi bu.

Askeri utkudan (zaferden) sonra Ankara, Duyun-ı Umumiye'ye, borçlar konusundaki her türlü görüşmeye kendisinin yetkili olduğunu duyurdu. Lozan Konferansında Hasan Saka, Muharrem Kararnamesiyle saptanan durumun değişmeyeceğini Duyun-ı Umumiye yönetim kuruluna bildirmeye hazır olduğunu söyledi. Borç ve ödemeler, Osmanlı İmparatorluğundan kopan ülkeler arasında bölündü. Türkiye'nin, ekonomik durumuyla orantılı bir indirim isteği kabul edilmedi.

Türkiye'yle birlikte, İtalya, Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Mısır, Yugoslavya, Irak, Suriye, Lübnan, Filistin, Şeria, Necit ve Hicaz, 1.3.1920 başlangıç tarihi sayılarak, paylarına düşeni ödiyeceklerdi.

İkiye ayrılmıştı borçlar:

1.1918 yılında var olan borç.

2. Türkiye'deki ayrıcalıklı şirketlerden ve bankalardan alınan avanslar.

Birinci bölüme girenlerin toplamı, 10 279 594, ikincisiyse 1 561 090 liraydı (adal olarak).

Paris'te kurulan Duyun-ı Umumiye Kurulunun hazırladığı, yıllık borç payları ülkelere göre şöyleydi:

DEVLET	17.10.1912'den önceki BORÇLAR	17.10.1912'den sonraki BORÇLAR
Arnavutluk	1.57	0.02
Asir	0.02	0.16
Bulgaristan	1.62	0.16
Filistin	2.46	3.03
Hicaz	1.13	1.39
Irak	5.09	6.25
İtalya	0.23	
Maan	0.10	0.12
Necit	0.10	0.12
Suriye	8.17	10.05
Türkiye	62.25	76.54
Yunanistan	10.57	0.55

Ayrıca, Mısır, 1855, 1891, 1894 borçlarının tümünü üstleniyordu.

Türkiye'nin, bölüşümün kimi noktalarına yapmış olduğu itiraz, Uluslar Topluluğunca (Cemiyet-i Akvam) Prof. Eugene Borel'in hakemliğine havale edildi. Borel'in, anlaşmazlığı çözümlemesinden sonra, Paris Duyun-ı Umumiye Kuruluyla yapılan görüşmeler, 1.12.1928 tarihinde TBMM'nin onayladığı bir sonuca bağlandı.

Anlaşmaya göre, Türkiye'nin yapacağı ödemeler, tutar olarak şöyleydi:

TARİH	ÖDEME (Yıllık) (Altın L.)
1929-'36	2 000 000
1936-'42	2 380 000
1942-'47	2 780 000
1947-'52	3 180 000

1952'den sonra yılda 3 400 000 sterlin veya eşdeğeri döviz ödenecekti.

Bütün bu ödemeler, Türkiye'nin payına düşen, 82 456 337 altın liralık borç ana parası içindi. 3 521 936 altın lira tahvil karşılığı borç ve 21 550 190 altın lira ödenmemiş kupon (tahvil kuponu) ve amortisman bedeli karşılığı borç içindi. Demek ki Türkiye Cumhuriyeti, toplam olarak 107 528 463 altın liralık borç devralmıştı.

1930'da ortaya çıkan ekonomik kriz nedeniyle, Türkiye'nin istediği

ekonomik kolaylık, 1932'ye değin süren görüşmeler sonucu kabul edilmiş ve yıllık ödemeler 700 000 altın liraya indirilmiştir.

700 000 altının dağılımı şöyledir:

1. Borcun % 7.5 üzerinden faizi	613 464 lira
2. Ödüllü demiryolu tahvilleri	30 686 »
3. Amortisman	15 850 »
4. Duyun-ı Umumiye Kurulu Gideri	29 450 »
5. Banka ve başka hizmet giderleri	10 550 »

Ödemedeki dengesizlik derhal açığa çıkıyor. Asıl borç ödemesi sadece 10 550 lirayken, 613 464 lira gibi korkunç bir faiz yükü var. Borç ödeme oranı, nêrdeyse, banka giderleri ölçüsünde. Bir de Duyun-ı Umumiye Kurulunu besliyoruz 29 450 altın lirayla.

Üstelik, Duyun-ı Umumiye'ye ödenecek paraları, Osmanlı Bankası sterline çevirme yetkisi olduğundan, bu bankada biriken Türk liralari, enflasyona da etken olmuştur.

Bütün bunlara bakıp, Türkiye'nin utkulu (zaferli) bir kurtuluş savaşı mı verdiği yoksa yengin bir devlet olarak mı görüşme masasına oturduğunu soracağı geliyor insanın. Kurtuluş Savaşını, emperyalizmin icazetini almak için mi yapmıştık?

Gerçi, İstanbul ve Samsun gümrük geliri dışındaki kaynaklarımız rehinden kurtarılmış, ancak ferah bir ödemeler dengesi kurulamamıştır. Öte yandan, ayrıcalıklı yabancı şirketlerin (demiryolu ve rıhtım şirketleri) mal ve ayrıcalıkları % 7.5 faizli tahvillerle satın alınıp, yeni bir yük altına girildiğinden, ödemeler dengesi son derece çürük temellere oturulmuştur. Bu yolda üstlendiğimiz borca bir göz atalım:

SATIN ALINAN	BEDEL	TARİH
Reji	40 000 000 F	1. 3. 1925
İzmir Rıhtım Şirketi	7 827 480 F	18. 6. 1933
İzmir-Kasaba Demiryolu Şirketi	162 468 000 F	31. 5. 1934
İstanbul rıhtım şirketi	1 400 000 F	29.12.1934
Aydın demiryolu şirketi	1 825 840 St.	1. 6. 1935
İstanbul elektrik şirketi	1 873 000 St.	1. 7. 1938

Bir altın lira 112. 217 frank ve 4.5 (yaklaşık) sterlin hesabıyla, ayrıcalık ve mal varlığı satın alınmasından doğan ek borç toplam olarak 2 709 334 altın lirayı (o. 916 2/8 ayarında 7.21657 gr. altın bir lira bulur. Ortalama yüzde 6 yıllık faiz dikkate alınırsa (sadece İstanbul elektrik şirketinin tahvilleri % 5, öbürleri %7.5 faizlidir), barış görüşmelerine tam bir yengin (galip) devlet gibi kalkmadığımız düşünülebilir.

Bu denli ağır borç yükünün kabul edilmesi için iki neden bulunabilir:

1. Türkiye'nin saygınlığını korumak.
2. Ülkenin dış tecimsel (ticari) ilişkilerini sürdürmek.

Fakat, Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya gibi ülkeler kendi pay-larını tam olarak ödememişler de ne olmuştur? Onlar saygınlıklarını mı yitirmişlerdir? Ülkenin, tahıl ürünlerine dış pazar yaratmak, ger-çekte bir iç dinamik ürünüdür.

Tartışma, böylece, mali ve ekonomik alandan, politik alana kayar. Şimdilik, kimi strateji uzmanlarına söylenecek söz, kurtuluş savaşının pek de öyle emperyalizm karşıtı sayılacak sonuçları olmadığıdır. 1950' lere değin emperyalist ülkelere haraç veren bir ülknin savaşçıları, ni-yetleri ne olursa olsun, emperyalist karşıtı savaştan, tam yengin çıkmış sayılmazlar.

Bugünkü Durum Tarihten Alınmayan Ders

Önceki sayfalarda, bugüne nasıl geldiğimizi gördük. Şimdi de bugün neler döndüğüne, başkaca dendiğinde, tarihten ders alıp almadığımıza bakalım: Maliye Bakanlığının yayınladığı, 1977 yılı bütçe gerekçesinde özel bir bölümü kapsıyor dış borçlar. Devletin iflasını ortaya koyması açısından üzerinde ibretle durulmaya değer bölümler var orada.

Bütçe gerekçesine göre, dış borçlar **DÖVİZLE ÖDENECEK DİŞ BORÇLAR ve TÜRK PARASIYLA ÖDENECEK DİŞ BORÇLAR OLARAK** ikiye ayrılıyor. Dövizle ödenecek dış borçların tutarı, 30.9.1976'da, 4 Milyar 942 milyon doları bulmuş. Bunun 3 milyar 424 milyonu, doğrudan doğruya bütçeden, 1 milyar 042 milyonu, bütçe dışı kamu sektörü yönünden ödenecek. Geri kalanıyse özel sektör borcu.

Borçlarımızın alacaklıları, Dünya Bankası, Uluslararası Kalkınma birliği, Uluslararası İskan Fonu, Avrupa Yatırım Bankası, Uluslararası Finansman Kurumu gibi kuruluşlar. En çok borçlu olduğumuz ülkelerin başında ABD geliyor, onu 492 milyon dolar borçla Almanya izliyor.

Borçların faizine bir göz atmak bile Osmanlı düzeninin, bütün bağımsızlık teranelerine karşın alabildiğine sürüp gittiğini kanıtlıyacak nitelikte: 4 milyarlık borç için 2 milyarlık, evet 2 milyarlık faiz ödenmektedir. Yani yüzde 50.

İşte, dışa bağımlılık bu demektir. Borç alanın özgürlüğü, borç verenin istemine göre kısıtlanır. Kuraldır bu. Hele böylesine ağır bir yük altında olanlar için, dış ve iç politikalarını kendi isteklerine göre düzenlemek, artık söz konusu edilemez. Borç verenin ileri sürmüş olduğu koşullar engeldir buna.

Borç veren ne ister? Paranın, kendi öngördüğü alanlarda kullanılmasını ister. Verdiği borç için ödeme güvencesi ister. Bunun için, ülkenin doğal kaynaklarını, ticaret etmenlerini ipotek etmek ister (35).

(35) Burada Marx'ın kapitalist ilişki ve anlayışın özünü veren bir formülünü anmanın tam yeri: *Do ut des, do ut facias, facio ut des, facio ut facias* (veriyorum VERESİN DİYE, yapıyorum YAPASIN DİYE, yapıyorum veresin diye, yapıyorum yapasın diye.) (Kapital 1/562. Rona Serozan, Marx/Engels, Devlet ve Hukuk Üzerine, 109, MAY Yayınları, 1977). Uluslararası finans kuruluşlarının yapısı hakkında bilgi edinmek isteyenler şu yapılara başvurabilirler: Banque Mondiale, Association Internationale de développement, Rapport annuel (değişik yıl raporları); les moyens financiers mis a la disposition des pays moins développés, 1961-65, OCDE, Paris, 1967; Efforts et politiques d'aide au développement, Examen (değişik yıllar), OCDE yayını; aide au

Bunları daha yakından saptamak için, örnek olarak AET'nin akçal kuruluşlarından olan Avrupa Yatırım Bankası'nın kredi koşullarını gözden geçirelim:

Banka, Tüzüğü'nün 20. maddesi uyarınca, Türk hükümetinin, ana para ve faizlerin, zamanında geri ödenmesini garanti etmesi üzerine 2.7 milyar dolar verilmiştir. Paranın büyük bir bölümü, tarım, enerji, ulaştırma, kimya, kağıt ve kauçuk dalında kullanılmıştır. Özel sektörün, tekstil sanayii ve çimento dalında aldığı para da küçümsenmeyecek ölçüdedir (AET, Türkiye Sürekli Deleşeliğı Bülteni).

AET aday üyelik statüsü çerçevesinde «Türk ekonomisinin hızlandırılmış biçimde kalkınmasına yararlı olmak amacıyla» yapılan bu yardımlar, ilkelerine uygun biçimde kullanılmadıklarından, yani, katma protokol gereğı alt yapı yatırımlarına yöneltilmediğinden, Türkiye'ye büyük bir faiz yükü gelmiştir en belirgin sonuç olarak. Bankadan alınan paranın faizi 169 700 000 dolardır. Yani, 271 800 000 dolara karşı, 169 700 000 dolar.

Borcun böyesine bir dönüşüme uğramasının asıl nedeni, doğallıkla, planlı ve istikrarlı bir ekonomi politikası izlenemeyişinde bulunabilir. Ödemeler dengesinde, fiyat aşamalarında bozukluğa yol açan ve ekonomik kalkınmayı durduran bu durumu çeşitli etmelere geri götürmek olanaklıdır. Özel sektöre, fikir vermektan, tavsiyede bulunmaktan, ona kolaylıklar göstermekten ve kamu kuruluşlarında siyasanın bir fonksiyonu olmaktan öte geçemiyen Türk plancılığının, global olurlu etkilere sahip olabileceğı düşünülemezdi elbet. Özel sektör her türlü karışımı (müdahaleyi) yadsıyan, dolayısıyla vergi, piyasa ve para koşulları karşısında aciz kalan devletten, borç yükünü, sağ salim hafifletmesi de beklenemezdi.

développement, ECDE (Değişik yıllar Examen'leri); Kooperation oder Konfrontation?, Progress Dritte Welt; Bonn 1975, s. 197 v.ö... Uluslararası finans kuruluşlarının, geri kalmış ülkelere yardım ederken, oralarda enflasyonist politikayı destekledikleri, artık Endonezya'dan Brezilya'ya değin bilinen bir gerçek olmuştur. (Bkz. Auslandshilfe ein Instrument für den Fortschritt?, Peter Bauer, 161 v.ö... Soziologie der Entwicklungslaender adlı yapıtta, Kohlhammer Verlag, 1968). Develüasyon, dolayısıyla enflasyon zorlamaların, yabancı uzmanlara şu gerçeğı anımsatmak ve kabul ettirmek gerekir: Geri kalmış bir ülke parasının dış ve iç değeri arasında bir ayrım elbet var olacaktır. O ülke parasını ille de dış değerine eşdeğer duruma getirmek ekonomide sağlıksal belirtiler yaratmaz. Olsa olsa, iç değerin görelî yüksekliğı nedeniyle hafiflemiş gibi görünen dış borçların, dış değer temelinde yeniden artışına yol açar. Uluslararası kuruluşların dış yardım koşullarının, uluslararası pazarların çıkarlarına uygun düşüğünü görüyoruz (Bkz. P. Jalée, Das neueste Stadium des Imperialismus, München, 1971).

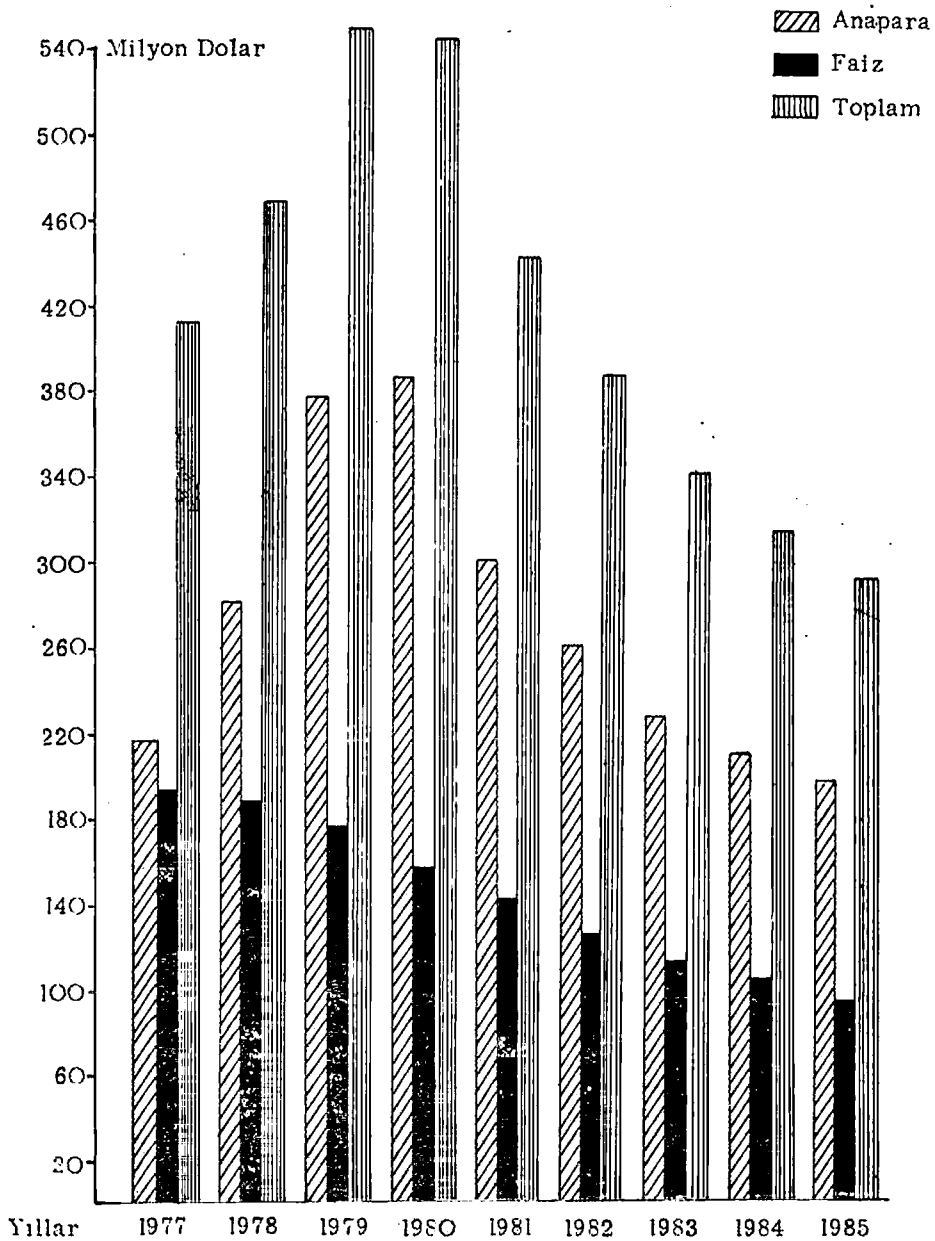
Türk ekonomisinin ve aile bütçelerinin allak bullak olmasına yol açan son zamlar, Türkiye'nin, dünyadan soyutlanamayacağını bir-kez daha açığa çıkarmıştır. Dış baskılar sonucu, birbiri ardınca gelen enflasyon dalgaları, sistem içinde bir önlem alma olanağı zaten bulunmadığından, bir küçük küllenin haksız ve aşırı kazanmasına ve büyük kütlelerin ezilmesine yol açmıştır. Bu sistem içinde, alınacak her önlemin, tüccar, esnaf ve hizmetlere kolaylıkla zamları yansıtacak zümrelerdir onlar. Dolayısıyla onların, pahalılıktan yakınması yoktur. Tersine, stokların yüzde yüz değer kazanması hepsini gönendirmiştir. Batı sıradüzeninin (hierarchy) belli kesimlerini de. Çünkü bir kez, Avrupa piyasasında Türk malları artık bedavaya kapatılabilmektedir. Dış satımda (ihracat) belli belirsiz bir kıvılcık Türkiye'den hiç değilse faizlerin devşirilmesini güvenceye alır gibi olmuştur. Öte yandan, her şeyden önemlisi, Türk lirasıyla ödenecek borçlar korkunç biçimde kabarmıştır (Bu borçların nitelik ve tutarına biraz aşağıda değineceğiz).

Enflasyonla, piyasada dolanan para arasında sürekli bir fonksiyonel ilişki kuran iktisat kuramları, dış ticaret dengesini düzeltme ve kredi sağlama amaçlarıyla yapılan devalüasyonlardan sonra bütünüyle sarılmıştır. Dış kaynaklı enflasyondan sonra, batılları yeni nimetlere kavuşturan Türkiye'ye ödül olarak biraz kredi verilmiştir. Bu ona, yüzyüzlü kapanmadan varlığını sürdürebilmesi, yeniden borç alabilmesi olanağı verecektir. Türkiye'yi borçlandırmanın ne denli kazançlı olduğu, değindiğimiz faiz gelirlerinden açığa çıkmaktadır. Şimdi batıllar, «aman Türkiye borcunu ödemesi» diye bakmaktadırlar. Çünkü ödenmeyen borçlar, borç tutarını aşan faiz yükümlülükleri getirecektir. Faizleri bile ödemekte güçlük çekecek Türk ekonomisi, kaynak yaratamaması nedeniyle, parasına, yabancı paralar karşısında yeni elastiklikler kazandırmak istiycek ve bu fasit daire sürüp gidecektir.

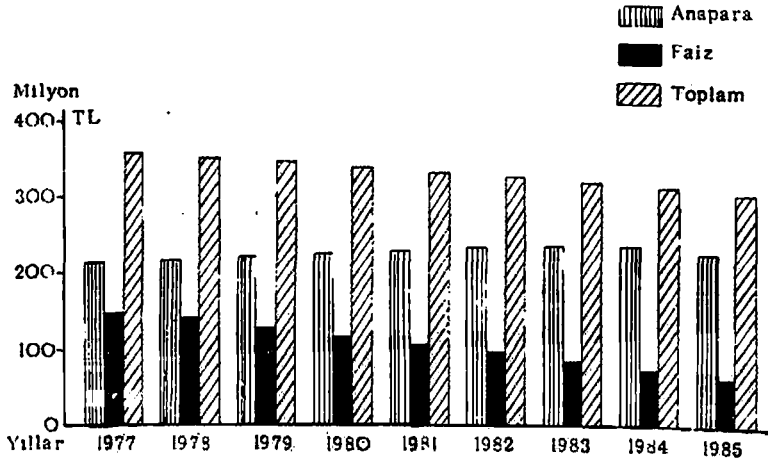
Az önce, para değerindeki düşüşün Türk parasıyla ödenecek borçları hayli yükselttiğine değinmiştik. Gerçekten de 3.5 milyar liralık borç, bir yıl içinde, para düşüşleri oranında artmıştır. Bu borçların da yarısından çoğu devlet yönünden ödenecektir. (Türkiye Sınai Kalkınma Bankası ve Devlet Yatırım Bankası borçlarını da bu arada göz önüne alıyoruz.)

Gerek dövizle, gerekse TL olarak ödenecek borçların dışsatımımız (ihracatımız) karşısındaki oranıyla, faiz ve ana para ödemelerinin birbiriyle ilişkisini tablolar halinde görmenin yararı vardır:

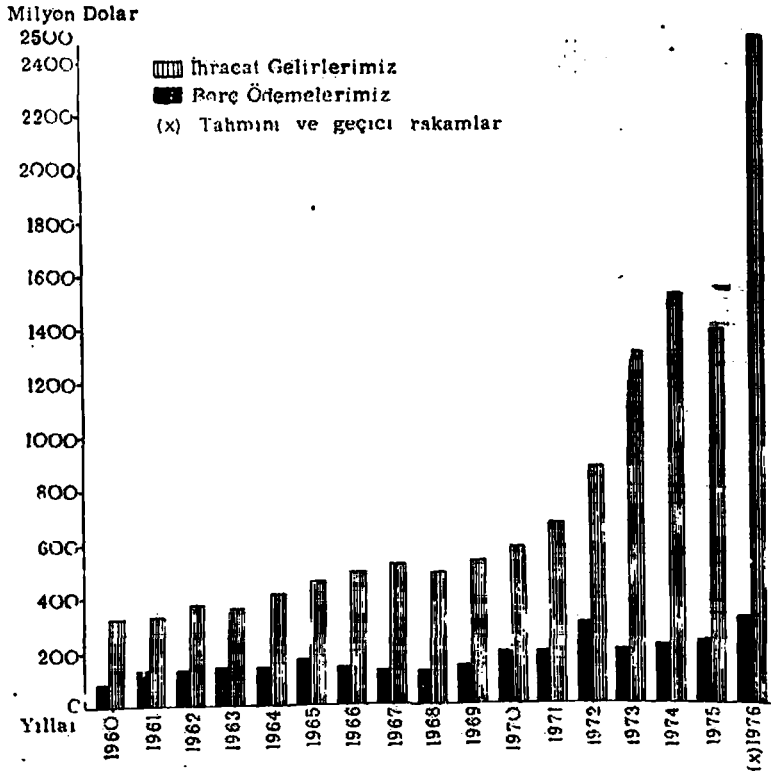
DÖVİZLE ÖDENECEK DIŞ BORÇLARIN YILLAR
İTİBARIYLA DAĞILIMI

**TÜRK LIRASI İLE ÖDENECEK DIŞ BORÇLARIN YILLAR
İTİBARIYLA DAĞILIMI**

DIŞ BORÇ ÖDEMELERİMİZ VE İHRACAT GELİRLERİMİZ

Yukarki tablolardan çıkan sonuca göre, 1985'e değin, dövizle ödenecek faiz gittikçe azalacak, ama yine de, ana paranın ortalama yarısı ölçüsünde olacaktır. Öte yandan, son para «ayarlaması» da dikkate alındığında, dış satımımızın yüzde 15'inden aşağı olmıyan bir kesimini bu tür (dövizle ödenecek) borçlara ayıracağız. Türk lirasıyla ödenecek ana para ve faiz oranlarının da eklenmesiyle, dış satım eğrimizin, yaklaşık dörtte birinin her yıl yine yurt dışına çıkacağını kabul etmek gerekir. Örneğin, 1977 yılında Türk parasıyla ödenen borcun dolar olarak karşılığı, 17 milyondur. Dövizle ödenecek borcun, yüzde 4.5 oranında kabarması demektir bu. 1976 yılı sayılarının dikkate alınmasıyla yapılan bu hesaplamaya, bir yıl içinde, devalüasyondan doğan yükselmeler katılırsa, toplam dış ödemeleri, dışsatımımızın yüzde 25'ine vardırmağa hak kazanılmış olur.

Cumhuriyet tarihinin en büyük ekonomik olayı sayılabilecek son zam furyası, dar gelirli yurttaş ölçüsünde devletin de geleceğini tehlikeye atan ve ancak savaş yıllarında ortaya çıkabilecek istifçilik, karaborsacılık ve vurgunculuğa yol açan, kötü politika sonucudur. Siyasal arenadaki sorumsuz, dalası yurt ihanetiyle nitelendirilebilecek yönetim biçimi ve siyasal karar odaklarının, sınıfsal dengenin değişiminden doğan çelişki karşısında her ne pahasına olursa olsun direnişi devletin tükenmesine yol açan belli başlı etmenlerden olmuştur. Dar gelirli, emekçi sınıflar üzerinde baskı yaratıcı kararlar almak, ekonomik bunalımdan çıkış yolu gibi görülmüştür.

Sadece iktidarda kalabilme tutkusu, politikacıları Türkiye'nin yarınıyla, hiç mi hiç ilgilendirmemektedir. Onlar halka, kemerleri biraz daha sıkmayı öğütlerken, kendilerini iktidarda tutan güçlere vurgun kapılarını ardına değin açarken, savundukları batı sistemine yaklaşımlarını uzak düşmüşlerdir. Batı kapitalizmini, yeniden üretimle ilgisiz bir vurguncu düzeninden ibaret sandıkları, batı tipi sanayi üretiminin teknolojik temelinden, pazarlama ve fiyat sorunlarını nasıl çözümlendiğinden habersiz oldukları için. Nihayet, batısal tarih gelişimini, bir ölçüde de olsa, Türkiye'de yineliyebilecekleri gafletine düştükleri için.

Gerçi dünya tek boyutlu değildir. Ülkelerin içsel sorunları, artık uluslararası gündemde görüşülmektedir. Nitekim AET, gerek Türk işçilerinin Avrupa'da serbest dolaşımı, gerekse Türk iç pazarının Avrupa'ya açılması özlemleri nedeniyle ön planda tartışılan bir güncel sorun olmuştur. AET'nin, kendi bünyesine Türkiye'nin dokuma sanayii ürünleri satışı kasıtlıyan son çizgisi, siyasal dayanışma kurallarını (Kıbrıs ve Ege sorununda) deviniye (harekete) geçirmeyişi, Türkiye'nin son zamanlarda duyarlılığını artırmıştır haklı olarak. Yine de Türkiye'nin genel tutumu, sorunlarını, ortak Avrupa politikası içinde çözümleme esasına dayanmaktadır. Oysa, ülkemizin ekonomik dengesini kurmanın çok değişik ve başarı şansı çok daha yüksek yolları yok değildir.

Türkiye'nin tarihsel lanet kıskacından kurtulma sürecini en azından hızlandıracak bu yolların kuramsal temellerini, ille de belli kutuplarda arama zorunluğu da yoktur. Batıda tartışması yapılan kuramların (kutuplara alerjisi olan için söylüyorum) yeni stratejilere dayanak biçimliyebileceği de kabul edilmelidir. Karşılaştırmalı avantajlar kuramı, bunun bir örneği olabilir. Ülkelerin, ekonomilerini ayakta tutacak faktörlerin (temel maddesi ülke içinde bol bol bulunabilecek faktörlerin) üretimde uzmanlaşması anlamına gelen bu kuram, aynı zamanda, uluslararası ticaretin yaşamasına da ağırlık tanımaktadır.

Sonuçta bir üretim dalını etken duruma getirerek, ekonomiye bir dinamiklik kazandırmak olanaklıdır. Bir takım başka faktörlerin üretiminden vaz geçilmesi, tek üretim dalının sağladığı karşı dengeyle, yitirilenlerin yerine yeni değerlerin konmasını sağlayacaktır. Dolayısıyla, öbür üretim faktörlerinin bir yana bırakılmasından doğan yitim büyük olmayacaktır. Ekonomideki adıyla, böyle bir girişimin fırsat veya paha maliyeti çok düşük olacaktır.

Ülkede kaynak yoğunlaşmasını sağlayacak bir strateji dönemine girilip en bol ve en kolay üretilen tarım ürünlerinin çağdaş bir anlayışla pazarlanması sağlandıktan sonra, örneğin montaj dalından vazgeçilmesinden doğan değer yitimini kat kat aşan bir kazanç sağlanabilecektir. Doğallıkla tarımsal gelişime koşut olarak ve ona destek olabilecek endüstri kollarının da geliştirilmesi plana alınsa: Örneğin kimya sanayiinin.

Deviniye geçirilmesi önerilen atıl tarım potansiyeli yanında turizm potansiyelini de söz konusu etmek gerekecektir. Gerçi bu konuda yıllardır çeşitli öneriler ileri sürülmektedir ve Dünya Bankasından bu amaçla 26 milyon dolar borç da sağlanmıştır. Ancak, merkezsiz bir planlamaya bağlı olmadan çarçur edilen bu dolarlar, borç ve faiz yükünü arttırmaktan fazla işe yaramıyacaktır. Daha öncekilerin yaramadığı gibi.

Yinelemek gerekirse, Türkiye, 1977 yılı sonunda hâlâ 994 milyar dolarlık tarım ürününü satamamış durumdadır. Bütün bunlar, ürünlerimizi ham madde olarak satmak zorunda kalışımızdandır (Bkz. Merkez Bankası Başkanının açıklaması, 21 Eylül 1977, Milliyet). İşlenmiş, iyi ambalajlanmış kaliteli Türk tarım ürünlerinin dünya ticaret alanında sürekli bir yer alması her halde güç olmayacaktır. ⁽³⁶⁾ Fakat, önceden bu sonucu sağlayacak kaynak yöneltilmesine geçmek ve ilgili sanayi dallarını geliştirmek gerekir. Kaynak arttırımı için, çeşitli global çözümler (çareler) ileri sürülebilir. Bunların başında dışa bağımlılığı arttıran çeşitli montaj ürünlerinden (başta, kara yolları giderlerini, petrol dışalımını büyük ölçüde etkileyen taşıt araçları) tamamen veya kıs

(36) AET'ye, eski İngiliz kolonilerinin aday üyeliğine karşın.

men vaz geçmek, kentlere akını önleyici programlarla konut yapımında düşüşler sağlamak gelebilir.

Bir örnek vermiş olmak için söyleyelim: Türkiye'de bu yıl ortalama 15 milyon metre karelik konut yapılmıştır. Metre kare en düşük 2000 TL maliyet esassından bu 30 milyar liralık bir yatırımdır. Bkz. Aylık Statistik Bülteni, 1977/IV. DSİ). Öte yandan, Azot Sanayii Genel Müdürlüğü, Türk dışsatımına çok büyük olumlu destek sağlayacak gübre tesislerine öngörülen 24. 3 milyar liralık yatırımda kaynak kıtlığı nedeniyle önemli gecikmeler olduğunu ve şimdiye değin bir yatırımın ancak yüzde 1'inin gerçekleştirilebildiğini açıklamıştır. Enflasyonlar nedeniyle, bu yatırımların, geciktikçe güçleştiği de artık çok iyi bilinmektedir. Örneğin, Gemlik Gübre Fabrikasının, 596 milyon lira olarak hesaplanan ilk maliyeti, yapılan bir maliyet revizyon hesabında 994 milyon liraya yükselmiştir. (37) İşte tek bir örnekle bile Türkiye'nin çelişkileri ortaya konabiliyor.

Türkiye'nin büyük trajedisini yansıtan bu çelişkileri ardarda nefes almaksızın sıralamak gereksiz. DÇM hesabına kur güvencesi sağlayarak kaynak bulma, taksitli satışları sınırlandırarak enflasyonu önlemeye çalışma gibi uydurma önlemlerle kökü kazınamayacak çelişkilerdir bunlar. Çıkar yol sadece düzen değişiminden geçtiği için, şimdilerde vaatlerin laftan öteye gitmemesi, devleti ele geçiren ticari ortalığın dağılmaması doğaldır. Durum kütlelerin, kimi yaratıklarca kanının emilmesine rıza gösteremeyeceği ülkeyi bir avuç sayguncunun tükenmez çıkar tutkularına satmasına göz yumamayacağı ana değin sürecektir.

(37) Döviz gereksinmemizi azaltacak iç arttırım önlemleri arasında, altın piyasasının denetimi herhalde anımsanmalıdır. Piyasada süs eşyası niteliğinde alınıp satılan altın tutarı küçümsenmeyecek ölçüdedir. Maliye Bakanlığı, Darphane ve Damga Matbaasının, 1975 Yılı Akçal İşlevlik raporu verilerine göre sadece süs eşyası olarak Darphanede her yıl ortalama 10 bin ton altın basılmaktadır. Ayrıca, yine süs olarak kullanılan paraları da bunlara eklemek gerekir. 1976 yılında 1.653.615 lirayı bulmuştur. Kimi yıllar bu tutar iyiden iyiyeye artmaktadır. Örneğin 1975 yılında, sadece meskuk (standart) birlik altın paranın sayısı 1.195.058'e varmıştır. Aynı yıl basılan külçe altın tutarı da 14.209.329 kiloya yükselmiştir. 14 bin ton altın, külçe gramı 130 TL. hesabıyla, 18 milyar 200 milyon lira eder. Yine 1976 yılını esas alalım. O yıl basılan toplam 1.958.671 altın liranın, Cumhuriyet altını olarak satılması durumunda, 1 Cumhuriyet altını 950 lira hesabıyla bunun yaklaşık 2 milyar TL'lik atıl kapasite yarattığı anlaşılacaktır. Gerçekte sayılar, Türkiye için çok yüksektir. (Veriler için bkz. Darphane Matbaasının sözü edilen yayını Ek Tablo, 9—10). Demek ki altın kullanımını sınırlandıracak siyasal bir programla yılda yaklaşık 20 milyar TL'lik bir ek kaynak sağlanabilecektir. Başka amaçlarla işlenen 55 ton altın (bkz. aynı kaynak) da hesaba katılırsa, sağlanabilecek kaynak yılda 27 milyar TL'lik bir toplama varır.

O gün geldiğinde, karşılaştırmalı üstünlükler kuramı gerçekleşebilecek ve Türkiye, belli faktörlerin üretici ve satıcısı olarak dünya ticaretine girebilecektir. Böylece, Türk tarım ürünleri işlenmiş madde olarak, dünya tarım ürünleri arasında tam rekabet de sağlayabilecektir. Tarımın düzenlenmesi geniş çapta istihdam sorununun çözümünü de kolaylaştıracaktır sonuçta. Bilindiği gibi, artan nüfus karşısında, gecekondulu türü montaj atölyelerinin, tüketime dönük salaş işyerlerinin istihdam kapasitesi yok denecek ölçüdedir. Hele, parmak sayısını geçmiyen «büyük» iş yerleri arasında 2000'den çok işçi çalıştıran birkaç tanesi, işsizlik sorununu çözümlmekten çok uzaktır. (38)

Tarımda makineleşme ve büyük işletme esasına geçmekle yeni topraklar işletmeye açılacak ve kırsal kesimdeki iş gücü oranı yükselecektir. İşletmelerin yetersizliği ve toprağın miras paylarına ayrılabilmesi, erozyon ve ilkel yöntemler yüzünden toprağın yetiştirme (inbat) yeteneğini yitirmesi nüfusun köylere göçmesinde ve yozlaşmasında etken olmaktadır. Kentte, yaşamını sürdürmek için her türlü işi kabullenmeye hazır, nesnel emeğini koşulsuz olarak piyasaya süren kişilerin yozlaşmasını doğal karşılamak gerekir (39). Tarımsal üretimin fizik olanaklarının marjinalin üstünde kullanımıyla dış satım eğrisi, ödemeler dengesini ayakta tutacak biçimde yükselecektir (39a). Üretimin rasyonelleştirilmesiyle maliyet çok düşeceği için, marjinal dış satımlar bile, bu düşük maliyetin karşılanmasına yetecektir (40).

İmdi, politikacıların allı pullu demeçlerinin doğru çıkmaması karşısında (41), ekonomik bunalımdan kurtuluş çözgesini (çaresini), izlenegelmekte olan yöntemlerin dışında aramaktan başka çıkar yol yok-

(38) 2000'den çok işçi çalıştıran yerler, Türkiye Demir Çelik, Ereğli Demir Çelik, Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları, Etibank, Çimento Sanayii, Tofaş ve Otosan'dır (İstanbul Sanayi Odası Dergisi, 102).

(39) Toprağı 0—50 dönüm arasında olan işletme sayısı 3.5 milyona yakındır. Büyük denebilecek işletmeler, toplam işletmelerin ancak yüzde 3'ünü biçimlemektedir. (Statik Yıllığı, 1973. DSİ).

Tarımsal savaşım ilaçlarına büyük ülkelerin bile gereksinmesi o'duğu. İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi'nin hazırladığı bir raporda (24 Temmuz 1970) sayısal olarak belirlenmiştir. Bu çıkış noktaları, Türk dışsatımına ışık tutabilir.

(39a) Ödemeler dengesiyle ilgili, Türkiye'yi de kapsıyan güzel bir uluslararası karşılaştırma için bkz. Kooperation oder Konfrontation?, Progress Dritte Welt, Bonn, 1975, s. 13 v.d.

(40) Bu yöntemle evrensel pazara girebilmenin bir koşulu da, kişilikli bir dış politika izleyerek üçüncü dünya ülkeleriyle bütünleşmektir.

(41) Gerçekleşmeyen açıklamalar için bkz. Başbakan Süleyman Demirel'in 10. Basın Toplantısı, Ankara 1968. O zamanlar Sayın Demirel neler söylemiş ne-

tur. Yani, taşıma suyla değirmen döndürmekten vazgeçilmeli, buyuru-
cu bir planlamanın ışığı altında iç arttırım önlemleri üzerinde düşünül-
melidir. Yıllardır hazırlanan, Türkiye'nin ekonomik bünyesiyle ilgili ra-
porlar, mali darboğazların aşılmasında izlenecek arttırım (tasarruf)
politikası üzerinde ayrıntıyla durmaktadırlar (42). Gerek kamu ekono-
mik girişimleri, gerekse genel sermaye piyasasını düzenleyici (43) ön-
lemler üzerinde 10 yılı aşkın bir süredir durulmasına karşın hiç bir
kesin sonuca varılmamış oluşu bugün içinden çıkılması son derece güç
gözükken dar boğaz trajedisini hazırlatıcı etmenlerden olmuştur. Yaban-
cı kökenli krediler, uyarıcı seslere kulak verilseydi ve devlet kişisel
çıkarların dört duvarı arasına kapatılmasaydı, son 15 yıl içinde dengeli
bir ticaret düzenine kavuşma olanağı doğar, ülke içi toplumsal sorun-
lar da bu arada kendi olanaklarımızla çözümlenmiş olurdu. Hâlâ
tatlı kazançlar ardında koşan yabancı sermayeden (44) her an arkası
kesilebilecek ve seyyal nitelikte işçi dövizlerinden umulan medetle uzun
vadeli yatırım hesapları yapılıyor (45). Evlerimizde suyumuz, elektri-
ğimiz, kanalizasyonumuz, hasta olduğunda bakacak doktorumuz, çocu-
ğumuzu okutacak okulumuz yokken, hac yollarına yüzbinlerce dolar
akıtılıyor (46). Gelecek enflasyonlarla, daha da kabarcacak, dış borçların
ana para ve faizlerinin nasıl karşılanacağı düşünülmüyor. Büyük bir
vurdum duymazlıkla, dördüncü 5 yıllık planın hazırlanması geciktiri-
liyor. Gününü gün etme, «yarına Tanrı kerim» felsefesiyle, gelecek
kuşaklara, kısıtı ülkeye ihanet ediliyor (46a).

ler? Yanlış kalkınma hesaplarını Türkiye'nin nurlu ufuklarının belirtisi mi
saymamış (s. 172). Yoksa demir - çimento satışlarının hızlılığını ekonomik
kurtuluşun çıkar yolu mu yapmamış (s. 234)? (Yani, tüccar ne denli çok demir
alıp stok eder, Karadenizli yurttaşlar ne denli demir alıp 2—3 milyona sata-
cakları daireler yaparlarsa, Türkiye o denli kurtulacakmış.) Bütün bu sayma-
larla herhalde yerimizde saymış olacağız ki, nurlu ufuklara açıldığı söylenen
9 yılın ardında karanlıkta kalıvermişiz.

(42) Bkz. Kamu İktisadî Teşebbüsleri Hakkında Birleştirilmiş Rapor. Maliye
Bakanlığı, Hazine Genel Müdürlüğü ve Milleflerarası İktisadî İşbirliği Teş-
kilâtı, Ankara, 1962; Kamu İktisadî Teşebbüslerine Ait Özel Raporlar (Bunlar
yabancı uzman veya kuruluşlarca hazırlanan raporlardır), Maliye Bakanlığı,
1961; Türkiye Genel Enerji Raporu. Türkiye 2. Enerji Kongresi İçin, Eylül
1968.

(43) Bkz. Sermaye Piyasasının Tanzim ve Teşviki Hakkında Kanun Tasarısına
Dair Özel Sektörün Görüş ve Teklifleri, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi
Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara, 1967. Bu yayında, özel sektöre
likidite ve güvence sağlayacak örgütlenmelere girme yolunda verilecek ödünler,
yani vurgun düzenini, dış finans kurumlarıyla de bütünleşerek sağlama alma
yolları üzerinde ayrıntılarıyla durulmaktadır. Sayın tüccar, borsa simsarı ve
montajcılarımızın, Osmanlı geleneğine uyarak dış piyasaya uyumlu tatlı ka-

İmdi, bütün bu us ve adalet dışı, ülkeyi bağımlılıktan bağımlılığa sürükliyen davranışların kökünü kazıyacak stratejinin saptanmasına gelmiştir sıra. Hinoğlu hinlikleriyle, devleti kendilerine peşkeş çekenler sahneden çekildiğinde, halka yine, ödenmesi kuşaklar boyu sürecek bir dış borç yükü kalacaktır. Devletin haracını yemiş olanlar, kıyıda safa sürerken, emekçi kütlelerin binbir cefa altında borç ödemeye çabalamalarını herhaide alayla izliyecekler. Onlar değilse bile, torunları yapacaklar bunu. Dedelerinin helal malınının tadını çıkarır, mülkiyetin kutsallığı üzerine nutuklar atarken. Doğallıkla, bu olanağa sahip olurlarsa. Toplumsal eşitlik kavramları, kişilerin kafasından siyaset arenasına aktarıldığında, yani emeklerini kişiler bizzat tasarruf edebildiklerinde, dürüst olabilmek için, vurguncuların kendilerine kalıt (miras) bıraktığı borçları ödeseler de, o vurgunların acısını çıkartmak istiyenlerdir belki. Emegın baş tacı edilmesiyle doğacak hukuk işte o zaman kapkaççıların, devleti babalarının çiftliği gibi ipotek edenlerin, ülkeyi intihara zorlayanların karşısına elbette dikilecektir (46b).

zançlardan vazgeçemediklerinin, bu kişilerin çıkar birliğiyle devletin özdeşleştiğinin, açıkçası, devletin nasıl çöpe atılmak istendiğinin kanıtıdır bu yayın. Kapitalist üretim modeli adı altında, ne tür ilişkilerin sürdürülmek istendiğinin kanıtıdır.

(44) Türkiye'ye son 15 yılda ortalama 1 milyar dolarlık yabancı sermaye girmiş ve bunun sadece kazanç olarak yüzde 52,7'si yine Türkiye dışına çıkarılmıştır. Kazanç güvencesi gördüğü sağlam temeller üzerine yaptığı yatırımlarla yabancılar, gerçekte, öz değerlerimizin bir parçasını transfer etmektedirler.

(45) Şimdiye değin gelen 1.5 milyar dolarlık işçi döviz de yine belli ellerde eriyip gitmiştir. (Krş. Ahmet Kuşdemiroğlu, Yabancı Sermayenin Ekonomiye Etkileri, İstanbul Ticaret Odası Dergisi, Kasım—Aralık, 1968, s. 48 v.ö.)

(46) Her hacı adayının. resmi döviz dışında, özel bir fonla yurt dışına çıktığı (Avrupa'ya yoliadığımız turis'ler gibi) artık bilinmekte.

(46a) Bu oluşumun nedenleri üzerinde dururken, sosyo-kültürel çerçeveye de geniş yer verilmelidir. Toplamların kuruluşunda olmasa da güncel evrelerinde, ekonomik kalkınmaya, daha kapsamlı dendidte, üretim ilişkilerine bu çerçeveden de bakmak yerinde olur. (Bu düşüncenin, kısa bir kuramsal tartışması için bkz. Der soziale Rahmen der ökonomischen Entwicklung Wilbert E. Moore, s. 9 v.ö., Soziologie der Entwicklungslaenfter adlı yapıtta, Kohlhammer Verlag, Köln, 1968).

(46b) Politükacıların bugünkü sorumsuzluğunda, toplumsal sınıfların henüz kemikleşmemiş oluşu baş etmen. Toplumumuz, siyasal bilimci Huntington'un deyimiyle «pretorik», yani bütün toplumsal güçlerin siyasal katılımını sağlayan bir toplum değil henüz (Political Order in Changing Societies, New Haven — London, 1969).

EK - 2

Parvus'un Dergideki Yazıları

Türk Yurdu Dergisinin Parvus'un İlk Yazısına Eklediği Önsöz

Ekonomiyi gerçekten bildiğini yaşıyan ve işlevliğiyle kanıtlayan bir yazarımız, geçen hafta yayınladığı bir broşürde «bir tüccarın en önemli zamanının yıl sonu bilanço zamanı olması gibi, bir ulusun bireyleri de en çok ülke ekonomisiyle ilgilenmelidir... Çünkü geleceğin hesap bilançocu crada'dır» diyordu.

Türk Yurdu'nun en çok önem vermek istediği konulardan birisi, ülkenin ekonomik durumunu ortaya sermek, çeşitli çözüm yolları önermektir. Bununla birlikte, dergimiz, ancak esnafın durumundan söz eden bir makale yayınlıyabilmıştır şimdiye değin.

...Türk yurdu, bu eksikliği gidermek amacıyla, ülkenin tanınmış iktisatçılarına başvurmuş. Ancak onlardan vaatten başka bir şey alamamış; bu bakımdan Türk değilse de, Türklere sempati duyan, ve ülkemizin ekonomik durumunu sağlam, dürüst yöntem ve etkin bir bakışla inceleyen birinin sayın Parvus Efendi'nin yardımını sağlamıştır.

Sayın yazarın Tanin ve Jeune Turc'teki makaleleri bilim ve yeteneğini açıkça göstermiş olduğundan, okuyucularımızın, kendisini yazarlarımız arasına katmamızdan gönenc (memnunluk) duyacaklarını umuyoruz.

Parvus Efendi'nin ekonomik ve toplumsal görüşlerinin kimi önemli noktalarına Türk Yurdu katılmazsa da, halkı sevmek ve elinden geldiğince yoksul halka yardımcı olmak gibi önemli bir temelde, yazarla uzlaşmaktadır.

Şimdi sözü Sayın Yazara bırakıyoruz:

Köylüler ve Devlet

Türk Yurdu, 8 Mart 1912 (47)

Türk ulusu, Osmanlı devletinin bütünlüğünü koruma yollunda uğraşmak zorunda olduğu gibi, onun bağımsızlığını savunma yolunda da sürekli olarak didinmek durumundadır.

Bugün ulus, biri siyasal, öbürü ekonomik iki tür tutsaklığın baskısı altında kıvranmaktadır.

Osmanlı devletinin eli kolu, kapitülasyonlarla, mali denetime yol açan anlaşmalarla ve başka sözleşmelerle bağlıdır. Bu sözleşmeler uyarınca kimi vilayetlerin gelirleri bile rehmedilmiş, hükümet istediği gibi davranamaz duruma gelmiştir.

Örneğin hükümet, Avrupa ülkelerinin iznini almaksızın, gümrük vergisini azaltıp çoğaltamaz. Gümrük gelirinin önemli bir bölümü, Düyun-ı Umumiye denen bir yabancı kurumca toplanıp harcanır.

Türkiye, Avrupa sermayesine, Avrupa mallarına, Avrupa teknik ve sanatına gereksinme duyduğundan, Avrupa bankalarının, ve büyük sanayiinin tutsaklığı altına girmiştir. Bu tutsaklık, gittikçe güçlenmektedir. Osmanlı hükümeti, borç almak, demiryolu yaptırmak istedi mi, yabancı ülkeler derhal etkinliklerini daha da genişletmeğe çalışmaktadır.

Bu bakımdan Türkiye, kendisini siyasal tutsaklıktan kurtarabilmek için, önce ekonomik tutsaklıktan kurtarmalıdır. Türkiye için, bundan başka kurtuluş yolu yoktur. Bin türlü diplomat inceliği işe yaramaz. Devlet ekonomik açıdan güçsüz oldukça, dostları onu incitecek, yağıları (düşmanları) soyacaktır. Bağımsız yaşamının tek koşulu, kendi işini kendi görececek duruma gelmektir.

Ekonomik bağımsızlık kazanabilmek, sanayi ve tarımın gelişmesine bağlıdır. Ekicilerin hemen tümü, Türk halkının büyük çoğunluğu köylüdür. Dolayısıyla, önce onları düşünmek gerekir. Türkiye'de köylü sorunu Osmanlı devletinin ekonomik gücü, yani gelecekteki yaşamı sorunudur.

Türkiye'de köylü sorununa, daha önemli bir başka noktadan bakalım:

Devlet kime hizmet eder? Devletin asıl görevi nedir?

Devlet, örneğin, sadece sermaye sahiplerinden ibaret bir sınıfa hizmet edebildiği gibi, aristokratlardan ibaret bir sınıfa da hizmet edebilir. Yöneticiler, bir klığın, dahası bir ailenin bile buyruğunda olabilir. Bun-

(47) Yazılar tarih sırasındadır (M.S.)

ların tümü, olayların gerçek yönüne geniş açıdan bakan biri için gönenç (memnuniyet) verici değildir.

Devletin kimin çıkarına çalıştığı sorusuna verilecek yanıt şu olmalıdır: Devlet, bütün ulusun ekonomice ve uygarlıkça gelişmesine hizmet etmelidir. Gerçek bu merkezde olunca, halkın çoğunluğunu köylülerin biçimlediği bir ülkede hükümet, kuşkusuz, önce köylülerin durumunu dikkate almalıdır.

İmdi, Osmanlı köylüsünün ne durumda bulunduğunu, onların ülke yaşamında ne gibi yararlar sağladığını ve nasıl bir umut vaad ettiğini inceliyelim:

Bu konuda, aydınlatıcı bilgi maalesef azdır. Köylünün durumuyla, şimdiye değin hiç kimse meşgul olmamıştır. Bu bakımdan onlar, unutulmuş ve terkedilmiş durumda kalmışlardır.

Köylü üzerine bildiklerimiz, onların, durmadan vergi ve asker verdikleridir. Başka konuda, köylüyü anımsıyan olmamıştır. En çok ihmal edilenler de Türk asıllı köylülerdir. Makedonya ve Ermeni köylülerini savunacaklar çıkmıştır. Ermeni, Bulgar, Sırp ve Rum aydınları kendi ırkdaşları olan köylüleri düşünmüşlerdir. Fakat, Türk köylüsünü arayıp soran çıkmamıştır.

Zaten köylü sorununun, ulusal bir sorun niteliği almasının nedeni budur. Gerçekte, köylü sorunu ulusal bir sorun değildir. Çeşitli azınlık grupların tümünü ilgilendiren toplumsal bir sorundur.

Bulgar ve Ermeni aydınlarıyla köylüler arasında az çok bir ilişki vardır. Bu durum, söz konusu aydınların, uygar evrendeki etkinliklerini ve orunlarını (nüfuz ve mevkilerini) yükseltmektedir. Dolayısıyla, bu aydınların ileri sürdüğü savlar ve öneriler, kendi uluslarının savları ve önerileri gibi ele alınmaktadır.

Türk aydınlarına gelince, onlar, tersine köylüden yüz çevirmişler, böylece Türk ulusunu siyaset dışı bıraktıkları gibi, kendinlerini belli bir amaçtan yoksun etmişlerdir. Uygar dünyada, Osmanlı hristiyanlarının, Türk egemenliğine karşı baş kaldırdığı yolunda bir kanı uyanmasının nedeni de, hristiyan azınlıklar içindeki aydınların, andığımız işlevliğidir.

Türk aydınları Türk köylüsüyle ilişki kurduğu ve halkın çıkarını dile getirdiği takdirde durumun değişeceğine kuşku yoktur.

O zaman, Türk sorunu, Türk ulusallığı ve Türklerin ulusal ilerlemesi sorunu da Bulgar, Ermeni ve başka azınlıkların sorunu sırasına girecek ve uygar dünya, onlara da öbür uluslara davrandığı gibi davranacaktır.

Durum böyle olunca, değişik azınlıklar arasında şiddetle süren mücadele de, halk katmanlarının çıkarları arasında bir uyuşkunluk doğacağından, hafiflemiş olacaktır.

Osmanlı ülkesinde, köylünün durumunu, ancak onların devlet yaşamındaki durumlarından anılabilmekteyiz.

Meşrutiyet, askerlik görevini İstanbul'daki müslüman olmıyan nüfusa doğru kapsamlaştırdı. Ancak, bugün de, askerlikten en çok etkilenen, yine köylü katmanıdır. Çocuğu askere giden bir köylü ailesi, en sağlam bir işçisinden yoksun kalıyor. Bu durum, köylünün ekonomik gücünü büyük ölçüde azaltıyor.

İslam nüfustan, önce, 180 erkekten bir erkek askere alınmaktaydı. Sonra bu, 135'te bire düştü. Son beş yıldır da 100 erkekten biri asker yapılmaktadır.

Anayasa gereği, askerlik yükümlülüğünün islam olmıyanlara da yöneltilmesinden, islam köylü için pek büyük bir yarar doğmamıştır. Ordudaki asker sayısı arttırıldığından, islamların askerlik yükümlülüğünde bir hafifleme olmamıştır.

Bundan başka karşılık (bedel) vererek askerlik yükümlülüğü dışında tutulma yöntemi yine alıkonulmuştur. Bu fırsattan en çok, kent ve kasabaların hristiyan halkı yararlanmaktadır. Hükümet, 1911/12 bütçesinde, askerlik karşılığı olarak bir milyon lira gelir göstermiştir. Bu tutara göre, karşılık vererek askerlikten bağısıklı tutulacak kişilerin sayısı 20 000 olmalıdır. Halbuki, aynı yıl sadece 9 ay içinde, askerlik karşılığı olarak 134 204 878 kuruş toplanmıştır. Demek ki yıl sonuna değin 30 000 kişi bu olanaktan yararlanacaktır.

Kent ve kasabalarda oturan müslüman ve hristiyan halkın büyük bir bölümü, ve zengin köylüler karşılık ödiyerek askerlik görevinden kurtulma olanağına sahipken, yoksul köylü, özellikle Türk köylüsü böyle bir olanaktan yararlanamıyor. Demek ki askerlik, yoksul köylüye düşüyor: Yoksul Türk köylüsüne.

Karşılık yöntemi alıkonulmasaydı, en aşağı 30 000 yoksul köylü asker olmaktan kurtulacaktı. 30 000 yoksul Türk köylüsü, bir o denli kentli, kasabalı ve çoğunluğu hristiyan insan 50 lira karşılık ödiyor diye, üç yıl orduya hizmet etmek zorunda kalmaktadır. Bu hesapla, zengin katında, askerliğin günlüğü 5 kuruş değer taşıyor. Yoksul köylünün emeğiyle, günde 5 kuruş ediyor. Bu kadarcık bir para için yoksul aile, üç yıl, belli başlı dayanağından yoksun bırakılıyor.

Orta halli bir aile için, para ödiyerek üç yıllık bir hizmetten kurtulmak, küçümsenecek bir nimet değildir. Böylece bağımsız kalan biri günde 20-30 kuruş kazanabilir. Burada, gerçekten zengin olanları söz konusu bile etmiyoruz. Onların, devlete üç yıl için 50 lira vermeleri hiçten bile değil. Buna karşılık gündelik kazançlarının ancak liralarla ölçülebileceği de kesin. Dolayısıyla, para ödiyerek askerlikten kurtulmağa çalışacakların sayısı gitgide artacak.

O halde, askeri reform denen şey, Türk köylüsünün eskiye bakıl-

dıkta daha çok asker vermesini sağlamaktan ibarettir (48).

Şimdi de vergiler sorununu ele alalım: A. Heidborn, Türk maliyesi üzerine yazmış olduğu yapıtta, kent ve kasaba halkının vermekte olduğu vergilere ilişkin ibret dolu bir liste veriyor. Listeye göre, köylü 10 902 820 lira dolaysız vergi öderken, kent ve kasaba halkının ödediği sadece 1 645 498 lira. Dolayısıyla, köylünün yükümlülüğü altı kat daha çok.

Gerçi köylü sayısı da yüksek. Ancak, kent ve kasaba halkı daha çok kazanmakta.

Aşarın, değişik bölgelerde nasıl bölüşüldüğünü incelersek şöyle bir sonuç elde ederiz:

1909/10 Aşarı

BÖLGE	1909/10 AŞARI (Osm. L.)	NÜFUS BAŞINA (Osm. L.)
Rumeli	1 368 570	27.7
Ermenistan-		
Kürdistan	885 199	25
Irak	378 290	27.2
Anadolu	2 440 842	33.3
Suriye	754 590	33.5

Listeden, aşarı, daha çok Anadolu köylüsünün ödediği anlaşıyor. Nüfus başına düşen miktara bakıldığında da böyle bu. Bir Anadolu, bir Ermenistanlıdan %35, bir Rumelili'den %50 daha çok vergi vermekte.

Manastır Vilayet vergilerini incelersek, birey başına 20.8 kuruş düşüğünü görürüz. Bu hesaplara, Anadolu köylüsü, Manastır Vilâyeti halkına bakıldıkta %65 daha ağır yükümlülük altında.

Halkın ödemekte olduğu verginin ağırlığını tam olarak saptıya-bilmek için, sadece birey başına düşen vergi tutarını bilmek yetmez. Bir de toprağın ne verdiğine bakmak gerekir. Bu da tarım sorununa uzanmayı gerekli kılar. Bu noktayı başka bir yazımızda ele alacağız.

(48) Askerlik karşılığı sorunu Mebuslar Meclisinde görüşülürken, Harbiye Nezareti onun tamamen kaldırılmasından yana çıkmışsa da muhalefetin direnmesiyle, karşılık yeniden kabul edilmiştir.

1911 Yılı Malî Durumuna Bir Bakış

Türk Yurdu
3 Mayıs 1912

Devletin, sadece mali dengesini değil, ekonomik dengesini de dü-
şünmek gerekir.

Meşrutiyetin ilanından bu yana geçen zaman dikkate alındığında,
1911 yılı mali açıdan en kötü yıldır. Ancak yetkin (mutlak) kötü de-
mek de doğru değildir ona. Ekonomik yaşamın her yönünde bir geliş-
me görüldüğü için.

Mebuslar Meclisinde kabul edilip onaylanan 1911 bütçesi, şu genel
sayıları kapsamakta:

GELİR	27 755 743 Osm. Lirası
GİDER	35 314 995 Osm. Lirası
AÇIK	7 559 253

O zaman Maliye Nazırı bulunan Cavit Bey, gerçekte, gelirin daha
yüksek olacağını ölçümlemiş (tahmin etmiş) ve gelirin 30 milyona çık-
masıyla, açığın iyice kapanacağını söylemişti.

Cavit Bey'in ölçümlemesi, genellikle dendikte doğru çıkmıştır: Ca-
vit Bey bütçesinin Kasım sonuna değin geçen, dokuz ay içinde gelir
20 milyondan çok artmış ve 2 022 103 167 kuruşa varmıştır.

Aralık gelirleri, geçen yılın aynı ayına düşen gelirlere bakıldığında
daha düşük olduğu halde, yıllık hesaplara bakıldıkta 1911 geliri 31
milyon liradır. O halde malî yıl sonundaki iki ayın yani Ocak ve Şu-
batın gelirleri ölçümsel olarak 7.5 milyona varabilmiş demektir.

Bu sayı çok büyüktür. Fakat, şurası da unutulmamalıdır: Yıl so-
nunda devlet hazinesine giren para tutarı artmaktadır. Çünkü, Reji'
den yıllık tütün ve tömbeki geliriyle, şirketlerden demiryolu kazanç-
ları o zaman alınmaktadır.

Gelirle gider arasında büyük ayırım vardır yine de. Müzmin duru-
ma gelen bütçe açığı, gelirin %25'iyle 35'i arasındadır ve kuşkusuz,
ekonomik yaşama güçlü bir baskı yapmakta, kalkınmayı güçleştirmek-
tedir. Bu nedenle, giderlerin azaltılması, yerli ve yabancı uzmanlarca
salık verilmektedir.

Türkiye'nin, arttıırma son derece uymak zorunda olduğuna kuşku
yoktur. Ancak, uygulama, sadece arttıırma ile denge sağlanamayacağını
göstermiştir.

Meşrutiyet, büyük memurların maaşlarını oldukça azaltmıştır.

1908 bütçesinde hanedan tahsisatiyle, nazır maaşları 1 459 286 lirayken, 1910 bütçesinde 779 333 liraya indirilmiştir. Ayrım, 720 000 lira kadardır (49). Fakat öte yandan, Mebuslar Meclisinin yönetimi ve başka ereklele özgüleme (tahsisat) vermek gerekmiştir.

En önemli sorun, kalkınmanın para gereksinmesidir. Demiryolu ve okul sorunları vardır. Hükümet, bütün geliri, ülke çıkarları yolunda kullanamamaktadır. Onların büyük bir bölümü, borçlara gitmektedir.

Borçlu olan ülke, sadece Türkiye değildir. Bugün, Avrupa'nın bütün ülkeleri borçludurlar. Fakat, sanayi ve sermayesi gelişmiş ülkelerde, devlete borç para verenler, yerli bankalar ve finans grupları olduğundan, devletçe ödenen borçlar, yine yurt içinde kalmakta, yine iç girişimlerin finansmanı yolunda kullanılmaktadır.

Türkiye'de iş böyle değildir. Osmalı devletine para verenler, hemen sadece yabancılarıdır. Dolayısıyla ödenen borçlar, hep yabancı bankalara akıp gitmektedir. 1911 bütçesinde bu tür paralar 6 810 677 lirayı bulmuştur.

Devlet yönünden, demiryolları gelirlerinin tamamlanması, yani demiryolları şirketlerinin kazançlarını güvenceye almak için verilen paralar da dışa akan akçeler arasındadır. Bu sorun, son derecede büyük önem taşımaktadır.

Herkes, yabancı sermayenin Osmanlı ülkesine çekilmesinden söz ediyor. Halbuki borç ödemek için yabancı ülkelere akıtılan paraların, dışardan yabancı sermaye olarak gelenden çok olduğunu görüyoruz.

Bu ödemelerin zorunlu olduğu da açıktır.

Bununla birlikte, şu gerçeği de görüp göstermek gerekir: Paranın ülke dışına akıp gitmesi, sanayi gelişmesini kösteklemektedir. Zaman geçip de ülkede büyük sanayi geliştikçe ve Türkiye zenginleştikçe, yurt içi borçlanmalar olanaklı olacak ve Düyün-ı Umumiye'ye akan paralar ülkede kalacaktır.

Söz konumuz, ilerde Türkiye sanayileştiğinde neler olup biteceği değil, ekonomik gelişimi köstekleyici veya destekleyici güç ve etkenleri araştırmak ve onların ne yolda kullanıldığını saptamaktır.

Bizim çıkarsamak ve açıklamak istediğimiz ekonomik gerçek, Osmanlı devletinin Avrupa'yla olan malî ilişkilerini ve bu ilişkilerin, Türkiye'nin iktisadi gelişmesine yapmakta olduğu etkileri iyice anlyabilmek konusunda çok önemlidir. Ülkede sanayi gelişimi için Avrupa'yla ilişkide bulunmak zorunludur.

Avrupa'nın, Türkiye'ye para vermesi, insanca düşünce ve duyguların ürünü değil, bu paralar aracılığıyla, yine kendi servet ve güçlerini arttırma isteğinin itkisiyle doğmuştur. Burası apaçıktır.

(49) Yüz lira ve daha çok maaş alan 69, bir liradan 10 liraya değin maaş alan 70.000 memur bulunmaktadır.

Durum böyle olunca, biri Türkiye'nin yararını, öbürü zararını doğuracak iki akım çıkıyor ortaya.

Avrupalı maliyeciler, verdikleri borçla, Osmanlı devletinin yararına çalışıyor görünürken, onu kendi etkinlikleri altına almaktadırlar. Türkiye'nin mali tutsaklığı, onun gelişmesine engel olacak noktaya gelmiştir.

Osmanlı borçları, eski yönetimden kalmış bir kalıttır (mirastır). Anlaşıyor ki, mutlakiyet yönetimi, ülkede, iktisadi gücü gelişmekten yoksun etmekle kalmayıp, Türkiye'nin başına daha büyük belalar açmış, Türkiye'yi, Avrupa bankalarına tutsak gibi, zincirlerle bağlamıştır.

Eğer, Avrupa'dan alınan paralar, ulusun gerekimlerine harcanmış olsaydı, kuşkusuz, bugün Türkiye için daha yararlı sonuçlar doğardı. Borç alınan milyonlar, demiryollarına, ulusal eğitime, tarım ve sanayine harcansaydı, bugün Osmanlı devleti daha zengin bir durumda bulunur, daha iyi bir bütçeye sahip olurdu, borç ödemek de o denli ağır olmazdı.

Fakat bu paralar, ya verimsiz işlere harcanmış ya da doğrudan doğruya israf edilmiştir. Sonuçta sermaye kısır kalmış ve alınan borçlara yüksek faiz ödemek gerekmiştir.

Türk sanayii gelişmesinin henüz başlangıcında bulunduğu halde, Osmanlı devleti ağır borçlar yüklenmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla, yeni borç sözleşmeleri yapıldığı zaman çok dikkatli davranmak, alınacak borçları verimli alanlarda kullanmak gerekir.

Eski yönetimin, mali becerisi borçlanmak ve borç ödemek için araç sağlamaktan ibaretti. Bu yöntem, bir ülkenin, iktisaden mahvına yol açar.

Ülkenin, sadece mali dengesi değil, iktisadi dengesi de düşünülmelidir. İktisadi denge kurulduğunda asıl sorun, yoksul halktan olanaklı ölçüde yüksek vergi almaktan ibaret değil, tüm halkın ekonomik gücünü arttırmaktır.

Halk zenginleştikçe, ondan toplanacak olan vergi de doğallıkla artacaktır.

Yalnız, halkın, vergi verme konusundaki erkini de düşünmek koşuldur. Bir ülkenin yaşamında her türlü güçlüğü bir çırpıda giderecek bir kural konulamaz. Her türlü etkiyi hesap ederek, en uygun yolu seçmek doğru olur. Devlet yönetiminde en büyük beceri budur.

Bu genel ilkelerden sonra, yeniden bütçeye dönebiliriz:

Bütçede gösterilen, 27.8 milyon gelirden, borçlara ayrılan tutarı çıkardığımızda, hükümetin elinde sadece 21 milyon lira kalır.

Meşrutiyette, maliyedeki düzelme, arttırmıdan değil, gelir artışından ileri gelmiştir. Günümüzde devlet geliri, 1909 yılı geliri derecesinde kalmış olsaydı, şimdiki bütçe açığı 10 milyona varırdı. Olağanüstü giderleri bu hesabın dışında tutuyoruz.

Devlet gelirinin artması, yönetimdeki yöntem, düzen, işlevlik ve reform sonucu, ülkenin genel ekonomik yaşamında ortaya çıkan işlevlikten ileri gelmiştir. Yurtiçi trafiğin serbest olması, halkın kent ve kasabalara yığılmasına, inşaatın hızlanmasına yol açmış, köy ürünleri gereksinimini arttırmış ve tarımı geliştirmiştir. Psikolojik durumda ortaya çıkan değişmeyle, halkın ekonomik işlere girişme gücünü kamçılamıştır.

Arada yaşama yoluyla reforma tabi tutulan bir vergi üzerinde de durmak doğru olur. Musakkafat (çatılı yerler) vergisidir bu. Geçen yıl yeni biçimiyle geniş çapta uygulanan bu vergi, isteneni vermekten uzak kalmıştır.

Geçen yıl bütçesinin sadece 9 ayı için gösterilen hesaba göre, musakkafat vergisi dahil, bütün emlak vergisinden sadece 4 461 780 kuruş toplanabilmiştir. Halbuki hükümet onun 22 milyon kuruşa çıkacağını ummaktaydı.

Ev sahipleri, musakkafat vergisini düzenli biçimde ödememektedir. Heidborn, Türk Maliyesi'nde, sadece İstanbul'un 3 627 695 lira musakkafat vergi kalıntısı (bekayas) biriktirdiğini yazıyor. Ev dükkan ve mağaza sahipleri, kiracılarına hiç aman vermedikleri halde, devletin hoşgörüsünden geniş ölçüde yararlanmaktadırlar.

Vergi kalıntısının, İstanbul'un belli kesimlerinde nasıl bölüşüldüğünü araştırmak, konumuz için önemlidir.

Bu dağılım	
Beyoğlunda	1 308 200
İstanbul'da	944 256
Üsküdar'da	375 229 Osmanlı lirasıdır.

En zengin semt olan Beyoğlu'nun, devlete, öbür semtlerden daha çok vergi borcu kalması gariptir. Dahası, Beyoğlu'ndaki yapıların önemli bir bölümü, vergiyle yükümlü olmıyan yabancılara aittir.

İçinde bulunduğumuz yılın son ayları ve ülkenin ekonomik yaşamı savaşın etkisi altındadır. Bu savaşın malî duruma etkisi, savaş giderleri dışında, Batı Trablus gelirinin alınmaması olmuştur. Dışalımın (ithalatın) azalması nedeniyle gümrük gelirleri de azalmıştır. Dışsatım (ihracat) da zarar görmüştür. Örneğin, İtalyan tütün tekeli, şimdiye değin Türkiye'den almakta olduğu tütünü artık almaz olmuştur. Sadece Kavala'dan, 1.5 milyon kilo daha az tütün dışsatılmıştır.

Ham ipek ve koza dışsatımı da azalmıştır. Çünkü İtalyan hükümeti, Türkiye'den gelen bu maddelere çok yüksek gümrük resmi uygulamaya başlamıştır.

İtalyan hükümetinin almış olduğu bütün önlemler (tedbirler), Türkiye'den çok İtalya'ya zarar vermektedir. İtalyan halkı, tütün ve ham ipeği daha pahalıya satın almak zorunda kalmaktadır.

Savaşın verdiği zarar ve ziyan, barış ilişkileri yeniden kurulduktan sonra, kısa sürede giderilebileceğinden o denli önemli değildir. Ancak 1911 mali bütçesinde, sürmekte olan savaşla hiç bir ilişkisi bulunmayan, fakat ilerde Türkiye'nin gelişmesi ve Osmanlı ülkelerinin ekonomik gerekimleri için son derecede anlamlı olan bir olay da gözlenmektedir. O da aşarın duraklamasıdır.

Geçen yılın 11 ayı için (mali yıl) verilen hesaba göre, aşar önceki yıllarda şu orandadır:

YIL	KÖKEN	TUTAR (Kuruş)
1910	Tahıl, zeytin v.ö.	654 610 100
1911	» » »	636 809 650
1910	Tütün	55 438 650
1911	»	37 416 959
1910	İpek	20 516 898
1911	»	20 717 146

Aşar geliri farkları da şöyle tablolaştırılabilir:

YIL	KÖKEN	AYRIM (KURUŞ)
1910/11	Tahıl, Zeytin v.ö.	+ 17 800 450
1910/11	Tütün	+ 18 021 691
1910/11	İpek	— 200 248

Sadece tütün öşüründe büyükçe bir artış olmuştur. İpek öşrü azalmıştır bile. Tahıl, zeytin, pamuk, sebze v.ö. türünden, aşarın belkemiğini biçimleyen maddelerin vergi gelirlerindeki artış hiç denecek denlidir. Önceki yıl gözlenen, 136.8 milyon kuruş artış karşısında, şimdiki 17.8 milyon kuruşluk artışın sözü edilemez.

Geçtiğimiz yıllarda, tahıl, zeytin v.ö. öşürleri, başka maddelerin öşürlerinden daha çoktu. O öşürler, hazine gelirinin esasını biçimlemektedir. Dolayısıyla, ulusal ekonomik yaşamın da temelidir.

Aşar dağılımında bir değişiklik olmadığı da belli. Bu bakımdan, gelirden görülen duraklama, doğrudan doğruya, tarımsal üretimin düşüşünden ileri gelmiş demektir.

Tarımsal üretimin neden düştüğünü araştırmak, son derecede önemli bir sorun. Şimdilik onun sadece önemli bir noktasını dikkatlere sermek istiyoruz:

Bir kaç yıldanberi yapıldığı gibi, köylülerin daha çok vergi ödediğine bakarak, vergilerin kendi kendine arttığını sanmak boştur. Köylünün ekonomik gücünü arttırmağa çalışmalıdır. Bu gücün canlanması koşuldur.

Devlet borçlarını incelediğimizde vardığımız sonuca burada da var-
maktayız: DEVLETİ YÖNETENLER, SADECE MALÎ DENGENİN DE-
GİL, AYNİ ZAMANDA EKONOMİK DENGENİN DE KURULMASINA
ÇALIŞMALIDIR.

Türkiye, Avrupa'nın Malî Boyunduruğu Altındadır

Türk Yurdu, 14 Haziran 1912

Türk sanayiinin gelişmesi, gerek ülkenin gerekse halkın geleceği için esastır. Eski Türkiye, günden güne, geçmişe doğru yürüyerek yitmektedir. Bundan sevinebilir de, üzülebilir de insan. Ancak bu yoldan geri dönmek olanak dışıdır.

Eski temelleri Kırım Savaşı sarsmıştır. Avrupa uygarlığı, o zamandanberi, Osmanlı ülkesine sokularak, bütün dinsel ve siyasal engellere karşın toplumsal bir reforma yol açmıştır.

Avrupanın getirdiği reform sonucu öyle bir durum ortaya çıkmıştır ki, geçmişin savunulması bile, yeni araçlar gereksinmektedir.

Artık yeni biçimde yaşamak gerekiyor. Bunun için, eski uygarlığın son izlerini silmek ve Avrupa'nın vermekte olduklarının tümünü olduğu gibi kabul etmek gerekmez.

Bugün, çok büyük ve tarihsel bir mücadele karşısında bulunmaktayız.

Doğu ve batı uygarlıkları birbirleriyle çatışmaktadır. Avrupa uygarlığı, daha pek gençtir. Eğer bu uygarlığa belli renk katan özelliklerin ortaya çıktığı zaman dikkate alınırsa, Avrupa uygarlığının geçirdiği yüzyılların sayısı, Asya uygarlığının geçirdiği yüzyılların sayısından daha az çıkar. Doğu uygarlığı, Avrupa'da daha yakından araştırılıp incelendikçe, Avrupa'nın doğu felsefe, din ve edebiyatından çok sayıda düşünce aldığı ve bugün Avrupa'da sadece tasarlanmakta olan şeylerin, doğuda çoktanberi bilindiği gerçekleştirmektedir.

Anlaşıyor ki, Avrupa, doğu uygarlığı mücadelesi, doğu uygarlığının bütünüyle ortadan kalkması ve onun yerine Avrupa uygarlığının konmasıyla değil, bu iki uygarlığın yapıtlarını kaynaştırıp birleştirmekle son bulacaktır.

Bugün bir Avrupalı, bir Asyalıya yüksekte bakmaktadır. Bir doğulu da, kendisinin bir Avrupalı yönünden küçümsendiğini sanmaktadır. Fakat, geleceği henüz parlamakta olan ve hiçten, koca bir uygarlık yaratıp onu çok yüksek bir felsefe aşamasına çıkaran ulusları, batının gelişmiş güçlerinden yararlanarak, dünya uygarlığına yeni bir erek, yeni bir renk ve yeni güçler sunacaktır. Doğacak doğu uygarlığı, Avrupa uygarlığının üstüne çıkacaktır.

Bu sözlerimin, ilerde tarihsel bir gerçek olacağı düşüncesiyle övünç duymaktayım.

Durum böyle olmakla birlikte bugün Avrupa, Asyayı tutsaklığı altında bulundurmaktadır.

Ben «Avrupa» sözcüğüyle, resmî Avrupa'yı, yani Avrupa'yı yönetmekte olan egemen sınıfı ereklemekteyim.

Burada sözünü edeceğim Avrupa, kendisiyle ilişkisi olan ülkeleri, kendi sermayesiyle tutsaklığına alan kapitalist Avrupadır.

Gerek Avrupa'da gerekse büyük sanayile sahip ülkelerde, egemen sermayeyle, onun tutsaklığına ezilmekte olan halk kütleleri arasında mücadele vardır. Halkın çoğunluğu ile, kapitalistler birbirinden ayrı, çıkarları birbirine karşıt iki sınıf biçimleri. Büyük sanayi ülkelerinin iç mücadeleleri ve Avrupa-Asya çatışması, yirminci yüzyılın ayırıcı özelliğidir.

Bu makalede, Osmanlı ülkesine giren sermayenin ülkeyi nasıl sömürdüğünü Türk Yurdu sütunlarının müsaadesi ölçüsünde anlatmaya çalışacağım:

Önce, iki şey birbirinden ayrılmalıdır:

1. Sermaye ve bilgi üstünlüğüyle doğmuş doğal tutsaklık.

2. Yabancı sermayenin, Osmanlı devletini tutsaklık altına alma emelleri.

Geçen makalelerimden birinde, devlet borçlarının artması nedeniyle çok miktarda faiz ödemek gerektiğinden her yıl bol miktarda Osmanlı parasının, Avrupa bankalarına aktarıldığını yazmıştım. Alınan borçlara faiz ödemek gerekir doğallıkla. Fakat, ortada bir gerçek vardır: O da bu borçların çok ağır koşullarla alınmış olmasıdır.

Durum, Osmanlı devletinin kimi borçlara %13'e varan faiz ödemesine ve sonunda iflas bayrağını çekmesine yol açmıştır. Devlet, 1876 yılında, yani borcunu ödemekten aciz kaldığı sırada, öyle bir durumda bulunuyordu ki, borç sermayeleri ve faizleri için yıllık ON DÖRT MİLYON OSMANLI LİRASI ÖDEMESİ GEREKİYORDU. HALBUKİ KENDİSİNİN BÜTÜN GELİRİ YİRMİ MİLYON LİRANIN ÜSTÜNE ÇIKMIYORDU.

Ülkenin bu yolda varlığını sürdürmesi, doğallıkla olanaksızdı. Bu gerçeği onaylamak zorunda kalan Avrupa maliyecileri, Osmanlı devletini böyle bir duruma getirdikten sonra ona biraz kolaylık gösterme yöntemini uygulamaya koyuldu.

Avrupa'nın böyle davranması çok zorunluydu. Çünkü tersine durumda borç verenlerin eline hiç bir şey geçmiyecekti. Aynı konuda daha çok ayrıntıya girecek değilim. Sadece 1881 yılında kesin hesap tasfiyesiyle doğan sonucu belirteceğim:

1881 Muharrem Kararnamesiyle, Osmanlı devletinin iflasını ilân etmesine değin, borçlar 237 138 819 lira. Ödenmiş olan yıllık faizler 14 992 377 liradır.

Tasfiye işleminden sonra borç 141 505 309 lira, ödenmesi kabul edilen faiz 2 991 344 liradır.

Böylece, borçlardan 95 milyon lira, sermaye ve faiz olarak ödenen yıllık paradan 12 milyon lira indirilmiş bulunmaktadır.

Aradaki müthiş farka bakılacak olursa Avrupa maliyecilerinin ihtikârda ne denli ileri gitmiş oldukları açığa çıkar.

Daha önce de söylemiş olduğum gibi, kimi borçlara yılda % 13 faiz ödemek gerekmişti. Borçların büyük bir bölümü, Kırım Savaşından sonra yani 1859'un sonuyla 1860 başında alınmıştır. 1876'da hükümet borçları ödeyemeyecek duruma geldiğinde, aslında BORÇLARININ BÜYÜK BİR BÖLÜMÜNÜ, YANİ BORÇ SENETLERİNDE YAZILI ANAPARANIN ÇOĞUNU FAİZLERİYLE BİRLİKTE ÖDEMİŞ BULUNUYORDU. Fakat alacaklılar hâlâ 141.5 milyon lira istemekteydi. Ve Türkiye'nin bu tutar için faiz de ödemesi gerekiyordu.

Bunun üzerine, alacaklılar, 1881 Muharrem Kararnamesiyle, devletin bir bölümünü kendi yönetimleri altına aldılar. Deyun-ı Umumiye adıyla, devlet içinde devlet olan, uluslararası bir kurum kurdular.

Deyun-ı Umumiye o zamandan beri, Osmanlı devletini, Avrupa'nın sadece malî değil, aynı zamanda siyasal boyunduruğu altında tutma aygıtı oldu. Hem de çok sağlam bir aygıt.

Osmanlı devletinin geleceği için demiryolları yapımına duyulan gerekim, Kırım savaşından, özellikle Osmanlı-Rus savaşından sonra herkeşce anlaşılmıştı. Ancak, ülkenin en önemli gelir kaynakları Deyun-ı Umumiye'de bulunduğu ve Muharrem Kararnamesi uyarınca tüm gelirler, borçların ve borç faizlerinin ödenmesine ayrıldığından, yapılacak demiryollarına güvence olabilecek bir gelir bulunamıyordu. Güvence olmadan da demiryolu yapılamıyordu.

1903 yılına değin bu merkezdeydi durum. Bu süre içinde, devlet gitgide elden ayaktan kesildiği halde, Deyun-ı Umumiye gelirleri gitgide artıyordu.

Anadolu ve Bağdat demiryolları yapımına ilgi gösteren Almanya'nın 1903 yılında duruma siyasal el atmasıyla borçların birleştirilmesi adıyla bir reforma girişilmişti. Reform sonucu, her ne denli, borç miktarı azalmışsa da, yıllık ödemeler hiç azalmamıştı. Çünkü, tutarı azaltılmış olan borçların faizleri arttırılmıştı.

Reformdan doğan bir yarar varsa, o da Deyun-ı Umumiye'nin 2 157 375 lirayı aşan gelirinin yüzde 75'inin Osmanlı devletine bırakılmasıdır.

Muharrem Kararnamesi uyarınca, Osmanlı Devleti yeni bir borçlanmaya giriştiği zaman, Avrupa maliyecileri, şu koşulları ileri sürebilecektir.

Önce borçlanma, devlet geliriyle güvenceye alınacak, sonra güvence gösterilen gelir, Deyun-ı Umumiye'ye verilecektir.

Deyun-ı Umumiye uygulaması şu sayılardan da anlaşılacağı üzere gitkçe gelişmektedir:

1882/3 yılında, Deyun-ı Umumiye'nin brüt geliri 2 339 736 liradan ibaretken 1909/10'da 7 329 257 liradır. Bunun 4 543 837 lirası, Muharrem fermanı uyarınca gelen brüt gelir, 2 785 419 lirasıyse yeni gelirdir.

Demek ki Duvun-ı Umumiye geliri, kurumun kurulmasından bu yana üç kat artmıştır. BUGÜN BÜTÜN DEVLET GELİRLERİNİN YÜZDE 25'İ DUVUN-ı UMUMİYE'NİN ELİNDEDİR. Kurum o denli dal budak salmıştır ki, kendisinin yıllık giderleri, yılda 700 000 lirayı aşmaktadır.

Duvun-ı Umumiye'nin kullandığı memur sayısı 4000 kadardır. Onun çıkarını koçuyan 4000 kişilik bir kütle demektir bu.

Böylece, Avrupa sermayesi, Türkiye'nin yüreğini kendi avucuna almıştır. Osmanlı devleti, yaptığı her ileri atılımda bu pençenin baskısını duymaktadır. Bu gerçeği, ilerde olaylarıyla kanıtlayacağım.

Bugün alacaklılara % 4 faiz ödenmektedir. Ödemeler güvenceye alınmış bulunduğundan, onların ilerde de düzenli olarak yapılacağından kuşku yoktur.

Bununla birlikte her yıl, ana borcun bir bölümü de ödenmektedir. Ana para ödenmesi, normal ve olağanüstü olmak üzere iki yolda yapılmaktadır. Şimdiye değin her iki yolda yapılan ödeme de hiç şaşmamıştır. Bunun nedeni şudur: Ana borcun olağanüstü ödenmesiyle, faizlerin ödenmesine yetecek para, Duvun-ı Umumiye kasasında fazlasıyla bulunmaktadır.

İngiliz alacaklıları vekili Sir Adam Bloch'ın verdiği bilgiye göre, kurumun son iki yıllık ödemesi şu biçimdedir:

OLAĞANÜSTÜ			
YIL	NORMAL ÖDEME	ÖDEME	TOPLAM
1911	299 002	390 918	689 920
1912	279 004	394 020	673 024
TOPLAM	578 006	784 938	1 362 944

İki yıl içinde, olağanüstü biçimde itfa edilen borç tutarı 800 000 liraya varmaktadır. Toplam borç ödemesiyle 1.5 milyona yaklaşıktır.

Bu sayılar dikkate alınırsa, Osmanlıların para gereksindiği düşünülebilir mi hiç? Tersine, bu denli borç alan bir ulusun çok parası olması gerekmez mi?

Gerçekse, bütçünün başka yolda geliyor. Müzmin bütçe açığının kapatılması için, boyuna borç alınıyor. Duvun-ı Umumiye'ye ayrılan paranın başka giderlere ayrılamaması, zaten büyük olan bütçe açığını bir kez daha kabartıyor. Böylece eski borçları fazlasıyla ödemek için, yeni yeni borçlar alınıyor.

Ellerinde Osmanlı borç tahvilleri bulunanların, yani asıl alacaklıların, borçların ödenmesinde çıkarları yoktur. Asıl çıkar sağlıyanlar, bu tahvilleri alıp satan, alıp sattıkça da kazanan bankalarla, yeni borç sözleşmeleri aracılığıyla, Osmanlılar üzerindeki siyasal ve ekonomik etkilerini arttıran bankalardır.

1903/4 yıllarından, yani borçların birleştirilmesi işlemi uygulandı-

ğından beri, ödenen borçların tutarı 3 709 990 lirasını bulmuştur. Dolayısıyla bu süre içinde borç alınan paraların 1.7 milyon lirası, eski borçların ödenmesine harcanmıştır.

Yeni borç sözleşmeleri ağır koşullarla yapılmıştır. Bu bakımdan, eski borçların yeni borçlara çevrilmesinden doğan tek sonuç, yeni borçların daha yüksek faiz ödeme zorunluğu yüklemesidir. Daha önemlisi, alınan her yeni borcun yeni güvenceye bağlanmasıdır. Sonuçta Duvun-ı Umumiye'ye ödenen borçla, Osmanlılar, kendilerini kurtaracak yerde, Avrupa finans çevresinin daha çok tutsağı olmuşlardır.

Borçlar birleştirildiğinde, ana paranın her yıl yüzde 0.45 ölçüsünde Duvun-ı Umumiye'ye ödenmesi koşul koşulmuştur. Daha yüksek bir oranda ödeme, ancak maliyenin düzenli gittiği yıllar yapılacak olağanüstü bir koşul sanılmıştı. Yıllık yüzde 4 faizle birlikte, ana paranın 0.45'inin itfası borsa için sağlam bir temel sayılmıştı.

Halbuki Sir Adam Block'un hesabına göre, 1910 yılında, borçların yüzde 1.6855'i, 1911'deyse 1.7574'ü itfa edilmiştir. İtfa için öngörülenin dört katı demektir bu.

Avrupa finans çevresi, ana paranın itfasında bu olağanüstü orandan vazgeçmiş olsaydı, geçen yıl, hazineye 390 981 lira fazla para kalacaktı. Eğer bu para, yeni borçların faizlerini ödemeye harcansaydı, dokuz milyon liralık bir borcun bütün faizi ödenmiş olacaktı. Buysa, Osmanlıların, bütçelerine yeni bir yük getirmeksizin, 9 milyonluk yeni bir borç olanağına sahip kılacaktı.

Eğer, borcun normal ve olağanüstü itfasına harcanan paralar, yeni borçların faizlerini ödemeye ayrılısaydı, bugün 14 milyon liralık yeni bir borç alınabilirdi.

Avrupa finans çevrelerinin, borçların olağanüstü itfası isteğinden vaz geçmemesi, Osmanlılara yeni olanak vermemek içindir. Avrupa'nın asıl ereği, Osmanlılara nefes aldırılmamak, onları malî sıkıntı içinde etmek ve yeni güvenceler alarak yeni borçlar vermektir.

Bu satırları yazdığım sırada, Avrupa finans çevreleri, Osmanlılara, kısa vadeli yeni bir borç vererek onları bir kez daha kısıkavrak yakalama çabaları içindedir. Gerek bu çabalardan, gerekse Osmanlıları malî boyuduruğa almakta kullanılan başka araçlardan, üfür yazılarımızda söz edeceğiz.

Malî Tutsaklıktan Kurtulmanın Yolu ⁽⁵⁰⁾

Türk Yurdu, Temmuz, 1912

İttihat ve Terakki'nin etkinliğinin azalmasına neden olan etkenlerden biri de, meşrutiyet yönetimiyle geçen şu dört yıl içinde, köylünün durumunu düzeltecek hemen hiçbir şey yapmamış oluşudur. Köylülerin bugünkü durumu çok acıklıdır. Halbuki, orduyu biçimliyen köylüdür. Köylüler İttihat ve Terakki'den yeterince gönençli (memnun) olsaydı kimi subaylar Parti'ye karşı çıkmazdı.

1908 Reformunu izleyen yıllarda, köylünün vergi yükünü hafifletme sorunu çıkmıştı ortaya. Bu sorun geciktirildikçe geciktirildi. Sonuçta, hiçbir şey yapılmadı. Büyük bir yanlıştı bu.

Hükümetin, köylü çıkarını gözetmeyişine başka etkenler de yol açmıştır. Duyun-ı Umumiye'nin varlığı gibi.

Eski yönetim, ülke maliyesini harap etmiş ve ülkeyi, bir sürü üstlenimlerle Avrupa finans gruplarına peşkeş çekmiştir.

Meşrutiyet hükümeti, giderleri arttırmağa ve bütçe açıklarını kapatmak için yeniden borç almağa zorunlu kalmıştı. Dolayısıyla, Duyun-ı Umumiye'yle iyi ilişkiler kurmak gerekmişti. Duyun-ı Umumiye'vse, birkaç vilâyetin gelirinin kendisine borç güvencesi olarak verildiğini ileri sürerek, aşarın azaltılmasına karşı çıkmaktadır.

Önceki makalelerimde açıklamış olduğum gibi, Duyun-ı Umumiye Türkiye'de dar görüşlü bir siyaset izliyor. Sadece, kendi gelirini arttırmayı düşünüyor, elindeki güvence, borçların ödenmesine kat kat yettiği halde, Osmanlı devletini yeni güvenceler alarak kendine yeniden bir kaç kez bağlamak istiyor.

Sadece Duyun-ı Umumiye'nin değil bütün Avrupa maliyecilerinin Türkiye politikası böyle. Dolayısıyla devlet, ülkenin gelişimi için koşul olan malî reformu yapamıyor. Tersine, malî tutsaklığı arttıracak yollara başvuruluyor. Bunun en canlı örneği, birkaç hafta önce Mebuslar Meclisi'nde kabul edilen savaş yükümlülükleri (tekalif-i harbiye)dir.

Bu yasaya göre, gelirden artış, en çok tuz vergisini arttırmadan oluyor. Söz konusu verginin, yapılacak zamlarla 500 000 lira artacağı umuluyor. Fakat bu 500 000 liranın 375 000 lirası devlet hazinesine girecek, kalan 125 000'i Duyun-ı Umumiye kasasına aktarılacaktır. Çünkü tuz resmi, Duyun-ı Umumiye'nin tekelindedir.

Tuz resmi, Duyun-ı Umumiye'ce toplanmakta ve ondan, borç ve

(50) Özet olarak.

faizlerin ödenmesine özgü bölümler alındıktan sonra, kalanın % 70'i hükümete geri verilmektedir.

Bu bakımdan, tuz vergisinin artışı sonucu, Duyun-ı Umumiye'nin gelir artışı (fazlası) artıyor.

Osmanlı köylüsü, savaş alanlarında ülkesi uğruna canını verdiği yetmiyormuş gibi, şimdi de açlık çekerek, Duyun-ı Umumiye'nin kasasını doldurmaya çalışıyor.

Eğer Duyun-ı Umumiye'ye karşı böyle bir üstlenim (taahhüt) olmasaydı, tuz fiyatına 7.5 para eklemek yetecekti. Şimdiyse 10 para eklenmiştir.

Bu ek 125 000 liraya aslında gereksinimi yoktur Duyun-ı Umumiye'nin. Çünkü onun geliri, vaktiyle saptanan tutarı zaten aşmıştır. Duyun-ı Umumiye, bu gelirle, borçları normal biçimde ödemesi dışında bir de olağanüstü biçimde ödemektedir. Olağanüstü ödemeler için verilen paralar büyük bir toplam (yekûn) tutmakta ve gittikçe de artmaktadır.

Dolayısıyla, tuz resmi arttırılmadan önce, arttırmadan sağlanacak paranın, maliye hazinesine % 75'inin değil tamamının girmesini sağlayacak önlemleri almak gerekiyordu. Bu önlemin yoluysa Duyun-ı Umumiye'yle uzlaşmaktan geçiyordu.

Öğrendiğimize göre, Duyun-ı Umumiye'yle bu hususa değgin görüşmeler yapılmaktaymış. Fakat arttırım, hükümet ve parlamentoca karara bağlandığından, bundan sonra girilen görüşmelerde başarı kazanmak, borçlar yönetiminin keyfine kalmıştır.

Devlet, malî üstlenimlerle öylesine bağlanmıştır ki, kendisinin malî bağımsızlığa kavuşması, ilk ağızda, olanak dışı görünebilir. Fakat sorun, gerçekte, görüldüğü gibi değildir. Devlet, bu konuda usal (rasyonel) politika izliyebilirse, malî denetimi altında bulunduğu güçlerden, yani Avrupa borsalarından yararlanabilir.

Soyut konuşmuş olmamak için şunu söyleyelim: Gerek Duyun-ı Umumiye, gerekse demiryolları geliri çok artmıştır. 1903 yılındakine benzer bir borç evirtimi ve birleştirilmesi (conversion, unification) yapılması zorunludur.

Çevirtim ve birleştirme işlemine başvurulduğunda, devlet, malî bağımsızlık yolunda önemli bir adım atmış olacak ve malî durumunu düzeltecektir. Bu malî işlem, aynı zamanda gerek Türkiye'nin alacaklıları gerekse genellikle Avrupa borsaları için elverişli olacaktır.

Siyasal durum sükûnet bulduğunda bu meseleye eğilmek gerekir.

Devlet borçları reformunda dikkate alınacak başlıca koşulları aşağı yazıyorum:

1. Birleştirilecek borçların olağanüstü itfası kaldırılmalıdır.

Alacaklıları iğilendiren, borçların bir an önce ödenmesi değildir. Sermayeleri için faiz almaktır. Ödüllü tahvillerin, olağanüstü amortisman oranı da düşürülebilir. Böylece, devletin kullanabileceği 500 000 liralık bir tutar serbest kalacaktır.

Burada önemli olan bir başka yön de, olağanüstü ödeme yöntemi kaldırılınca, Duyun-ı Umumiye elindeki güvencelerin geliri arttığından % 25'inin artık bu Kuruma değil hazineye verilmesidir.

Biraz önce, tuz resminin arttırılması (zam görmesi) sorununda, % 25 gelir fazlasının, Duyun-ı Umumiye'ye ne denli büyük bir tutar (meblağ) sağladığını gördük. Gümrük resminin arttırımında da aynı durum doğacaktır. Çünkü, gümrüklerdeki gelir artıklığı yine olağanüstü ödemeler için, borçlar kurumuna verilecektir.

2. Bugün birçok borç vardır. Onlardan her biri, özel koşullara ve özel güvenceye bağlanmıştır. Bir yandan, bütün borçların genel toplamı belirlenmeli, öte yandan, onlara karşılık verilen güvencelerin toplamı da hesap edilmelidir. Koşulları ve güvenceleri değişik borçlar yerine, genel bir borç sözleşmesi yapılmalıdır. Borçların birleştirilmesi denen işlem işte budur.

Bu işlemin en iyi biçimde uygulanmasıyla, yeni borçlanma tahvilleri çıkarılmasıyla elde edilecek paranın eski borçları bütünüyle ödemesidir. Buna «borç değiştirimi» işlemi denir. Her borcun güvencesi, o borcun itfası için belirlenen tutardan çok olduğundan, borç birleştirimi işleminde güvenceyi azaltmak güç olmayacak ve böylece, Maliye Nezaretinin devini bağımsızlığı yine artacaktır.

3. Yeni borçlanma tahvillerinin dolaşıma çıkarılması, günümüzde geçerli yönetime göre yapılmalı, itfa olunmayan ve hükümetin istediği anda satın alabileceği «rant» biçiminde olmalıdır. Böyle yapılırsa, faiz tutarını biraz arttırmak olanaklı olur ve bu da borsa alıcılarını çekecek bir araçtır. Tahvilleri itfa zorunluğu kalkınca da hazineye yılda 500 000 lira kalmış olur.

Bunlardan doğacak genel sonuç şudur:

Bir yandan alacaklıların çıkarı güvenceye alınacak ve onlar şimdikiinden daha çok kazanacaklardır, öte yandan devlet, mali alanda büyük bir devini özgürlüğüne kavuşacak ve her yıl, alacaklılarına, 1 milyon lira daha az para ödeyecektir.

Yineliyorum: Bu söylediklerim temenniden ibaret değildir. Uygulanması olanaklı ve zorunlu reformlardır. Ülkede iç kargaşa ne denli azalırsa, hükümet o derece sağlam ve verimli bir yol tutarak, Avrupa borsalarındaki koşullardan, üstün bir beceriyle yararlanabilecektir.

Türklerin Borç Almakta Haklı Oldukları Para

Türk Yurdu, 18 Ekim, 1912

Avrupa'nın Türkiye'yle çift yönlü mücadele ettiğini birkaç kez göstermiştim. Avrupa, Türkiye'yle bir yandan orduları aracılığıyla mücadele ederek, parça parça toprak almakta olduğu gibi, kendisinin malî gücüyle Osmanlı devletini, ekonomik ve siyasal açıdan kısıktırak bağlamaktadır.

Avrupa, dışardan indirmekte olduğu darbelerle, Osmanlıların bağımsızlığını mahvetmekte olduğu gibi, içerden uyguladığı malî oyunlarla ülkeyi kapitalizmin sömürgesi durumuna getirmektedir.

Avrupa ülkeleri, Türkiye'den reform yapmasını istiyor ve takındığı tavırla, kendilerinin içdenli isteğine karşılık, Osmanlı hükümetinin reformları, uygulamakta kabahatli olduğunu anlatmaya çalışıyor. O tavırların tümü yapmacıktır, Avrupa emperyalizminin iki yüzölçümünü dile getirir.

Bir ülkede reform yapılması için, her şeyden önce para gereklidir. Merkez yokluğu (adem-i merkezîyet) ve bağımsızlık (muhtariyet) sorunları, Türkiye'nin kimlerce yönetileceğine, vilâyetlerin nasıl bölümleneceğine ilişkin yönetsel sorunlardır. Ülkeyi kim yönetirse yönetsin, reform yapılması para işidir.

Bugün Makedonya komitecilerinin başkanlarını, Makedonya'ya muhtasarıf veya valı yapsanız, akçal (nakdi) araçlar olmayınca, onlar ne demiryolları yapabilir, ne eğitim örgütü kurabilir ne de mal ve can güvenliği sağlayabilir.

Reform için gerekli akçe Avrupa'dan alınabilir. Fakat, Avrupa en gerekli olduğu zaman para vermiyor. Genç Türkiye, maliyesini düzeltmeğe gerçekten çalıştığı halde acaba neden başarı gösteremedi?

Bu başarısızlığın sorumluluğu, Avrupa maliyecilerine ve Avrupa diplomasisine aittir. Çünkü onlar, Türk maliyesinin düzeltilmesini kolaylaştıracakları yerde, eski kapitülasyonlara dayanarak, ülkeyi faizcilik sözleşmeleriyle bağlayarak, maliyenin kurtuluş ve gelişmesini engellemektedirler.

Reform bahanesiyle, İtalya Türkiye'ye savaş açmıştır. Bu savaş yol açtığı giderle, darlık içinde darlık yaratmıştır. Balkan devletleri, bugün de, yine reform bahanesiyle, Osmanlılara karşı askerî harekâta girişiyorlar. Küçük Balkan devletleri de Türkiye de bu devinilerden zarar görmektedir.

Avrupa hem Türkiye'yi savaşlarla eziyor, hem de ondan reform yap-

masını istiyor. Hükümet, reform için gereken akçeyi aramaya koyulduğunda da «size verdiğimiz paralar ne oldu? nereye gitti?», «neden yararlı işler yapmadınız, neden demiryolları yapmadınız?» diye soruluyor.

Gerçekten, para sarfedilmektedir. Nereye? Avrupa'nın çıkardığı savaş belasına.

Para konusunda Avrupa, hileli bir siyaset izlemektedir. Bugün Avrupa bankaları, savaşın çabuk ve kesin olarak sonuçlanmasına hizmet edecek tutarda para vermiyor. Malî saygınlığı (itibarı), asıl şu sıralar sınırlıyor. Onların başlıca ereği, gerek Türkiye'yi, gerekse küçük Balkan devletlerini birbirine kırdırarak güçsüz düşürmektir.

Balkan devletleri, bugünkü davranışlarıyla, kendilerinin değil, büyük Avrupa devletlerinin çıkarı için çalışmakta, halkların kanını dökmekle, kendilerini Avrupa'ya daha çok bağlamaktadırlar.

Avrupa, Osmanlı devletini güçsüz düşürerek çıkmaza sokmak düşüncesindedir. Savaştan sonra borç almağa giriştiğinde, pek çok ağır koşul ileri sürülerek, güvence, denetim, ayrıcalık türünden pekçok şey istenerek, bütün gelir kaynaklarına el konarak devlet tutsak edilmek istenmiştir.

Savaşın uygulanması paraya bağlı bulunduğundan, maliye sorununun baş sorun olduğunu herkes bilir. Fakat, iş bununla da bitmez. Ülke bağımsızlığının korunması, her halde silahtan çok, maliyeye bağlıdır. Malî bağımsızlık yoksa, kazanılacak bir savaşın hiç bir yararı yoktur.

Bu konuda tarihsel bir örnek olarak Kırım savaşını gösterebiliriz. Kırım Savaşı, Osmanlı devletinin utkusuyla (zaferiyle) bitmekle birlikte, ülkenin malî kaynaklarını kurutmuştur. O zamana değin hiç bir borcu bulunmayan devlet ilk kez borçlanmış ve denebilir ki, ilk borçlandığı andan başlayarak çökmeye yüz tutmuştur.

Savaşın akçal araçlarının sağlanması zorunludur. Fakat, bu yapılırken, devleti olanaklı ölçüde daha az güvenceye bağlama yolu gözetilmelidir. Osmanlıların üzerinde durması gereken belli başlı sorun budur.

Böylesine kapsamlı bir sorunu, kuşkusuz bir dergi makalesinde çözümliyemem. Sadece, Osmanlıların, malî tutsaklıklarını arttırmaksızın elde edebilecekleri hatırı sayılır bir çıkara işaret edebilirim.

Konuya girmeden şurasını da öncelikle belirleyelim: Sözünü edeceğimiz çıkar Duyun-ı Umumiye'nin izniyle sağlanabilecektir ancak.

Söz konusu para sağlama yolu, Duyun-ı Umumiye ihtiyat akçesinden geçmektedir. Bu ihtiyat akçesinin ana parası iki milyon lira sayılmaktaysa da son hesaplar, bu paranın çok daha yüksek olduğunu saptamaktadır.

Zamanın geçmesiyle Duyun-ı Umumiye gelirleri pek çok artmış olduğundan, bugün ihtiyat akçesi bulundurmaya hiç de gerek kalmamıştır. O para, boşu boşuna atıl durumda bekletilmektedir. Bu gerçeği,

Jeune Furc gazetesine yazmış olduğum bir dizi makalede belgeleriyle kanıtlamıştım. Kimi Fransız gazetelerinin, Duyun-ı Umumiye ve Osmanlı Bankası'ndan aldıkları bilgilere dayanarak görüşlerime karşı ileri sürdükleri savlar eleştiri karşısına tutunamaz.

Okuyucuyu fazla sayı ile yormamak için örnek olarak sadece bir kaç veri aktaracağım:

Duyun-ı Umumiye'nin son yıllardaki gelir artışı (fazlası) şudur:

YIL	GELİR ARTIĞI (OSMANLI LİRASI)
1904	330 101
1905	500 181
1906	495 834
1907	1 051 090
1908	1 401 086
1909	1 748 923
1910	1 908 937
1911	1 969 223

Duyun-ı Umumiye gelirinde artıklık olup olmadığını anlamak amacıyla, yukarki gelirlerden aşağıki toplamaları indirmeliyiz:

1. 1903 yılı ana parasına göre yüzde 4 faiz.
2. Birleştirilmiş borçların, yine 1903 tutarına göre % 0.45'lik itfa payı.
3. Osmanlı piyangosu için 270 000 lira.

Bunların tümü, 2 157 375 liraya varmaktadır. Ayrıca, yukarda gördüğümüz gibi, Duyun-ı Umumiye'nin net gelirinden, ölçümsel (tahmini) olarak, daha iki milyonluk bir artıklık doğmaktadır.

Halbuki, birleştirilmiş borçlar ana parası, 1903 yılı tutarından azdır. Çünkü o zamandan beri birleştirilmiş borçlar ana parası epeyce itfa edilmiştir. Söz konusu ana para, bugün ancak 38.5 milyondur. Bu ana paranın ödenmesi için, yılda 156 000 liraya gerekiyor. Bu tutara, piyango çekimine gerekli 270 000 lira eklenirse, genel gerekim 1 830 000'e varır.

Avrupalı alacaklıların çıkarını güvenceye alabilmek için işte ancak bu denli para bulunmalıdır. Bu tutarı, 1911 net gelirinden indirecek olursak, 2 229 596 lira gelir kalır.

Bu şu demektir: DUYUN-I UMUMİYE'NİN NET GELİRİ, ALACAKLILARIN PARALARINI GÜVENCEYE ALMAK İÇİN GEREKLİ TUTARI YÜZDE 127 ORANINDA AŞMAKTADIR.

Madem ki her yılın artığını, yıllardan beri biriken ihtiyat akçesinden daha büyük bir tutar biçimiyor, o halde ayrıca ihtiyat akçesi bulundurmaya ne gerek vardır?

Duyun-ı Umumiye, her ay, kendi gelirlerinin bilançosunu yapmak-

tadır. Yayınlanan son bilançoda neler bulunduğunu bir görelim:

Orada, Ağustos sonuna değin olan, yani altı aylık hesaplar yer alıyor. Brüt gelir, 2 546 862 lira.

Buna göre, net geliri bulmaya çalışalım: Giderler, geçen yıl, 733 365 liraya bulmuş. Bu yılın giderleri de aynı tutarda var sayılırsa, altı aylık gider 386 682 lira. Bunu, brüt gelirden düşersek, 1912'nin ilk yarısında net gelir 2 160 180 lira olacaktır.

Birleştirilmiş borç faizleriyle, piyangoya ayrılan para toplam olarak 1 830 000 liradır. Ağustos ayı sonunda bu tutar, Duyun-ı Umumiye kasasında hazırdır, hem de 330 000 lira artığıyla. (Kurum yıl sonuna değin kullanıyor bu parayı.)

İçinde bulunduğumuz savaş, bu konuda hiçbir değişme yaratmamıştır. Çünkü ödemenin belirli zamanlarda yapılması için gerekli olan para, kurumun kasasında daima bulunmaktadır. Savaş bir iki yıl sürse bile ihtiyat akçesi gereksinilmeyecektir.

Okuyucuyu, uzun hesaplarla sıkmak istemem. Burada anlaşılması gereken başlıca sorun şudur: İhtiyat akçesinin Duyun-ı Umumiye yönünden, devlete doğrudan doğruya geri verilmesi söz konusu değildir. Kurumun, Osmanlı devletine kredi mektubu vermesi yeter. Devlet de bu teminat mektubunu, tıpkı Osmanlı bankasından aldığı mektup gibi tam teminata bağlar.

Duyun-ı Umumiye geçmişte böyle davranmaktaydı. Kurum, ihtiyat akçesinden, devlete 120 000 liralık avans vermişti. O zaman ihtiyat akçesi 500 000 lira olduğundan, avans olarak, ihtiyat akçesinin 1/5'i verilmiş demektir. Halbuki, kurumun o zamanki geliri, bugünkünün yarısı denliydi.

1900 yılında, durum bu merkezde. Bugün, Duyun-ı Umumiye, geliri iki kat, ihtiyat akçesi dört kat arttığı halde devlete beş paralık kredi mektubu vermek bile istemiyor.

Burada, malî görüşler yerine siyasi erekların etken olduğu açıktır. İş, Türkiye'den başka ülkelere gelince, Duyun-ı Umumiye inanılmaz cömertlik gösteriyor. Japon, Rus, İsveç, İsviçre eshamı ve Macar hazine tahvili alıyor.

Kurum, 1910 yılında, % 3.5 kazançlı 34 996 liralık ve % 3 kazançlı 19 894 liralık, toplam olarak 55 000 liralık İtalyan eshamı almıştır.

Kazançlı bir işlem değildi bu. Söz konusu yönetim, birinci bölüm esham için % 5.58 gibi epey yüksek faiz ödemiştir.

İşlem, ihtiyat akçesi hesabına, daha doğrusu, Osmanlı devletinin, borçları ve faizleri hesabına yapılmıştır. Halbuki ihtiyat akçesi, devlete verilseydi, borçlar ve faizler o oranda ödenmiş olurdu.

Önceki makalelerimin birinde bu işlem den söz etmiş ve İtalya'nın, Türkiye'ye karşı askerî harekâta girişmesi üzerine, alman İtalyan eshamının ne yapıldığını sormuştum. Duyun-ı Umumiye'nin, nezaket duygusuyla, o eshamı derhal satıp elden çıkaracağını ummak gerekiyordu.

Halbuki, Kurum, böyle birşey yapmadı ve onları, ihtiyat portföyünde alıkoydu.

1911 ve 1912 yıllarının muhasebesi incelendiğinde, İtalyan eshamı satın alınmasına sarfedilmiş olan tutarın, 1912 Martının 13'ünde ihtiyat akçesi cüzdanına kaydedilmiş olduğu görülür.

Duyun-ı Umumiye, böylece, Osmanlı hükümetinin parasiyle, o hükümetin yağısına (düşmanına) yardım etmiş olmaktadır.

Osmanlı hükümeti hazine tahvili çıkardı. O tahvilleri, gayet ciddi güvenceye bağladı. Tahvilleri ödemek ereğiyle 11 milyon liralık borç aldı. Eğer Duyun-ı Umumiye, ihtiyat akçesi aracılığıyla Osmanlı hazine tahvili almış olsaydı, ihtiyat akçesini tehlikeye atmaksızın, Osmanlı devletine hizmette bulunmuş olurdu.

Nitekim, Osmanlı Bankası, hazine tahvillerine karşılık, devlete hatırı sayılır bir avans vermiş ve 34.5 milyon frank tutacak başka avanslar vermek düşüncesinde olduğunu da açıklamıştır.

Tahvil almamakta direnen Duyun-ı Umumiye, Osmanlılara akçe sıkıntısını hafifletecek başka bir vaatte de bulunmuyor. Onun bu tutumu, hükümeti çeşitli kurtuluş önlemleri almağa yöneltmekte. Bu kurtuluş Kurumun zararlı siyasetinden kurtuluş olacaktır.

Duyun-ı Umumiye'nin tutumuna karşı çözge (çare) 1881'in 20 Muharreminde yayınlanan kararnameden hakkıyla yararlanmaktadır.

Sorunu, hukuk ve maliye açısından uzun uzadıya kaleme alacağım gelecek makalemde.

Devlet ve Ulus

Türk Yurdu, 16 Kasım 1912

Osmanlı devleti, şimdiye değin pek çok yanlış iş yapmıştır. O yanlışlıkların cezasını şimdi çekmektedir.

Onların asıl kaynağı nerededir? Devletin başına bu kötülükler, Avrupa'nın örnek alınmasından mı gelmiştir?

Sorunun yanıtı, hem evettir, hem hayır.

Avrupa'dan alınan şeylerin çoğu, Osmanlı devletine yararlarla birlikte zarar da getirmiştir. Hem de pek ağır türden. Devlet, Avrupa'nın, ulusal mutluluğu ve uygarlık düzeyini geliştirecek özelliklerinden yararlanamamıştır.

Bugün, biri resmî, öbürü ulusal olmak üzere iki Avrupa vardır. Resmî Avrupa, diplomatik araçlara sahip bulunan büyük devletlerle, Avrupa maliyecilerinden oluşmaktadır. Türkiye, şimdiye değin, ancak bu Avrupa'yı tanımış ve ülkede reform yapmak istediği zaman, sadece bu Avrupa'yı dikkate almış, sadece onun öğütlerini dinlemiş ve sadece onu, kendisine örnek tutmuştur.

Resmî Avrupa, şimdiye değin, Türkiye'ye ne vermiştir? Osmanlı sanayi ve tarımının gelişmesini kolaylaştırmak ve ülkeyi zenginleştirmek yolunda hiç bir şey... Avrupa diplomat ve maliyecileri, Osmanlı İmparatorluğundan bir şey koparmayı ve onun sırtından yaşamayı düşünmüşlerdir sadece.

Diplomatlar, Türkiye'yi kasten güçsüzlüğe ve yıkıma sürüklerken, öte yandan Avrupa maliyecileri Türkiye'yi bu ülkeyi soymakta birbirleriyle yarışmaktadırlar. Dolayısıyla, resmî Avrupa'dan alınmış olanlar, sıradan türden olmakla birlikte Osmanlı devletine pahalıya oturmuştur.

Ekonomik sorun bize, devlet gücünün neye dayandığını göstermektedir. Halkın mali durumudur bu.

Müslüman ve Hristiyan köylüler, yüzyıllar boyu, Türkiye'de anlaşılarak yaşamışlardır. O dönem, Türkiye'nin en güçlü dönemidir. Daha sonra durum değişmeye başlamış, özellikle Kırım savaşından beri, daha doğrusu, devletin ekonomik ve ticari açıdan bütünüyle Avrupa uyruklığında olduğunun gerçekleşmesinden bu yana yoksulluk ve sefalet yüz tutmuştur.

Halkın ne denli sefalete düştüğünü anlayabilmek için, bugünlerde İstanbul sokaklarını dolduran göçmenlere bir göz atmak yetişir.

Kırklareli göçmenlerinden duyduğumuz şu sözler, ekonomik gelişme üzerine gayet anlamlı siyasal bir özet biçimiyor:

«Biz Türküz. Fakat ülkemiz artık Türkiye değil.»

Zavallı köylü, sonra şunları ekliyor acıklı bir sesle:

«Bulgaristan'daki köylüler, buradakilerden daha iyi yaşıyor.»

Bu sözlerden, Bulgaristan'daki köylülerin daha iyi yaşadıkları mı anlaşılır dersiniz? Kesinlikle hayır. Şimdiye değin alınan bilgilerden, Bulgar köylülerin de pek sefil bir durumda oldukları çıkıyor ortaya. Ancak, onlarla sınır komşusu olan Türk köylüsünün daha da feci durumunda olduğu, Kırklarelili köylünün sözünden belli.

Anadolu köylüsüne gelince: Onun durumu, Edirne vilâyeti köylüsünden kat kat kötü. Anadolu'da müzmin bir açlık kol geziyor. Halkta bu yüzden soy bozukluğu başlamış. Salgın sayrılık (hastalıklar) çevreyi kırıp geçiriyor, geçirmekte.

Ben şehsen, Osmanlı askerinin seferberlik zamanındaki sefaletinden dehşete düşmüşümdür. Gözümün önünden geçen binlerce insan içinde giysisi sağlam olana pek rastlamadım. Zavallıların tümü, yırtık pırtık ve binbir yamalı giysiler içindeydi ve son derece güçsüzdü. Asker, bir kemik ve yamalı bohça sergisiydi.

Türk köylüsü neden bu denli sefalete düşmüştür? Çünkü, ellerindeki avuçlarındaki her şey alınmıştır. Askeri, vergiyi veren köylüdür. Devletin bu yöndeki istekleri de gittikçe artmaktadır.

Kırım savaşından bu yana, Avrupa etkisiyle giderler de çoğalmıştır. Askeri ve yönetsel giderler yanında, devlet borçları her şeyin üstüne çıkmıştır. Türkiye borçlar tarihi denince, Türkiye'de Avrupa faizciliği ve aldatmacılığı tarihi anlaşılmalıdır.

Devleti besliyen köylü olduğu halde, devlet, köylüyü besleme konusunu hiç düşünmemektedir. Bu bakımdan, köylünün malî ve manevî gücü kalmamıştır.

Bu hususta bir değişme ortaya çıkamadığı takdirde kendine gelemez Türkiye. Böyle bir değişme olmadıkça hiç bir şeyden yarar unılamaz.

Eğer ulusun çıkarlarının dikkate alınmasıyla hükümet edilirse, hem devlet adamları, hem parlamento güç kazanır.

Türkiye için bir kurtuluş yolu varsa o da demokrasidir. Bu volu size gösterecek, yine Avrupa'dır. Ancak, diplomatlar, bankerler ve fabrikacılar Avrupası değil, kendi intikarcı ve despotlarıyla mücadele etmekte olan demokrat Avrupadır.

Ulusal servetin artışına çalışılmadıkça, yapılmakta olan demiryollarından da yarar sağlanamayacaktır. Bir ülkenin demiryolları, vücudun kan damarlarına benzer. Damarlarda kan bulunmadıkça vücudun canlı kalamaması gibi, ulusun zenginliği ve mutluluğu olmadıkça toplumsal bünyede de yaşam yoktur.

Irka taze yaşam verecek olan da sadece ulustur. Dolayısıyla, ulusla ilişkide bulunmak, onun gereksinimlerini araştırmak, ona yararlı bilgileri iletme gerekir. Bu yapılmadıkça, başka kurtuluş yolu aranmamalıdır.

1913 Yılında Genel Ekonomik Durum

Bilgi Dergisi, Ocak 1913

Ülke ekonomisi, hâlâ, savaşın yol açtığı karışıklığın etkisinde. Rumeli'nin yitiminden sonra, devlet gelirlerinin azalması zorunlu. Ancak, durum normale döner, tecim ve sanayi hiç değilse savaş öncesi aşamaya ulaşırsa ve eğer Avrupa, Türkiye'ye açmış olduğu anlamsız ve kendisi için de zararlı malî boykota son verirse, devlet gelirlerinin, yitimi giderecek ölçüde artış göstereceği şimdiden söylenebilir.

Malî istatistik dergisinde, 1912 yılı Eylülü sonuna değin Rumeli'nin 145.9 milyon kuruş vergi verdiği belirtiliyor. Gerek bu, gerekse gelecek yıllar için yitiktir bu para. Fakat, merkezsel yönetim, geçen yılın gelirini bütünüyle topladıktan başka, Rumeli vilâyetlerinin yitimi nedeniyle doğan eksikliği kapatmış ve geliri, 213.6 milyon kuruş arttırmıştır.

Merkezsel yönetimden başka, bu yıl daha çok gelir sağlamış vilâyetler de vardır:

VİLAYET	GELİR ARTIĞI (FAZLASI) (Mil. Krş.)
İstanbul	26.1
Erzurum	1.1
Adana	1.2
Aydın	0.7
Hicaz	0.4
Diyarbakır	1.2
Sivas	1
Elâziz	2.2
Musul	1
Van	0.3
Yemen	0.1
Urfa	1.2
Zor	0.5
Lübnan	0.4
TOPLAM	37.4

Gümrük geliri de 14.6 milyon kuruş artış göstermiştir. Rumeli'nin yitimi, Duyun-ı Umumiye gelirinde de 16.5 milyon kuruluş azalmaya yol açmıştır.

Azalmış olan gelirler şunlardır:

Rumeli gelirleri	145.9 mil. Krş.
Duyun-ı Umumiye gelirleri	16.5 Mil. Krş.
Posta-telgraf gelirleri	1.5 Mil. Krş.
TOPLAM	166.9 Mil. Krş.

Öte yandan, şu gelirlerin artışı söz konusudur:

Merkezsiz yönetim geliri	213.6 Mil. Krş.
Bazı vilâyet gelirleri	37.4 Mil. Krş.

Eğer bir bölük vilâyet gelirinde noksanlık olmamış olsaydı, yukarıda gösterilen artıklarla (fazlalarla) Rumeli'nin zararları, daha şimdiden giderilebilirdi. Gelirde bu azalma doğal değildir, sanayiîni duraklamasından doğmuştur. Verdiğimiz listenin dışında kalan tüm vilâyetlerin gelirinde, toplamı 216.6 milyon kuruşa varan azalma gözlenmektedir.

Gelirinde en büyük azalmanın gözlemlendiği vilâyet Edirne'dir. Geçen yılın Eylülüne değin, Edirne'den, 59.1 milyon kuruş toplanmıştır. Bu yılki gelirse, ancak 5.4 milyon kuruştur.

Bu noktada, Edirne'nin 1913'ün ilk aylarında yağ (düşman) çizmesi altında bulunduğu dikkate alınmalıdır. Ayrıca, gelir azalmasının başlıca (müttefik) devletler ordularının insafsızca girdikleri yağma ve yıkımdan da doğduğu hesaba katılmalıdır.

Türkiye'nin bünyesindeki yaralar henüz kapanmamıştır. Bu varaların kapanması için, onun yaşamasına olanak bırakmak, malî boykotla, diplomasi entrikalarıyla boğulmasından vazgeçmek gerekir.

Gümrük gelirindeki artış ilginç. Dış alımın ve dış tecimin (ticaretin) canlanmasına işaret eder. Eylül sonuna değin, bu yılın gümrük geliri 245.3 milyon kuruşa varmıştır. Geçen yılın 230.7 milyon kuruşuna bakıldığında 14.6 milyon kuruluş artış demektir bu.

Rumeli'nin yitimi sonucu, gümrük gelirinin azalması gerekirdi. Halbuki, söz konusu gelir % 6.3 oranında arttığına göre, Osmanlı sınırı içinde kalan vilâyetlerin dış tecimi hayli gelişmiş demektir. Bu gelişme, yitim sonucu doğan zararları giderdikten başka bir de 6.3'lük artıklık (fazlalık) sağlamıştır.

1911 yılında, Edirne hariç, bütün Rumeli'nin gümrük geliri, Türkiye gümrük gelirinin % 13.5'i ölçüsündeydi. Bu yılın gümrük geliri de aynı ölçüye göre hesaplanırsa, 33,2 milyon kuruş elde edilir. 14.6 milyon kuruluşluk artıklıkla birlikte, dış alım artışından doğan toplam artıklık 47.8 milyon kuruş olur.

Başka bir deyişle, dış alım miktarı artmış olmasaydı, gümrük geliri, 245.3 kuruş değil, 209.5 kuruştan ibaret kalırdı. Dolayısıyla, gümrük gelirinin artış oranı % 18'dir.

Tüccar, savaş sırasında boşalan depolarını barışla birlikte doldurmaya koyuldu. Kuşkusuz, yurt dışından gelecek mallara alıcı bulaca-

ğını ummakta. Ancak, tüccarın bu umudu henüz gerçekleşmedi. Avrupa ülkelerinin mali baskısı sonucu, Türkiye'de para yok.

TARIMA GELİNCE

Tarım, pek acınacak durumda. Köylü ailelerinden, en yetenekli olanlar savaşta silah altına alınmış, tarlaları ekecek kimse kalmamıştı. Fakat, savaştan sonra, durum düzelmeye yüz tuttu. Duyun-ı Umumiye, yönetiminde bulunan aşar ve koyun vergilerinin, Eylül-Ekim aylarında arttığını bildiriyor:

1913 yılında	735 226 lira
1912 yılında	559 221 lira aşar ve koyun resmi toplanmış.

Aradaki ayırım 176 005 lira. Yani % 31.4.

Rumeli'nin yitimiyle tarım alanı da o ölçüde küçüldüğünden bu artış anlamlı. Yitirilen tarım alanlarındaki gelir düşülürse, gerçek artış % 40'a ulaşabilir.

Tarımın belli bölümlerini incelediğimizde tütün gelirinin büyük ölçüde artmış olduğuna tanık oluyoruz. Maliye Nezaretinin verdiği bilgiye göre, 1913 Eylülünde tütün öşrü olarak 2 702 373 kuruş toplanmış. Halbuki, geçen yılın Eylül geliri sadece 1 504 927 kuruş. Demek ki bu yıl, 1 197 446 kuruluş artış olmuş. Yüzde 79.5 demektir bu.

Geçen yılların deneyimleri, tütün tarımının büyük kararsızlıklara uğramakta, daha doğrusu, çabucak artıp eksilmekte olduğunu ortaya koymuştur. Her yıl tütün hakkında düzenli istatistikler hazırlamakta olan Reji'nin verdiği bilgiye göre;

1907/8 yılında	41 820 007 kilo
1908/9 yılında	29 835 212 kilo
1909/10 yılında	34 734 212 kilo
1910/11 yılında	58 449 123 kilo
1911/12 yılında	63 496 575 kilo
1912/13 yılında	37 452 000 kilo tütün üretilmiştir.

Sayılar, tütün tarımının, gerektiğinde birkaç katına çıkabileceğini kanıtlamaktadır.

Tütün tarımının hesapları basittir. Rumelinin yitimiyle, bir bölüm tütün ekim alanı da elden çıkmıştır. Reji'nin hesapları, ülkenin başka yerlerinde yetişen tütüne karşı isteğin artışına dayanıyor. Kuşkusuz doğru bu. Fakat, aynı zamanda Rumeli alıcının aradan çekilmesi gerçeğini ihmal ediyor.

Yitirilen vilâyetlerde ne denli tütün ekildiğini, tütün aşarı geliriyle hesap etmeğe çalıştım. Hesabım, oralarda, bütün Osmanlı ülkesi tütününün % 34.5'unun yetiştigi sonucunu verdi.

Yukarıya aidiğimiz, Eylül - Ekim ayı gelirleri, % 79'luk bir artışı temsil etmekte olduğundan, tütün ekiciliği, yitimi gidermenin de üstünde bir gelişmeye sahne olmuş.

Öte yandan Reji, tütün alımını arttırmayıp azaltmış ve aynı zamanda tütün fiyatlarını yükselterek tüketici sayısını olumsuz yönde etkilemiştir.

Durum bu merkezde olunca, Makedonya'nın büyük tutarda tütünden yoksun kalınmakla birlikte, gerek bu, gerekse gelecek yıllarda piyasadan külliyetli tutarda tütün toplanacak, tütün fiyatı düşecek, dolaşısıyla, dışa tütün satma olanağı doğacaktır. Ancak, uluslararası pazarlarda Makedonya tütünlerinin rekabetiyle karşılaşılacağı hesaba katılmalıdır.

BORÇ TAHVİLLERİNİN DURUMU

Yabancı piyasalardaki Osmanlı devlet tahvilleri henüz kararsız durumdadır. Son zamanlarda, söz konusu tahvillerin fiyatlarında biraz artış eğilimi görülmüşse de, gerek girişilen malî boykot, gerekse finans gruplarının muhalefeti nedeniyle duraklama doğmuştur.

Fransa'nın razı olmamasına ve kimi engellemelere karşın piyasaya % 5 faizli 100 000 000 franklık Osmanlı hazine tahvili çıkaran Perier bankasının başarısı, piyasada Osmanlı tahvili alıcısı bulunduğunu kanıtlamaktadır (51).

Başarının bir başka önemi de Türkiye'ye karşı boykota arka çıkan finans kurum ve gruplarının, borsa alıcıları arasındaki etkinliğinin sarılmasıdır.

Öte yandan, Türk tahvillerinin borsa fiyatlarında egemen olan kararsızlık, siyasal durumun kararsızlığından ileri gelmektedir. Borsa çevreleri, yakında bir Türk-Yunan savaşı, dahası bir Avrupa savaşı çıkacağından kuşku duymaktadırlar (52). İşte bu nedenle borsa fiyatları düşmeye yüz tutmuştur.

Galata borsasında, eski bir gelenek uyarınca, Paris'ten gelen telgraflara körü körüne uyuluyor. Halbuki, yerli maliyeciler, çıkan fırsatlardan yararlanmalı.

(51) Tahvillerin ilgi görmesinde faizin yüksekliği, ihraç fiyatının düşüklüğü ve beş taksitte itfa edilme kolaylığıydı. (M.S.)

(52) Türk-Yunan savaşının, daha 1913'lerde tezgâhlandığı anlaşılıyor (M.S.)

Örneğin, Galata borsası bir beceri gösterip, Perier Bankasının, tümünü Fransız piyasasında satmış olduğu Osmanlı hazine tahvillerinden alabilirdi pekâlâ.

Galata Borsası, yerli eshamla işleme başlamamış değildir. Bunun nedeni, Türkiye'de anonim şirketlerin çoğalması. Onların sayısı bugün 160'tan çoktur. Dolayısıyla, yerli eshama ilgi gittikçe artmaktadır.

İstanbul, Tramvat Şirketi eshamı epey yükseliyor. Tramvayların artık elektrikle işletilmesinden ileri geliyor bu. Halk, tramvaylardan daha çok kazanç beklemekte. Fiyatlardaki yükselme, bekleneni kat kat aşmış, fakat sonra bir tepki doğmuş ve esham sahipleri bu fiyat yükselmesinden ürker olmuştur. Bunun üzerine, düşen fiyatlardan, borsa oyuncularından bir grup yararlanmaya koyulmuştur. O gruba, gazeteler de yardımcı olmuştur. Kendilerine gelen abartımlı haberleri süzgeçten geçirmeyip yayınlamışlar.

Son günlerde düşüş durduğu gibi, fiyatlar eski durumuna gelmiştir.

İzmir İncir Şirketinin eshamı da 28 şilingten 18 şilinge indi. Bu fiyat, eshamın adal değerinden de aşağı.

Şirketin ilk zamanlar gösterdiği başarı, ortakların iştahasını kabartmış olacak. Çünkü, esham, sermaye biçimine dönüşmüş ve sermaye, 100 000 liradan, 250 000 liraya çıkarılmıştır.

Fakat şirketin işlemlerine bu sermaye fazla gelmiş, yöneticilerin kişisel tutkusu da, gerek halkı, gerekse yerel yönetimi, şirkete karşı çıkarmıştır. Ayrıca, yönetim kurulu kendi içinde anlaşmazlığa düşmüştür (53).

(53) Yazı, özet olarak aktarılmıştır (M.S.)

Demiryolunun Ekonomiye Katkısı ⁽⁵⁴⁾

Bilgi Dergisi, Ocak 1913

Genç Alman yazarlarından Dr. Hermann Schmidt, Asya Türkiye'sindeki demiryolları hakkında vararlı bir betik yayınladı ⁽⁵⁵⁾.

Schmidt demiryolu şirketlerinin şimdiye değin yayınlamış olduğu hesapları bu yansız (tarafsız) betiğine temel almıştır.

Demiryolları, hiç bir ülkede, Türkiye'de olduğu gibi, siyasal bir biçime bürünmemiştir. Hükümetin güçsüzlüğünden ve onun sonucu olarak, büyük devletlerin Türkiye'nin içişlerine karışmasından doğmuştur bu. Devletlerarası rekabet de çok büyük rol oynamıştır, demiryollarının siyasallaşma sürecinde.

Devletler, daima bütün Türkiye'nin bölüneceği veya hiç değilse bağımsız bölümlere ayrılacağı zamanı gözetmişlerdir. Bu sonuca varmak için, ortam hazırlamaktan da geri durmamışlardır. Bir bölgede daha çok ekonomik çıkarı bulunan bir devlet, politikasının tüm ağırlığını o noktaya yöneltmiştir.

Bu bakımdan, her devlet, ilgilendiği bölgede, kendi yurttaşlarından gelmiyen girişimi engellemektedir. Değişik devletlerin yurttaşları, avnı bölgede, demiryolu ayrıcalığı almağa çabaladığından, Bab-ı Âli'ye elçilerin biri gidip biri gelmektedir.

Böyle bir durumda, Türkiye'nin, kendisine en iyi koşulları önerene ayrıcalık vereceği gelir uşa. Örneğin, en düşük güvenceye razı olana. Halbuki, ülkenin güçsüzlüğü bunu engellemiştir.

Avrupa elçilerinin, birbirlerini ayrıcalık almakta kösteklemesi sadece kıskançlıktan, tecimsel (ticarî) rekabetten ileri gelmemiştir. Onlar, demiryolları aracılığıyla, Osmanlı devletinin güçlenmesinden de çekinmişlerdir. Hasta adamın ömrünün uzamasından da çekinmişlerdir.

Demiryolu yapıyla, bütün ülkenin güvenliğini İstanbul'dan yönetmek kolaylaşacak, buysa, ekonomik yaşamın ve hükümetin güçlenmesine yol açacaktı. Özellikle, sınırlara yakın yerlerde, durum hayli değişecekti.

Dr. Schmidt, Rusya'nın Bağdat demiryolu yapımına karşı çıkışının nedenini şöyle açıklıyor:

«Rusya'nın muhalefeti askerî erklere dayanmaktadır. Ruslar, ken-

(54) Özet olarak aktarılmıştır.

(55) H. Schmidt, Das Eisenbahnwesen in der asiatischen Türkei, Berlin 1914, Verlag Franz Siemenroth.

di sınırlarına yakın Türk vilâyetlerinde demiryolu yapılmasını, Türklerin güçlenmesini önlemek amacıyla istemiyorlar. Eğer bugünkü durum korunacak olursa, Rusya bir savaş ânında, Türklerin sınır kentlerine asker göndermesi için geçecek zamandan yararlanabilir... Öte yandan, Türkiye'nin sınır bölgelerinde (Ermenistan, Kürdistan gibi) demiryolları yapımıyla etkinliğini arttırması ve doğacak kargaşalıkları önlemesi doğaldır.»

Schmidt, *Deutsch-Levantinische Baumwollgesellschaft* şirketinin hesaplarına dayanarak Kilikya ovasında pamuk ekiminin hızla gelişeceği sonucuna varıyor. Schmidt'in verdiği bilgiye göre 1904/5 yılında Kilikya'da 200'er kiloluk 45 100 balya pamuk elde edilmişken, 1912'de ürün 100 000 balyaya varmıştır.

Schmidt'in verdiği bilgiler, demiryolu çevresindeki köylerin üretim kapasitesinin arttığı merkezinde. Demiryolu çevresinde aşar gelirinin artışından da anlaşılmakta bu. Şu artış listesini hazırlamış Schmidt (sayılar frank olarak verilmiş):

DEMİRYOLU VİLAYETLERİ

ARTIŞLAR

(İLK ÜÇ YILA GÖRE)

	1889/90	1892/93	1895/96	1898/99
	1891/92	1894/95	1896/97	1900/ '1
Haydarpaşa-Ankara	138 722	172 231	177 868	218 516
		% 24.6	% 38.2	% 57.9
Eskişehir-Konya			45 660	92 733
				% 104.4
İzmir-Kasaba			147 110	225 841
				% 53
Şam Hama				
Bağdat				

DEMİRYOLU VİLAYETLERİ

ARTIŞLAR

(İLK ÜÇ YILA GÖRE)

	1901/2	1904/5	1907/8
	1903/4	1906/7	1909/10
Haydarpaşa-Ankara	221 230	268 042	274 138
	% 60.1	% 94.1	% 98.5
Eskişehir-Konya	98 302	116 140	131 808
	% 117.7	% 157.7	191.1
İzmir Kasaba	247 802	257 714	301 608
	% 68	% 74.8	% 104.7
Şam-Hama		13 276	157 616
			% 20.7
Bağdat		83 505	103 805
			% 24

Demiryolu çevresinde yetiştirilen ürün de değer kazanmıştır. Örneğin, Ankara'da demiryolu yapılmadan tahılın kilesi 4-5 kuruşken, demiryolu yapıldıktan sonra 11-12 kuruşa çıkmıştır. Aynı biçimde, tarla fiyatları da fırlamıştır. Tarla fiyatları üzerine Schmidt şu bilgiyi veriyor:

TOPRAK TÜRÜ	DEMİRYOLUNDAN ÖNCE (DEĞER - Frank)	DEMİRYOLUNDAN
		SONRA (DEĞER - Frank)
Tarla (dönümü)	50	120
Bağ-bahçe	120	170
Dut bahçesi	180	400-1000

Aşar vergisi konusundaki listede ilginç olan, artışın sürekliliği. Artış, fiyat artışı yanında tarımın gelişmesinden de ileri gelmekte. Demiryolu yapımıcılığı yerinde bir girişimdir. Ancak, köylüye dönük olmalıdır. Köylünün ulaşımını, pazarla ilişkisini sağlamalıdır. Öyle olursa, tarım daha çok gelişir, köylü kalkınır.

1911 yılında, Ankara-Haydarpaşa hattında taşınan tahıl tutarı bu konuda aydınlatıcıdır:

Bütün taşıma	421 709 180 kilo
Tahıl	262 145 569 kilo

Tahıl taşımacılığı, tüm taşımacılığın yarısından çok. Buna öbür tarım kollariyle ilgili taşımaları da eklemek doğru olur. Örneğin, aynı hatta, aynı yıl 159 505 kilo yağ, 5 070 618 kilo yumurta, 549 587 tavuk, kaz v.ö. taşınmıştır.

Köylünün zenginleşmesi, doğallıkla ülkenin zenginleşmesi demektir. Dr. Schmidt'in yapıtını Almanca bilenlere salık veririz.

Köylüler ve Devlet

Türk Yurdu, 9 Ocak 1913

Anadolu köylüsü unutuluyor yine. Acılı, ulusal felakette anımsanmıştı. Köylünün, acınacak durumda bulunduğu ve bundan, ülke aydınlariyle zenginlerinin sorumlu olması gerektiği, aç, yorgun ve sayrı (hasta) bulunan köylü kütlesi, yağının (düşmanın) baskısına dayanamadığı zaman ortaya çıkmıştı. Köylünün, yüzyıllardır unutulmuş olduğu, o zaman düşünüldü.

Kırsal kesimde yaşayanlar, daima vergi ve asker vermekte, ağır bir yük altında inlemekte olduğu halde yurduna karşı görevini yapmaktaydı. Buna bakarak, köylünün sabrının hiç tükenmiyeceği sanılabilirdi. Fakat, artık onun gücünün tükendiği zaman geldi. Değil köylü, devlet bile çatırdamağa başladı.

Mahmut Muhtar Paşa, Balkan savaşı üzerine yazmış olduğu betikte, köylüyle ilgili, çok dikkate değer sözler söylemiştir. Örneğin bir yerde şunları yazmıştır.

«Köylünün, canından başka koruyacağı hiç bir şey kalmadı. Bununla birlikte, yıllardan beri ikide bir redif seferberliğine girilmesi ve o yüzden ailelerde ortaya çıkan yıkım, insanları, canından bezdiren bir noktaya getirdi. İşte —savaş sırasında M.S.— ortadaki psikolojik durum bu merkezdeydi» (56).

Böyle olmakla birlikte, Osmanlı ordusunu biçimleyen Anadolu köylüsü yine de son dakikada yurdu savunacak güç bulmuştur kendisinde. Osmanlı İmparatorluğunu bu kez de kurtaran odur.

Artık savaş bitti. Asker terhis edildi. Köylü köyüne döndü. Orduya gelenlerin çoğu da geri dönemedi. Ateş hattında, koleradan ve başka bulaşıcı sayrılıklardan öldü. Pek çoğu da sakat ve iş göremez durumda kaldı.

Acaba dönenler, yuvalarında ne buldu? Malını ve mutluluğunu koruyabilmiş aileler bulanlara ne mutlu.

Ordu, savaşırken, köylerde tarla sürecektir adam bulunamamıştır. Köyden gelen erler, kent ve kasabalardan gelenlere bakıldıkta, iki kat zarara uğramıştır. Köylü erler, savaş alanlarının, kar, fırtına ve ateşini göğüslerken, bir yandan da köydeki aç ailesini, otsuz kaldığından satılmaya mahkûm hayvanlarını, kıraç kalmış tarlalarını düşünmek zorundadır.

(56) Üçüncü Kolordunun ve İkinci Şark Ordusunun Muharebatı, s. 226. Köylünün yoksulluğuyla, devletin çöküşü arasındaki sıkı ilişkiye, yine bu sayfalarda değinmiştim. (Bkz. 10 Kasım 1912 tarihli Türk Yurdu).

Ülkenizin ne denli acı çekmiş olduğunu görüyor musunuz? Geniş, çok geniş bir alan, ulusun ahlariyle inlemektedir.

Ulusun felâketini hesap aracılığıyla ortaya koymak amacıyla bir takım sayılar verelim:

Toplanan vergilerle ilgili resmî sayılar elimde. Onlardan en çok dikkatimi çeken, aşar'la ilgili olanlar. Çünkü, ürün bolluğu, ancak aşar aracılığıyla anlaşılır.

1913 malî yıl başından (Mart), Eylül sonuna değin toplanmış aşar vergisine ilişkin verileri toplıyabildim. O verileri, 1911/12 ürünüyle karşılaştıracam.

Bugünkü toprağın, önceki yıllara bakıldıkta daha az olması, karşılaştırmaya biraz gölge düşürmektedir. Geçen yıllardaki aşar ürünü, bugünün aşarıyla karşılaştırılacak olursa, Rumeli vilâyetlerinin yitimi nedeniyle, ikinci türden aşar gelirinde hatırı sayılır azalma gözlenir.

Dolayısıyla önce, yitirilmiş Rumeli vilâyetlerinden 1911 aşarına düşen payı saptamağa çalışacağım. 1911 ve 1912 yılları başından (malî yıl, Mart), Eylül sonuna değin toplanan genel aşar gelirinden Rumeli vilâyetlerine düşen bölümü, yukarki yöntemle elde edeceğim oranı kullanarak saptıyacak ve çıkaracağım. Böylece, bugün Türkiye sınırı içinde kalan yerlerin aşar geliri belli olacak. Onu da 1912 yılı Eylül sonuna değin olan aşar geliriyle karşılaştıracam.

Bugün Türk yönetiminde olan yerlerin Eylül sonuna değin verdikleri aşar:

YILLAR	TAHİL (Mil. K.)	TÜTÜN (Mil. K.)	İPEK (Mil. K.)
1911	202.5	29.1	14.1
1912	212.4	16.2	8.8
1913	182.7	14.7	12.8

Aradaki ayırım, yüzdeyle hesap edilirse, bu yılki tahıl aşarının, 1912 yılına bakıldıkta % 14 ve 1911 yılına bakıldıkta % 9.8 daha az olduğu açığa çıkar.

Yineliyorum: Bunlar, bugün Türkiye sınırları içinde kalan vilâyetlerin aşar gelirleridir.

Maliye Nezaretinin yaptığı gibi, her yılın aşarını ayrı ayrı inceleyecek olursak, o zaman daha büyük bir ayırımın belireceğinde kuşku yoktur.

Bu yılki tütün öşrü, geçen yılkinden % 9.3 daha azdır. Fakat, 1912'deki tütün krizini de dikkate almak gerekir. Kriz sonucunda, tütün ürünü çok azalmıştır. 1911 yılına göre, bu azalma % 49.5 oranındadır.

Ancak, 1913 yılının ipek öşürü, 1912 yılı aşarından çok, 1911 yılı aşarından azdır. Şurası da unutulmamalıdır: İpekçiliğin, köylünün

genel durumu üzerinde büyük etkisi yoktur.

Aşar geliriyle birlikte, pek çok vilayetin başka gelirlerinde azalma olmuştur. Açık bir gerçektir bu. Yiyeceğe bile sahip bulunmayan köylü ailesinin vergi ödeme gücü doğallıkla olamaz. Demek ki, köylünün yoksulluğu, devlet geliri üzerinde olumsuz bir etki yapmıştır. Ve malî durum, aynı zamanda köylünün de koşullarını yansıtan bir aynadır.

Maliye Nezaretinin yayınlamış olduğu istatistiklere göre, bu yılın Eylülü sonuna değin gözlenen gelir azalması, geçen yılın aynı dönemiyle karşılaştırılmalı olarak şöyledir:

VİLÂYET	AZALMA TUTARI (Kuruş)	AZALMA ORANI (Yüzde)
Edirne	53 734 480	90.3
Ankara	12 929 420	28.2
Aydın	27 343 100	22.7
Basra	2 198 600	17.3
Bağdat	6 435 050	18
Beyrut	2 956 950	9
Halep	5 204 950	14.9
Hüdavendigar	27 686 810	37.8
Suriye	6 833 500	14.4
Trabzon	10 127 530	35.1
Kastamonu	5 984 870	21.8
Konya	13 424 280	19.1
İzmit	2 253 550	16.1
Bolu	2 365 670	14.1
Canik	1 335 130	8.2
Çatalca	3 168 110	82.2
Kudüs	1 089 210	6.4
Karasi	11 990 540	38.5
Çanakkale	5 433 040	30.5
Medine	122 400	12.5

En çok azalma, Edirne ve Çatalca'da gözleniyor. Bu çok doğal. Çünkü oraları, yağı (düşman) yönünden işgal ve tahrip edilmiştir.

Halbuki, savaş alanından çok uzak bölgelerde, örneğin, Ankara, Trabzon, Kastamonu v.ö. yerlerde ⁽⁵⁷⁾ de gelirin azaldığını gözlemek-

(57) Savaşa sahne olmadığı halde, geliri en çok azalan vilâyetlerin, Türklerin çoğunlukta bulunduğu yerler olduğuna, okuyucularımızın dikkatini çekmek isteriz.

Çeşitli savaşların heyecan ve acılarını gördükten sonra, köylerine dönen köylüler her alanda yoksulluk ve yoksunlukla karşılaşmışlardır. Yolundan çıkmış

teyiz. Demek ki savaş, ülkenin her kesiminde kendini göstermiş ve köylüyü perişan etmiştir.

Hüdavendigar vilayetinin azalan geliri % 37.8, Trabzon'un ki 35.1, Kastamonu'nunki, 28.8, Ankara'nunki 28.2'yken, Beyrut'un ki % 9 ve Kudüs'un ki % 6.4 tür. (Türk Yurdu'nun notu).

olan tarımı yeniden düzene koymak için işe sarılmak gerekmiştir.

Köylü, o denli dikkat ve istekle işe koyulmuştur ki, tarımın bütün bölümlerinde, daha şimdiden, bir iyilik gözlenmeye başlamıştır. Duyun-ı Umumiye'nin vermekte olduğu bilgiye göre, onun yönetiminde bulunan aşar ve koyun resmi Eylül ve Ekimde artış göstermiştir. Bu yılın aşar ve koyun resmi geliri, geçen yılın aynı aylarındaki 559 221 kuruluşluk aşar ve koyun resmi gelirinden 176 005 kuruş daha çoktur. Çokluğun oranı, yüzde 31.4'tür.

Usu ve gücü yettiği ölçüde çalışmaktadır köylü. Böylece, devletin dayandığı tarımı canlandırmaktadır.

İş İştten Geçmeden Gözünüzü Açınız ⁽⁵⁸⁾

Türk Yurdu, Mart 1913

Bugün Türkler, başkaları üzerinde egemenlik kurmak için değil, varlıklarını korumak için savaşmak zorunda. Bu gerçeği, uzun uzadıya açıklamaya ve kanıtlamaya gerek var mı?

Eğer siz, ülkenizin, kanının son damlasını akıtmakta bulunduğu nu duymuyor ve başkentinizin kapıları önüne yaklaşmakta olan top sesleriyle sarsılmıyorsanız, eğer siz, yağı (düşman) yönünden çevrilmiş ve bir av hayvanı gibi sıkıştırılmış olduğunuzu farketmiyorsanız size bir makale hacmi içinde ne söylenebilir?

Amerika'da mahvedilen yerli halk gibi ortadan kaldırmak istiyorlar sızl. Bu karşılaştırmayı, gökçeyazınsal (edebî) bir karşılaştırma veya benzetme saymayınız. Acı bir gerçektir bu. Eğer onu anlamıyorsanız, pek fena bir orunda (mevkide) bulunduğunuzu onurunuz size söyletmediğinden anlamıyorsunuz.

Köyleriniz yakılıp yıkılmakta, her köşede insanlar kütle halinde öldürülmekte, işkenceye alınmakta, böylece halka dehşet salınmaktadır. Sonuçta, bir zamanlar, Amerika yerlilerinin Avrupalılardan kaçması gibi, bugün de Türk köylüsü, hiç denebilecek denli az mal ve servetini sırtına vurarak Avrupa «uygarlıkçıları»ndan kaçmaktadır. Dahası, toprağına el koyabilmek için halka baskı yapılmaktadır.

Aynı işlem vaktiyle, Amerika'nın yerli halkına da reva görülmüştür.

İşte, yurttaşlarınız göçüyor. Zavallı göçmenler. Artık, Boğaz'ın öte yakasına geçip, Anadolu çölünün yolunu tuttular.

«Uygarlıkçılar» size, Doğu Anadolu, Mısır ve Suriye yörelerinden de sokulmaktadır. Bütün yollarınızı kapamış ve kuşatmış durumdalar. Eğer yerlerinizde tutunamayacak ve çağa uygun ekonomik bir güç kazanılamayacak olursanız dağılır gidersiniz.

Büyük devletlerin yıkılışına değgin pek çok örnek veriyor tarih. Devletlerin çöküşü, ulusların mahvolması demek değildir. Lehliler, devletlerinin bağımsızlığını yitirmediler mi? Bununla birlikte uluslarını korumadılar mı? Sizdeyse tersine. Devletinizi iyi kötü koruyabildiğiniz halde, halkınızın mahvolmasına göz yumuyorsunuz.

Bunun başlıca nedeni iktisat sorunu. Ekonominizin güçsüzlüğü, askeri yenilginize yol açmıştır. Askeri yenilgiler, ülke ekonomisini daha da batırmıştır.

Son dakikalar gelip çatıyor. Elinizde kalan toprağı koruyamayacak, ekonomik çıkarınızı savunamayacak olursanız, sonra ne yapsanız boş. Ne yapılabilecekse, şimdi yapılacak, sonra, iş işten geçecektir.

Ancak, yağya (düşmana) askeri araçlarla baskı yapmağı yiğitçe çalıştığınız halde, ekonomi konusunda, son derece kayıtsız, aciz ve bilgisiz görünüyorsunuz.

Yağının işgal ettiği yerlerden kopup gelen yüzbinlerce Türk göçmeni, Anadolu'ya gönderildikten sonra, adeta unutuldu. Acaba, bu Türk köylülerinin, ötedenberi malik bulundukları toprağın geleceğı düşünöldü mü?

Osmanlı devletinin, bugün, işgal edilmiş topraklar üzerindeki hakkı sadece yönetsel bir haktır. Bu hak, halkın, toprak üzerindeki mülkiyet hakkını ihlal edemez. Ancak, siz, göçmenlerin eski topraklar üzerindeki mülkiyet haklarını kanıtlama ve koruma hususunda ne gibi önlemler aldınız? Bu yerler, Türk köylülerinin mülkiyet hakkını kanıtlayacak belgelerin korunmasını düşünmediğinizden yitirilecektir.

Avrupa'daki topraklarınızın son parçası için didiniyorsunuz. Ancak, Türk köylülerinin Avrupa'dan göçmesiyle, zeminin ayağınızın altından kaydığını anıamıyorsunuz.

Göçmenlerin, eski yurtlarına dönmeleri ve ellerindeki toprakları korumaları için çok çalışmalısınız. Tersı durumda, Avrupa'yı bütünüyle bırakıp, Anadolu'ya sıkışmak zorunda kalacaksınız.

Kişisel girişimlerle, göçmenlerin toprak üzerindeki mülkiyet hakkının korunması yolunda pek çok şey yapılabılırdı. Bu amaçla, göçmenler hakkında inceleme yapılarak, onların adı, adresi ve yağı eline düşen hayvan ve eşyası hakkında eksiksiz listeler hazırlanabilirdi pek âlâ.

Acaba içinizde, bunları düşünecek kimse neden çıkmadı?

Çünkü sizin usunuz ve düşünceniz, askeri hareket ve diplomasıyla uğraşmakta, halkın çıkarına aldırış etmemektedir.

Devletiniz, vaktiyle demokratik bir devletti. Nitekim Osmanlılar eski güç ve etkilerini bu yapılarından almışlardı. Fakat, Bizans'ın etkisiyle yönetiminizin esasları değışti. Artık devlet, halkın gerekim ve çıkarlarını düşünmüyor. Halkın sırtına yük oluyor. Devlet bugün, kimi (bazı) kişi ve grupların, halkı ezmek için kullandığı bir araç.

Bu kişi ve grupların serveti arttıkça artıyor. Halk da yoksulluk ve yoksunluğa düştükçe düşüyor. Devletin asıl görevinin, ulusa hizmet etmek olduğunu kimse usuna getirmiyor.

Meşrutiyet yöntemini kabullendiniz. Ancak, halkın isteklerini teşhis edemediniz. Siz aydınlar, ulustan uzaklaşmışsınız. Kendi ulusunuzu tanıımıyorsunuz.

Siz ulusu, imgenizde, yiğitlik heyulası kılığına sokarak ya övüyor, ya da bilisizlik ve tutuculuğı nedeniyle yeriyorsunuz. Ancak, ulusun yaşamını yaşamıyorsunuz. Ulusun duygularıyla, sizin duygularınız ara-

sında ortak bir nokta yok. Dolayısıyla, ulusunuzun onatiyle (refahiyle) uğraştığınızda, gerçekte imgelerinize (hayalinize) bağlı kalıyorsunuz.

Örneğin Tarım Bakanlığınız, orman yetiştirmek için bir bürokratik önerge hazırlamış. Her şev, kâğıt üzerinde ölçümlendiği gibi gider de, köylüler ağaç dikerse ve eğer ağaçlar, çocuklar ve köylülerce kesilmeyip de ormana dönüşürse, 30 yıl sonra, serin bir gölgelik doğacak demektir. Bu gölgelik, Tarım Bakanlığınızın yüreğine, daha şimdiden serinlik serpiyor.

Siz, gölgeli ormanlar üzerine imgelere daldığınız halde, savaş nedeniyle harab olan yerlerde, özellikle, Türkiye'nin, Osmanlı Devleti yönetiminde kalacak bölümündeki Türk köylülerinin, tarlalarını ekmek için gereksindikleri hayvan ve tohumları nereden sağlayacağını maalesef hiç düşünmüyorsunuz.

Mebuslar Meclisi'nin kapalı oluşundan yararlanarak çabuk çabuk yasalar çıkarılıyor. Bu arada, emlak yönetmeliğinde değişimler yapıldı. Yararlı bulunan bu yöntemin, tamamlanıp bütünlenecek kimi yanları vardır.

Köy ve kentlerdeki emlak sahiplerinin ellerindeki malı korumaları ve tarımsal işlevliklerini sürdürebilmeleri için, düşük faizli kredi verecek bir malî örgüt kurulması zorunluğu vardır. Böyle bir örgüt kurulmadığı takdirde, emlak yönetmeliğinin değiştirilmesi, sadece Türk halkının mahvını istemek demek olacaktır.

Bu değiştirmeye, mirî arazi bankaların, anonim şirketlerin eline geçecektir.

Bu tehlikeleri Tanin'de, Türk Yurdu'nda, Jeune Turc'te çok açıklamadım.

İstanbul'un Türklerce yerleşilen semtlerinde bugün, yangınlar nedeniyle sadece kül yığınları gözleniyor. Nasılsa bir köşeye sığınmış olan halk, son derece büyük yoksulluk ve yoksunluk içindedir. Savaş, bu zavallıların sıkıntısını daha da arttırmıştır.

Bu durumda bulunan insanların elindeki araziye satın almak çok kolaydır. Bankalar, kısa zamanda, böyle yerleri alarak, mağazalar, apartmanlar dikecektir. O zaman İstanbul, bütünüyle değişecek, her yan elektrikle aydınlatılacak, elektrikle devinen tramvaylar bütün İstanbul'u dolduracaktır.

Fakat o yerlerde, Türk-müslüman halkından iz kalmıyacaktır.

Arsa sahiplerinin torunları eski evlerinin yerinde yapılacak yabancı konutlarda bir kapıcılık bulurlarsa ne ala. (Bu sözler abartım sayılmasın. Beyoğlu'nu bir düşünün.)

Öte yandan, bankalar, köylülerin mal ve toprağına da el uzatacak.

Yineliyorum: Emlak yönetmeliğinin değiştirilmesi son derecede zorunludur. Ancak, halka düşük faizle kredi sağlayacak kredi kurumları kurumlayacak ve halk, Avrupa yöntemlerince, bu kurumlardan ya-

rarlanmayacak olursa Türk halkı, yönetmelik değişimiyle perişan olacaktır.

Ülkede sanayiın gelişimi, günün en önemli gerekliliği ve emelidir. Büyük sanayiın, büyük servetler doğuracağından hiç kuşku yoktur. Burada önemli bir sorun varsa, o da servetlerin kimin eline geçeceği, daha doğrusu, servetin, yerli halka mı, yabancı bankalara mı aktarılacağı sorunudur.

Örnek olarak, geçenlerde verilen metro ayrıcalığı sorununu anayım. Basına ulaşan haberlere göre, ayrıcalık alan şirket, daha başlangıçta, bu girişimden iki milyon lira kazanacağını ummaktadır. Pekiyi Belediye ne alacaktır?

Öğrendiğimize göre, Belediye'nin kazancı 3500 lira, (80 bin frank) olacaktır. O da hattın bitiminden sonra. Halbuki, hat tamamlandınca, ayrıcalık sahibi şirketin geliri daha da artacaktır.

Kent nüfusu ne denli artarsa artsın, Belediye'nin kilometre başına alacağı kazanç değişmeyecektir. Gerçekteyse, yapılacak tünel geliri o ölçüde artmış olacaktır.

Dolayısıyla, sözleşmede nüfus artışı da dikkate alınmalıydı.

Metronun, yararlı bir girişim olduğundan kuşku yoktur. Öte yandan, kentin gelire ve devletin vergiye gerekliliği vardır. Sanayiın gelişmesiyle, bu gereklilik daha da artacaktır. Bugünü düşünerek vermiş olduğunuz ayrıcalıklardan ileride pek az yararlanacaksınız.

Parlamentonuz kapalı olduğundan, bakanlıklarınız her türlü denetimden yoksundur. Yapılan işlerde, kamu oyu hiç dikkate alınmamakta, basın susmaktadır. Gazeteler, ya kapital yönünden satın alınmıştır ya da olup bitenlerin iç yüzünden haberi değildir. Verilen ayrıcalıklar, her şey olup bittikten sonra basına yansımaktadır. Dahası, ayrıcalık sözleşmelerinin çok yanı sıra gizli kalmaktadır.

Kimi kez, yanlış haberler de yansıyor gazetelere. Sözün gelişi, metro sözleşmesinin, iki milyonluk bir avans sorununa bağlı olduğu haberi yayılmıştır. Bu haberle kim kandırılıyor? Basın mı, hükümet mi?

Sözleşme imzalanmadan size banka kaimeleri gösterildi. İmzadan sonra, kaimeler yine ceplere indi. Sadece avans alabildiniz.

Sizi daha büyük tehlikeler karşısında bırakan, devletin mali yönüdür. Bu makaleyi uzatmamak için, işin maliyeyi ilgilendiren yönünü gelecek yazıya bırakıyorum. O yazıda, çeşitli yörelere yararlı olacak özel uygulama ve girişimlere değineceğim⁽⁵⁹⁾.

Geçmekte olan zaman son derecede tehlikelidir. Göz açmak, işe sarılmak zamanıdır. Daha sonra her şey bitmiş olacaktır.

(59) O yazı, 2 Mayıs 1913 günlü Türk Yurdu'nda çıkmış, ancak, ikinci ve üçüncü bölümlerdeki bilgileri kapsadığından (elinizdeki betiğe bkz.) buraya alınmamıştır.

Türk Gençlerine Mektup

Türk Yurdu, 30 Mayıs, 1913

Türk gençleri, uluslarının ve ülkelerinin çıkarı yolunda çalışmak istiyor. Yaşlılar perişan, gençler hoşnutsuz ve direnişte.

Yaşlılar, güçsüzce baş eğerken, gençler büyüklük ve onur duygusu içinde meydan okumakta. Yaşlılık, nasıl, rüzgardan çatırdıyan kuru dallar gibiyse, gençlik, rüzgar karşısında esneklik kazanan ve ışığa doğru serpilen fidanlar gibi.

Gençler, mücadele etmek istiyor. Bu mücadelede gereksindikleri güç, onların, canıyla ve kaniyle besleyici olan halk katmanlarına bağlanmasıyla bulunabilecektir.

Ülkelerinin düştüğü felaketten üzülen Türk gençleri «ne yapmalı» sorusunu soruyor.

Türk Yurdu, bu sorunun ekonomik yönlerini, elimden geldiğince açıklamamı istiyerek hakkımda büyük bir teveccüh gösterdi.

Ben, Türk gençlerine bilgim ve deneylerimle hizmete hazırım. Ancak, her soruya karşılık hazır cevaplık beklenmemesini de rica ederim. Bugün size güçlük çıkarmakta olan sorunlara benzer sorunların başka ülkelerde nasıl çözümlenmiş olduğunu, Avrupa kurum ve yöntemlerinin, ülkenizde nasıl kurulup uygulanabileceğini gösterebilirim.

Fakat, bu yanıtlardan da yararlanarak, sorunlarınızı, bu ülkenin havası ve suyuyla yaşayan sizler çözümliyeceksiniz. Türk Yurdu'nun teveccühüyle üstlendiğim bu işte, sizden yardım beklerim. Ulusunuzun yaşamını inceliyerek, onun gerekimlerini saptıyarak bana yardım edebilirsiniz.

Benim sesim Avrupa'dan geliyor, sizin sesinizse, yurdun bağrından.

Ülkeniz, ekonomik açıdan incelenme gerekimindedir. Bu incelemenin nasıl yapılacağını, makalemin aşağıdaki kesiminde okuyacaksınız. Sizin, sadece makalemi okumanızı değil, edimsel olarak (bilfiil) dediğim uygulamaya girmenizi beklerim.

Ülkenizde, tarımın gelişmesi, köylünün gereksinimi ve tarım reformu hakkında düşünce alış veriş yapacağız. Daha çok, demiryolu sorununu ele alacağız. Daha çok demir yolu yapılması, bu yolların halkın zararına değil yararına çalışması için ne yapılması gerektiği üzerinde duracağız.

Ülkenizde, sanayiın gelişmesinden, fabrika ve atölyeler kurulmasından, ticaret ve trafiğin gelişmesinden de söz edeceğiz.

Bunun için, bizim, devlet hazinesi, belediye ve bucakların malî sorunlarıyla uğraşmamız da gerekecek.

Bunların tümü, zamana bağlıdır. Yazık ki size zaman bırakmıyorlar. Tüm vakinizi, iktisadi reforma ilişkin isteklerinizi, ya başka yana çekiyorlar ya da eziyorlar.

Ülkenizin bayındırlığı üzerine yazmak istiyorum. Ancak, çevreme bakınca, her şeyin darmadağın çökmekte olduğunu görüyorum.

Durum bu merkezde olunca, en önce yapılması gereken bir görev, ülkeyi büsbütün yıkılmaktan ve başkaları yönünden soyulmaktan kurtarmaktır.

Evet. Siz yarı yıkıntıya dönmüş bir ülkede yaşıyorsunuz. Bu yuvanın, çoktan çürümüş olan duvarları, bugünkü savaş nedeniyle, büsbütün yıkılmak üzere. Artık açık kalan kapılardan, komşular, sokaktan geçenler, kisası, çağrılmamış bir takım konuklar girmekte. O eve girenlerden her biri, kendi isteğine göre davranıyor. Kimi, ev sahibine öğüt veriyor, kimi onu tehdit ediyor. Tümü, aslında, ev sahibinin iyiliğine göz dikmiş. Her biri, olanaklı ölçüde büyük bir yağma parçası koparmağa çalışıyor. Ev sahibi ne yapacağını bilemiyor.

Yapılacak iş şu: Yuva içinde bir düzen kurulacaktır. Yitirilmiş şeylerin hesabı yapıldıktan sonra, kalanın korunmasına çalışılacaktır.

Balkan savaşının ortaya çıkardığı sorunların çözümü amacıyla, Paris'te bir konferans toplandığını biliyorsunuz. Ülkenizin, bundan sonraki ekonomik gelişmesi, konferansta alınacak kararlara bağlı olacaktır.

Devletinizin borçları, Türkiye'yle Balkan devletleri arasında uygun bir biçimde bölünmeyecek olur ve Balkanlıların istediği gibi size 1.5 milyar liralık savaş giderimi (tazminatı) yüklenirse, yapacağınız hiç bir reformdan hayır gelmez. Daha doğrusu, ciddi bir reform bile yapamazsınız.

Dolayısıyla, mali konferans katında çıkarlarınızı koruyabilmek amacıyla pek çok çaba sarfetmelisiniz. Atıl kalarak, sizin için hazırlanmakta olan ovunu kapalı bir gözle beklerseniz, yandığınız gündür. Sustuğunuz takdirde, kimse sizi dikkate almıyacaktır.

Dolayısıyla, sesinizi işittirmelisiniz. Önce parlamentonuz acılmalıdır. Mebuslar Meclisi, ülkenin iktisadi durumunu görüşmeye başlarsa, Avrupa, savaşın daha şimdiden vermiş olduğu zararların derecesini görür ve Türkiye'nin zorunlu gereksinimlerinin ne denli büyük ve Osmanlı hükümetinin sahip olduğu araçların ne denli cılız olduğunu anlar.

Avrupa üzerinde bir etki yapmak için, bundan başka çöze (çare) yoktur. Hele Avrupa, artık alacak başka bir şey kalmadığını ve bundan sonra, Türkiye'ye daha ağır mali yük yükletmenin, onu iflasa sürüklemek olduğunu anlarsa, gaddarlıktan belki vaz geçer.

Bundan başka, Duyun-ı Umumiye'nin bölünmesine, savaş giderimi sorununun çözümüne, özellikle parlamento açılana değin büyük avırcılıklar vermemeye ve uzun vadeli borç almamağa çalışılmalıdır. Bugün yapmakta olduğunuz mali ve ticari sözleşmelerin, maliyeniz az

çok yoluna girdiğinde yapacağınız sözleşmelerden daha az elverişli olacağından kuşku yoktur. Çünkü siz, neye yetenekli olduğunuzu, neye olmadığınızı ancak o zaman anlayacaksınız.

Bugünse, ortadaki bilinmezlikler ve tehlikeler ileri sürülerek, si-ze daha ağır koşullar öneriliyor. Çünkü savaş, bütün Avrupa'yı heycana boğmuştur. Dolayısıyla Avrupa, bütün endişelerden kurtularak huzura kavuşmalıdır önce. Avrupa sermayesinden daha uygun koşullarla yararlanmak, o zaman olanaklı olabilir ancak.

EK - 3
Broşürler

İngiliz Emperyalizmi Osmanlı İmparatorluğu ⁽⁶⁰⁾

Osmanlı imparatorluğunun, gücünü ve atılımını körelten tarihsel etmenlerin başlıcası, şimdiye değin Rusya'ydı. Kendisine Boğazlara doğru yol açmak için yüzyıllarca inatla çalışmış olan Rusya, eğer bu kez Almanya ve Avusturya'nın direncini kırmayı başarırsa ötedenberi göz diktiği Karadeniz'e el uzatacaktır.

Genel savaşın çıkışından önce, Rusya'nın, Boğazları hiç gereksinmediği, ara sıra işitildi. Gerçekten Rusya, Boğazlara sahip olmaksızın da pekâlâ işini yürütebildi. Bu yoksunluğa karşın, gerek sınai, gerekse siyasal açıdan büyük gelişmeler sağladı.

Boğazların Rusya'ya gerekmediği kuramiyle birlikte, toprağının iyice büyümüş olması nedeniyle, merkezsiz yönetim gücünü yitirme tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu ve dolayısıyla, artık yeni fetihler ardında koşamayacağı görüşü ortaya atıldı. Ancak bu görüş, uzun bir barış dönemi var sayımına dayanıyordu.

Halbuki Rusya şimdi büyük bir savaşa atılmış bulunuyor. Hem de bu savaşı, sınırlarını genişletmek için yapıyor. Bu olup bitenler, Rusya'ya, yeni yerler ele geçirmesinin tehlikeli olacağı kuramını çürütüyor. Boğazlar sorununu yeniden ortaya çıkarıyor.

Rusya için, Boğazların pek büyük bir değer taşıdığı yadsınamaz.

Trablus savaşında, Çanakkale Boğazı'nın kapatılmasına tanık olduğumuz gibi, bu kapanma nedeniyle Karadeniz ticaretinin felce uğradığını da gördük.

Bugün Marmara Denizinde birkaç Göben zırhlısı dolaşsa, Rusya'nın Karadeniz donanması ve Rus kıyıları büyük tehlikeler karşısında kalır. Dolayısıyla, Rusya'nın, şu sıra, Türkiye'nin yansızlığına verdiği önem yanında, Türkiye'yle çıkacak savaşta Boğazların her halde kapatılacağı görüşü, üzerinde dikkatle durmağa değer iki noktadır.

Boğazlardan ticaret gemilerinin geçmesi şimdiden bir takım güçlüklerle karşılaştığından ve Rusya'yla bir anlaşmazlık çıktığında, İstanbul limanındaki Rus gemileriyle onların yüküne el konması belkili (Muhtemel) olduğundan, Karadeniz limanlarındaki alış veriş, şimdiden sınırlamaya tabi tutulmuştur.

Göz yumulamıyacak olaylardır bunlar. Bu belirtiler, uygun bir fırsat çıkar çıkmaz, Ruslar'ın Boğazlara el koymağa çalışacağını gösterir. Rusya'nın çıkarı, Osmanlı devletine bir ölüm darbesi indirmektedir.

⁽⁶⁰⁾ Özet olarak, anlamca.

Ancak, Rusya'nın bağlaşıkları (müttefikleri) razı olacaklar mıdır buna? Özellikle, bir zamanlar, Türkiye'yle birlikte Rusya'ya karşı savaşmış olan İngiliz ve Fransızlar, Çarlığın Türkiye'yi hedef tutan gaspedici bir devinisine ses çıkarmıyacak mıdır?

Bu sorulara yanıt verebilmek için, önce, Fransız ve İngiliz hükümetlerinin, güttükleri doğu siyasasının niteliğini anlamak gerekir.

İngiltere'nin Türkiye'ye karşı göstermiş olduğu dostça ilgi, Kırım savaşından sonra bir süre epey soğumuştur. Bu kayıtsızlık, sadece resmî mahfillerde değil, malî ve ticari mahfillerde de söz konusuydu.

Türkiye'nin ilk borç sözleşmeleri İngiltere'yle yapıldı. Kırım savaşından önce, Türkiye'den en büyük çıkarı olan devlet İngiltere'ydi. Fakat 1870'ten itibaren, İngiliz para piyasası Türkiye'ye kapanmağa başladı. Bu çekingenlik günümüze değin sürdü.

Resmî adı Bonque Impériale Ottomane olan resmî Osmanlı bankasının atası, **Banque Ottomane**, aslında bir İngiliz sarraf kurumuydu. 1856'da kurulmuştu. Fakat, daha 1863'te, İngilizler oradaki orunlarını (mevkilerini) Fransızlara bıraktılar. Fransızlar, bu kurumu düzenlemek bahanesiyle, yeni bir takım ayrıcalıklar aldılar. O sırada İngiltere, devletin iç işlerine de ilgisiz davranmaya başladı. Dikkatini daha çok Mısır'a çevirmişti. Süveyş kanalının kazımı sorunu, büsbütün arttırdı bu ilgiyi.

Bununla birlikte, İngiltere'nin Mısır'a karşı göstermiş olduğu teveccüh ve iyi niyet, Türkiye'nin yansızlığını (tarafsızlığı) korumak biçiminde değil, Mısır'da İngiliz mandası kurulması biçiminde kendini gösterdi.

Rusya, 1877-78 yıllarında, Türkiye'yi baltalamağa koyulunca, İngiltere buna kayıtsız ve seyirci kaldı. Ancak, son dakikada, Rus orduları Yeşilköy'e girince İngiltere Almanya'yla birlikte uyandı. Onların işe karışmasıyla, Bismarck'ın başkanlığında toplanan Berlin kongresi, aşırı Rus isteklerini, usal (makul) bir sınıra indirdi. İşte o zaman Almanya'nın varlığını korumasının ve çıkarının, Türkiye'nin yaşamasında olduğu anlaşıldı.

Türkiye 1878'de, yağlarına (düşmanlarına) Balkan dağları sınırını bırakmak zorunda kalmakla, varlığını sürdürme olanağından yoksun edilmişti. İngiltere'ye, buna örtük olarak (zımnen) razı oldu.

Bununla birlikte, şurasını da belirlemek gerekir: 1860 yılından başlayarak, yüzyılın sonuna değin uzanan zaman süresi içinde, İngiltere'nin sadece Türkiye'ye karşı değil, bütün dünya politikası çekingen ve olumsuzdu.

1860'tan önceki yıllardaysa, gerek yakın gerekse uzakdoğuda, daha saldırgan bir politika izlemişti. Kırım ve Çin seferleri bunun en canlı örneğidir. O yıllar, İngiltere'nin, büyüklüğünün doruğuna tırmandığı dönemdir. Onun büyüklüğü, atılımı ve saygınlığından, böyle bir dönemde

kuşku duymak kimin haddineydi? İngiliz sanayiyle, bir ulusun rekabet edeceği düşünülebilir miydi?

İngiliz sömürgeleri o denli geniş, yer yüzünde İngiliz çıkarları o denli dağınıktı ki, İngiltere bir övünç (gurur) duygusuyla rahat rahat yaşıyordu. Bu rahat yaşamının sadece tek koşulu vardı: İngiltere dışındaki ülkelerin yavaş yavaş gelişmesi. Bunun içindir ki, İngiltere'nin geri ülkelerdeki politikası tutucu, dahası gerici bir görünümdeydi.

Dolayısıyla, Çin'in ve Türkiye'nin geri kalması isteniyordu. Ama o, ülkelerde istibdat halkın kemiklerine işlemiş, ama o ülkelerde demiryolu yokmuş, tecim (ticaret) gelişmemişmiş, bunlardan İngiltere'ye ne? Bu ülkeler ne denli geriye, İngiltere için o denli verimli bir pazardı. İngiliz fabrikaları işsiz kalmıyordu ya...

İngilizlerin, kurdukları hegemonya dolayısıyla, kendilerine güvenleri öylesine artmıştı ki, Avrupa'nın egemeni, öbür Avrupalılardan yüksek bir ırkın üyeleriymişçesine davranıyorlardı.

İngiltere, tecim özgürlüğünden yanaydı. Çünkü bir gün, başka ulusların kendilerine rakip olabileceğini uslarına bile getirmiyorlardı. Öbür ülkelerin sanayi gelişimini daha beşikteyken boğmak ve bitimsizce (ebediyen) dünyanın fabrikatörü kalabilmek amacıyla öneriyorlardı bağımsız tecimi. Böylelikle, İngiliz uygarlığının, İngiliz fabrikalarının, İngiliz kurumlarının ve İngiliz hükümetinin sonsuza değin sönmeyeceği inancındaydılar.

Almancada «insan çöküşüne yakın, büyüklüğe kapılır» anlamında bir ata sözü vardır. İngiltere'nin durumu ona uymuştur.

Alman sanayiinin, son zamanlarda ulaştığı gelişme, bilisiz İngiliz bencilliğine vurulan bir darbe olmuştur.

Almanlar, zamanla, gerek Avrupa, gerekse Amerika'da, İngilizlerin en gözde tecim (ticaret) alanlarında, onlara karşı başarı kazanmışlardır. Alman mamulleri, İngiliz sömürgelerine bile, direnç görmeksizin girebilmiştir. İngiliz tüccarları bu tehlike karşısında yaygarayı basmışlardır. Onların kendilerine güveni o denli büyüktü ki, Alman rekabetinin, Alman sanayi ve teciminin üstünlüğünden ileri geldiğini bir türlü anıyamıyorlardı.

İngilizler sanıyorlardı ki, Almanlar kendi mallarını, İngiliz fabrikalarından çıkmış gibi göstererek tüketicilerin ilgisini çekiyor. Bu bakımdan halk, İngiliz ve Alman mamulleri arasındaki ayrım görürse artık Alman malına yüz vermez. Sonuçta, Almanya'dan gelen malların üzerine «made in Germany» damgasının basılmasına karar verildi.

Yabancı bir ülkenin tecimini (ticaretinin) önlemek için alman bu önlemi anımsıyanlar, bugün gülmekten kendilerini alamıyorlar. Ancak, daha yirmi yıl öncesine değin, İngiliz devlet adamları, bu önlemle, sömürgelerdeki Alman rekabetini kırabileceklerini düşünüyorlardı.

Gerçek tam tersi oldu. «Made in Germany», Alman mamulleri için tam bir reklam aracı oldu. Daha etkili önlemler araştırılması, İngiliz

emperyalizmi denen görünümün (fenomen) ortaya çıkışına yol açtı.

Artık, İngiltere'nin genel dış politikasında başlıca etken, emperyalizm düşünce ve kuramı olacaktır. Artık siyasal bir davranış kuralı olan emperyalizm'in ne tür tecimsel çıkarlardan güç aldığını burada incelemeyi gerekli bulmaktayız.

Emperyalizm öğretisinde başlıca erekler şunlardır:

1. Sömürgeler üzerinde, İngiltere'nin etkinlik ve egemenliğini desteklemek ve sömürgeler arası ilişkileri, açıklıktan ve güvenden yoksun kılacak bütün etmenleri ortadan kaldırmak.

2. Sömürgelerle yönetsel ilişkiyi yoğunlaştırmak.

3. Yabancı mallara karşı, İngiliz mallarını koryucu bir gümrük tarifesinin kabulü ve uygulanması. Bu dış alım vergisi İngiliz mallarının daha ucuz satılmasını sağlayacak biçimde koyulacaktır.

Aşırı emperyalist düşünce sahipleri, İngiltere'de de bu tip vergiler konulmasını ve sömürgelerden gelecek ürün ve mamullere öncelik tanınmasını istemektedir. Bu tasarıları gerçekleştirmek kabil olursa, İngiltere, sömürgeleriyle birlikte gerçekten bir imparatorluk olurdu.

İngilizleri endişeye düşüren, Almanların, tecimsel rekabetlerinden ayrı olarak sömürgecilikte gösterdikleri başarılı çalışmaydı. Almanya'nın, büyük bir donanma yapımına başlaması İngilizlerin asıl büyük endişesine yol açıyordu. Korku, özellikle Güney Afrika'ya uzanıyordu. Boer'lerin dirençleri hesaba katılıyordu. Hızla gelişen Boer Cumhuriyetlerinin, günün birinde Cap sömürgesiyle birleşip İngiltere'den kopacağı düşünülüyordu.

Avrupa'da durum buyken, uzak doğuda, etkinlik ve gücünü gün geçtikçe arttıran bir ülke, Japonya doğuyordu. Çin'e karşı açtığı 1894 seferi, Japonya'nın, sanayi ülkeleri arasında yer almakta olduğunu saptamıştı. Uzak Doğu politikasını, Çin'in mışıl mışıl uyumasına göre ayarlayan İngiltere, bu seferden sonra erinçsizliğe (huzursuzluğa) kapıldı.

Öte yandan, Sibiryaya içinden Okyanus'a değin uzana demiryolunu tamamladıktan sonra, Mançurya'yı topraklarına katan, Port Arthur ve Kore'yi işgal için hazırlığa girişen Rusya da Büyük Britanya üzerine kara bulutları çekmişti.

Almanya, Kiau-Tschau bölgesini tasarruflarına almakla Çin'de sözünü geçirir olmuştu. Buna seyirci kalamazdı, İngiltere. Nitekim her yerde, etken bir politika izlemeye başladı.

İlk sonuç, Güney Afrika savaşıdır.

Büyük Britanya, bütün güney Afrika'yı kendi egemenliğine almak amacıyla giriştiği bu savaşta, amacını gerçekleştirdi.

Güney Afrika savaşını, doğuş ve başarı koşulları çok önceden Londra'da tezgahlanan Rus-Japon savaşı izlemiştir. İngiltere'nin, Rusya'yla yapılacak savaşta, Tokyo hükümetine yardım vaat ettiği, artık bilinen bir gerçektir. Almanya'nın, o ara Anadolu'da sağladığı başarı, Alman-İngiliz ilişkilerini gerginleştirdi.

Anadolu demiryolu ayrıcalığını ele geçirene değin, Almanya epey güçlükle karşılaşmıştı. İngiltere, yukarda özetlediğimiz olumsuz politikası ve kayıtsız politikası nedeniyle bu ayrıcalığı elde edememiştir. Yoksa, onun için böyle bir olanak, işten bile değildi.

Anadolu hattının parlak işlerden olduğu ve şimdiye değin büyük kazançlar bıraktığını söylemek yanlış olur. O hat, gelecekte daha kazançlı olacaktır. Yolun en büyük yararı, Anadolu'yu dalmış olduğu gaflet uykusundan uyandırmak olacaktır. (İngiltere'nin o zamana değin böyle bir girişimde bulunmayışı, işin ilk ağızda büyük kazanç bırakmayışı ve demiryolunun, Anadolu'yu uyandırmasından çekinmesi olmuştur. M.S.)

Almanlar, Bağdat Hattı yapımını da üstlenince, İngilizlerin telaşı arttı. Halbuki İngiliz mühendisleri, Irak ve El-Cezire'yi Karadeniz'e bağliyacak ve yapımı, Konya'dan geçecek yoldan daha kolay ve ucuz olacak bir hat tasarısı hazırlamışlar. Fakat İngiliz kapitalistleri (nasılsa kolay kazandıkları gerekçesiyle M.S.) bu tasarıları bir yana atmışlardı.

Bağdat hattının yapımına başlanınca, İngilizler, Almanların Hind Okyanusuna doğru açıldığını ayırt ederek, korkularından titremeye başlamışlardı. Hattın yapımını engellemek için, İngiltere'nin bütün yaptıklarını anlatmaya yerimiz yok. Ancak, onun asıl yumruğu Türkiye'nin sırtına indirdiğini ve Almanya'yı dolaylı olarak zarara sokmak istediğini belirteceğiz.

Rus-Japon savaşı, Rusya'nın ezilmesiyle bittikten ve iç olaylarla Rusya iyice yıprandıktan sonra, İngiltere, Almanya'yla daha kolay uğraşabilecekti. Orta Asya ve İran sorunlarını çözüme bağliyan sözleşmeyi Petersburg hükümetiyle imzaladıktan ve Rusya'yı bağlaşıkları arasında aldıktan sonra Fransa'yı da bağlaşıma kattı.

Üçlü bağlaşı, Avrupa'nın barış ve esenliği için imzalanmış gibi gösteriliyordu. Gerçekteyse, tam bir saldırganlık paktıydı. (Amaç, İngiltere'nin, orta ve yakın doğu politikasında, Almanya'ya karşı bütünüyle bağımsız kalmasıydı. M.S.)

Bağlaşı (müttefik) devletlerle uzlaşık (itilafçı) devletler, son Balkan Savaşında, savaşmaksızın boy ölçüştü.

İtalya'nın, Trablus Savaşında tek başına bir yol tutması, bağlaşımanın biçimsel oiduğunu daha o zaman anlamıştır. İtalya'nın, bu yanlış çizmesinden sonra yalnız kalan, Almanya, Avusturya-Macaristan, üçlü uzlaşım (itilaf) politikacılarının baskısına dayanamadılar. İki devletin, baş eğişi, Macaristan'da açıkça kendini gösterdi. Bunun üzerine, üçlü uzlaşımıcılar Avrupa siyasetini ellerine aldı.

Bir yanın üstünlük ve yenginliğinin (galipliğinin) öbür yanın aşı-

ğılanma ve yenilgisi alamına gelen siyasal bir durum doğmuş ve o durum, gösterdiği güçsüzlük ve dirençsizlikten dolayı, Almanya'yla açıktan açığa alay edilmesine yol açmıştı. Siyasal dengenin, Avusturya ve Almanya aleyhine dönmesi sonucunda, Osmanlı Devleti, mülkünü, yağlılarına (düşmanlarına) bırakmak zorunda kaldı. Halbuki savaştan önce (Balkan Savaşı M.S.) Türkiye'nin toprak bütünlüğü cıfcaflı sözlerle güvenceye alınmıştı. (Dostlarından çözge (çare) gelmeyince, Osmanlı hükümeti, varlığını, yağıya bıraktı ister istemez.)

Türkiye'nin Avrupa'daki mülküne el konurken, İngiltere açıktan açığa ve zorallma (gaspa) öncülük eden Rusya'yı tutmuştur. Üçlü uzlaşmacıların (itilafçıların) ilk büyük başarısı budur. Şimdiye, uzlaşmacıların yüzünden çıkan bir Avrupa savaşıyla karşı karşıyayız.

Varsın, İngiliz Başbakanı lord Asquith, müşterisine dil dökerek bozuk mal satmağa savaştan bir tüccar havasıyla, savaşa, sadece Belçika'nın yansızlığını koruma ereğıyle girdiğini söyliyedursun. İngilizler arasında bu laflara inanacak safdil çıkar mı bilmeyiz. Bu savaşın uzun süredenberi İngiltere yönünden tezgahlandığını bütün dünya anlamıştır. Erek, Almanya'nın dünya ticaretini yıkmak, Alman donanmasını denizlerden silmek, Alman siyasal etkinliğini (nüfuzunu) yıkmak, işin bu yanı çözümlenince, emperyalist emelleri gerçekleştirmek, etkinlik bölgelerini sömürgeye çevirerek, sağlam bir örgütle İngiltere'ye bağlamaktı.

Basra Körfezi çevresiyle, Irak kıtasının, İngiltere için birer etkinlik alanı olduğu, son yıllarda iyice öğrenildi. İngiltere, Irak'a, sağlam ve sürekli biçimde yerleşebilmek için Küveyt şeyhini, daha şimdiden bir aygıt gibi kullanmaktadır. Basra-Bağdat çevresine el konulması yolunda ilk adımı çoktan atmış olan İngiltere, şimdi bir adım daha atmak isteyecektir.

Basra Körfezi'yle Irak çevresi, İngiltere'nin Hindistan üzerindeki mülkiyet savı ve egemenliği açısından çok önemlidir. Hind Okyanusu'na çıkan yollar, böylece denetim altına alınacağı gibi, ilerde petrolü açısından çok önemli bir orun (mevki) kazanacak Irak da elden kaçırılmamış olacaktır.

İngiliz topraklarında yoktur petrol. Sömürgelerinde de yoktur, Halbuki sürümü çok yüksek bir aydınlatma ve ısıtma aracıdır o. Savaş gemilerinde kömür yerine kullanılmaya başladığı andanberi en değerli yakacak olmuştur.

Petrol kaynaklarına bizzat malik olmak isteyen İngiltere, onları Irak'tan başka bir yerde bulamıyacağını biliyor. Dolayısıyla, uzlaşmacıların utku ve yenginliği (zafer ve galipliği) durumunda, Osmanlı petrol kaynaklarının bulunduğu yöreye, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü bozacak bir saldırı belkiliğini (itimalini) düşündürecek ciddi nedenler vardır. Osmanlı devletini bölme ve dağıtma yolundaki ilk saldırının İngiltere'den geleceğı düşünülmelidir.

Osmanlı devletinin bölüşümünde Rusya, İngiltere'den daha sabırlı olabilir. Avusturya-Macaristan bir kez bölündükten, Almanya'nın gücü hiçe indirgendikten sonra, yörenin tek egemeni olacak Rusya, pençesini Osmanlı devletine istediği zaman uzatabilecektir.

Eğer bir gün, Boğazların uluslararası denetime verilmesi söz konusu edilirse, Rusya kuşkusuz, onların Türkiye'nin elinde bırakılmasını yeğ tutacaktır. Bu yeğleme, Türkiye'nin güçsüz ve aciz kalacağı varsayımına dayandırılacaktır. Türkiye'nin, tahnit edilmiş bir ceset gibi Boğazların çevresinde yer almasına, Rusya biraz daha katlanacaktır.

Bu savaşta İngiltere'nin, Rusya'nın emellerine hizmet eder biçimde davrandığı yadsınamaz. Zaten İngiliz muhalefeti, bunu her gün devletlerinin yüzüne çarpıp duruyor.

İngiltere, üçlü uzlaşımın yenginliği (galipliği) durumunda Rusya'nın bir atılım ve güç kazanacağını, Çar'ın, Avrupa'yı kendi hegemonyasına alacağını bilmektedir. Yer yüzündeki hükümdarlar arasında, Moskof çarları denli buyruk vermesini bilen kimse yoktur.

İngiltere, şu noktayı da iyice kavramıştır: Rus imparatorluğunun etkinliğinin ve yenginliğinin etkisi, savaşta sonra, sadece Avrupa'da değil, Asya'da da duyulacaktır. İngiltere'yle Rusya arasında, doğuda olsun merkezsel Asya'da olsun rekabet canlanacaktır. Çarlık, geçmiş yenilgilerini hiç bir zaman unutmıyacaktır. Dolayısıyla, İngiltere'nin neden olduğu, Rus-Japon savaşında, uğradığı yitimlerin acısını çıkarmaktır. Rusya, düşmanlarını ezmeyi başardığında da sınırlarını alabileceğine genişletecektir.

Bu nedenlerle şu inançtayım: Savaşın bitişi ardından, İngiltere Doğuda, kesin siyasal bölünmeye yandaş çıkacaktır. Ana yurdunu, sömürgelerle kaynaştırıp bütünleştirecek, sömürgelerini, dünyanın öbür kesimlerinden yalıtmaya çalışacaktır.

İngiliz bayrağının dalgalandığı bölgeler, bugün, kimi halkaları ek-sik büyük bir zincire benzetilebilir. Eksik halkalar arasında, Osmanlı İmparatorluğuyla Mısır da vardır. İngiltere halkayı tamamlamağa karar vermiştir.

İngiliz sanayii, dünya sanayiine üstünken, İngiltere'nin çıkarı, dünyanın çıkarı sayılabilirdi. Şimdiyse, sorun bütünüyle değişmiştir. İngiltere şimdi, ulusların çıkarını, kendi çıkarına hizmet eder duruma getirmek arzusundadır. Büyük Britanya'yı mücadeleye atılmaya götüren, dünya pazarında, Alman sanayii önünde uğradığı yenilgidir.

İngiltere'de emperyalist düşünce ve tasarıları destekliyen, körükliyen ve ülkenin yazıtını elinde bulunduran entrikacı güruhun, her şeyden önce ulaşmaya çalıştığı erek, Alman kuşaklarının çalışması ve Alman bilim ve tekniğinin katkısıyla oluşan Alman sanayiinin köküne kibrit suyu ekmektir. «Madem ki Almanya en güzel gemileri yapıyor. O halde biz o gemileri ya çekip almalıyız, ya delip batırmalıyız.» İşte İngiliz emperyalistlerinin mantığı.

Bu savaş, köhne İngiliz geleneği içinde yıpranmış İngiliz tecimine (ticaretine) karşı Almanya'nın getirdiği modern kural ve örgütlenmeyi ortadan kaldırmak için açılmıştır. Bu savaş, verimsiz İngiliz işletmeciliği, geri İngiliz sanayii adına açılmıştır. Almanya'nın getirdiği ileri kredi sistemi karşısında bir fosil gibi duran İngiliz sarraflığını yaşatmak için açılmıştır ⁽⁶¹⁾.

(61) 1914'te yayınlanan 32 sayfalık bu risalenin özgün adı, «Umumi Harbin Neticelerinden: İngiltere Galip Gelirse»dir.

Almanya Yenğin (Galip) Gelirse Osmanlı İmparatorluğu Ne Olur? ⁽⁶²⁾

Osmanlı imparatorluğu, savaştan ne yolda yararlanacaktır? Bab-ı Âli'nin siyasal ekolünü incelemek ve cleştirmek konu dışı. Ancak Avusturya ve Almanya'nın yenginliğiyle (galipliğiyle) bitecek savaşın, Doğu politikasına ne getireceği, yazımızın amacı.

Kuşku yok, savaştan sonra Almanya ve Avusturya'nın tutumu dost Türkiye'ye karşı tutumu dostça olacaktır. Alman imparatorluğunu, Avusturya'nın varlığını güvenceye almak, bütün Alman soydaşlarını birleştirmek amacıyla Rusya'yla savaşmak zorunda kalması gibi bırakan nedenlerin aynı, Osmanlı İmparatorluğuna da güvence ve gelişim olanakları sağlamağa götürecektir. (Almanya'yı, Rusya'yla savaşmaya götüren, Rus Çarlığının, günden güne artan atılım ve gücüdür.)

Rusya yenik düşerse, doğallıkla, hem süel (askeri) açıdan, hem de arazice uğrıyacağı yitim yüzünden epey güçsüz kalacaktır. Böyleyken de yaşıyacaktır Rusya. Kırım Savaşından sonra yaptığı gibi kendini yeniden toplıyacak ve Almanya için yeniden bir korkutma aracı olacaktır.

Yitirdiği topraklar yüzünden, 10-15 milyon azalsa bile, Rusya'nın nüfusu savaştan sonra 150 milyon gibi büyük bir sayıdan aşağı düşmiyecektir. Savaş sonunda, Rusya'nın yenik düşme olanağı varsa da, Çar hükümetinin, ulusu tutsak ve bilisiz (cahil) ve sefil tutması ve böylece ulusal gücün gelişimini kendi eliyle engellemesi gibi nedenlerden doğmaktadır bu. Bununla birlikte, Rusya'nın yönetim biçimi ergeç kesinlikle değişecektir. İşte o zaman Rus ulusunda içkin olarak var olan, siyasal ve ekonomik güç kendini gösterecektir.

Rusların yatkınlık ve yeteneğinin gelişmesi sonucunda ve nüfusun öbür ülkelerin nüfusu üstüne çıkışıyle Rusya, değil yalnız Cermen hükümetlerinin, bütün Avrupa'nın bile baş edemiyeceği bir güç olacaktır.

İçinde bulunduğumuz savaşla Rus tehlikesi geçiştirilmiyeceğinden, Almanya, bu tehlikeyi daha etkili ve kesin biçimde göğüslemek amacıyla, birtakım önlemler alacaktır.

Bütün bunlar dikkate alınınca, Türkiye'nin Almanya için taşıdığı olağanüstü önem derhal açığa çıkar.

Karadeniz'e yol veren tek kapının açıkları (anahtarları) Türkiye'nin elinde. Ancak Türkiye'ye Almanya'nın gözünde daha bir önem kazandıran, Türkiye'nin tuttuğu, değişimci, yenileşmeci yolla, bir gün, Karadeniz kıyılarından, Edirne'den ta Basra Körfezi'ne değin, büyük ve

(62) Özetle ve anlamca.

güçlü bir İslam imparatorluğuna dönüşme belkiliğidir (ihtimalidir). Böyle bir imparatorluk, Almanya ve Avusturya'nın Rusya'ya karşı giriştikleri dövüşte, yam başlarında doğal bir bağlaşıklık bulmaları demek olurdu, (Rusya'ya sınır komşusu olmaları dolavisiyle, Almanya ve Avusturya ve Osmanlı İmparatorluğunun çıkar birliğine gireceklerine değiniyor Parvus. M.S.).

Bu konuda Almanya ne Anadolu'da ne de El Cezire ve Irak'ta Türkiye'nin yerini tutabilir. Olsa olsa, oralarda tam bir sömürge kurulabilir. Almanya'nın, kendi başına Asya'da bir hükümet olması imgedir (hayaldir).

Türkiye'de gelecekte bir hükümet kurulacaksa, bu hükümet sadece Türk hükümeti olabilir. Türkiye, yeni ve modern bir hükümet kuracak yeterliğe sahip olur da o yeterliği iyi kullanırsa, tarihsel bir görev yapmış ve Rusya'nın, Asya'daki hegemonyacı girişimlerini engellemiş olur. İlerlemekte olan Uzak Doğu halklarının da bu konuda yardımcı doku-nacaktır.

Ancak Türkiye, ileri adım atmazsa, şimdiki topraklar üstünde sömürgeler görmeye katlanacak, sömürgelerin siyasal önemiye pek yüksek olmayacaktır. Halbuki bu yerlerin çok güçlü bir hükümetin yönetiminde olması Almanya için koşuldur (şarttır).

Almanya'ya koşut (paralel) bir tutum izliyen Avusturya'nın, Osmanlı hükümetine karşı dostça bir tutum izlemesini gerektirecek başka nedenler de bulunmaktadır. Bir kez, savaştan yengin (galip) çıksa bile, Almanya, İngiltere'nin deniz üstünlüğüne son veremez. Almanya, Avrupa'da siyasal egemenliğini kurduktan sonra, Alman emperyalistleri, kuşkusuz, bütün çabalarını, İngiltere'nin deniz üstünlüğünü yıkmaya ayıracaklardır.

Almanya'nın yenilgiye uğratacağı ülkelerden alacağı büyük savaş giderimi (tazminatı), her halde onun, çok ulusu geride bırakacak güçte' donanma yapmasına elverecektir. Almanya, bunu başarsa bile, Cebelüt - Tarık ve Mısır gibi büyük stratejik noktalar İngiltere'de kaldıkça, deniz üstünlüğü sorununu yine de çözümliyemeyecektir.

Savaş, Almanya'nın Okyanus ulaşımını hemen bütünüyle kesintiye uğratmış ve Bağdat Hattının önemini bir kat daha arttırmıştır.

Söylediklerimizden de önemlisi, Mısır'da İngiliz egemenliğine son vermektir. Türkiye'nin güçlenmesi yolunda, Almanya'nın yapacağı işlerden biri de, Mısır'da İngiliz egemenliğine el çektirmektir.

Almanya'nın doğu politikası, savaştan önce, barış ve esenlik gerekçeleriyle zorunlu olarak güçsüzlüğe uğramış bulunuyordu. Rus İmparatorluğunun atılımını endişeyle izleyen Almanya o zaman, Rusya'nın dostluğunu korumaya çalıştı. Hohenzollern hanedanıyla, Romanof hanedanı arasında pek eski bir dostluk vardı. Eğer Avusturya, Kırım Savaşı sırasında, Rusya'ya kılıç çekmemişse bu, Prusya'nın kesin direnişi nedeniyle olmuştur. Buna karşılık Rusya'nın, 1866-70 tarihlerinde sür-

dürdüğü yansızlık politikası nedeniyle, Prusya, önce Avusturya'yı, sonra Fransa'yı ezmeyi başarmıştır. Rusya'nın o savaşa seyirci kalmasının başlıca nedeni, Kırım Savaşının açmış olduğu yaraları henüz kapatamamış oluşudur. Öte yandan, Avusturya'nın güçsüz düşüşünde Rusya'nın çıkarının oluşu, Rusya'ya 1866'da yansızlık politikasını kabul ettiren belli başlı nedenlerdendir.

Balkan savaşına değin Almanya, Rus-Fransız bağlaşımlına (ittifakına) karşın, Rusya'yla barış içinde yaşamının olanaklı olduğunu sanmıştı. Savaş ilânına birkaç gün kala Almanya, İngiltere'nin yansızlığını koruyacağı umundaydı. Savaş, bütün çekince (tereddüt) ve imgelere (hayallere) son verdi. Karşılıklı çıkarlar çarpışmaya başladı. Bunlar, barışçıl amaçlarla uyuşturulamaz çıkarlardı.

Bu nedenle, Almanya'nın, hasımlarıyla başa çıkabilmesi olanaklı olursa, Doğu politikasına bir devini ve işlevlik getireceğinden kuşku duyulmamalı (63).

— SON —

(63) 1914'te yayınlanan 24 sayfalık bu riselenin özgün adı «Umumi Harbin Neticelerinden: Almanya Galip Gelirse»dir.

İÇİNDEKİLER

Giriş

Parvus'un Yaşam ve Kişilik Dialogu	7
Osmanlı Üzerine Yazılanların Arka Planı-11, Emperyalizmin Osmanlı Versiyonu-15, Parvus'un Edimsel Yararı-21, Parvusçu Devlet-22	

BİRİNCİ BÖLÜM

A — Kırım Savaşından Önce	29
B — Kaime Çıkarılması	30
C — Türkiye İflâsa Nasıl Sürüklendi?	33
D — 1881 Muharrem Kararnamesi	35
1 — Dış Gelirler-39, 2 — İç Gelirler-40, 3 — Bağımsız Gelirler-41	
E — 1903 Malî Reformu	44
F — Borçların Evirtimi (Tahvili)	46
G — Ayrıcalıklı Borçlar (Duyun-ı Mümtaze)	48

İKİNCİ BÖLÜM

A — Eski Tutsaklık Yeni Tutsaklık	53
B — 1913 Martına Değın Türkiye Borçları	55
C — Avans Sürelerinin Uzatılması	60
Savaş Sırasında Alınan Avanslar-62	
D — Osmanlı Bankası ve Duyun-ı Umumiye'nin Rolü	63
E — Avanslar ve Ayrıcalıklar	66
F — Avans Dökümü	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

A — Güvence Sorunu	71
B — Duyun-ı Umumiye'nin Gücü ve Önemi	75
C — Düzensiz Borçlar	78
D — Ertelenmeye Elverişli Olmayan Düzensiz Borçlar	80

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

A — 1914 Hesap Tasfiyesi Borçlanması	85
B — Aşar, Koyun Resmî ve Duyun-ı Umumiye'ce Yönetilen Değişik Gelirler	89
C — Duyun-ı Umumiye'ye Teslim Edilen Gümrük Gelirleri	90

BEŞİNCİ BÖLÜM

A — Birleştirilmiş Borçların Gelir Artıklarının (Fazlalarının) Artışı Değiştirilmiş ve Birleştirilmiş Borçların Gelir Fazlası-98	97
B — Borç İtfasına Ayrılan Paranın Artışı Birleştirilmiş Borçların Belkili (Muhtemel) İtfası-100	99
C — Savaşın Etkisi	102
D — Gelecekte Borçlar Nasıl İtfâ Edilecek?	104
E — Sonuç	107

ALTINCI BÖLÜM

A — Ödüllü Demiryolu Tahvilleri	113
Baron Hirsch'le Türkiye Arasındaki Mali İlişki-113, 1903 Borç Reformu -113, Ödüllü Demiryolu Tahvillerinin Güvence Gelişimleri-114, Ödüllü Demiryolu Tahvillerinin İmhası-115, Borsa İşlemi-115, Ödüllü Tahvillerin Fiyatları-116, Demiryolu Tahvillerinin Ödül Tablosu-117, Ödüllü Demiryolu Tahvillerinin Çekilişine Harcanan Paralar-118, Ödüllü Demiryolu Tahvillerinin Belkili (Muhtemel) Olağanüstü İmhası-120	
B — Öbür Borçlanmalar	121
C — Özet	124

YEDİNCİ BÖLÜM

A — Osmanlı Devlet Rantı Kurulması Üzerine Önergemiz	127
1 — Ödüllü Demiryolu Tahvilleri-127, 2 — Değiştirilmiş ve Birleştirilmiş Öbür Borçlar-127	
B — Osmanlı Devlet Rantının Büyüklüğü	129
Borç Tahvillerinin Dolaşıma Çıkış Değerleriyle Borsa Değerleri-129	
C — Borçların Değiştirilmesi ve Birleştirilmesi	132
D — Güvence Sorunu	133

SEKİZİNCİ BÖLÜM

A — Tahıl Fiyatları ve Ekonomik Durgunluk	139
B — Tahıl Fiyatlarının Artışı	141
b.1 — Artma Eğilimi-141, b. 2 — Bahçeciliğin Gelişmesi-142, b. 3 — Islah Edilmiş Toprakların Çoğaltılması-142	
C — Göç Sorunu	144
D — Türk Tarımının Yakın ve Aydınlik Geleceği	145

DOKUZUNCU BÖLÜM

A — Türkiye'nin Mali Gelişimi ve Kırsal Kesimden Alınan Vergiler	149
a. 1 — Aşar-149	
B — Kentsel Kesimden Alınan Vergiler	151
b. 1 — Servet Vergisi-151, b. 2 — Arazi Vergisi, b. 3 — Taşınmaz Vergisi-153	
C — Tecimsel (Ticarî) Vergiler	154
c. 1 — Kazanç Vergisi-154, c. 2 — Gümrük Vergileri-155	

ONUNCU BÖLÜM

A — Tütün Tekeli ve Tütün Rejisi	159
Birinci Sonuç: Mısır Piyasasının Yitimi-159	
B — Devlet Yılda 500 000 Lira Yitiriyor	162
C — Reji, Devleti Aldatarak Aldığı Parayı Nereye Harcıyor?	163
D — Tütün Kaçakçılığı Sorunu	164
E — Reji'nin Net Geliri Nereden Geliyor?	166
F — Reji'nin Gösterdiği Sözde Kolaylıklar	168
G — Yanlış Hesap	170
H — Sermaye Sorunu	171

I — Reji Geliri	172
I — Tütün Tüketiminin Arttırılması	173
J — Tütün Tekelinin Gelecekteki Geliri	174

ONBİRİNCİ BÖLÜM

A — Borçlardan Kurtuluş Yolu	177
Yönetimsel Giderlere Yol Açan Güvence Gelirleri-183	

ONİKİNCİ BÖLÜM

A — Devlet Tekeli Sorunu	187
Almanya'ya Dış-alının Petrolün Gümrük Vergisi-196, Almanya'da Yıllara Göre Petrol Tüketimi Artışı-197	

EK — 1

Osmanlı Borçlarının Sonrası	203
Bugünkü Durum Tarihten Alınmayan Ders	207

EK — 2 PARVUS'UN DERGİDEKİ YAZILARI

Türk Yurdu Dergisinin Parvus'un İlk Yazısına Eklediği Önsöz	221
Köylüler ve Devlet	222
1911 Yılı Malî Durumuna Bir Bakış	226
Türkiye, Avrupa'nın Malî Boyunduruğu Altındadır	232
Malî Tutsaklıktan Kurtulmanın Yolu	237
Türklerin Borç Aımakta Haklı Oldukları Para	240
Devlet ve Ulus	245
1913 Yılında Genel Ekonomik Durum	247
Tarıma Gelince-249, Borç Tahvillerinin Durumu-250	
Demiryolunun Ekonomiye Katkısı	252
Köylüler ve Devlet	255
İş İşten Geçmeden Gözünüzü Açınız	259
Türk Gençlerine Mektup	263

EK — 3 BROŞÜRLER

İngiliz Emperyalizmi Osmanlı İmparatorluğu	269
Almanya Yengini (Galip) Gelirse Osmanlı İmparatorluğu Ne olur?	277

